

ANALELE DOBROGEI

Revista Soc. Culturale Dobrogene

Director : C. BRĂTESCU

SUMARUL :

- Bonjug N.** : De la „Grecii” din satul Regele Ferdinand, Tulcea.
- Călinescu R. I.** : Dobrogea și M. Neagră ca individualități geografice și regiuni biomorfo-genetice. — Cămilele de la Duranlar.
- Coatu-Cerna G.** : Câteva date privitoare la P. Cerna.
- Dragomirescu Mihail** : În prvința lui Cerna.
- Florescu Gr.** : Descoperiri arheologice în Constanța și monumente antice inedite din Muzeul Regional al Dobrogei.
- Gherghel Al.** : Legendă.
- Lăzărescu Traian** : Premiile cultural-literare, dobrogene, „Ioan N. Roman”. — *Gr. Sălceanu* : Băiramdede. — Albumul nostru : *A. Vlahuță* : I. N. Roman ; *N. Iorga* : Ioan N. Roman ; *Em. Bucuță* : Ioan N. Roman de bronz ; *Leca Morariu* : Ioan N. Roman († 12-Iulie 1931) și rațiunea regionalismului ; *Ion Breazu* : Ioan N. Roman (1866—1931) ; *D. Ciurezu* : Premiul de poezie Ioan N. Roman.
- Lăiniceanu V.** : Cântec de Crăciun ; Noapte la țarm ; Privind din prag ; Cel din urmă vis ; Pelerinul ; Despărțire ; Dimineața.
- Mărculescu O.** : Bizone — Porțul Cavarua.
- Micu Ioan** : Eminescu, inspiratul Mării.
- Rareș M.** : Xavier Hommaire de Hell, un călător francez în Dobrogea, în 1846.
- Redacția** : Un document dobrogean. — O scrisoare de la V. Bogrea.
- Sauleuc-Săveanu T.** : O stea funerară cu inscripție și cu palmele deschise în relief, din Tomis — Constanța. — O inscripție latină și alte obiecte antice și știri din satul roman Petra, Camena de azi, din jud. Tulcea.
- Sălceanu Gr.** : Basmul Smeilor ; La porțile nemărginirii ; Poarta școlii.
- Salsovia** : Răsărit de lună.
- Soare Al.** : Tiganii.
- Stolcescu D.** : Alem fenă ; *Comtesse de Noailles* : Amintirea străbunilor. *Recenzii* : *Al. Gherghel* : Raze și Umbre ; *Schițe* ; *Gr. Ureche și Simion Dascălul* : *Letopisetul Țării Moldovei*, ediție de C. C. Giurescu ; *Cronica lui Ioan Neculce*, ediție de Al. Procopovici.
- Voicu A.** : Zdrincu Spaima Zmeilor. — Măștișorul.
- Vulpe R.** : Noutăți arheologice dobrogene (1932—1934).
- Redacția și Administrația „Analele Dobrogei”** : În atenția domnilor abonați.

CERNĂUȚI 1934

Institutul de Arte grafice și Editură „Glasul Bucovinei”

Biblioteca Județeană „Ioan N. Roman” Constanța

Proiect AFCN

O STELĂ FUNERARĂ

CU INSCRIȚIE ȘI CU PALMELE DESCHISE IN RELIEF
 DIN TOMIS-CONSTANȚA ¹⁾

De 10 Iulie 1932, d-l D. Constantinidis din Constanța, construindu-și casa din str. Mihail Cogălniceanu, a găsit în cursul lucrărilor din curtea acestei case, o placă de marmoră, pe care a donat-o Muzeului Regional al Dobrogei din Constanța. Acolo ea se găsește, înregistrată sub nr. 61.

D-l profesor C. Brătescu, intemeietorul și sufletul aceluia Muzeu, a avut bunăvoința de a-mi trimite o fotografie a acestei marmore și a mi-o pune la dispoziție, spre publicare. Îmi permit de a aduce d-lui Const. Brătescu, colegul meu dela Universitatea din Cernăuți, și pe calea aceasta, mulțumitele cele mai sincere pentru spiritul larg cu care m'a ajutat ca să pot lucra în Muzeul din Constanța. Mulțumesc aci și d-lui Constantinidescu-Rigo pentru serviciile ce mi le-a prestat.

Această placă de marmoră are înălțimea de 59.5 cm, lățimea de 36 cm și grosimea de 11 cm. Ea poartă un fragment de relief și o inscripție grecească.

Partea de sus a plăcii cu fragmentul de bust feminin în relief, este ruptă, așa că bustul, de înălțimea de 14.5 cm, a rămas fără grumaz și cap.

Relieful, de 5.6 cm înălțime, ne arată pieptul (de 19 cm lățime) acoperit de un χιτών, în falduri foarte stilizate. Bustul, prins la dreapta și stânga într'un cadru cu margini, afară mai bine lucrate, de 3—3.8 cm lățime și 5.2—5.6 înălțime, este fără mâini, iar pe locul unde brațul de sus se leagă de umăr, se vede, pe amândouă părțile, un fel de draperie, menită, fără îndoială, să camufleze deficiența brațelor și a mâinilor ²⁾.

¹⁾ Această stelă era punctul de plecare al comunicării intitulată „Semnificația mâinilor ridicate în reliefurile greco-rom.", făcută la al doilea congres și expoziție de arheologie și numismatică, Craiova, 28 Septembrie.

²⁾ Pentru îmbrăcăminte antică vezi Margarethe Bieber, Griechische Kleidung Berlin u. Leipzig, 1928; R. Horn, Stehende weibliche Gewandstatuen in der hellenistischen Plastik, München, 1931 (Ergänzungsheft von Röm. Mitteilungen); Jules Repond, Les secrets de la draperie antique: de l'himation grec au pallium romain Roma, 1931; la urmă M. Bieber, Die Entwicklungsgeschichte der griechischen Tracht von der vorgriechischen Zeit bis zur römischen Kaiserzeit, Berlin 1934.

De marginea din afară a cadrului, la dreapta, se văd (și pe fotografia nr. 1) două creștături de 2'2 cm adâncime și 2'2 cm lărgime, la distanța de 5'5 cm, una dela cealaltă. Pe aceeași margine, 10 cm mai jos, se văd mai multe alte creștături, mai puțin adânci, și la distanțe diferite, pe care nu ni le putem altfel explica, decât pe urma folosirii, în vremuri de apoi, a acestei plăci, în legătură cu o sfoară de scos apă sau de ridicat altceva.

Bustul, fără cap, este despărțit, printr'un cadru de 2'5 cm înălțime, de câmpul de 12'5 cm lungime în care, încadrat la dreapta și stânga de rama de 1'4—1'6 cm lățime, se găsește, la adâncime de 0'5—1'5 cm, o inscripție în două rânduri și cu cuvintele: "Ἡρώσι χθονίους. La dreapta și la stânga acestei inscripțiuni se vede, în relief, câte o palmă deschisă, cu degetele răsfirate, lungă de 13'6 cm, cu podul palmii îndreptat ¹⁾ privitorului, așa că policarii, încovoiați peste normal în afară, tind unul spre celalalt și spre inscripția cu cuvintele "Ἡρώσι χθονίους din mijlocul plăcii, încadrând-o, împreună cu pumnul mâinii — de grosime excesivă; mâna stângă este, la pumnul mâinii, mai groasă și mai scurtă decât mâna dreaptă — de o parte și de cealaltă parte, într'o simetrie sumară suficientă. Modelarea mâinilor puțin elegante, lasă mult de dorit și sub raportul preciziei anatomice.

Literele inscripției cu cuvintele "Ἡρώσι χθονίους, așezate între cele două palme deschise și cu policarii îndreptați spre mijlocul plăcii, lasă mult de dorit sub raportul simetriei. Lapidul, necalculând din vreme spațiul liber pentru inscripție dintre cele două mâini, a ajuns să așeze literele când mai rar (vezi intervalul între omega și sigma lunar, precum și locul liber după cuvântul "Ἡρώσι), când mai des (vezi cele trei litere din urmă ale cuvântului χθονίους, dar mai ales sigma final), care nu putea încăpea în mărimea lui normală).

După cuvintele "Ἡρώσι χθονίους, urmează inscripția propriu zisă de pe placa aceasta de marmură. Iată fotografia și textul întregii inscripțiuni:

- "Ἡρώσι
χθονίους.
'Ασκληπιάδης Φιλα-
ουία 'Ακυλίνη ζητά-
ση ἔτη vacat 5'5 cm η vacat 11'5 cm
καὶ 'Ιουλίω Αἰγυο-
ρίνω ζήσαντι ἔτη
δύω ἰδίους τέκνο-
ις· μνήμης χάριν
10 ἀνέστησεν vacat 8 cm.

¹⁾ Despre răsfirarea degetelor la mâna sau mâinile întinse ale Eileithyilor, vezi, Otto Weinreich, Θεοὶ χειρ. Antike Heilungswunder, Dissert. Heidelberg, 1908
9 s. uu.

După inscripție, pe placa de marmoră, vacat 10 cm în jos.

(Fig. 1):

Sub raportul epigrafic, am avea de remarcat, că literele sânt cu îngrijire săpate, nu însă totdeauna bine reușite. În inscripția aceasta

este, după cum se exprimă Larfeld, *Handbuch der griechischen Epigraphik* II, p. 484, acea *varietas* și *inconstantia scripturae*, care caracterizează întreaga epocă a împăraților romani.

Înălțimea literelor este de 2 cm. Mai mic este sigma final din rândul 2. În ce privește forma lor: literele sânt apicate, adică împodobite cu mici croșete și liniute umflate spre capete, ceea ce în inscripțiile din Atica se constată acu de pe la anul 200 î. H. (Vezi Larfeld, l. c. II, 4,492). Chiar litera alfa poartă, în vârful unghiului, o liniuță scurtă, orizontală. Alfa are de patru ori forma cu bara ruptă, asemănătoare unui χ (hi) mic grecesc, formă care, în Atica, începe să prepondereze între 150—100 î. H. (Larfeld, l. c., p. 478).

Alfa cu bara orizontală se ține cu greu față de alfa cu bara ruptă, dela începutul epocii împăraților romani. (Larfeld l. c., p. 483). Alfa cu traversa dreaptă, orizontală, se găsește în inscripția noastră de șapte ori.

Sigma are peste tot formă rotundă sau formă de lună, care în Thasos se găsește chiar în secolul al patrulea î. H., în Creta din secolul al treilea¹⁾ și care în alfabetul grecesc se fixează definitiv între 30 î. H. și 50 d. H. (Larfeld, l. c., p. 484). Litera omega are forma cursivă pe care o găsim înregistrată la Larfeld, l. c., p. 486, și datată de prin anii 30 î. H. și 50 d. H.

Această formă de omega, așezată cu cele două brațe încovoiate ale sale deasupra a câte o liniuță orizontală, apare în Atica, după Larfeld, l. c., mai de grabă.

Litera eta are, la început, în cuvintele Ἡρωσι, Ἀσκληπιάδης, Ἀκολίην, ζήσαςτῃ și, încă odată, în rândul 7, — la un loc de 7 ori, forma arătată de Larfeld, l. c., II, 2, p. 486. Eta, cu tau mic dublu la mijloc, între cele două hastae verticale, apare des în Atica, între 30 î. H. și 50 d. H.

După eta din rândul 5, care arată numărul de opt al anilor, nu vedem, cu excepția literei eta din cuvântul ζήσαντι din rândul 7, decât forma simplă de eta, în care linia orizontală leagă, la mijloc, cele două hastae verticale.

Litera theta nu are la mijloc nici punctul, nici liniuța dreaptă orizontală, mai lungă sau mai scurtă, obișnuită, ci un semn în forma de dublu tau mic. Larfeld, l. c., p. 486, ne arată această formă, pentru Atica, pentru anii 30 î. H. și 50 d. H.

Sub raportul gramatical, este de relevant, că dativul singular, în rândurile 2—7 este fără iota²⁾; în rândul 8 este forma δῶο, pe care o găsim, la Homer, alături de δῶο, a căror alternare este dictată numai de exigențe metrice.

¹⁾ Vezi Picard-Reinach, B C H, 1912, XXXVI, p. 279, nota 4.

²⁾ Cf. pentru inscripțiile atice Meisterhans-Schwyzler, *Grammatik der attischen Inschriften*, ed. 3, Berlin 1900, p. 67 și u. Nu am putut consulta lucrarea: Mayser Edwin, *Grammatik der griech. Papyri aus der Ptolemäer Zeit, mit Einschluss der gleichzeitigen Ostraka und der in Aegypten verfassten Inschriften*, 1934, de Gruyter

Din textul inscripției propriu zise, rezultă că Asclepiades a ridicat monumentul de marmoră în amintirea copiilor săi proprii (ἰδίοις τέκνοις din rândul 8¹⁾), Flavia Aquilina care a murit în vârsta de opt ani — anii sânt arătați aci prin litera eta a alfabetului, nu prin numeralul ca în rândul 8 — și Iulius Augurinus, care a trăit doi ani.

Numele gentile de Flavia și Iulius ne arată urmele procesului de romanizare în Scythia Minor, Dobrogea de azi, sub presiunea monarhiei romane, și a dinastiei Iuliilor și a Flaviilor. Ele ne servesc totdeauna ca un terminus destul de vag, ca un terminus post quem, pentru datarea acestei inscripțiuni și a acestui monument. Ἀσκληπιάδης²⁾ nu este decât transcrierea elină a cognomen-ului format dela aquila. Acest cognomen se găsește și în inscripția din Constanța, publicată la Dessau, Inscriptiones Latinae selectae, II, 1, nr. 7185, unde Ulpia Aquilina este soția lui M. Ulpius Longinus ex decurione, buleuta Tomitanorum. Cognomenul Augurinus se găsește mai des în nomenclatura romană. Vezi numai Dessau, Inscriptiones Latinae selectae III, 1, p. 173, s. v. Augurinus.

Formula μνήμης χάριν ἀνέστησεν se găsește foarte des în monumentele sepulcrale grecești³⁾.

Fără verbul ἀνέστησεν o găsim în inscripția din Dorylaion, din Asia Minor, Frigia Epictet. Ea aparține aceluiaș gen de monumente ca și inscripția noastră din Tomis-Constanța. În Dorylaion. Ἀπρία Σωκράτους ridică monumentul pentru fiul ei (Ἡρωδίανφ τέκνηφ),

Prin acest monument ridicat de Asclepiades în amintirea copiilor săi proprii, Flavia Aquilina și Iulius Augurinus, Asclepiades se adresează Ἡρώσι γθονίοις, Eroilor htonici. În locul adjectivului γθονίοις, citim mai des adjectivul compozit καταγθονίοις⁴⁾, și acesta se găsește adeseori, în inscripții grecești, în legătură cu nomenul θεοίς. Pe lângă καταγθόνιοι θεοί⁵⁾ cunoaștem și καταγθόνιοι δαίμονες⁶⁾ și αἰγγελοι καταγθόνιοι.

¹⁾ Accentuarea prin adjectivul ἴδιος, se găsește foarte des în inscripțiile grecești de pretutindeni.

²⁾ Cf. Αἰκουάνη = Aequana dintr'o inscripție din Salonic, publicată de Avezou-Picard, B. CH, 1913. XXXVII, p. 113, l. 1.

³⁾ Câte monumente sepulcrale din cimitirele zilelor noastre nu poartă inscripții, care arată consacrarea lor amintirii celor căzuți în război și înmormântați în altă parte.

⁴⁾ ὁ καταγθόνιος, se numește, pe scurt, Hades.

⁵⁾ Zeități htonice sânt: Gaia sau Ge, Hades (Ζεὺς καταγθόνιος), Persefone, soția lui Hades, Demeter, Hecate, Erinyele, Dionysos și Hermes, care este numit γθόνιος. Vezi R. Wünsch, prefata la Append. de pe lângă C. I. A. Și cultul Dioscurilor, frații Helenei, era htonic. Ne gândim în legătura aceasta și la Menelaos și Helena, apoi la Heracles, Teiresias și Eretheus.

⁶⁾ Vezi Höfer, Roscher, Ausführliches Lexikon der griechischen und römischen Mythologie I, 2, p. 998. Cf. Owen, Δαίμων and cognate words, The Journal of theological Studies, XXXII, 1931, p. 133.

**Ἡρώς καταχθόνιος* ne sânt cunoscuți prin Shol. Pind. Ol. 2, 104¹⁾.

Cultul htonic și cel al heros-ului s'au desvoltat destul de târziu. Ele au prins rădăcini mai ales la ginta dorică și la Beoțieni. Cultul heros-ului se evidențiază mai bine abia în secolul al optelea și în cel al șaptelea î. H. Heros-ul a primit sensul său sacral din trebuința religioasă a omului de a avea, între el și zeii Olympului, ființe superioare binevoitoare, care să fie mai aproape de el la bine, dar mai ales la rău.

Slăbirea cultului zeilor și intensificarea cultului morților se unără, după aprecierea judicioasă a lui Deneken, (sub voce Heros, la W. H. Roscher, *Ausführl. Lexikon der griech. u. röm. Mythologie* I, 2, 2447), în cultul eroilor care, nefiind în fond altceva decât un cult al morților mai accentuat, era natural să aibă un caracter htonic ²⁾.

Cultul zeităților htonice, care au rezistat mai puțin tendinței de antropomorfizare a omului, cultul eroilor și cel al morților stau într-o legătură atât de strânsă, încât deosebiriile și limitele lor oscilează mereu.

Eroii treceau, pe de o parte, de puteri temute ale întunecului, pe de altă parte, de spirite bune și milostive, care știu să dea prietenilor ajutor și să-și ferească de pagubă și nenoroc ³⁾.

Nu trebuie să ne gândim pretutindeni la un cult precis și formal al eroilor htonici ⁴⁾.

Pe câte monumente funerare cuvintele *Ἡρώς καταχθόνιος* ⁵⁾ nu sânt decât o formulă banală ca și literele și cuvintele DM din inscripțiile latine ?

**Ἡρώς καταχθόνιος* de pe stela noastră funerară are, după cum vom vedea, un înțeles mai pregnant.

Stela funerară din Constanța arată în relief bustul unei femei.

¹⁾ Vezi Höfer, I. c. p. 999; I. A. Hild, s. v. Heros, *Daremberg-Saglio, Dictionnaire des antiquités*, III, 1, 139, 155: cf. și Erwin Rhode, *Psyche, Seelenkult u. Unsterblichkeitsglaube*, Leipzig 1929, p. 636 și uu.

²⁾ Vezi L. Preller-C. Robert, *Griech. Mythologie*, vol. II. Die Heroen, ed. 4; Foucart, *Le cult des heros chez les Grecs* (Mem. de l'Acad. d. Inscr. et Belles Lettres XLII); Farnell, *Greek hero cults and ideas of immortality*, Oxford; Döhning, *Griech. Heroen und Abendgeister*; Berl. philol. Wochenschr. 1916, p. 1530; Pfister, *Die Religion der Griechen und Römer, mit einer Einführung in die vergleichende Religionswissenschaft, Darstellung und Literaturbericht*, 1918—1929/30 la Bursian-Münscher, *Jahresberichte über die Fortschritte der klass. Altertumswissenschaft*, Suppl. Bd. 226, 1930, p. 128, 155.

³⁾ Deneken, I. c. p. 2477, 2481.

⁴⁾ Nu cunosc decât din reviste lucrarea L. W. Jones, *The cults of Dacia*, Univ. of California (Publications in Classical Philology, vol. 9, no. 8, p. 245—305) Berkeley 1929.

⁵⁾ In inscripția din Muzeul nat. de ant. din București, publ. de O. Hirschfeld, *Sitzungsberichte d. phil. hist. Kl. der kais. Akad. d. Wissenschaften*, LXXVII, 1874, Hef. IV—VII, p. 403, no. 55 citim literele Θ și K, ceea ce înseamnă Θ(ισ)ς κ(αταχθόνιος).

Decorarea stelelor funerare cu un bust sau medalion=bust=portret, a ajuns să fie un obicei aproape constant¹⁾.

Dacă ne orientăm între stelele funerare de acelaș gen ca și stela noastră din Tomis, vom vedea că stela funerară din vechiul Sestos, publicată la Picard și Reinach, *Voyage dans la Chersonèse*, B C H, XXXVI, 1912, p. 276 și uu., era împodobită, și ea, cu un medalion, de la care nu a rămas decât grumazul bustului cu o parte mică a himationului.

Pe monumentul-stelă funerară a Hionei din vechiul Perinthos se găsea portretul defunctei (E. Kalinka, *Jahreshefte des öst. arch. Inst.* I, 1898, Beiblatt, 108, 3). Stela funerară cu fronton din muzeul de Mykonos, nr. 60, cu o inscripție dispărută, ne arată sub relieful celor două palme deschise, încadrate de două cartușe, relieful unei femei care șade, cu o mică servitoare înaintea ei²⁾.

Care este simbolul celor două mâni ridicate, sau celor două palme deschise, pe care le vedem în relief pe stela noastră funerară din Tomis—Constanța?

Ce valoare reprezintă ele? Care este origina lor?

Mai întâi să precizăm un lucru, că mâinile ridicate, cu palmele înainte și cu policarii așezați unul lângă celalalt, nu sânt mânușe. Interpretarea lor de mânușe, dată de Th. v. Wiegand, A M XXXVI, 1911, p. 291, nr. 1 și uu, fotogr. nr. 2, în discuția reliefului de pe fața B a bazei de marmoră din Thyateira în Lydia, este fără în-
doială greșită.

Obiectele sculptate care se găsesc sub aceste mâni, ca oglinda de mână, furca și fusul, nu schimbă întru nimic interpretarea noastră. Și stela funerară din Bithynia, după inscripția ei, din secolul al doilea d. H., care a ajuns peste Panderma în Muzeul din Constantinopole, ne arată sub cele două mâni ridicate, cu palmele îndreptate spectatului, vreo câteva obiecte în relief, ca două sticlute care se încruș-
cișează, fără torți, cu grumaz lung și pânțece mare, o oglindă, un ac, un paner mic împletit cu două fuse, o perie, un paner mic împletit închis, o cistă rotundă pe trei picioare, sus, la dreapta, cu urme care trădează o legătură de metal și un lacăt³⁾.

Și aici, nici Th. v. Wiegand, prim=editorul și al acestei inscrip-
țiuni, nu se mai gândește să interpreteze mâinile ridicate cu palmele deschise, drept mânușe.

Mânușele sunt arătate, după reprezentările pe care le cunoaștem, cu degetele în jos, și nu una lângă cealaltă. Vezi articolul „manica” al lui E. Saglio și mânușile galice ale unui prizonier galic, la Da=

¹⁾ Vezi și Hans Moebius, *Die Ornamente der griech. Grabstellen klass. und nach klass. Zeit.* Berlin-Wilmersdorf, 1929, Keller. Cf. și Lehmann-Haupt, *Stele und Sockel*, Kio, 1930, VI, 148.

²⁾ După Picard-Reinach, B C H, 1912, XXXVI, p. 278, și nota 5, inedită. Oare nu este și ea din Rheneia=Delos?

³⁾ Theodor v. Wiegand, A M, 1908. XXXIII, p. 154, nr. 11, fotogr. 3.

remberg—Saglio, Dictionnaire des antiquités grecques et romaines III, 2, p. 1578, fig. 4814.

Se cunosc oare și alte stele funerare cu acelaș simbol al palmelor deschise?

Odobescu ne arată în Istoria arheologiei p. 272 (opere complete, București 1919, Minerva, vol. IV) că învățatul călugăr piezmontez Paciaudi atrăsese, încă la 1751, într'o mică dar interesantă disertațiune, atențiunea asupra monumentelor de pietre funerare, cu inscripțiuni elene și latine, însoțite toate cu acele două mâni ridicate sau palme deschise și înălțate în sus și adunase un număr destul de însemnat de astfel de pietre. Odobescu reproduce, pe pagina 273, după Paciaudi, două inscripții latine, descoperite de Ficoroni, cu vro douăzeci de ani mai înainte, într'o cameră sepulcrală de lângă porta Appia din Roma care, prin textul lor, prin inițialele D M și D M S¹⁾ dela începutul acestor inscripțiuni și prin invocarea Soarelui, ne explică semnificația mânilor înălțate.

Odobescu ne mai reproduce, tot din Paciaudi, monumentul cu reprezentarea celor două palme deschise, așezat de Proculus. Reținem deocamdată numai aceste cuvinte de pe monumentul lui Proculus: manus levo contra deum qui me innocentem sustulit, quae vixit annis viginti.

Ludolf Stephani din St. Petersburg numărased, după Odobescu p. 274, până la 1849, vro 13 stele funerare de acest fel, elene și latine, prin diferite muzee ale Europei. Și Cumont reunise, după Picard, B C H, XXXVI, 1912, p. 279 vro câteva exemple de monumente funerare, mai ales orientale, pe care se vede reprezentarea palmelor deschise. Cf. L'aigle funéraire des Syriens, Rev. hist. des relig. LXII, 1910, p. 130 și nota 4.

Palme deschise și ridicate în sus, fără altă invocațiune sau rugăciune, către zei, sânt, după Odobescu p. 274, „epitafe cominatorii, adică amenințări despre vindicta divină ce atrage după sine o moarte silnică și prematură”²⁾.

Sântem oare în drept să conchidem cu Odobescu, p. 273³⁾, la un obicei funerar al celor vechi de a sculpta pe mormântul oricărui june, omorât de ucigași necunoscuți, două palme înălțate spre rugăciune?

¹⁾ Inscriptia de pe două, din cele trei, plăci de marmură, începe, la Odobescu, l. c., p. 273 cu inițialele D M S, care pot fi citite D(eo) M(ithrae) S(oli), ca și în inscripția din Stojnic în Dalmatia, publicată de N. Vulič, Jahreshefte des öst. arch. Instituts 1904, VII, Beiblatt p. 7, nr. 9.

²⁾ Odobescu vorbește, în legătura aceasta de idei, și de stela peloponesică din colecțiunea lui Nani cu o păreche de mâni ridicate în sus și cu inscripția $\Delta\gamma\eta\lambda\epsilon\tau\epsilon\sigma\varsigma$ $\tau\epsilon\tau\omicron\upsilon$ $\chi\epsilon\rho\sigma\tau\epsilon$ $\chi\alpha\iota\rho\epsilon$.

³⁾ Și A. Wilhelm, Beiträge zur griech. Inschriftenkunde, Sonderschriften des österr. arch. Instituts. VII, 1909, p. 201 și 320 vorbește despre reprezentarea mânilor ridicate pe mormintele celor asasinați.

Care este materialul de care dispunem pentru a răspunde la această întrebare ?

Un studiu general asupra stelelor funerare cu reprezentarea mânilor ridicate pregătia ¹⁾, în 1910 și în anii următori, prietenul meu din Atena, Otto Walter, azi consul general al Austriei la Atena și conducătorul institutului arheologic austriac din Atena, Λεωφόρος Ἀλεξάνδρου 18. D-l O. Walter, răspunzându-ne printr-o carte postală din 4/12 1932 din Atena, la o întrebare ce i-am adresat în privința proiectului lucrării cu reliefurile palmelor deschise, ne scrie următoarele : „Die Handarbeit, ruht wie so vieles im Staub; ich habe nichts darüber publiziert, nur in B C H, XXXVI, 1912, erwähnt Picard meine Arbeit. Dort XXXVI (1912), p. 278 f. u. 351 f., sowie B C H, XXXVII, 1913, p. 109 f., steht das letzte was ich über „Hand“ kenne“.

Dacă ținem cont și de stela peloponesică din colecția lui Nani, amintită de Odobescu p. 274, și de stelele din Atica arătate de Tocilescu, p. 475, nota 1 ²⁾, — monumente cu inscripții și cu palme de mâni ridicate în sus, cu policarii unul lângă celalt ³⁾, îndreptați spre centrul stelei, în relief, au fost găsite, după cât am putut trece în revistă materialul și cu ajutorul literaturii arătate de O. Walter, în regiuni din baziul Mării Egeice, în următoarele puncte : în Rheneia ⁴⁾,

¹⁾ Aceasta rezultă și din articolul lui Ch. Picard, B C H, 1912. XXXVI, p. 351, note additionelle, și p. 352, care ne pune în vedere un articol complementar cu interesante constatări în privința inscripțiilor de acelaș fel al lui J. Bergmann, Philologus LXX, N. F. XXIV, 1911, p. 503 și uu.

²⁾ Inscripțiunile funerare cu reprezentarea palmelor deschise, indicate de Tocilescu p. 475, nota 1, ca de proveniență atică, le-am putut verifica : pentru I G III, 2, nr. 2580 (columella rotunda... cum anaglypho duas manus supinas repraesentante) putem afirma că aparține unui Milesian cu numele Agathon, fiul lui Agathon. Kumanudis, Ἐπιτμή. ἐπιτόμῃ, 203, în I G III, 2, 2881 (columella rotunda... duas manus erectas repraesentans) ne arată numai literele... ἐν | Πομαία. Vezi și edit. Le Bas, Attique 102, apoi Kumanudis, Ἐπιτμή. ἐπιτόμῃ. 2347, și Heydemann, Marmorbildwerke p. 107, nr. 274. Cea din Δελφὶν ἀρχαιολογικόν, 1890, p. 83, 11, nu o arată și Wilhelm, Jahreshefte, 1901, IV, Beiblät, sp. 17, nota 12. O a patra inscripție de felul celor trei de sus, din Atica, se găsește, după Tocilescu l. c., în Muzeul din Berlin. Beschreibung d. antiken Skulpturen nr. 803.

³⁾ Numai un singur monument, în formă de cippus, din Thesalonike ne arată în relief, policarii mânilor ridicate în sus, îndreptate nu spre centrul stelei, ci spre marginile, dreapta și stânga stelei, vezi Avezou—Picard, B C H. 1913, XXXVII, p. 109, și 111, fig. 7.

⁴⁾ Am. Hauvette—Besnault, B C H, 1882, VI, p. 500 și uu. nr. 24. Din Rheneia—Delos sânt încă și alte două stele funerare, cu palmele deschise în relief; cea a Heraclei, care se găsește în Muzeul național de antichități din București, publicată pentru prima oară de Otto Hirschfeld. Epigraphische Nachlese zum Inscriptionum latinarum vol. III, aus Dacien und Moesien, Wien 1874, p. 43—45, nr. 57 = Sitzungsberichte der Wiener Akademie der Wissenschaften, phil. hist. Kl.

cimitirul vechiu al insulei vecine Delos, în insula cicladă Mykonos ¹⁾, pe țărmurile, la dreapta și la stânga Mării egee și anume pe continentul grecesc, în Pelopones și Atica, pe țărmul Asiei Minore, în Thyatira ²⁾ în Lydia, în Dorylaion ³⁾ în Phrygia Epictetos, în Kyzikos ⁴⁾ în Phrygia hellespontică, apoi în Bithynia ⁵⁾, pe țărmul trac în Sestos ⁶⁾ și Madytos ⁷⁾, în Hersonesul tragic, în Perinthos ⁸⁾ în Thessa-

LXXVII, 1874, fasc. IV—VII, p. 403—405, nr. 57; ea a fost mai temeinic discutată de Adolf Wilhelm, *Jahreshefte des österr. arch. Instituts*, 1901, IV, Beiblatt sp. 9 și uu., fig. 3, apoi de Grigore G. Tocilescu, *Monumentele epigrafice și sculpturale ale Muzeului național de anticități din București*, I, 1902, p. 436 și uu., nr. 93; Alexandru Odobescu, *Istoria arheologiei*, p. 274—276; A. Deissmann, *Philologus*, LXI, 1902, p. 252—265 și de același, *Licht vom Osten* ed. 2 și 3, 1909, p. 315—326; ediție a patra, din 1932, nu am putut-o avea; apoi avem cealaltă stelă, a Martheinei, care din Rheneia, a ajuns peste Mykonos și Aegina, în Muzeul național din Athena unde ea se găsește și azi. Inscripția ei a fost copiată, la Mykonos, de Abel Blouet, *Expédition scientifique... de Morée... architecture, sculptures, inscriptions et vues publiées par Abel Blouet*, III, Paris 1836, p. 7, tab. 13, fig. 1. Ph. Le Bas, în *apendicele (Inscriptions copiées dans les îles de la mer Egée* p. 41, nr. 72) acestei publicațiuni, îi face comentariul, atribuindu-o secolului al 11-lea sau al 12-lea. Vezi și Ph. Le Bas et H. W. Waddington, *Voyage arch. en Grèce et en Asie Mineure*, fait par ordre du gouvernement français pendant les années 1843 et 1844, vol. II, partie IV, Îles, nr. 2054. Cf. *Inscriptions recueillies en Grèce par Ph. Le Bas*, V, p. 185, 269. Pittakis o vede în Aigina și o reproduce în *Ephemeris arch.* 515. Vezi și M. Fraenkel, *Epigraphisches aus Aegina* p. 8. Stela Martheinei, cu inscripție și cu reprezentarea mânilor ridicate, care aparține secolului al doilea î. H., sau începutului secolului întâilea, și anume înainte de 88 î. H., are o impecatiune identică cu cea de pe stela Heraclei din Rheneia—București. Vezi A. Wilhelm, *Jahreshefte des österr. arch. Instituts*, IV, 1901, Beiblatt, sp. 9 și uu., fig. 2, și același, l. c. V, 1902, Beiblatt, sp. 11.

¹⁾ Picard—Reinach, B C H, 1912, XXXVI, p. 278 și nota 5, arată stela funerară inedită nr. 60 din Muzeul din Mykonos. Nu este oare și ea din Rheneia—Delos?

²⁾ Th. v. Wiegand, A. M. 1911, XXXVI, p. 291, nr. 1, fotogr. 2, fața B.

³⁾ Din Dorylaion sânt două stele, azi amândouă în Muzeul din Constantinopole; vezi Ch. Picard, B C H, 1912, XXXVI, p. 352, unde se găsește și literatura cu privire la cele două stele funerare.

⁴⁾ Stela se găsește azi în Muzeul din Constantinopole. Vezi Ch. Picard, l. c.

⁵⁾ Th. v. Wiegand, A M 1908 XXXIII, p. 154, nr. 11, fotogr. 3.

⁶⁾ Ch. Picard—A. I. Reinach, B C H, 1912, XXXVI, p. 276 și uu. Inscriptia $\text{Τατία ἡ καὶ Μαρίνα Τίτω | Π' Ὀρρανῶ ἰδίου ἀνδρὶ | μνημῆτος χάριν}$ este urmată de 7 nume de δῆμοι: și de 7 corone. Sânt 6 orașe cu care Sestos era în raporturi strânse: Madytos, Abidos, Dardanos, Alopeconnesos, Elaius sau Eleus și Flaviopolis.

⁷⁾ O stelă cu fronton în podobit cu o coroană și două mâni ridicate în relief, a fost văzută de Kiepert, la Madytos, la sud-vest de Abydos (CIG 2016 d) iar inscripția a fost publicată în nou de Dumont—Homolle, *Melange*, p. 449, nr. 111 b.

⁸⁾ E. Kalinka, *Jahreshefte des österr. arch. Instit.* I, 1898, Beiblatt 108, 3; vezi și Wilhem, *Beiträge etc.*, 200, nr. 173; Picard—Reinach, B C H 1912, p. 278, nota 1.

lonike ¹⁾, în Macedonia Mygdonia, la nord de Halchidiche.

La noi în Țară avem, afară de monumentul nostru din Tomis—Constanța de pe țărmul Mării Negre, încă și stela funerară de marmură din Muzeul național de anticități din București, c. re, din colecția generalului Mavros, este, după studiul temeinic al lui A. Wilhelm, *Jahreshefte des österr. arch. Instituts*, IV, 1901, Beiblatt, sp. 9 și uu., din secolul al doilea î. H. sau dela începutul secolului întâilea, înainte de anul 88 î. H., și de proveniență din Rheneia—Delos. Vezi literatura pe pag. 9, nota 4.

Această stelă funerară a Heracleei ne arată în relief, deasupra inscripției, cele două palme deschise, pe o parte a stelei și pe cealaltă parte, opusă ²⁾. Ea a fost pe larg discutată de G. Tocilescu, Monumente epigr. și sculpturale ale Muz. naț. de anticități din București, I, 1902, p. 436, și uu, nr. 93 ³⁾. Aș avea numai să atrag atențiunea asupra articolului intitulat *Neugewonnene Reliefs der athenischen Museen*, din *Jahreshefte des österr. arch. Instit.* XIV, 1911, Beiblatt p. 62, al lui O. Walter, care crede de a fi descoperit în Muzeul național din Atena partea de sus a stelei Heracleei, din Muzeul naț. de anticități din București, cu inscripție și cu palme de mâni ridicate în sus, stelă temeinic interpretată de A. Wilhelm, *Zwei Fluchinschriften*, *Jahreshefte des österr. arch. Inst.* IV, 1901, Beiblatt, p. 9—18, fig. 3.

Afară de stelele funerare enumerate mai sus, avem o serie de stele cu palme deschise în relief, a căror proveniență nu este sigură: astfel este stela funerară dedicată de Φιλομένη, soțului ei ⁴⁾ cu numele Προβλαος, care se găsește în liceul turcesc din Salonic. Vezi Picard, — Reinach, l. c., p. 278 ; apoi stela din Muzeul din Constantinopole, la Picard, l. c., note additionelle, p. 352 (cf. Joubin, *Cat. mon. fun.*

¹⁾ Ch. Avizou și Ch. Picard, B C H. 1913, XXXVII, p. 109 și uu. (cu inscripțiile nr. 22 și nr. 23, a, b, pe pp. 110 și 111) publică trei monumente funerare cu câte o pereche de mâni ridicate, în relief, și se referă, în nota 4, pentru alte reprezentări de palme deschise din Thessalonike, la Duchesne—Bayet, *Mém.* nr. 57, și *Αθήνα* 1900, p. 89, nr. 5 (P. N. Papageorgiou).

²⁾ Repetarea textului și a reliefului se explică, după Deissmann, l. c. p. 323, prin tendința de a prezenta rugăciunea mai insistentă, mai puternică, mai intensă. Dară poate că și locul unde acest monument era așezat, cerea să se fixeze inscripția și relieful pe amândouă părțile, ca să fie văzute din două părți.

³⁾ W. Dittenberger, *Sylloge inscr. graec.* ed. 2, Leipzig 1900, II, nr. 816, p. 677 confundă inscripția imprecatorie din Atena cu cea din București.

⁴⁾ Alt monument din Salonic, tot cu reprezentarea mânilor ridicate ne arată că Σεγεταινή Σωζομένη ridică și ea soțului ei Hector, din mijloacele ei proprii, un altar. Pe latura dreaptă se văd în relief cele două mâni cu policarii afară, cu altă inscripție, care ne arată pe același Hector ca βοηθός ταβλαρίου, deci ajutor fabulari, ajutor de arhivist. Avezou—Picard, B C H, 1913, XXXVII, nr. 23. Și Τατιά ή και Μαξιμα ridică un monument lui Titus P. Orphanos, ίδιω άνδρι, Picard—Remach, B C H, 1912, XXXVI, p. 277, r. 2.

nr. 108), și acea stelă care, odată la Constantinopole, a ajuns la Paris (vezi literatura la Picard, l. c. p. 352), și la urmă, stela cunoscută, după Picard, l. c., prin Cumont, *Notices epigraph.* Gand 1898 (Stele funerare d'un soldat romain) care era odată la Constantinopole¹⁾.

Dacă privim materialul acesta, mai ales sub raportul celor două palme în relief, putem afirma că monumentul nostru din Tomis se așează bine în cadrul precizărilor făcute de Odobescu. Simbolul mânilor ridicate în sus nu poate să fie de altă origine decât votivă. Aceste mâni nu pot să aibă altă semnificație decât de implorare a ajutorului divin. O inscripție din Delos, precedată de reprezentarea celor două mâni, ne arată clar legătura între aceste mâni și gândul inițial de rugăciune-rugăminte. Dacă citim acolo²⁾ Θεογένης [τοῦ θεῖνο] | κατ[ὰ] Ἀγίου (?) αἶρει·³⁾ τὰς χεῖρας | τῷ Ἡλίῳ καὶ τῇ Ἀγνῇ Θεᾷ (i. e. Proserpina), este clar că Theogenes, spre rugăciune, ridică mâinile către Helios și Hagna Thea.

Cuvintele αἶρει... τὰς χεῖρας le găsim, fără relieful mânilor ridicate, și în inscripția din Alexandria (Schürer, *Die Juden im bosporanischen Reiche*, *Sitzungsberichte der königl. preussischen Akademie der Wissenschaften zu Berlin*, XIII, 1897, p. 213), unde citim: Θεῷ ὁψίστῳ καὶ πάντων ἐπὶ πτῇ καὶ Ἡλίῳ καὶ Νεμέσει αἶρει Ἀρσινόῃ ἄωρος τὰς χεῖρας.

Traducerea latină a cuvintelor αἶρω τὰς χεῖρας este „manus levo“⁴⁾ din inscripția citată de Odobescu și amintită de noi pe pag. 8. Cuvintele αἶρει τὰς χεῖρας și manus levo ne confirmă legătura strânsă între text și relieful mânilor ridicate cu palmele deschise.

Gestul mâinii drepte sau al ambelor mâni ridicate spre rugăciune, ne este cunoscut prin numeroase reliefuri votive. Adoranții se prezintă la fel în cultul zeilor ca și în cel al eroilor; stând în picioare, cu mâna dreaptă ridicată în sus, sau cu amândouă mâinile ridicate, înaintea altarului sau înaintea icoanei zeității sau a eroului⁵⁾.

¹⁾ În Muzeul din Constantinopole, după Picard-Reinach, B C H, 1912, XXXVI, p. 279 nota 1, următoarele stele au reprezentarea a două mâni ridicate: nr. 669 (în fronton), nr. 185 (846) și nr. 212 chiar în relieful stelei; vezi și nota adițională a lui Picard, l. c. p. 352; după Tocilescu, p. 475, nota 1, acolo sunt inscripțiunile cu relieful mânilor ridicate, Joubin, *Catal. d. monuments funéraires* nr. 108 și 123.

²⁾ B C H, 1882, VI, p. 500, nr. 24, r. 1—3.

³⁾ Cf. și cuvintele la Stobaeus, *Florilegium* (Meireke. vol. IV. p. LXI u.): ἀναστεινὰς δὲ τῶν ἰῶν χειρῶν φορῆν.

⁴⁾ Manus levo contra deum, ar putea să ne pună pe gânduri prin posibilitatea interpretării prepozițiunii „contra“ în accepția inițială a cuvântului. Totuși nu este nici o îndoială că defuncta nu ridică mâinile împotriva zeului, ci spre el. Sensul nu poate fi altul decât acesta arătat de noi.

⁵⁾ Vezi Voulième, *Quomodo veteres adoraverint*. Halle 1887; Schwenn, *Gebet und Opfer, Studien zum griech. Kultus*. Heidelberg 1927; cf. Conze, *Jahrbuch d. d. arch. Inst.* I. 1886, p. 11 și urm.

Statuia de bronz din muzeul din Berlin (Königl. Museen zu Berlin, Antike Sculpturen aus den kgl. Museen zu Berlin, Bd. I, p. 13, Tafel 48 („Betender Knabe“ Katal nr. 2) ne arată pe un tânăr în picioare, cu mâinile ridicate în sus, pentru rugăciune.

Cu mâna dreaptă ridicată îl vedem pe Sosippos și, alături de el, altă figură mai mică, cu dreapta ridicată, în fața lui Theseus, în cunoscutul relief votiv din Atena¹⁾.

Un relief votiv trebuie să recunoaștem în piesa nr. 24 din muzeul din Constanța (vezi fig. nr. 2), care în calcar oolitic de 40 cm. înălțime, 30·5 cm. lărgime sus și 33·5 cm. lărgime jos, și de 11·5 cm. grosime, ne arată, încadrate într-o ramă de 7 cm. lărgime sus și de câte 5 cm. la dreapta și stânga, două figuri umane, una de 30 cm. înălțime, cu mâinile ridicate în sus, — brațul mâinilor este ridicat numai până la înălțimea umerilor — iar cealaltă la stânga, de 16 cm. înălțime, se pare, tot cu mâinile ridicate. Este regretabil că partea de sus a reliefului lipsește. Oricât de rău păstrat și ros²⁾ ar fi, relieful acesta trădează o lucrare de tot rudimentară.

(Fig. 2).

Dară noi nu avem voie să confundăm mâinile ridicate ale figurilor din reliefurile votive, și nici gestul mâinilor ridicate spre cineva sau asupra cuiva, cu palmele deschise în relief din monumentul nostru din Constanța și dintr-o serie întreagă de reliefuri. Este adevărat că și în aceste reliefuri din urmă, mâinile ridicate, sau palmele deschise se îndreaptă către o ființă superioară, către o zeitate.

Pe stela funerară a Χρόνη·τ din Perinthos³⁾, mâinile ridicate încadrau cuvintele: Κό[ρ]η·τ Ηλ[ι]·τ. Kyrios³⁾ Helios⁴⁾ este apostrof

¹⁾ Mon. dell' Inst. 4, 22 B; Deneken, l. c., p. 2499, fig. 1.

²⁾ Vezi literatura p. 10, nota 8.

³⁾ Despre Kyrios, vezi Wolf Wilhelm Graf v. Baudissin, Kyrios als Gottesname im Judentum u. seine Stelle in der Religionsgeschichte, hg. v. Eisfeldt, Giessen Töpelmann I—IV, 1926—1929; Pfister, die Religion der Griechen u. Römer, Bursian-Münster, Jahresberichte über die Fortschritte der kl. Altert. Suppl. Bd. 226, p. 246 și 301.

⁴⁾ Helios este Soarele care vede toate. Vezi și D(eo) M(ithrac) S(oli) din pag. 9, nota 1. Cf. Altheim, Almus Sol, Neue Jahrbücker, 8, 1932, p. 141—151.

direct. Lui i se adresează rugămintea-plângere. Și stela funerară (cippus aetomate ornatus) din Madytus, care arată două palme deschise, începe cu vocativul Κόρις ¹⁾ Ηλίας ²⁾).

Dară reprezentarea celor două mâni cu palmele deschise de pe stelele funerare are și un înțeles pregnant. Dacă aceste mâni puteau să simbolizeze la început numai gestul implorării, este lesne de înțeles, că au putut să ajungă să aibă cu vremea și altă semnificație și anume cea apotropeică ³⁾. Aceste mâni puteau să aibă valoarea unui ἀποτρόπαιον împotriva violatorilor de morminte ⁴⁾. Formula interdicției referitoare la folosirea locului de mormânt de către străini nu este nicăieri așa de desvoltată ca în Perinthos, de unde avem și o stelă cu reprezentarea mânilor cu palmele deschise. Este influență asiatică în formula interdicției, cu cele trei tipuri, din Perinthos. Vezi Georges Seure, B C H, 1912, XXXVI, p. 606 și uu.

Implorarea implică adeseori și o imprecățiune, invocarea răsunării divine în contra cuiva. Și de aici se explică altă semnificație a mânilor acestora. Monumentul lui Theogenes din Delos ⁵⁾ cu aceste mâni ne arată cum Theogenes cere maledicția împotriva femeii care a pus mâna, pe nedrept, pe o depunere a lui (παρὰκαταθήκην din rr. 6/7 și 12/13). Și în cele mai multe cazuri, după cum afirmă și Tocilescu, p. 474, mâinile ridicate au o însemnare cominatorie, „când este vorba de a se implora ajutorul unei divinități întru descoperirea și pedepsirea ucigașului, care a făcut să piară, cu nedreptate, un om, mai ales în vârstă tânără“. Sielele funerare, a Heracleei și a Marthinei, amândouă din Delos-Rheneia, care au reprezentarea mânilor cu palmele deschise, cuprind în inscripțiile lor o anatemizare în toată forma, formule obiurgatorii, de afurisire cu blesteme, anathemata sau devotiones, așa cum le cunoaștem, în număr mare, din lumea greco-romană ⁶⁾. Nu avem decât să ne readucem aminte de textul inscripțiunii de pe stela funerară a Heracleei, din Muzeul nostru de antichități din București. Iată cuvintele, aproape fără schimbare, după Tocilescu: „Chiem întru ajutor și implor pe Dumnezeu cel prea înalt (ὕψιστος), pe stăpânul spiritelor și a tot ce este carne (κύριος πάσης σαρκός) în contra acelora cari prin vicleșug au ucis sau otrăvit prin farmece pe sermana de Heracleia, afară de vreme, vărsând pe nedrept al ei sânge nevinovat, pentru ca, tot așa, să se întâmple ucigașilor ei sau otrăvitorilor și copiilor lor. O, Doamne, tu carele toate le vezi și voi, ingeri ai lui Dumnezeu,

¹⁾ C. I. G. 2016 d.

²⁾ Vezi O. Jahn, Ueber den Aberglauben des bösen Blickes, Berichte der sächs. Gesellschaft der Wiss. 1855, p. 28—120, vezi p. 53 și p. 55; cf. Spiegelberg, Der böse Blick in altaegypt. Glauben, Zeitschrift für aegypt. Sprache u. Altertumskunde LIX, 1924, fasc. 2, p. 149—154.

³⁾ Vezi Picard și Reinach, B C H, 1912, XXXVI, p. 278; Avezon și Picard, B C H, 1913, XXXVII, p. 109.

⁴⁾ B C H, 1882, VI, p. 500.

⁵⁾ Cf. I. Th. Kakridis, Ἀραί, μυθολογική μελέτη. Atena Sakellarios, 1929.

la care orice suflet în ziua de azi, cu rugăciune, se umilește, să răz-
buni sângele ei nevinovat, și — vei căuta ¹⁾ — cât mai curând²⁾.

Tot așa sună și inscripția de pe stela Marthinei din muzeul
de Atena care, distrusă în partea de sus, arată deasupra inscripțiunii
urmele de reprezentare a palmelor deschise. Între inscripția de pe stela
Heracleei și cea a Marthinei este o congruență completă, până la
propoziția finală, în care aceste două inscripții, amândouă de prove-
niență din Delos-Rheneia, arată deosebiri. Bătătoare la ochi în textul
acestor două inscripțiuni, sânt contigentele ³⁾ cu limba celor Septua-
ginta, care traducere alexandrină-grecescă a testamentului vechiu este
comună iudaismului grec și creștinismului grecesc. În aceste inscrip-
țiuni găsim obiurgățiuni specifice cercurilor semitice-iudaice. Și Delos
avea, în vechime, de lungă vreme, o colonie iudaică, destul de con-
siderabilă ⁴⁾. Martheine sau Marthine (dela Martha) este, după Wil-
helm I. c., un nume semitic, după Dittenberger, Sylloge, ed. 3, III,
1111, r. 44, nota 20, un nume syric ⁴⁾. "Ἄγγελοι θεοῦ, îngerii lui
Dumnezeu, ca îngerii răzbunători și executori ai sancțiunilor, corespund
concepției iudaice târzii. Vezi și Stuhlfauth, Die Engel in der alt-
christl. Kunst, Freiburg, 1897, p. 34. Cel mai caracteristic monument
pentru iudaismul acestor stele se găsește, după Deissmann, p. 322,
în cuvintele din rr. 10—12 : ὅ πάσα ψυχὴ ἐν τῇ σήμερον ἡμέρᾳ ταπει-
νοῦται μεθ' ἡστέας ⁵⁾. Dacă nu ezităm de a-l urma pe Deissmann,
p. 325, în caracterizarea acestor două inscripțiuni, ca de origine iu-
daică, nu am putea să referim, cum o face Deissmann, p. 322, cu-
vintele citate mai sus, din rândurile 10—12 ale inscripțiilor, la marea
sărbătoare evreească jom hakkippurim, în care rudele Heracleei și ale
Marthinei, moarte prin asasinat înainte de vreme, în Delos — Deis-
smann, p. 320, se gândește la o moarte simultană a lor — petrecând
în post și rugăciune, ar fi rostit imprecațiunea, spre a o eterniza apoi
în marmoră ⁶⁾.

Din aceste momente din urmă, dară și din tabloul și din nu-
mele localităților, unde monumentele cu reprezentarea palmelor des-

¹⁾ Cuvântul ἡγήσεις îl explic parentetic și-l și traduc așa. Bergmann, I. c.
p. 510, traduce propoziția finală prin : dass du höchst ihr unschuldig Blut und es
heimforderst aufs schnellste". Vezi și Deissmann, I. c. p. 323.

²⁾ Mai pe larg la Deissmann, I. c. p. 319 și uu.

³⁾ Emil Schürer, Geschichte des jüd. Volkes im Zeitalter Jesu Christi, 3.
Aufl. III, p. 27, Leipzig, Hinrichs.

⁴⁾ Cf. Heinz Wuthnow, Die semitischen Menschnennamen in griech. In-
schriften und Papyri des vorderen Orients. (Studien zur Epigraphik und Papyrus-
kunde, hg. von Bilabel 4) 1930, Leipzig Dieterich.

⁵⁾ Și Bergmann, p. 508 vede în aceste cuvinte „einen echt jüd. Zug"; ψυχὴν
ταπεινοῦν ca în Ps. 43 (44), 26 și Sir. 7. 17. După Deissmann 322, ταπεινοῦσθαι
are înțelesul de : sich kasteien, fasten. Cf. Arbesmann, Das Fasten bei den Griechen
und Römern. Giessen 1929.

⁶⁾ Bergmann, p. 506, se opune acestei interpretări a lui Deissman.

chise au fost găsite, rezultă, pentru noi clar, să simbolul acestor mâni este de proveniență orientală. Viața religioasă a Grecilor ¹⁾ a încercat — mai degrabă decât cea a Romanilor — penetrațiuni constante și puternice din partea Orientului și în speță din partea Semitismului.

Simbolul mânilor ridicate îl găsim, după cum ne arată Tocilescu p. 474 și uu, mai întâi pe monumente asiriene, babiloniene și punice.

Columna „sepulcralis anaglyphis ornata“ cu inscripție grecească (CIG 4712) din Anteopolis în Egipt, azi în Muzeul Luvrului ²⁾, nu are reprezentarea celor două palme deschise, ci partea superioară a acestui monument ne arată în relief pe cei 5 navigatori conduși de Anubis înaintea lui Osiris, judecătorul infernului, cum ridică mâinile în sus, în semn de invocățiune. Este de relevat, că inscripția de pe acest monument începe cu cuvintele: ἀντιλαβὸς Κόρις Σάρατι.

Pentru a epuiza subiectul palmelor deschise, nu mă îndoiesc că ar fi nevoie a aborda și tema folclorică a mânilor ridicate cu palmele înainte și deschise ³⁾. Sunt convins că un material interesant ne așteaptă din partea aceasta și în special din partea folclorului poporului grec de azi ⁴⁾, ale cărui rădăcini frec adese ori și dincolo de stratul și continentul antic grecesc. Și poate că am da de urma unei faze anterioare celei în care palmele deschise simbolizează o invocare și implorare.

Căci gândindu-ne la gesturi spontane, primitive, mai ales la popoare și indivizi cu o gesticulație accentuată, trebuie să constatăm că mâinile ridicate, cu palmele așa cum ne arată relieful nostru din Tomis-Constanța și cele la fel din multe alte locuri, le vedem adeseori la cei surprinși și copleșiți de sentimentul fricii. Mâinile se ridică cu palmele deschise ca un semn-reflex de apărare.

¹⁾ Vezi Cumont, *Orientalische Religionen im römischen Heidentum*, ed 3, 1931; Cf. Gressmann, *Die Umwandlung der orientalischen Religionen unter dem Einfluss hellen. Geistes* (Vorträge der Bibl. Warburg 1923—24, III p. 170—195) Leipzig 1926.

²⁾ Musée imp. du Louvre. Les inscr. grecques interprétées par. W. Fröhner, nr. 143; Tocilescu, l. c. p. 473 și 474; Dittenberger, *Sylogae* ed. 3, III, nr. 1181.

³⁾ Mâna ține, după concepția străveche arică, locul persoanei; mâna este instrumentul instrumentelor și în mână se intrupează puterea persoanei. Despre ceea ce înseamnă mâna și tot felul de gesturi cu mâna, precum și despre importanța magică a mâinei vezi Thurnwald, în *Eberts Reallexikon der Vorgeschichte* V, Berlin 1926 p. 91—96. Fără vre-o legătură cu reprezentarea mânilor cu palmele deschise, înainte, cum le vedem în relieful nostru, ne gândim la siluetele de diferite mâni din peșterele paleolitice din zona de artă franco-cantabrică. H. Obermaier, *Reallexikon der Vorgeschichte*, V, Berlin 1926, p. 90 și 91 și tab. 25, a.

⁴⁾ Nu cunosc decât după nume lucrarea lui Schmidt B., *Totengebräuche und Gräberkultus im heutigen Griechenland*. *Archiv für Religionswissenschaft* XXIV 1926. p. 281 uu. și XXV, 1927, p. 52—82.

Amintesc aci lucrarea lui Walter F. Otto, *Die Manen oder von Urformen des Totenglaubens, eine Untersuchung zur Religion der Griechen, Römer und Semiten und zum Volksglauben überhaupt*, 1924, Berlin, Springer.

Și această primordială semnificație a acestor mâni nu ar schimba concluziile, la care, după mai mulți alți savanți, a ajuns Odobescu, în ce privește interpretarea simbolului palmelor deschise, sculptate pe un număr de stele funerare.

Asclepiades a pus pe stela funerară, ridicată în amintirea celor doi copii ai lui, relieful celor două palme deschise, pentru că prea de vreme s'au stins: fiica lui, Flavia Aquilina, de abia de 8 ani, iar fiul Iulius Augurinus, de doi ani.

Dacă Asclepiades nu cere eroilor htonici, *expressis verbis*, răzbunarea morții celor doi copii ai lui, dacă el nu poate numi numele celor care i-au răpit, cauzând cumva moartea lor, el totuși nu-și poate reprima gândul că cineva a putut ¹⁾ să pricinuiască moartea lor și el ține, cu gândul de implorare și imprecățiune, să așeze un sim-bol ²⁾ pe stela ridicată în amintirea copiilor lui, relieful celor două palme deschise cu degetele răsfirate, îndreptate spectatorului.

În legătură cu mâinile ridicate în reliefurile greco-romane trebuie să amintim de mâinile de bronz sau de argilă, votive, consacrate diferitelor zeități, cu sau fără inscripțiune-dedicațiune așezată totdeauna pe pumnul mâinii. Aceste mâni votive — totdeauna este mâna dreaptă, care se consacră — ni s'au păstrat în număr destul de considerabil.

Mâinile de bronz dedicate lui Sabazios, acoperite cu simbolice magice și cu gestul benedicțiunii, formează o clasă specială. Ele reprezintă, după părerea lui Blinkenberg, care le-a studiat în lucrarea intitulată „Darstellungen des Sabazios und Denkmäler seines Kultes”, în *Archäologische Studien*, Copenhaga, 1904, mâna zeului, sau cel puțin mâna preotului care binecuvintează.

Nu este tot așa cu alte mâni votive care, după Paul Perdrizet, *La miraculeuse histoire de Pandare et d'Echedore, suivie de recherches sur la marque de l'antiquité*, *Archiv für Religionswissenschaft*, XIV, 1911, p. 118 (vezi tabula nr. 1, după pagina 120) toate, sânt „des mains orantes, levées, la paume en avant, les doigts allongés et joints: celles-ci représentent des mains de fidèles, elles perpétuent le souvenir d'une prière”.

¹⁾ Gândul acestei posibilități și frica ei rezultă din interpretarea, pe care O. Jahn l. c. p. 55, o dă acestor mâni. Iată cuvintele lui: „also wo Jemand in blühender Jugend hingerafft ist, dass man fürchten darf, er sei durch Gewalt oder Zauber getödtet, ohne dass man den Urheber kennt, da wird der allsehende u. allwissende Sonnengott angefleht, das Unrecht ans Licht zu bringen und zu strafen. Diese Bitte u. Verwünschung wird also durch die beiden emporgestreckten Hände symbolisch verstärkt”. Și la fel gândește și Bergmann, când zice, l. c., p. 508: „Bei den Heiden ist es üblich, die Grabinschrift einer frühverstorbenen in die Form eines Gebetes zu kleiden, das die Tote an die Götter richtet und in dem sie Rache gegen die erfleht, die möglicherweise ihren Tod herbeigeführt haben”.

²⁾ Vezi Bachofen, *Versuch über die Gräbersymbolik der Alten*, ed. 2, 1925, Basel, Helbing și Lichtenhahn.

Toate aceste mâni de rugăciune ale credincioșilor provin, după Perdrizet, din ritul oriental, din cultele semite. Căci ni s'au păstrat astfel de mâni votive numai din cultul zeului Baal din Heliopolis, din cel al unei zeițe siriene, din cel al zeului $\Theta\epsilon\delta\varsigma \text{ } \text{Τηροϋς}$ și al zeului Dolichenos.

Ținem să arătăm aci că o mână de teracotă, mâna stângă, a fost găsită în malul mării, în dreptul bisericii vechi grecești din Mangalia. În 1931 am putut-o fotografia la Ion Ionașcu din Mangalia. Vezi figura nr. 3.

Această mână, de 12.5 cm înălțime, are o bază cu diametru de 7.5 cm și circumferința de 23 cm. Baza are o excavațiune în formă conică. Marginea bazei este de 0.3 cm grosime. La 3.7 cm de la această margine în sus, se vede o brățară în circumferință de 16.5 cm. Capetele acestei brățări se termină în formă de cap de șarpe. Această mână ține strâns, cu policularul și celelalte degete, în palmă, un obiect cu bază dreptunghiulară, de 2 cm înălțime, 3.5 cm lărgime și 3 cm grosime. Acest obiect are forma unei cutii mici, cu pereți de 0.4 cm grosime. Această pycsidă se pare a fi avut și un capac, căci urmele de ruptură la stânga acestei pycside ne fac să credem că el a fost deschis. Lângă policar, pe partea opusă, ea are o adâncătură dreptunghiulară cu marginile de 0.5 cm și 0.8 cm, lățime.

(Fig. 3).

În lăuntru cutiei-pycside din mâna aceasta se văd, la înălțimea pycsidei, semne, pe care nu le pot discerne decât ca decor vegetal floral.

Această mână nu poartă nici un fel de inscripție.

Această mână face ea oare parte din una din aceste două categorii de mâni despre care am vorbit la urmă?

Dacă nu, care îi este rostul?

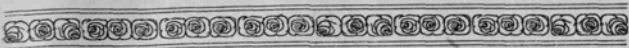
La această întrebare deocamdată nu putem să răspundem altfel decât: non liquet.

Cernăuți, Octomvrie 1934.

Teofil Sauciuc-Săveanu

Profesor de istoria antică la Universitatea din Cernăuți

LEGENDA

I.

Plutesc, încet, spre țărmuri depărtate,
Superbele trireme legendare,
Spre Kolchia ce-și oglindește'n mare
Nebiruite ziduri de cetate.

Și cu săgeți de gând înfipte'n zare,
La provele cu fildes încrustate,
Așteaptă sufletele'nfrigurate
A unui mit străvechiu întruchipare.

Și iată că'n a zorilor sclipire
Vâslașul de pe Argos deslușește
Și țărmul și cetatea'n strălucire.

Când soarele pe boltă sus s'ânină
Și negura'ndoielei risipește,
Un Sol în fața Regelui se'nchină . . .

II.

Dar turmele, cu lâna lor de aur,
Abia de se zăresc pe vârful de munte,
Iar, către culmi, cărările mărunte
Păzite stau, de veacuri, de-un balaur.

De vrei să treci pădurile cărunte
În care-i strâns fantasticul tezaur,
Din tufe-otrăvitoare de cinaur
Ies duhurile rele să te'nfrunte:

Și-Aetes, prefăcut la vorbă-și poartă,
Ca pe-un blestem, vicleanul gând al morții,
Căci mila'n sufletu-i, de mult, e moartă.

Dar altfel, zii vor să cadă sorții . . .
Și nava salvatoare'n drumu-i mitic,
Înfinge ancora pe țărmul scitic.

III.

Și Tomisul, în furtunoasa mare
Iși tăinuiește pata sa de sânge :
Iar Umbra fiului de Rege-și plânge
De veacuri întârziata răsbunare.

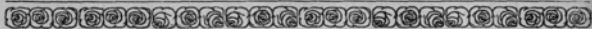
Ard jertfe și arome pe altare,
Oștire multă'n piețe mari se strânge,
Dar arcul, ca de farmece, se frânge
Și pier, ca visul, gloriei milenare.

De stâncile Medee, de-altă dată,
Doar valul înspumat 'și-aduce-aminte . . .
Și noaptea-'și plimbă mantia 'nstelată

Cu palide reflexe de rugină,
Pe fantomale ziduri în ruină;
Pe lespezi uriașe de morminte !

Alex. Gherghel

DOBROGEA ȘI MAREA NEAGRĂ

CA INDIVIDUALITĂȚI GEOGRAFICE ȘI REGIUNI BIOMORFO- GENETICE

Biogeografie și genetică. Prin schimbarea activă a mediului fizic și a climei, ființele suferă transformări pasive. Ele se modifică însă și în mod activ, prin formarea de noi mijloace de dispersiune și de concurență vitală, speciile transformându-se una din alta. Tot complexul acesta de fapte formează subiectul *Biogeografiei genetice*, care se ocupă cu *problema transformismului în raport cu elementul spațial*.

Față de această problemă, Dobrogea și M. Neagră sunt două gigantice laboratoare în care se execută cele mai grandioase experiențe de *genetică*, adică de crearea de noi forme vegetale și animale, din altele preexistente.

Din acest punct de vedere este interesant de remarcat că însuși cunoscutul profesor francez L. Cuénot, distinsul biolog al Universității din Lyon, scria anul trecut d-lui prof. I. Borcea, relativ la M. Neagră, următoarele: „*Vous avez là bas une mine d'expériences toutes faites, pour le problème de l'adaptation et de l'évolution*”¹⁾.

Subspecia. După cum se știe, specia, elementul esențial al Biogeografiei, s'a definit ca fiind totalitatea indivizilor cari prezintă aceleași caractere morfologice (de formă, talie, culoare), fiziologice (gen de viață, hrană, reacțiune la lumină, căldură, umezeală) și mixologice (adică neputându-se încrucișa cu alte forme înrudite, iar când aceasta se întâmplă, produșii fiind infecunzi).

Datorită cauzelor interne și mai ales externe, în deosebi mediului, unii indivizi încep să se transforme pe nesimțite și să se deosebească de forma tipică, strămoșească. Noile forme de ființe se numesc *varietăți* — și ele pot merge cu transformarea până la a da naștere la specii și chiar genuri nouă.

Dintre varietăți, unele se găsesc pe același loc cu forma tipică, strămoșească, ocupând aceeași arie de repartiție, altele se găsesc la marginea ariei de repartiție a formei tipice, reprezentând acolo forma tipică și, de obicei, oglinda noilor condiții de existență. Biologic, ele au importanța unor varietăți; geografic, au importanța speciilor pe care, de altfel, le și reprezintă în ținut, de unde și numele lor de *specii*

¹⁾ Annales scientifiques de l'Université de Iassy, XIX, 1934, p. II—III.

reprezentative sau vicariante. Ele sunt deci mai mult decât niște simple varietăți și mai puțin decât niște specii adevărate. Sunt, cu alte cuvinte, niște rase sau varietăți geografice, specii incipiente, ele-mentare, mici (*microspecii*), imperfecte sau iordaniene, cum au fost numite după numele zoologului american Jordan. Mai exact, ele sunt niște *subspecii*, adică aparținând unui grad intermediar între varietăți și specii — și fiind pe drumul cel mai bun pentru a deveni specii adevărate, perfecte.

Însă, din cauza poziției lor taxonomice cam neclare, unii biologi cari le-au observat prima dată, le-au numit varietăți, adică mai puțin decât sunt ele de fapt — alții, specii, adică mai mult decât sunt, pulverizând adesea, în clasificările lor, o specie bună în numeroase specii proaste (*specii locardiene*, după numele zoologului francez Locard, cel mai celebru pulverizator de specii bune).

În felul acesta s'a produs mare învălmășeală, atât în sistematica cât și în nomenclatura animalelor și plantelor, pentru că unii naturaliști le-au botezat pe acestea cu numiri de varietăți, alții cu numiri de specii. Ele constituiesc categoria „*speciilor critice*” sau „*dubioase*”, după cum au fost numite de însuși botanistul român Dimitrie Greșescu, încă prin anul 1889¹⁾.

Subspecia și nomenclatura ternară. Deabia în ultimul timp s'a distins adevărata însemnătate a subspeciilor, botezându-se, conform *nomenclurii ternare (trinominale)*, cu trei nume, al treilea fiind rezervat subspeciei, după niște *regule internaționale* ce datează de mai bine de un sfert de veac, adică din 1905, timp care pare a nu fi fost suficient pentru ca ele să poată învinge nomenclatura binară (cu două nume), mai puțin precisă și mai necompletă, a lui Linnée, veche însă de aproape două veacuri, adică din 1758.

Nomenclatura ternară are marele avantaj de a ne arăta atât înrudirea mai multor subspecii cât și diferențele taxonomice ce le se-pară între ele și pe ele față de forma tipică; ea mai are avantajul de a ne arăta „pe viu”, atât influența mediului asupra ființelor, cât și evoluția și originea geografică a speciilor și genurilor.

Din acest punct de vedere *nomenclatura ternară are o considerabilă importanță geografică*, după cum vom vedea mai jos, mai ales când numele subspeciilor se referă la ținutul în care acestea trăiesc.

Deaceea, savanți cu reputație mondială ca americanul G. S. Miller²⁾, ce a studiat Mamiferele Europei, lucrând la British Museum dela Londra, ornitologul german Hartert³⁾ dela Berlin, herpetologii

¹⁾ D. Greșescu, *Conspectul Florei României*, București, 1889.

²⁾ G. S. Miller, *Catalogue of the Mammals of Western Europe in the Collection of the British Museum*, London, 1912.

³⁾ Ernst Hartert, *Die Vögel der palaarktischen Fauna*, Berlin, 1912—1923.

americani Stegner și Barbour¹⁾ ca și herpetologii germani Mertens și Müller²⁾, apoi ihtiologul american Jordan³⁾, celebru prin studiul peștilor marini de o parte și alta a istmului Panama, care a precizat cu acea ocazie noțiunea de subspecie — ca să rămânem numai la animalele vertebrate — au introdus în cărțile lor nomenclatura ternară, de mult timp și cu cel mai mare folos.

Cât privește România, nomenclatura ternară se încetățenește — ca toate lucrurile bune — mai greu, aceasta mai ales din cauza că naturaliştilor români le lipsește în mare măsură o solidă educație geografică. Lupta cu vechea ideologie e grea și neegală — și va mai trebui mult timp până când nomenclatura ternară, mai precisă și mai folositoare decât cea binară, se va impune dela sine și în țara noastră, punând capăt haosului de sinonimii, în care ne sbatem încă.

Începutul s'a făcut. Avem liste cu nomenclatura ternară pentru: Mamifere⁴⁾, Păsări⁵⁾, Reptile și Batraciene⁶⁾.

Elementele endemice. Subspeciile au și importanța că mai toate (cele geografice, toate), tocmai pentru că sunt specii incipiente, sunt *elemente endemice*. Numim elemente endemice, mai precis *neoendemice*, formele animale și vegetale, fie subspecii, fie specii, sau chiar genuri, care au o arie foarte restrânsă de repartiție, atât de restrânsă încât adesea este redusă numai la focarul în care au apărut. Ele se deosebesc de *relicte* (sau *paleoendemice*), prin faptul ca aria lor de repartiție e continuă și în progresie, iar nu discontinue și în regresie ca la relicte.

Acestea fiind spuse, să revenim la subiectul nostru.

Condițiile geografice ale Dobrogei. După cum se știe, Dobrogea este una din regiunile noastre naturale cele mai omogene, formând o individualitate geografică netă, ce se poate numi „Podișul Dobrogean”. Acest podiș este o *asociație bine încheată a platforimei prebalcanice cu horstul hercinian peneplenizat*, după cum a fost atât de bine și de lapidar caracterizat de d-l V. Mihăilescu⁷⁾.

¹⁾ L. Stegner & Th. Barbour, A check List of North American Amphibians and Reptiles, Cambridge, Mass., 1923, 2.

²⁾ R. Mertens & L. Müller, Liste der Amphibien und Reptilien Europas, Abh. d. Senkenb. Naturforsch. Gesellschaft, Bd. 41, Lief. 1, Frankfurt a M. 1928.

³⁾ D. S. Jordan, The origin of species through isolation, Science, 22, 1905, 545.

⁴⁾ R. I. Călinescu, Verzeichnis und Bibliographie der Säugetiere Rumäniens, Zeitschrift für Säugetierkunde, Berlin, Bd. 6, 1931, pp. 78—84.

⁵⁾ D. Linția, Proiect pentru stabilizarea nomenclaturei ornitologice române, Congresul Naturaliştilor din România, Dare de seamă, Cluj, 1930, pp. 270—298.

⁶⁾ R. I. Călinescu, Contribuțiuni sistematice și zoogeografice la studiul Amfibienilor și Reptilelor din România, Academia Română, Memoriile Secțiunii Științifice, Seria III-a, Tom. VII, Mem. 7, Buc. 1931, pp. 119—289.

⁷⁾ V. Mihăilescu, Curs de Geografia României, 1932—33; Marile regiuni morfologice ale României, Bul. Soc. Reg. Rom. de Geografie, Tom. 50, Buc. 1932.

El este un podiș suspendat față de regiunile vecine, aripele sale fiind ridicate la N. și S. până la 500 m. altitudine. La Sud se află masivul Provadia, ce corespunde anticlinalului Rusciuc-Varna și care, cu ighiabul celor două ape ce curg în sens invers și anume apa Lomului, ce se varsă în Dunăre la Rusciuc și apa Provadii, ce se varsă în mare la Varna, dă regiunii dobrogene o limită destul de netă spre Sud.

Așa dar Dobrogea, ca individualitate geografică, se întinde până la ighiabul Lom—Provadia. Așa se și explică de ce multe specii caracteristice pentru Dobrogea românească se găsesc și în Dobrogea bulgărească la Rusciuc și Varna, lipsind adesea în restul Bulgariei.

Individualitatea Dobrogei se vede mai ales în climă, care aici este un amestec a trei varietăți: danubiană, ucrainiană și mai ales helenică, adică un fel de climă mediteraneeană cu ierni mai aspre, în care frigul vine dela Nord și înghețul e comun.

Cât privește vânturile, s'a spus adesea și pe drept cuvânt, că Dobrogea este „drumul vântului”¹⁾. Vântul este într'adevăr unul din elementele naturii Dobrogii, care atrage îndeeosebi atenția călătorului. Și nu e vorba numai de briza dela țărmul Mării. *Aerul curge într'una peste toată această regiune, pe care o svântă complet de umezeală.* Vântul dominant e cel de N și NE. Dobrogea și mai ales litoralul ei, se poate socoti drept ținutul cel mai secetos din România. Zăpada cade deobicei mai puțină ca în restul țării, iar în Sud, valea Batovei a fost numită de păstori „Valea fără iarnă”.

Față de restul României, Dobrogea e o regiune caldă, mai ales la Sud. Față pe Peninsula Balcanică și ținuturile mediteraneene, ea e o regiune rece, aspră.

Flora caracteristică a Dobrogei. Încă dela primele cercetări floristice, făcute de botaniștii români și streini în Dobrogea, s'a descoperit o serie întreagă de forme endemice, caracteristice regiunii. Până acum se cunosc 66 de forme endemice dobrogene, cele mai multe fiind instituite ca atari de botaniștii Prodan, Nyarady, Grecescu, Brândza, Degen, Panfu, Solacolu și Săvulescu.

Cele mai principale elemente floristice endemice sunt următoarele: *Agropyron brandzae* (Pirul dobrogean), *Dianthus borzaeanus* (Garofița dobrogeană), *Corydalis dobrogensis* (Brebenei dobrogeni), *Rosa dobrogensis* (Răsura dobrogeană), *Potentilla tauriciformis* var. *dobrogensis*, *Potentilla Cavarinae*, *Pot. born Mulleri* var. *dobrogensis*, *Genista trifoliata* var. *romanica*, *Cyclamen durosoricum* (Ciclamenul dobrogean), *Euphorbia bazargica*, *Euphorbia agraria* ssp. *puberula*, *Mentha longifolia* var. *dobrogensis*, *Achillea dobrogensis* (Coada șoarecelui dobrogeană), *Cirsium dobrogense*, *Cirsium Caliacrae*, *Hie-*

¹⁾ C. Brătescu, Clima Dobrogii, în „Dobrogea” 1878—1928, București, 1928, pag. 72.

racium fallax ssp. *dobrogense*, *Hieracium virosum* ssp. *babadagense*, *Iris Cavarnae* (stânjinelul de Cavarna) etc.

După cum se vede din lista de mai sus, unele din formele endemice dobrogene sunt considerate specii, ceea ce ele și sunt prin caracterele lor bune. Altele, deși se deosebesc prea puțin de forma tipică, s'au considerat deasemenea specii, dintr'un exces de zel, în realitate ele fiind numai niște varietăți geografice sau subspecii, ca dealtfel mai toate varietățile instituite ca atari pentru Dobrogea.

Cât privește subspeciile autorilor de mai sus, ele rămân pe drept cuvânt subspecii și, dacă n'ar fi decât ele, fixate ca atari chiar de către autorii lor, aceste specii incipiente, născându-se, ne-ar arăta că Dobrogea este un vast laborator de transformare a speciilor prin adaptare la condițiile sale geografice speciale¹⁾.

Fauna caracteristică a Dobrogii. Nu mai puțin concludente din acest punct de vedere sunt și faptele zoogeografice. Cercetările faunistice făcute în Dobrogea, au scos la iveală numeroase animale endemice. Astfel, pentru ca să nu vorbim și de numeroasele insecte endemice, cităm: *Bulinus varnensis*, un melc terestru, alungit, de culoare albă, strălucitoare, creat pe material dela Varna și care se găsește în adevărați ciorchini pe toate plantele litoralului nostru din Cadrilater și chiar ceva mai la Nord; *Triton cristatus dobrogicus*, batracian urodel, creat ca varietate de d-l C. Kirijescu, pe material din Delta Dunării, dar recunoscut apoi de specialiști ca o adevărată subspecie; *Vipera ammodytes montandoni*, o nouă subspecie de viperă cu corn, dobrogeană, creată de herpetologul londonez Boulenger, pe material din Dobrogea; această subspecie se găsește și în Bulgaria, până la Rusciuc, iar de-acolo spre Sud, e reprezentată în restul Bulgariei prin *Vipera ammodytes meridionalis*, după cum a arătat tot Boulenger.

Eu însumi, studiind numeroase exemplare de Broască țestoasă de uscat din Dobrogea (*Testudo ibera*), am constatat că exemplarele noastre dobrogene se deosebesc¹⁾ destul de remarcabil de forma tipică din ținuturile mediteraneene și că ale noastre formează o rasă

¹⁾ Privită sub acest aspect, chestia *fagului* din Nordul Dobrogii, pe care unii botaniști (P. Enculescu, C. Georgescu, Turill, Stoianoff) îl consideră *Fagus silvatica*, alții (G. Grințescu) *Fagus orientalis* și chiar *Fagus taurica*, va mira puțin când se va constata, în urma unei analize taxonomice mai serioase, că acest fag aparține unei noi subspecii, dobrogene, cum dealtfel s'a întâmplat și cu zădă din Carpați, pe care unii au considerat-o ca fiind *Larix decidua*, alții *Larix sibirica* și chiar *Larix polonica*, constatându-se apoi, în 1930, de către botanistul polonez K. Domin, că zădă noastră aparține unei rase geografice speciale Carpaților noștri, pe care a și numit-o *Larix decidua carpatica*!

¹⁾ Deosebirile față de forma tipică sunt următoarele: sutura mediană abdominală de $1\frac{1}{4}$ până la $1\frac{1}{2}$ mai lungă decât sutura femoralo-anală; sutura mediană pectorală de 2—3 ori mai mică decât sutura femorală.

geografică a parte, pe care am numit-o subsp. *racovitzai*, dedicând-o marelui nostru biolog, de reputație mondială, d-l prof. *Emil Racoviță*.

Chiar și printre Mamifere găsim forme endemice dobrogene. Așa e cazul Câțelul de pământ dobrogean, numit de mammalogistul american *Miller*: *Spalax monticola dolbrogeae*, subspecie înrudită de aproape cu *Spalax monticola turcicus* din împrejurimile Constanținopolului.

Condițiile geografice și hidrografice ale Mării Negre. După cum Dobrogea este o anexă a peninsulei Balcanice, respectiv a țărilor mediteraneene, cu caractere modificate, tot astfel Marea Neagră este o anexă nordică a Mării Mediterane, cel puțin din punct de vedere al repartiției ființelor, marea majoritate a elementelor sale componente fiind de origine mediteraneeană. Căci din punct de vedere hidrologic și al influențelor externe, datorite în deosebi vecinătății stepelor rusești, Marea Neagră nici pe departe nu se poate compara cu Marea Mediterană.

În ceea ce privește condițiile de viață, este știut că în Marea Neagră ele sunt cu totul particulare: viața este absentă din adâncimile acestei Mări (cu excepția bacteriilor), din cauza lipsei curentului vertical și a prezenței H_2S . Cât privește platoul continental, dela țărm până la vreo 150 m. adâncime, el este locuit. Totuși, chiar și acest platou continental oferă condiții particulare în această Mare care n'are nici flux, nici reflux, a cărei apă este mai puțin sărată din cauza aportului considerabil de apă al fluviilor ce se varsă întrânsa. Pe de altă parte, apa acestei mări prezintă variațiuni extreme de temperatură, ce se manifestă violent și foarte des, dat fiind că această mare se află în vecinătatea imensei platforme continentale a Rusiei.

În ceea ce privește temperatura, *Östroumow*¹⁾ a arătat că, în timp ce în Mediterană temperatura apei nu coboară nici-o dată sub 13° , în Marea Neagră aceasta scade până la 5° , iar între 50—100 m. adâncime, termometrul arată $6-7^{\circ}$.

În apropierea țărmului, acolo unde apa se găsește mai îndulcită, marea îngheață adesea pe o anumită distanță dela țărm.

Toți autorii cari au procedat la cercetări sistematice și cari au studiat cel puțin un grup faunistic al Mării Negre, sunt de acord în a afirma că îndulcirea apei este un factor care are puternică repercusiune asupra faunei acestei mări.

Majoritatea autorilor atestă că formele mediteraneene, care trăiesc în Marea Neagră, afectează în stare adultă o talie mai mică și mai alungită decât acelea care trăiesc în Marea Mediterană.

Astfel *Kessler*, comparând formele de Pești din Mediterana cu aceleași forme care trăiesc în Marea Neagră, a constatat că cele din Marea Neagră sunt vizibil mai mici ca cele din Marea Medi-

¹⁾ A se vedea bibliografia rusească în lucrările d-lui *I. Borcea*, privitoare la fauna Mării Negre.

terană, fiind de părere că aceasta se datorește temperaturii mai scăzute și salinității mai mici a Mării Negre.

Bobretzky s'a exprimat la fel în ceea ce privește Anelidele.

După Zernow și Ostroumow, salinitatea ar constitui factorul cel mai important, dat fiind că, în manifestarea particularităților ce relevăm în fauna Mării Negre, salinitatea joacă un rol mult mai important decât temperatura.

Fauna caracteristică a Mării Negre. Grupând pe categorii de origine fauna Mării Negre, constatăm că ea cuprinde următoarele elemente : a) *relicte pontocaspice* (sarmatice) ; b) *relicte celticoboreale* (glaciare) ; c) *elemente mediteraneene netransformate* (emigrând periodic din Mediterana în Marea Neagră și invers) ; d) *elemente mediteraneene transformate* (endemice, adaptate Mării Negre, prezentând rase geografice caracteristice acestei mări și având migrații, când acestea există, numai la interiorul basinelui Mării Negre).

Asupra primelor trei categorii nu ne vom opri de loc. Ele au format subiectul unor cercetări destul de migăloase al biologilor ruși și, în ultimii ani, adică din 1926, ale distinsului nostru zoolog, d-l prof. Ioan Borcea, Directorul Laboratorului Zoologic ale Univ. din Iași și director al Stațiunii Zoologice maritime dela Agigea (jud. Constanța).

Lucrările acestui eminent zoolog, cunoscute de orice om cult — au o reputație destul de întinsă în țară și în străinătate pentru a nu fi nevoie să ne mai oprim cu această ocazie asupra lor.

Ne vom opri însă un moment asupra ultimei categorii de elemente mediteraneene din M. Neagră, adaptate condițiilor fizice particulare ale acestei Mări, pe care ele le oglindesc, devenind elemente endemice ale Mării Negre.

Din numeroasa listă a elementelor endemice din M. Neagră, ce se poate stabili, vom cita numai pe cele mai principale : *Eryphia spinifrons orientalis* Czern. (Paguria de Caliacra), *Carcinus moenas pontica* Czern. (Crabul de iarbă), *Squalus acanthias* var. *euxinus* Moroff & Netschaeff (Rechinul de Marea Neagră), *Raya pontica* Pall. (Pisica de Mare), *Salmo salar labrax* Pall. (Levrecul), *Rhombus maeoticus* Pall. (Calcanul), *Gadus euxinus* Nordm. (Morua de M. Neagră), *Atherina pontica* Eichw., *Gasterosteus aculeatus* var. *ponticus* Antipa, *Phocaena relicta* Abel (Delfinul de M. Neagră).

După cum se vede, și aici multe forme sunt considerate simple varietăți, ele fiind de fapt niște rase geografice, sau subspecii ale Mării Negre ; altele, din exces de zel din partea autorilor lor, sunt considerate specii, fiind de fapt tot niște subspecii, după cum reiese din caracterele lor de mică importanță.

Numai câteva dintre ele sunt specii adevărate, endemice pentru M. Neagră.

Vom studia mai amănunțit câteva exemple. *Eryphia spinifrons* (Herbst.) Sav. sau *Paguria de Caliacra*, este cel mai mare crab din

Marea Neagră. Diferă într'atâta de forma mediteraneeană, încât Czerniawsky¹⁾ îl descrie ca o formă particulară = forma *orientalis*.

Comparând exemplarele din M. Neagră (Capul Caliacra) cu exemplare provenind din M. Mediterană și confruntând materialul cu descrierea lui Milne-Edwards, de prof. I. Borcea constată²⁾ că exemplarele din M. Neagră sunt mai mari ca cele din Mediterana, având carapacea mai bombată și regiunile mai distincte; tuberculele feții externe și superioare ale penselor sunt mai rare, mai mici și mai șterse, în timp ce la exemplarele din M. Mediterană, aceste tubercule sunt foarte dezvoltate; perii chitinoși de la interstii, între tuberculi, care există la exemplarele mediteraneene, lipsesc la cele din M. Neagră. Culoarea diferă de asemenea, fiind pe partea superioară, la aceste exemplare din urmă, de o teintă brun-închisă sau castanie, bătând ușor în roșu, cu fine marmorăii galbene.

După cum se vede, avem de-aface cu o rasă geografică (subspecie), căreia trebuie să-i aplicăm nomenclatura ternară: *Eryphia spinifrons orientalis* Czerniawsky.

Carcinus moenas Leach., *Crabul de iarbă*, e un crab comun pe litoralul românesc, având între 7—8 cm. diametrul transversal și între 6,5—7 cm. diametrul antero-posterior al carapacii. În M. Mediterană (Neapoli), acest crab nu atinge nici-odată aceste dimensiuni, rămânând întotdeauna mai mic³⁾.

Mai mult: exemplarele din M. Mediterană se'nmulțesc în perioadă în care apa este mai rece, adică din Noembrie în Mai. În Marea Neagră numai excepțional se pot întâlni crabi de iarbă cu ouă spre sfârșitul toamnei. Aici suportă și o apă mai puțin sărată, găsindu-se și în dreptul gurilor Dunărei și pătrunzând chiar și în limanuri, ceea ce nu e cazul cu specia precedentă (*Borcea*).

Czerniawsky (op. cit., pag. 177) consideră crabul de iarbă din M. Neagră ca o formă particulară, pe care a numit-o *pontica*. Avem de-aface, prin urmare, cu o rasă geografică, fiind astfel obligați să-i aplicăm nomenclatura ternară, pentru a o numi *Carcinus moenas pontica* Czern.

Squalus acanthias Risso e singurul *rechin* ce se cunoaște în Marea Neagră. Este ovovivipar, se ține la larg și la adâncimi mari (60—70 m. adâncime, în regiunea cu fundul phaseolinoid și mitiloid). În timp ce exemplarele adulte din canalul Mânecii și Oceanul Atlantic ating talii de 0,63—0,80 m. (♂) și 0,72—1,03 (♀)⁴⁾ în Marea Neagră dimensiunile ajung dela 1,20—1,25 m. (♂) până la

¹⁾ Czerniawsky, Crustacea Decapoda Pontico-litoralia, Harkow, 1884, p. 195.

²⁾ I. Borcea, Note sur quelques crabes de rivage du littoral roumain, Ann. Scient. de l'Univ. Iassy, XIV, I—II, 1926, p. 144.

³⁾ Lo Bianco Notizie biologiche riguardanti specialmente il periodo di maturità sessuale degli animali del golfo di Napoli, Mitth. Zool. St., Neapel, VIII, 1888.

⁴⁾ I. Borcea, Aperçu de la faune des Elasmobranches à Roscoff, Arch. de Zool. exp. et gén., IV série T. V, pp. 202—215.

1,30—1,47 m. (♀). D-l I. Borcea¹⁾ atestă că: „il est vraisemblable que dans la mer Noire nous nous trouvions en présence d'une race ou d'une forme locale“. De altfel se știe că, deși o specie cosmopolită (Oceanul Atlantic, M. Mediterană, Marea Japoniei, Marea Behring), acest soi de rechin dă naștere, în anumite locuri, la varietăți (rase) geografice²⁾.

Printre aceste numeroase varietăți geografice este a se enumera și aceea din M. Neagră, caracterizată printr-o talie mai mare a adulților și chiar a puilor. Astfel, în timp ce puii sunt, la naștere, lungi de 20—24 cm., la Napoli (Lo Bianco) și de 23—25 cm., la Roscof (Borcea), în M. Neagră ei ating 30 cm., atât la Agigea (Borcea) cât și la Sevastopol (Zernow).

Adăugând câteva noi observații și dând o descriere sumară d-nii Moroff și Netschaeff³⁾ ridică rechinul din M. Neagră (Varna) la rangul pretenției de specie, pe care o botează: *Acanthias euxinus*, rang care pare apoi exagerat, ceva mai târziu, chiar autorilor speciei⁴⁾.

Într-adevăr, în lista speciilor capturate între 1925—1929, se vede că d-l Netschaeff părăsește denumirea de *Acanthias euxinus* și numește rechinul din M. Neagră cu numele simplu de *Acanthias vulgaris*, care și așa e o exagerare în sens contrariu.

Din cele constatate mai sus, se poate desprinde că, dacă există o îndoială asupra chestiunii rechinului din M. Neagră, aceasta se referă nu la caracterele taxonomice, care se deosebesc de cele ale formei tipice din M. Mediterană — cât mai ales la situația sa sistematică, adică dacă e specie sau varietate.

Noi credem că rechinul din M. Neagră, prin caracterele arătate mai sus, nu e nici forma tipică, însă nici o altă specie distinctă — ci numai o rasă geografică (subspecie a formei tipice de *Acanthias vulgaris* (*Squalus acanthias*), caracteristică Mării Negre și căreia, pentru acest motiv, trebuie să-i aplicăm nomenclatura ternară, pentru a se numi de-acum înainte: *Squalus acanthias euxinus* (Moroff & Netschaeff), conform regulilor internaționale de nomenclatură și principiului priorității.

Raja clavata L. din Marea Neagră este deasemenea o rasă sau o varietate locală, care a fost considerată chiar ca o specie aparte, fiind numită de Pallas și de alți cercetători: *Raja pontica* (Borcea, 1929, p. 664).

¹⁾ I. Borcea, Observ. sur les poissons migrateurs dans les eaux roumaines de la Mer Noire, Ann. Scient. de l'Univ. de Iassy, T. XV, 1929, f. 3—4, pp. 656—750.

²⁾ V. I. Gratianow, Versuch einer Uebersicht der Fische des russischen Reiches in systematischer u. geogr. Hinsicht, Moscova, 1907.

³⁾ Th. Moroff & A. Netschaeff, Beitrag zur Erforschung der Verteilung der Fauna im Schwarzen Meere, Jahrbuch der Universität Sofia' Physiko-math. Fakultät, Bd. XXV (1928—29), Heft 3, pag. 12.

⁴⁾ Gr. Iw. Grozew & A. Netschaeff, Nașiat Riblov (Pescuitul nostru), ot 1925—1929 Godini, Sofia, Tip. Statului, 1930, pag. 23 (în bulgărește).

Însuși d-l prof. Borcea constată caractere evident deosebite față de forma tipică și anume exemplarele noastre ating o lungime până la 90 cm., având numeroși spini și scuturi, în timp ce speciile examinate de d-sa la Roscof (Canalul Mânecii) nu aveau spini și asperități decât pe linia mediană dorsală. Ceva mai mult: rasa din M. Neagră manifestă o deosebită predilecție pentru apele reci și mai sărate.

Deși d-l Borcea rămâne în expectativă în fața acestei rase, pe care o constată, dar pe care o consideră tot *Raja clavata*, noi credem că deosebiri de mai sus, observate întâi de Pallas, ca și de alți cercetători — și apoi de însuși d-l Borcea, sunt suficiente să ne arate că avem de-a face, dacă nu cu o specie, cum crezuse Pallas, măcar cu o subspecie destul de net caracterizată, pe care o vom numi-o, conform nomenclurii ternare și regulilor internaționale de nomenclatură: *Raja clavata pontica* (Pallas).

Asemenea cazuri, încă insuficient lămurite, Marea Neagră prezintă numeroase. Din acest punct de vedere pare dubioasă chiar și cunoașterea taxonomică și sistematică a unor pești destul de comuni în Marea Neagră, cum ar fi însuși cazul *Scrubiei albastre*.

Biogeneza elementelor endemice. Ținând seama de cele de mai sus, urmează să ne întrebăm cum s'au născut elementele endemice în Dobrogea și Marea Neagră? Răspunsul e simplu. Ele s'au născut, ca toate elementele neo-endemice, prin așa numitul fenomen al *segregației*, adică pe de-o parte prin izolarea de forma tipică, la marginea ariei de repartiție a acesteia, ca și prin neputința elementelor izolate de a se încrucișa cu forma tipică (*amixia*) — iar pe de altă parte prin influența directă a noilor condiții ambiante. În tot cazul, *segregația* și *influența mediului* sunt cauzele principale ale formării raselor locale în aceste ținuturi biomorfogenetice.

Concluziuni biogeografice. Din considerațiunile de mai sus desprindem următoarele:

1) Dobrogea și Marea Neagră, anexe nordice ale Peninsulei Balcanice și Mării Mediterane, însă în același timp regiuni naturale, bine individualizate din punct de vedere geografic prin caracterele lor nete, față de regiunile de care sunt legate, sunt și niște ținuturi *născătoare de forme noi, endemice*, de plante și animale. Pentru asemenea regiuni propunem termenul de „*regiuni biomorfogenetice*”.

2) Faunele și floarele acestor regiuni sunt speciale și prezintă caractere proprii, datorită tocmai elementelor endemice, născute sub influența directă a condițiilor lor fizice speciale.

3) Noțiunea de biomorfogenesă s'ar putea lua drept criteriu de definire a regiunilor geografice și anume: o individualitate geografică, stabilită ca atare, să fie considerată o regiune cu adevărat naturală numai în cazul când ea se va constata că este și o regiune biomorfogenetică, cum este cazul cu Dobrogea și Marea Neagră.

4) Importanța geografică a acestor constatări este considerabilă pentru 2 motive:

a) asemenea regiuni biomorfogenetice mai sunt multe în România și numai când toate acestea vor fi net distinse și caracterizate, va fi posibilă o împărțire biogeografică, respectiv o hartă biogeografică a României;

b) numai când regiunile biomorfogenetice vor fi fost puse în concordanță cu constatările de geografie fizică (morfologie, climatologie, hidrografie etc.) se vor putea stabili temeinic și pentru totdeauna, regiunile naturale ale României.

Până atunci vom avea o împărțire morfologică, alta climatică, alta fitogeografică etc. care rar, greu, sau de loc vor coincide una cu alta, în deplină concordanță.

DIE DOBRUDSCHA UND DAS SCHWARZE MEER ALS EINHEITEN UND BIOMORPHOGENETISCHE GEBIETE

Die Dobrudscha und das Schwarze Meer, nördliche Fortsätze der Balkanhalbinsel und des Mittelländischen Meeres sind natürliche, durch ihre ausgeprägten Eigenschaften ihren Nachbargebieten gegenüber geographisch geschlossene Gebiete, gleichzeitig aber Gegenden, wo neue, endemische Pflanzen- und Tierformen entstehen.

So erwähnen wir von den 66 endemischen Pflanzen der Dobrudscha: *Agropyron brandzae*, *Dianthus borzaeanus*, *Corydalis dobrogensis*, *Rosa dobrogensis*, *Potentilla tauriciformis* var. *dobrogensis*, *Potentilla cavarnae*, *Pot. bornmülleri* var. *dobrogensis*, *Genista trifoliata* var. *romanica*, *Cyclamen durosoricum*, *Euphorbia bazargica*, *Euphorbia agraria* ssp. *puberula*, *Mentha longifolia* var. *dobrogensis*, *Achillea dobrogensis*, *Cirsium dobrogense*, *Cirsium calliacrae*, *Hieracium fallax* ssp. *dobrogense*, *Hieracium virosum* ssp. *babadagense*, *Iris cavarnae* etc. Unter den endemischen Tierformen der Dobrudscha sind: *Bulinus varnensis*, *Triton cristatus dobrogicus*, *Vipera ammodytes montandoni*, *Testudo ibera racovitzae*, *Spalax monticola dobrogae*. Zu den endemischen Arten des Schwarzen Meeres gehören: *Eryphia spinifrons orientalis*, *Carcinus moenas pontica*, *Squalus acanthias* var. *euxinus*, *Raja pontica*, *Salmo salar labrax*, *Rhombus maeoticus*, *Gadus euxinus*, *Atherina pontica*, *Gasterosteus aculeatus* var. *ponticus*, *Phocaena relicta*.

Für solche Gebiete schlagen wir den Namen „biomorphogenetische Gegenden“ vor.

Die Faunen und Floren dieser Gebiete sind eigentümlich und weisen eben wegen der endemischen, unter dem unmittelbaren Einfluss der äusseren Verhältnisse entstandenen Elemente, besondere Eigenschaften auf.

Der Begriff der Biomorphogenese kann als Begriffsbestimmung der geographischen Einheiten gelten, und zwar soll ein als geographische Einheit betrachtetes Gebiet nur dann als wirkliche, natürliche

Gegend angesehen werden, wenn man feststellen kann, dass sie auch gleichzeitig eine biomorphogenetische Gegend ist, wie es mit der Dobruđa und dem Schwarzen Meere der Fall ist.

Diese Feststellungen haben aus 2 Gründen eine grosse biogeographische Bedeutung.

a) Solche biomorphogenetische Gegenden gibt es in Rumänien noch viele, und nur wenn diese alle klar unterschieden und charakterisiert sind, wird eine biogeographische Einteilung, respektive eine biogeographische Karte Rumäniens möglich sein.

b) Nur wenn man die biomorphogenetischen Gegenden mit den Feststellungen der physischen Erdkunde (Morphologie, Klimatologie, Hydrographie usw.) in Einklang bringt, wird man gründlich und für immer die natürlichen Gegenden Rumäniens aufstellen können.

Bis dahin werden wir eine gesonderte morphologische, eine andere klimatische, eine andere phytogeographische usw. Einteilung haben, die selten, oder nie ganz miteinander übereinstimmen werden.

Dr. R. I. Călinescu

IN PRIVINȚA LUI CERNA

În „Analele Dobrogii” — o revistă de altminteri excelentă — a apărut un articol minufios asupra lui Cerna, în care autorul, Lucian Predescu, urmărește pas cu pas, și până în cele mai neinteresante amănunte, viața poetului. Lucian Predescu, precum ne mărturisește în acelaș articol scos și în broșură, vrea să fie original. Pentru aceasta întrebuițează o metodă cu adevărat măiastră. El adună cele mai felurite izvoare și-apoi, fără niciun motiv, le împarte în „izvoare utilizate” și „izvoare neutilizate”. Cu alte cuvinte, elimină ceea ce nu-i convine să consume în biografia sa și păstrează numai ceea ce i se pare că-l poate recomanda unor anumite foruri. De fapt, Cerna a fost relevat întâiaș dată ca poet însemnat — ca cel mai însemnat poet liric al vremii — de mine, oral, într’o memorabilă ședință de seminar, la Universitatea din București, din Decembrie 1906 și, în scris, în „Convorbiri” (I, 1 din 1 Ianuarie 1907). Acest lucru nu convine de loc unor anume mandarina academici și universitari, și sub inspirația lor, probabil, Lucian Predescu a așezat multiplele mele articole asupra lui Cerna la „izvoarele neutilizate” și a lăsat cu desăvârșire în umbră viața lui Cerna dela 1 Iunie 1906 până la 1 Maiu 1907, cât a fost sub directă mea influență, ca unul ce, timp de șase luni, a mâncat la masa mea. Această tendință de a pune sub obroc faptul cel mai însemnat din viața lui Cerna, am văzut-o în multe articole despre acest poet, dar am tăcut, cum tac atâtea altele menite să aducă acelor mandarina academici și universitari imensa plăcere a conspirațiunii tăcerii. Dar fapta lui Lucian Predescu e prea evidentă, în înconștiența sau reaua lui credință, că să fie trecută cu vederea. Însemn dar aci evenimente din viața lui Cerna, așa cum s’au petrecut, timp de zece luni de zile, (Iunie 1906—Mai 1907), nu doar că aceasta ar aduce vre-o lumină asupra operei lui, cât ca — în aceste vremi de istorie literară — să se știe adevărul așa cum a fost.

Părăsit de toți, Cerna, după ce-și ia licența în filosofie *magna cum laude*, bate la ușa mea. „De dormit — zice el — aș avea unde

să dorm — la prietenul Garabet; dar n'am ce să mănânc". Eu care nu-i urmărisem încă poeziile și-l prețuiam ca gânditor, i-am zis îndată: „Vino, de mănâncă la mine". Era în vremea Expoziției dela 1906 și în toiu verii. Am chemat pe soția mea cea dintâi, Adelina Poenaru, și i-am recomandat cu vorbele: „Dumnealui o să fie, în toate zilele, oaspetele nostru". Discutam la masă fel de fel de probleme filosofice, iar el se complăcea în aceste discuții și nu s'a deschis niciodată vorba de poeziile lui. Știam că colaborează la „Semănătorul" condus de d-l N. Iorga și știam că i se publicau poeziile tot în rândul al doilea. Așa i le trimetea se vede, pe sub mână, Maiorescu să se publice și așa se publicau. Va să zică se știa că Cerna are oarecare talent, dar nimeni nu-l ridica deasupra tuturor. De aceea, în acel timp, nici nu mă interesam de versurile lui. Au mers lucrurile astfel până pe la sfârșitul lui Noembrie 1906. Pe atunci scriitorii D. Nanu, care avea oarecare notorietate publică, precum și scriitorii noi: răposatul Emil Gârleanu, apoi Corneliu Moldovanu, A. Mândru și răposatul Dragoslav scosese, la Bârlad, o revistă, „Făt Frumos", încurajați de alt răposat, George Orleanu, care i-ajuta și bănește. Dar fondurile se sleesc și D. Nanu, care se desvoltase câtuva timp la „Convorbiri literare" pe când le conduceam eu, dă ideea ca să se grupeze cu toții în jurul meu și să facă mai departe literatură. Eu șovăi. Eram membru al Cercului dela „Convorbiri literare" și nu mă puteam rupe de el, fără o cauză binecuvântată. Am povestit mai acum trei ani în „Rampa" cum m'am desfăcut de „Convorbiri literare" — și nimeni nu s'a găsit să mă contrazică — și nu mai revin. Fapt e că la 28 Noembrie 1906 mă despart pentru totdeauna de Titu Maiorescu și iau hotărârea ca, împreună cu tinerii scriitori, să scot o altă revistă, pe cara o înfițulez deocamdată „Convorbiri", pentru ca mai pe urmă să-i zic „Convorbiri critice". Numit de curând la Universitate profesor de Literatura română, îmi fac o datorie să mă pun în curent cu valoarea poeziei române din acel timp și, cum „Semănătorul" fusese pe acea vreme cea mai importantă revistă literară, iau întreaga colecție a acestei reviste și încep să cântăresc mai întâi pe poet. Și, fiindcă Cerna mi-era mai la îndemână, încep cu el. N'apuc să citesc câteva bucăți, între care „Către pace", „Noapte", „Șoapte", „Dura lex", că alerg la soția mea să-i spui: „Dragă, avem un mare poet. Dă-mi voe să-ți citesc o bucată." Plină de admirație, soția mea mă întreabă cine e și eu îi răspund: oaspetele nostru, Cerna. Ea mă roagă să mai citesc încăodată poezia și acelaș entuziasm ne

cuprinde pe amândoi. Comparația pe care o fac cu poeziile publicate în fruntea „Sămănătorului” îmi întărește convingerea că lui Cerna i se face o mare nedreptate și, la Seminarul de Literatură română, proclam, în aplauzele studenților, colegii de eri ai lui Cerna, pe noul poet. Îmi propun apoi ca viitoarea revistă s'o deschid cu un articol „Cerna, Sadoveanu și Iorga”, în care recunoșteam pe tinerii corifei ai literaturii române de atunci, subliniind și mai mult situația lui Cerna, cu toate că această relevare și subliniere nu convenea de loc tinerilor scriitori ce mă înconjuraseră. Cerna, plin deocamdată de recunoștință, îmi dă să public în noile „Convorbiri” poezia „Către pace”, care fusese publicată trunchiată în „Sămănătorul” și apoi o traducere din Byron. Dar deodată văd că rărește vizitele. Mi se spune că Maiorescu a trimis după el și i-a făgăduit o bursă, un premiu academic și subsidii, ca să poată să trăiască. În curând îl și văd venind la mine în Gramont, unde ședeam, și mi se destăinuște. E nefericit că trebuie să se arate recunoscător față de mine, cum s'arătase nerecunoscător și față de nașu-său dela Brăila, pe a cărui armantă o sedusese și fugise în lume cu ea. Îmi spune dar că, fiind vorba să-și facă o carieră temeinică, se reține dela „Convorbiri”, dar că totuși va colabora la ele anonim. Eu îi spun să-și urmeze calea și că aceasta nu mă va împiedica mai departe să-i recunosc meritele. Dar bursa, pe care trebuia să i-o dea Al. Marghiloman întârzie și Cerna face iar un pas către mine, lucru ce s'a și consfințit printr'o masă cu toți scriitorii la Oswald, de lângă Teatrul Național. Așa se face că numărul de Paști al „Convorbirilor” apare, în frunte cu frumoasa poezie a lui Cerna, „Chemare”. Dar, în sfârșit, bursa vine și, prin gura lui Rădulescu-Pogoneanu, începe să circule și povestea că „și Maiorescu a prețuit pe Cerna, dar n'a voit să-i dea nas”. Eu mi-am văzut mai departe de treabă, căutând să umplu golul lăsat de marele poet, cu muza reinnoită a lui Ciucinaț Pavelescu, cu muza nouă a lui Minulescu și, mai cu seamă, cu colaborarea lui Caragiale.

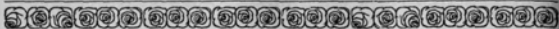
Cerna n'a vrut să se rupă de mine dintr'o dată. După ce a plecat în Germania cu bursa lui Marghiloman (probabil cu condiția să nu mai scrie sonete revoluționare ca cele asupra răscoalelor țărănești, cu care își începuse colaborarea la „Convorbiri literare”), Cerna îmi trimite, spre publicare, o poezie în versuri scurte și cu accentul poporan, care nu mă încântă. Și cum nu-mi plăcea nici echivocul situației, îl fac să nu-mi mai scrie, trimițându-i înapoi bucata cu multe

observări asupra limbii, ce mi se părea improprie și greoaie. Îl fac atent în același timp să nu piardă prea mult contactul cu literatura noastră, ca să-și câștige confuzul plastic al limbii române, pe care n-o subsec odată cu sânul mamei.

Iată istoria veridică a raporturilor mele cu Cerna și toți trebue să convină că aceste raporturi au fost hotărâtoare în viața lui. Maiorescu a simțit ca o diminuare a prestigiului lui faptul că n'a avut curajul să-i recunoască mai de vreme genialitatea poetică, iar cei ce se învârtteau împrejurul maestrului, a cărui faimă pălea, și-au dat toate ostenețele să i-o repare prin conspirația tăcerii numelui meu, urzită de mult și din care un ultim ecou este și studiul lui Lucian Predescu cu „izvoarele neutilizate”, pentruca să-și capete o originalitate bătută de Dumnezeu,

Mihail Dragomirescu

Profesor la Universitatea din București

CĂMILELE DELA DURANLAR

După ce ieșim dintre zidurile cenușii și scunde ale Cavarnei și apu-
căm spre apus, câmpul se întinde neted, cât vedem cu ochii, fiind acoperit
de vegetație sărăcăcioasă, arsă de soare, formată mai ales din scaeți.

Trăsura apucă pe un drum natural, îngust, care deabia se
distinge de restul câmpului necultivat, pe alocurea pietros.

Din loc în loc câte un popândău traversează stângaci drumul,
mai mult târându-se pe pânțele, pentru a dispărea repede în vizuină,
de cealaltă parte a drumului.

În depărtări se vede câte un lan de porumb, de culoare
verde-închisă.

De-asupra, cerul albastru e luminat puternic de un soare foarte
arzător.

Ici colo câte o rândunică străbate văzduhul.

Din când în când câte o căruță, cu sgomot de fierărie, tulbură
pentru scurtă durată liniștea acestui peisaj monoton și pașnic.

Șesul coboară pe alocurea, pentru a se înălța din nou, tot atât
de neted, tot atât de monoton.

În vâlcele largi se pitesc sate mici, cu acoperișurile de olană și
curțile împrejmuite cu primitive ziduri de piatră cenușie.

Cam după 2 ceasuri de drum cu trăsura (17 km.) dela Ca-
varna, apare în fine Duranlar, un sătuleț tot atât de mic și tot atât
de umilit, ascuns, din cauza vântului, într-o vâlcea largă, arsă de soare.

Deși localitate atât de modestă, celebritatea comunei Duranlar
este atât de mare, încât a trecut de mult granițele județului Caliacra,
de care ține din punct de vedere administrativ.

Multe automobile, mai mult sau mai puțin luxoase, au oprit în
satul Duranlar și multe fețe distinse, adesea de miniștri ai agricul-
turii, cari au promis tot dar n-au făcut nimic, au coborât din mașini
în această neînsemnată localitate, pentru a vedea un lucru unic în
România : *Cămilele bactriane*.

Într'adevăr, în această localitate trăiesc câteva cămile cu 2

cocoase (bactriane), domestice, fiind proprietatea d-lui Zaharia Holevici, ce posedă aci și câteva hectare de pământ arabil, pe care le lucrează mai ales cu aceste animale.

Luând-o cam pe la marginea satului, cotim la stânga și intrăm pe poarta larg deschisă a proprietății d-lui Holevici, care și apare în mijlocul curții. D-l Holevici este o persoană în vârstă și poartă barbă ca extarul Ferdinand al Bulgariei.

Este un om cult, modest, muncitor și plin de energie. Are vederi politice înalte, fără să mai facă politică militantă ca altădată. A luptat la Mărășești, în calitate de căpitan român de rezervă. Băiatul său cel mare e avocat la Caverna și director al liceului bulgar din această localitate.

După recomandările de rigoare, d-sa obișnuiră cu vizitatorii și știind dinainte scopul vizitei acestor musafiri nepoftiți și adesea ne doriți, se grăbește să ne spună că, dacă am venit pentru cămilele sale, acestea sunt la dispoziția noastră în câmpul din apropiere, unde sunt duse la păscut.

Pentru a ne arăta drumul, d-sa însuși ne însoțește.

Părăsim curtea și o luăm de astădată direct peste câmpul întelenit, acoperit cu scafei și măracini, printre care trăsura înaintează cu oarecare greutate.

După câțva timp de mers, apare deodată silueta ciudată a cămilelor, care ne amintește de imaginea reptilelor mezozoice.

Văzute printre tufele de scafei, impresia este foarte puternică : ni se pare că suntem în stepele asiatice.

Oprim trăsura la oarecare distanță, pentru ca aceste ciudate ființe, cu aspect de animale apocaliptice, să nu se sperie de cai.

Armați cu aparatele fotografice în mâini, ne apropiem de ele. Sunt cinci în total : un bărbat tânăr, un pui de sex masculin și trei femei, dintre care una bătrână și chioară.

Sunt masive, înalte ori scunde pe picioare, având câte o pernă de lână în partea de sus a picioarelor ; culoarea lor e cenușie-gălbui ; gâtul lor lung este îndoit în sus ; au două cocoase.

Pasc liniștite și cu vădită plăcere scafeii câmpului, fiind păzite de un turculeț cu fes, ascuns după niște tufe de măracini.

Masculul e frumos și voinic, iar cocoasele sale sunt pline și stau drept în sus, cea dinainte aplecată puțin spre dreapta. El singur îndeplinește acum, de bine de rău, obligațiile de bărbat, față de cele 3 femele, dintre care una e chiar mama lui, iar celelalte rude de aproape și care au așteptat 3 ani pentru ca acesta să se facă mare. Femela bătrână și chioară e legată la gât cu o frânghie de altă femelă mai tânără, iar cocoasele din spinare îi atârnă fleșcăile pe partea stângă a spinării.

Cămile bactriane păscând în câmpul dela Duranlar (stepă tipică).

Masculul din față (stânga) și din profil (dreapta). Alături, fiul lui Holveici.

Puiul de un an, mare cât o Lamă, frumos și sănătos, e culcat pe pânțele, având picioarele ingenunchiate sub el.

Din când în când animalele ne privesc indiferente cu ochii lor mari și ficși, rumegând înainte.

Masculul face câțiva pași spre noi, legănându-se încet pe picioare.

În acest peisaj de stepă, presărat cu scaeți, în fața acestor animale de stepă și pustiu, care pasc liniștite și indiferente printre mărăcini, impresia că suntem în Asia devine din ce în ce mai puternică.

Pe aici au păscut, nu de mult, exemplare mult mai numeroase, atingând chiar și cifra de 25 de capete.

Azi numărul lor s'a redus foarte mult. Și aceasta nu din cauza climei sau lipsei de hrană, pentru că aceste animale sunt cele mai puțin pretențioase din câte există. Ele se mulțumesc cu resturile nutrețului celorlalte animale domestice — și mănâncă cu multă plăcere, dela scaeții câmpului până la cojile de bice, uitate în bățătură.

Săptămâni întregi cămilele bactriane se pot hrăni numai cu buruienile cele mai uscate și mai scorjite, ierburi tăioase și ramuri pe jumătate uscate. La nevoie se mulțumesc chiar și cu un coș vechiu de nule împletite, sau numai cu o rogojină. Mărăcinii și spinii cei mai ascuțiți ai câmpurilor arse de soare și ai pusturilor nu le rănesc de loc gura! Dealtfel în alte părți s'au văzut cămile (*Brehm*) care au înghițit chiar ramuri de mimoză, acoperite, după cum se știe, de spini atât de ascuțiți, încât pot pătrunde chiar prin talpa ghetelor! Bine înțeles că aceste animale mănâncă cu multă plăcere grăunțe și frunze de arbori. Apă beau puțină și rar, pentru că ele se mulțumesc cu roua cerului și cu ierburile succulente.

Deasemenea, trăind și în ținuturi mai reci decât Dobrogea și chiar în Siberia (în deosebire de Dromader, specie africană), unde sunt folosite din timpuri imemorabile ca animale de povară de către Tatauri, Mongoli și Chineji, ele pot suporta foarte bine climatul dobrogean, care este, după cum se știe, uscat și mai cald decât în vestul țării, chiar iarna. Proprietarul lor ne povestește dealtfel că într-o iarnă, fugindu-i cămilele de-acasă, acestea n'au mai venit câteva zile sub șopronul lor. Ieșind într-o bună zi la câmp, d-l Holevici a observat la oarecare distanță o movilă de zăpadă, cu o gaură la mijloc, prin care ieșeau aburi. Ducându-se să vadă această minune, nu mică i-a fost surprinderea când a constatat că sub zăpadă erau chiar cămilele sale, strânse cu toate bot la bot și având puii sub lâna de sub gât, așezați la căldură! Dealtfel blana cămilelor bactriane

mai mare și mai deasă ca a Dromaderilor, le permite a rezista și unui climat mai riguros, ceea ce face să poată fi folosite și în timpul iernii.

Nici munca nu le omoară, bactrianele trăgând la plug mai bine ca bivoli și fiind mai răbdătoare și mai rezistente de cât aceștia din urmă.

Deși carnea lor e fragedă și bună de mâncat, după însăși afirmația proprietarului lor, d-l Holevici a tăiat totuși foarte rar cămile și numai constrâns de perspectiva morții vreuneia din cireadă.

Dealtfel ținând seama de scumpetea lor mare în Europa (cel puțin 40.000 lei bucata), cămilele nu se pot considera animale de carne și nu sunt deci amenințate să moară prin tăiere.

Cu toate acestea cămilele s'au înmulțit enorm, iar puii, atunci când se nasc, sunt piperniciți, degenerați și adesea neviabili, mulți murind peste 2—3 zile.

Cauza este una singură, însă foarte importantă : consanquinitatea, adică împreunarea între rude apropiate și lipsa de înprospătare a sângelui.

Ținând seama de faptul că aceste animale bune pe povară, bune de lână (20 kgr. de lână fină la tunsoarea din Mai), bune de carne și chiar de lapte, care se mulțumesc și numai cu scafii câmpului, neavând nevoie de apă, sunt cele mai potrivite animale pentru Dobrogea, constituind o adevărată binefacere pentru această provincie cu șesurile sale pietroase, cu clima sa uscată, cu vegetația sa arsă de soare, formată fiind mai mult din scafii și mărăcini, — suntem de părere că ele trebuie a fi nu numai menținute, dar chiar înmulțite, Statul având sarcina de a se sesiza și a face tot ce-i stă în putință ca să oprească dispariția lor prin degenerescență.

Remediul este unic ca și cauza : aducerea din străinătate a unui nou mascul pentru înprospătarea sângelui acestei cirezi.

Statul, prin Ministerul Agriculturii și Camerele de Agricultură din Dobrogea, are destule mijloace la dispoziție pentru a îndeplini acest deziderat, cumpărând un mascul nou dela una din firmele mondiale care se ocupă cu negoțul de animale (Ruhe, Hagenbeck etc), sau suportând măcar cheltuielile de transport ale acestui mascul în schimbul altuia din Dobrogea, care s'ar da cu împrumut.

Căci este păcat ca niște animale atât de utile pentru muncile agricole ale Dobrogii și care împrumută peisagiului dobrogean atâta pitoresc, să piară din lipsa de interes a celor în drept.

Cu atâta mai mult, cu cât noi nu avem încă o grădină zoologică unde să putem admira aceste animale cu totul deosebite de cele cu care suntem obișnuți.

Dr. R. I. Călinescu

BASMUL SMEILOR

Stăpânea, în vremi uitate,
Țară 'ntinsă'n lung și'n lat,
Cât pământul jumătate,
Singur, Roșu=Împărat.

De argint curgeau pâraie
Pe sub poduri de castele,
Zâne dulci visau în ele
Paradisuri de văpaie;

Iar în peșteri, unde raze
De când lumea n'au bătut,
Smeii s'au sfrijit de ură,
Verzi ca mușchiul s'au făcut.

Căci smeimea Împăratul
O zdrobise în pădure,
Când pe fată încercase
Din castelu-i să i-o fure.

C'i ntr'o zi, pe negândite,
Poduri de mărgăritar,
Mii de turnuri de porfire
Și pâraie de cleștar

Intr'o umbră fără margini
Se întunecă și pier...
Ca tăciunile de negre
S'au făcut pământ și cer.

Se înăbușe de umbră
Împăratul într'un colț:
Soarele și luna — Smeii
Le răpise de pe bolși.

În adâncurile nopții
S'avântau în sbor feeric
Smei cu soarele și luna
Scânteind prin întuneric.

*

Împăratul se'nfioară:
Noapte tot mai grea se lasă;
Veste fulgeră prin țară
Că-i dă fata de mireasă

Năzdrăvanului ce poate,
Alergând ca o nălucă,
Soarele și mândra lună
Înapoi să i le=aducă.

Și porniră mulți, puzderii,
Tot voinici din cei mai crunți,
Dar pieriră fără urmă,
Căutându-le prin munți.

A sosit atunci la curte
Un voinic înalt la stat.
— „Ce păcat te mân' aicea?
Zise Roșu=Împărat.

Mulți viteji, pornind ca fine,
Au pierit, de cum s'au dus;
Unul nu se mai întoarce!
El, s'a'nfiorat... Dar, sus,

A zărit la o fereastră
Chip de fată minunat;
Il privea cu-un tainic zâmbet
De iubire săgetat.

Spre 'mpărat sbură cuvântu-i: Fulgerând pe nicovală
— „Dacă scris mi-o fi și mie, Il isbește cu ciocanul,
Ce-i o viață, când e dată Până scoate-un chip ce-aevea
Pentru-așa minunăție?” Semăna cu Năzdrăvanul,

Ca vrăjită, la fereastră, Năzdrăvanul dus în lume
Fata tristă a rămas: După lună, după soare,
Dintre toți voinicii, unul Pentru fata cea frumoasă
N'a avut ăst cânt în glas, Cu priviri nălucitoare.

Nici statura lui frumoasă, În cuptor aruncă paltini
Nici bogatele lui plete; De pe dealuri, de pe lunci,
Iar voinicul înțelese Vălvătaile să ardă,
Ochii triști ai blondei fete. Zi și noapte, dă porunci

— „Mă voi duce, răscoli=voiu Și în limbile de flăcări
Zărire și depărtarea, Uriașul îl așează;
Tot pământul, tot văzduhul, Fruntea lui prin întuneric
Toată lumea, toată marea!” Ca un soare scântează.

A plecat apoi voinicul. Pe-o cărare neștiută
S'a tot dus... și'n urma lui, Năzdrăvanul o apucă,
Lacrimi picurau din ochii Pân'se șterge'n depărtarea
Fetei Împăratului. Fără fund, ca o nălucă.

*

*

El bătu o cale lungă În singurătăți de munte,
Cu iuțeala vântului, În adâncul unei peșteri,
Pân' ajunsse unde șade Jar de lună, foc de soare
Faurul pământului. Zăvorit=au Smeii meșteri.

Frați de cruce se legase; Peste văi și peste dealuri,
A bătut încet la ușe: Pași de Năzdrăvan răsună;
S'au stârnit atunci vârtejuri Dar nici urmă nu-i de soare
De lumină și cenușe. Și nici pulbere de lună.

Năzdrăvanul, mare meșter, Numai rareori tresare
Răsări dintr'o văpae De lumină o părere,
Și trei zile tainuiră Speriind întunecimea
Zăveriși într'o odaie. Ca un fulger care piere.

*

Faurul, în vagăună, Rupe fagii, smulge plopii,
Strânge calfele la muncă, Taie drum prin codrii reci,
Ridicând un fier cât stânca, Bolevani în bălți răstoarnă,
Într'un foc incins l=aruncă; Le preface în poteci.

Spre văpaia ce mijeste,
Pașii lui gonesc furtună,
Până munții îi zărește
Zimțuși în jar de lună.

Între piscuri de zăpadă
Dorm ghețarii în lumină.
Din adânc îi poleește
Soarele și luna plină.

După vârfuri de pădure,
Cuibul Smeilor, deodată,
Ca o flacăra de spadă
Printre cetini se arată.

Fulgere de foc asvârle
Printre neguri, printre stânci,
Răscolind întunecimea
Din prăpăstiile adânci.

Soarele prin munți străbate
Din adâncul ascunziș,
Aurind singurătate
De poteci și de frunziș.

Și voinicul urcă ntr'una
Pe cărările pustii,
Spre castelul de jăratec,
În albastre sihăstrii.

L-a zărit, deodată, mare,
Scăpărând văpăi în ape
Și, ca'n vis, trecând o punte,
S'a trezit de el aproape.

De pe margini de prăpăstii,
Ca perdele de lumină,
El zări, în fund, departe,
Marea scânteind senină.

Paradis din altă lume,
Liniști fără fund în larguri,
Lângă țărături înflorite
O pădure de catarguri.

Și cum trece prin lumină
Șovăelnic ca un orb,
El se stinge ca o umbră
Și răsare'n chip de corb.

Pe o creagă se așează
Drept în fața porții lor.
O Smeoaică uluită
Îl zărește din pridvor.

Fata Smeului mai mică
S'a uitat la el și-apoi,
Zise: — „Pasărea aceasta
Nu-i a bună pentru noi.

Nu e pasăre curată,
N'a mai fost în nici un an
Și-apoi, ochii ei, măicuță,
Parcă's ochi de Năzdrăvan“.

S'a răstit atunci Smeoaica
Cea bătrână către pom:
— „Cât de colo se cunoaște,
Piază neagră, că ești om!“

*

Învârtindu-se în aer,
Corbul piere ca un nor
Și schimbat în musculișă
Într'un cuibul Smeilor.

În odaie se strecoară,
Se ascunde sub o grindă
Și așteaptă în tăcere
Taina Smeilor s'o prindă.

Dar în mintea musculișei
Nu puteau să ncapă toate.
Își aduse atunci aminte
Că avea o traistă 'n spate.

Pune'n traistă tot ce-aude
Și la vârf o leagă nod,
Apoi pleacă'n codrul verde
Și s'ascunde sub un pod.

Traista albă o deschide
Binișor, cu 'ncetișorul,
A Smeoaicelor cuvinte
Nu cumva să=și iee sborul.

Corbu'n freamăt se avântă,
Se apropie de lună,
Cu aripa o atinge
Și uscat aripa sună.

S'auzi atunci din traistă,
Ca din fundurile lumii,
Niște glasuri subțirele,
Glasul fetelor și=al mumii.

Jos, în Codru, vede Smeul,
În adâncă depărtare,
Ca o umbră cum coboară
Prin jăratecul de soare.

„Soarele, spuneau, și luna,
În adâncul unei peșteri,
Zăvorite=s cu o poartă
Ce=au făcut=o Smeii meșteri“.

De mânie se aprinde,
Ca o ceață se destramă
Și din corb, încet, răsare
Un voinic frumos de=aramă.

Șoșoteau că'n Codru=Verde
Erau Smeii la vânat;
Că prin peșteră se'ntoarce
Unul către înserat,

Cum înainta flăcăul
În văpăi de lumină,
Smeul mic, sclipind în zale,
Se ivi dintr'un desiș.

Altul pe la miezul nopții,
Iară Tartorul cel mare,
Tocmai către zorii zilei
Și că toji sosesc călare.

Calul necheză odată,
De'nghieță isvorul sloi...
Și cu Smeu cu tot, năprasnic,
Șapte pași sări'napoi.

Apoi vocile crescură
Și țipau, să asurzești.
S'auzeau fierbând cazane,
Pocnete vrăjitoarești.

A urlat atuncea Smeul
De mânie'nnebunit:
— „De nimica nu mă sperii,
Nărăvaș afurisit!“

Se frământă musculița
Și se strânge de un gând
Și dintr'ânsa cu un freamăt
Crește corbul tremurând.

Doar de Paloș Năzdrăvanul
Uneori mă înspăimânt;
Însă, astăzi, și pe dânsul
Pot să=1 suflu la pământ“.

Prin spărtura unei lespezi,
Intră 'n peștera înaltă.
Bolta bubuie de valuri
Care spumegă și saltă.

Auzind acestea Paloș,
Crunt s'a repezit la Smeu:
— „Eu sunt Paloș Năzdrăvanul
Și pe tine mi te vreau!“

De când soarele scânteie
În cuprinsul ei de ghiață,
Au crescut păduri și frunze
De aripi i se agăță.

Unde mi=1 ridică Smeul
Pe voinic, ca pe un frunchiu
Și trântindu=1, îl scufundă
În pământ pân'la genunchiu.

nsă Paloş sare iute,
Prinde Smeul ca pe-o claie,
Pân'la gât îl vâră'n glie
Şi-apoi capul, hârşti ! i-l taie....

Dă şi'n cal o isbitură,
Apoi leşurile lor,
Sub un pod de piatră sură
Le răstoarnă c'un picior.

*

Cum se odihnea flăcăul,
Când puterea nopţii creşte,
Smeul, fratele mai mare,
Din desişuri se iveşte.

Mai aproape când ajunse,
Calul necheză odată,
Că s'au scuturat de frunze
Stejărişul, lunca toată.

Fuga lui acum se curmă,
Smeul dă din pinteni . . . aşi !
Calul a sărit în urmă
Cu vr'o şaptesprece paşi.

El ca frate-său grăeşte,
Paloş de sub pod s'avântă,
Se încaeră la frântă
Şi se luptă voiniceşte.

Gâfâind se strâng ; ca spuma
Curg sudorile pârau . . .
Paloş e vârât acuma
În pământ până la brâu.

Dar se scoală şi'n mânie,
Aşa sus l-aruncă'n câţ,
Smeul a intrat în glie,
Greu ca plumbul, pân'la gât.

Paloşul atunci şi-l scoate,
Iute capul i-l retează,
Taie calu'n jumătate
Şi svârlindu-i, stă de pază.

Şi mai trece înc'o vreme
Până'n zori de zi, când iată,
Pe un cal suflând jăratec
Tatăl Smeilor s'arată.

Podul desluşind în noapte,
Calul necheză cumplit.
Paşi vreo şaptezeci şi şapte
Înapoi l-a asvârlit.

— „Arză-te-ar gheena'n foc !
Cal nebun ! De bună seamă,
De nimic nu-mi este teamă !
Hai ! urneşte-te din loc !”

— „De-i așa, grăi flăcăul,
De sub pod ieşind afară,
Hai, puterea de-şi încearcă !”
Şi urlând, se'ncaerară.

Se cutremură pământul,
Plouă isbiturile
Şi de zângănit de săbii
Clocotesc pădurile.

Vâjâind se'ncrucişează,
Săbiile scapără ;
Smeul îndărăt se trage,
Tremurând se apără ;

Săbiile sar în ţandări,
Dar se bat cu sulilele
Şi s'afundă prin pădure,
Sângărându-i uliile . . .

Se luptară pân'aproape
De nămiezi ; căldurile
Scad puterea ; tot mai rare
Sună loviturile.

— „Unde-i un isvor acuma ?
Zise Paloş ; tot să-l sorb !”
Când, deodată, prin văzduhuri
Se abate-un negru corb.

Smeul nici n'așteaptă multe Și-i vorbește :— „Adu-mi mie Apă de isvor în ciocu=și, Ca puterea să-mi învie,	Cu al Tartorului deget El deschide vâgăuna Și încet, crescând din munte, Urcă soarele și luna.
---	---

Că mă arde setea, iute, Nici un braț să-l mișc, nu pot; Și-ți dau, corbule, mâncare Calul cu voinic cu tot.	Le cuprinde'n câte-o mână Și cu brațul lui de fier, Chiuind de bucurie Le aruncă sus în cer.
--	---

Iar voinicul sare'ndată: — „Mie, apă'n cioc de-mi dai, Îți aduc trei Smei să-i sfâșii, Trei și tot atâția cai!“	Iar lumina lor de aur Se revarsă peste case, Peste codri, peste câmpuri, Peste lacuri spumegoase,
--	--

Nici n'așteaptă altă vorbă Corbul ... sfâr ... ca o săgeată Sboară și în cioc i=aduce Apă de isvor curată.	Peste florile ce'n umbră Vestejiseră de tot, Peste toată'mpărăția !... Ci'mpăratul, într'un cot,
---	---

Bea flăcăul și putere Căpătă astfel, încât Ridicând pe Smeu, l=afundă În pământ până la gât.	Cum stătea în așteptare, Tânjitor după o rază, Dintr'odată se trezește, L=se pare că visează.
---	--

— „Unde-i cheia dela poartă ?“ Strigă aprigul voinic. — „E la mâna mea cea dreaptă, E chiar degetul cel mic“.	Fata lui la o fereastră L=apăru nălucitoare, Ca un crin în clar de lună, Ca un vis în foc de soare.
--	--

*

— „Luna, Soarele din ceruri Mi le=ai dus în adâncime, Revărsând asupra lumii Groază și întunecime.	Cum venea doinind din frunză Pe al muntelui suîș, Roibul nechezând în cale L=a ieșit din stejeriș.
---	---

Na !... să vezi și tu ce'nseamnă Întunericul urât !“ Și cu paloșul isbindu=l, Îi sbură capul din gât.	A sărit în șea voinicul Și porni spre'mpărăție. Sboară calul peste șesuri Aprig ca o vijelie.
--	--

Degetul cel mic i=l taie Dela mâna lui cea dreaptă Și dând corbului răsplata, Către poartă se îndreaptă.	S'a trezit într'o livadă. Numai cântece de graur. Un copac întinde'n umbră Crengi cu perele de aur.
---	--

O ispită-l înfioară,
O mireasmă îl îmbată
Și puteri ascunse-l mână
În spre creanga fermecată.

El desface gura trăistii :
Ca din fundurile lumii
S'auziră, subfired,
Glasul fetelor și-al mumii.

Șoseau să plece, una
Câte una, înainte.
Cea dintâi, cum îl ajunge,
Să dogearc foc fierbinte ;

Când căldura îl încinge,
Să se schimbe în livadă ;
Dintr'o pară el mușca=va
Și de moarte o să cadă.

El la gură leagă traista
Și cu paloșu'n vâpaie,
Se apleacă și cu sete
Fulgerând copacul taie.

Ca prin farmec, din tulpină
A'nceput să curgă jos
Niște sânge de Smeoaică,
Mehorât și veninos.

Urlet aprig de durere
Din adâncuri isbucni ...
Și smuncit de vânturi, părul,
Fata Smeului, pieri.

Călăreșul merge=ntr'una
Până când zărește'n cale
O grădină, unde luna
Adormise pe o vale.

O cascadă'n valuri plânge,
Peste unde flori se scutur',
În adânc, un lac răsfrânge
O puzderie de fluturi.

Il îmbată cu sulfină,
Il învăluie în vise ;
O clipită ațipise ;
Se cutremură'n lumină.

Paloșu=ri sclipește'n lună,
Se apropie de= o floare
Mai frumoasă decât toate,
Cu mireasm'adormitoare.

O lovește în tulpină
Răsturnând= o peste prund,
Apoi merge= spre fântână
Ș= o împunge până'n fund.

Dar din floare, din fântână,
Începu să curgă jos,
Nu isvor de apă clară,
Râu de sânge veninos.

Fata Smeului mai mare,
În grădină și isvor
Se schimbases, să-l ucidă
Cu parfum adormitor.

*

Pinteni dă apoi voinicul
Sboară repede ca vântul.
Dar văzduhul clocotește,
Se cutremură pământul ...

Cată'n urmă și de groază
Răsuflarea i se taie ...
Învârtindu=și ochii, vine
Mama Smeilor vâpaie ...

Vâjiind peste coclauri,
Limbi de foc vărsând prin colși,
Pe pământ o falcă are,
Iară alta tocma'n bolși.

Năzdrăvanul se avântă
Ca un gând prin colb de lună ...
Înc'o vale lasă'n urmă
Și ajunge'n văgăună.

Imprejurul făuriștii
Dă Smeoaica un ocol;
Se'nvârtește ca năucă,
Mintea-și vântură în gol.

Intr'o clipă, Făurarul
Spargе o fereastră'n zid,
Iar Smeoaicei, dintr'odată,
Ochii mari i se deschid.

Insă Faur, la fereastră
Ține calfele în loc,
Așinându-se cu chipul
Cel de fier încins în foc.

Când Smeoaica se repede
Ca să-l soarbă prin spărtură,
Fierul înroșit în flăcări
L-l aruncă drept în gură.

Ea cu sete îl înghite,
Dar deodată nvinețește,
Se cutremură de spaimă,
Scoate-un țipăt... și plesnește.

Se aprinde tot văzduhul
Intr'un vifor de scântei
Și ca pânze de'ntunerice
Sboară suflete de smei.

Trec năluci cu aripi arse
Și cu gemăt lung sălbatec,
Mama Smeilor plutește
În cămașă de jăratec.

În curând, pe nesimțite,
Rămășițele ci pier,
Iar Smeoaica se preface
Intr'un munte nalt de fier.

Faur a'nceput să salte
De vuiau pământurile
Și din flaute să cânte
Se porniră vânturile

Și era o veselie
Imprejurul focului,
De sburau pe nesimțite
Clipele norocului.

*

Dete Faur o poruncă,
Flăcări se ridică'n cer,
Calfele isbind în munte,
Rup o namilă de fier,

O răstoarnă cu putere
Pe o pajiște de jar
Și'n loviri de buzdugane,
Scăpărând, sbucni un car.

Năzdrăvanul prinde frâul,
Sprintenii la car îi pune,
Ca un trăsnet se avântă
Și'ncep văile să sune.

Văjăia pe poduri carul,
Cum vuese în ceruri norii,
Fulgere făneau din roată,
Spișele sclikeau ca sorii.

*

Mult norod, vuind, l-așteaptă
În cetate, pretutinde.
Numai într'un sfetnic ura
Ca o flacără s'aprinde.

Jinduind dela o vreme
Pe fecioara de'mpărat,
După Năzdrăvan trimise
Chiar pe Dracu'mpielișat.

El știa că va rămâne,
Dacă paloșu-i pierdut,
Om ca toți la porți și vorbă
Și la chip necunoscut.

*

Cum venea zămbind voinicul
De-o aducere aminte,
Șchiopătând, un om în zdrențe
Li răsare înainte.

El din goană se oprește,
La străin se uită lung ;
Ochii rugători, în lacrimi,
Ca săgeata îl străpung.

Nu-l întreabă un'se duce,
Nici măcar de unde vine :
Istovit părea de cale.
Și-l primi în car cu sine.

Merg alături o vreme,
Duși pe gânduri amândoi.
Umbra lor ca o nălucă
Se așterne înapoi.

Uneori, privirea, Dracul
Către paloș și-o aruncă.
O mireasmă-i înfășoară,
Când s'avântă printr'o luncă.

Pe voinic îl fură somnul.
Ochii lui închiși alene
Nu mai văd sburând în juru-i
Infleritele poiene.

Lin adoarme. Peste chipu-i
Flori de umbră cad pe rând.
Diavolul aruncă'n aer
Paloșul străfulgerând,

Ce ajunge pân'la sfetnic
Scânteind ca o văpaie
Și vărsând un vuet mare,
I se'nfige în odaie.

Impietrit voinicul pare
In visarea lui adâncă.
Diavolul din car coboară,
Se preface într'o stâncă.

Dar acum și Năzdrăvanul
Se trezește aiurit ;
Pe tovarăș căutându-l
Vede-o stâncă de granit.

Sfetnicul întinerește,
Ii răsar de aur plete,
Ochi albaștri și sprincene
Care mintea pot s'o'mbete.

La'mpărat apoi el zboară ;
Cade în genunchi, supus :
— „Eu, și soarele și luna
Înapoi Ți le-am adus !”

Vin curteni cu daruri scumpe :
Albă mantie cu soare,
Coif de aur și o spadă
Cu mâner de pietre rare.

Pe un umăr îi așează
Mantia cu fir fivită.
Toată curtea e în freamăt,
Numai fata e măhnită.

Căci voinicul, care galeș
A privit în ochii săi,
Fără a ști de ce anume,
Nu părea că-i cel dintâi.

Vâjâit de roși s'aude ...
Tac cu toții ... și deodată,
Năzdrăvanul de aramă
Înainte li s'arată.

Dela Împărat așteaptă
Un cuvânt ... Nădejdi deșarte.
Împăratul, mut și rece,
Se uita în altă parte.

Spre curteni atunci și'ndreaptă
Ochii lui frumoși de foc,
Dar privirea tuturora
Așintea un singur loc.

Intr'acolo se întoarce :
O sclipire orbitoare
Ii luă o clipă ochii ...
O văpaie ca de soare,

Paloşul ! ținut în mână
De-un străin ce-i semăna,
Ii dădu o clipă gândul
Că'n ogindă se privea.

Işi aduse-atunci aminte
Că venind pe văi în goană,
Lângă drumul gol zărise
Ridicându-se o stană.

Omu'n zdrenţe dispăruse
Şi adânc s'a minunat.
În genunchi voinicul cade :
— „Prea slăvite Împărat !

Drept ai fost întotdeauna
Şi dreptate eu îţi cer !
Mai aşteaptă-mă trei zile !
Luna, soarele, pe cer

Eu Ți le-am adus ! S'ar stinge
De durere şi de jale,
Dac'ai da pe-aşa minciună
Frumuseţea fetei Tale !“

Indurându-se 'mpăratul,
Sprintenii la car îi pune,
Ca un fulger se avântă
Şi'ncep văile să sune.

Merge, merge, pân'ajunge
Lângă stana cea de piatră.
În tăcerea fără margini
Vântul hăuie şi latră.

— „Adă-mi paloşul !“ răcneşte
Năzdrăvanul către stană.
Piatra nici nu se clinteşte
În tăcerea ei avană.

Nu mai stă atunci la gânduri,
De trei ori se dă pe spate,
Buzdugan de-ojel se face
Ş'unde-mi începu a bate,

De se zguduia pământul
Şi de câte ori lovea,
Câte-o aşchie de piatră
Până'n cer sbura din ea.

Loviturile se'ndeaşă,
Tot văzduhu-i plin de larmă
Şi deodată vârful stanei
Se cutremură, se sfarmă.

Stana tremură de groază,
Buzduganul bate 'ntr'una,
Pân'ce diavolul de piatră
Cu cenuşa a fost una.

Şi în praful ce s'alese,
El zăreşte scânteind
Paloşul ce'n sbor venise,
Pe curteni cutremurând.

Inima-i în piept fresaltă,
Îl ridică, pleacă iar,
Şi'mpăratului îi duce
Paloşul cu foc de jar.

Capul sfetnicului pune
Împăratul să i-l taie.
Dar voinicului un zâmbet
Dela fata cea bălaie,

Inima în piept, atâta
Îa'nmuia, încât a spus :
— Luminate Împărate,
Să-l iertăm ! Ce-a fost, s'a dus !“

*

Măre, şi-au pornit o nuntă,
De vuiau pământurile
Şi pe când sunau mai tare
În poiană cânturile,

Iacă, Faur se iveşte
Străbătând coclaurile ;
Calfele veneau, pe umeri
Aducând tezaurele ;

Străluceau în mii de raze
Și ardeau ca focurile,
Prin nuntași s'amestecară
Și ntefără jocurile.

Hora se făcu mai iute,
Scăpărau călcăile,
Mândrele jucau bătute,
Roșii ca vâpăile.

Pletele sburau în vânt,
Fluturând luminile,
Numai chiot, numai cânt
Străbăteau grădinile;

Florile ardeau în soare,
Te 'mbătau parfumurile;
Mirele și cu mireasa
Rătăciră drumurile;

Nimeriră într'un crâng,
Unde cad isvoarele
Li privia cu drag din cer
Luna și cu soarele;

Și de fericiți ce sunt
Rătăcesc cărările;
Pe gropița gurii mici
Sboară sărutările.

Grigore Sălceanu.

XAVIER HOMMAIRE DE HELL

UN CĂLĂTOR FRANCEZ ÎN DOBROGEA ÎN 1846

Omul, Opera. Între călătorii din prima jumătate a secolului al XIX-lea, cari au vizitat și descris Dobrogea, este și „savantul” Xavier Hommaire de Hell. Între anii 1846—1848 a întreprins o călătorie în Turcia și Persia, atingând și coasta vestică a Pontului Euxin, id est Dobrogea. Murind de tânăr, notele sale de călătorie au rămas nepublicate. Însă la raportul favorabil al unei comisii formate, în Octomvrie 1851, din sânul „de l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres” — la cererea Ministrului Instrucțiunii publice francez — și însărcinată cu cercetarea manuscriselor lui X. Hommaire de Hell, un savant, în felul său ambulant, geograf și geolog, mort, după cum am afirmat mai sus, în floarea vârstei, în cursul călătoriei sale științifice în 1848, Ministerul Instrucțiunii hotărăște, începând cu 1854 și sfârșind cu 1860, publicarea notelor relative la călătoria făcută între 1846—1848, din inițiativa și „par ordre du gouvernement français” în Europa orientală și Asia anterioară ¹⁾.

Pentru o sinteză istorică a Dobrogei contemporane, informațiunile și știrile acestui călător își au importanța lor nediscutată. În această operă postumă — valoroasă prin informațiunile științifice, istorice, comerciale și pitorești — cum se exprimă călătorul autor ²⁾ și soția sa ³⁾, care l-a însoțit în călătoria plină de peripeții primejdioase ⁴⁾ și greutăți neașteptate din aceste „parages” ale Levantului, ce pe atunci treceau de sălbatică — autorul, în trecerea sa dela Constantinopole prin Dobrogea spre Iași și înapoi, ne-a lăsat o sumă de știri și impresii prețioase cu privire la Dobrogea, locurile și populația sa, despre care va fi vorba în paginile ce urmează.

Însă, înainte de a aborda aceste informațiuni referitoare la ținutul nostru, pentru a ne face o idee despre personalitatea acestui savant

¹⁾ Xavier Hommaire de Hell, „Voyage en Turquie et en Perse, exécuté par ordre du gouvernement français pendant les années 1846, 1847 et 1848. Ouvrage accompagné de cartes, etc. et d'un Album de 100 planches par J. Laurens. I, I₂, II, II₂. Paris 1854, 1855, 1856, 1860”. — Institutul de Studii clasice din Cluj posedă această operă completă.

²⁾ I, I, p. 123, nota 1.

³⁾ Nota care ține loc de prefață I, I, p. 5.

⁴⁾ I, I, p. 123, nota 1.

călător, ținem să amintim că a mai făcut o călătorie, prima, între anii 1835—1842, în Turcia și Rusia meridională. În 1841 el părăsește Rusia și vine în Moldova, unde este angajat de către Mihail Sturza, printr'un contract încheiat în 10 Septembrie 1841, pe doi ani. Misiunea sa consta în a supraveghea căile de comunicație și exploatarea minelor. Imbolnăvinduse sau, cum spune biograful său, De la Roquette, în Necrologul redactat împreună cu notele sale de călătorie, „afins de frigurile periculoase ale Danubiului“, este nevoit să se întoarcă în Franța, în 1842.

Întors în Franța, publică, între altele opere, în 1844, o lucrare ¹⁾, care formează un alt titlu al său de glorie, căci editorul său enumără, între titlurile sale depe frontispiciul operei, și pe acela de „autor al stepelor Mării Caspice ²⁾“. Această operă i-a adus însărcinarea de a face o călătorie de studii geografico-geologice pe malurile Pontului și ale Caspicei. Însărcinat de guvernul francez, pleacă în 1846 din Paris. Ajunge la Constantinople în Iulie.

În prima călătorie vizitate numai coastele de N. și E. ale Mării Negre. Pentru a face un periplu complet al mării, pornește, pe o barcă cu lopeți dela Terapia, prin Bosfor, spre Nord la Iași, apoi dela Iași la Constantinople, cum s'a afirmat mai înainte. Iarna o petrece în Istanbul. În Iulie 1847 pleacă spre Orientul asiatic. Prin Heracleia, (Eregli), Trebizonda, valea Eufratului, ajunge în Persia. Petrece iarna în Teheran. Moare în 1848, în Persia, în plină vârstă și cu o glorie al cărei sân îi era deschis de mult.

În cele patru volume X. H. de Hell a îngrămădit o nemăsurată mulțime de informații geologice, geografice, economice și „pietorești“, pe care, a avut ocazia să le adune în lunga sa călătorie dela Paris la Constantinople, dela C=pole la Iași, dela Iași la C=pole, dela C=pole la Ispahan în Persia, unde firul vieții i-a fost curmat de un destin ingrat.

X. H. de Hell e un predecesor al lui Pierre Loti, însă dublat și de „umbra“ unui om de știință; aceeași atracție irezistibilă către feeria Levantului; aceeași goană către Orientul necunoscut; aceeași înclinație către drumeția fără sfârșit; aceeași emoție sinceră și caldă la contemplarea și trăirea realităților orientale; același regret pentru moartea înceată a moravurilor și instituțiilor specific orientale și patriarhale; aceeași exaltare pentru frumusețea și viața levantină.

Deși pornit pentru studii arid științifice, în care trebuie să domine observația pur obiectivă, totuși — dominat de curentul epocii sale, romantismul — impresiunea sentimentală, emoția estetică, rezulată

¹⁾ Les steppes de la mer Caspienne, le Caucase, la Crimée et la Russie méridionale. Paris.

²⁾ X. H. de Hell: Chévalier de la Légion d'honneur et de l'ordre de St Wladimir de Russie, auteur des *Steppes de la mer Caspienne*, membre correspondant des Académies de Turin et de Florence, et d'un grand nombre des sociétés savantes. (Subliniat de editor).

al contemplării peisagiului feeric și al realităților pur orientale, înăbușe adesea descripția, observația obiectiv-intelectuală.

O notă de regret, de melancolie „poignante” umple rândurile paginilor sale, când vorbește de dispariția nesimțită a moravurilor patriarhal musulmane înlocuite cu echivalentele lor de importatie europeană.

Unde-i arabaua patriarhală, specifică Orientului, trasă de boi cu pasul maestuos, cu ochiul meditativ, având fruntea împodobită cu oglinzi și ciucuri, mânași de un arabagiu hieratic în atitudinea sa meditativă, resemnată de filozof stoic? Intrucât e mai plăcută trăsura de proveniență vest-europeană?

Pentru ce oare mulțimea nenumărată a occidentalilor, vărsată de „imensele transmediteraneane” în scalele Levantului, vine, prin sgomotul său, speculația sa cu scop prozaic-lucrative în orice ramură de activitate, să strice armonia aceasta?

Pentruce iașmacul — voalul orientalelor — care, departe de a ascunde frumusețea unei femei, prin fina sa transparentă, o evidențiază, pentruce această coafură, de o muselină ușoară, de o atracție seducătoare, ale cărei pliuri încadrează cu o grație fermecătoare fața și gâtul fără să le disimuleze contururile — o frumusețe astfel coafată „hantise l'âme” — trebuie îndepărtată? Ce disgrațios, ce nepotrivit apare costumul european în mediul acesta oriental!

Pentruce feregeaua — mantaua — care desfăcându-se cu atâtă ușurință și grație la cea mai mică mișcare, se pretează la atâtea indiscreții drăgălașe și care dă un aer de mister irezistibil de atractiv, încât atitudinea unei frumuseți musulmane ar pierde ireparabil, dacă ar schimba feregeaua cu vreun alt veșmânt — trebuie aruncată sub pretextul că e urmă a unui obicei retrograd oriental?

Dar haremul? Este oare o urmă a sclavajului feminin? Nu sunt oare libere musulmanele? Nu se duc ele unde vor și fac vizite care țin 2—3 zile? Nu vezi oare atâtea frumuseți de harem în compania atâtor cavaleri, în toate colțurile romantice ale Istanbulului? Dar gelozia turcă? Nu-i oare o legendă, un mit creat în Europa?

Deși simple note, adesea necizelate, totuși în multe părți, stilul în care sunt scrise se pretează la mlădieri și nuanțe neașteptate; incontestabil că valoarea operei sale nu constă în forma stilistică, ci în informațiile și știrile pe care ni le furnizează.

* * *

Plecarea spre Iași. Sosir¹⁾ în Iulie 1846 în Constantinople, e nevoit să facă o etapă până în August. O bucurie de nedescris îi umple sufletul vederea Orientului.

Pe lângă faptul că n'ar fi avut la îndămână mijlocul de a na- viga cu aburi, căci sistemul acesta abia pătrunsese în Mediterana, X. H. de Hell pleacă cu o barcă, ce-i da posibilitatea de a aborda

¹⁾ I, I, cap. IV, p. 110.

în orice loc — și cu un echipaj argonautic selecționat din barcaii depe Bosfor — dealungul coastei vestice a Pontului Euxin, pentru a face un periplu complet de studii geologice și geografice, cecece până la el nimeni nu mai întreprinsese. Însă, în afară de informațiile geologice, etc., această expediție i-a furnizat și un mare număr de știri istorice, economice, etnografice, etc. La plecare și-a propus următorul itinerar, pe care l-a realizat: dela Terapia până la Varna cu barca, dela Varna până la Constanța pe uscat cu arabaua (de altfel era greu să aibă la îndemână alt mijloc); de aici până la Cerna-Voda „*prin așa zisul canal al lui Traian*” (adică prin vaela Carasu), iar de aici pe Dunăre la Galați spre Iași ¹⁾.

Echipajul se compune din: autorul notelor și pictorul-dese-nator J. Laurens; căpitanul Ianko, patronul bărcii; 3 mateloți: Stevri, un bătrân șobolan de coastă, pescar și pleșcar, Stamachi, constructor de nave, coborât la modestul rol de marinar; Yani; Ioseph, figurant depe bulevardele Parisului.

Depășind Fanaraki și castelul Kikenderé dela ieșirea din Bosfor în Marea Neagră, ce domină gura Bosforului de Nord, i-se deschide în față nemărginitul întins și pustiu al apelor pontice în veșnică miș-care, cu tonalitate de oțel în zarea depărtărilor. Prima impresie este aceia de *Pontos-Axeinos* — mare inospitalieră — căci valurile bu-buesc îngrozitor în aceste „difficiles parages”. Chiar și astăzi — adică atunci în 1846 — cu tot progresul navigațiunii, apele Pontului, deși Euxin, totuși sunt temute de marinari.

Litoralul nu oferă acestor argonauți moderni și „științifici”, con-duși de un Iason tot modern și savant, nici un fel de urmă de cul-tură sau de locuințe decât șnapi — courlis — al căror strigăt stri-dent se amestecă cu șgomotul azurzitor al valurilor. Coasta e de trachit. Din loc în loc se deschid guri de văi, care contrastează pu-ternic prin verdeața lor față de mediul ambiant dezolant, arid, trist.

Intr-o mică baie formată de gura unei văi, echipajul argonautic face prima etapă. Adună „échantillons” geologice și desenatorul ex-pediției face un crochiu al peisagiului marin; în depărtare, pe un fond trandafiriu anatolian, apar farul și castelul dela Fanaraki-Kikenderé.

Astfel itinerariul e urmat dealungul coastei; baia *Voussounia*, unde se adăpostesc câteva lotce de pescuit, valea *Spartireh*, fortul *Kilia*, se înșiră unele după altele. Noaptea dorm sub cerul liber de Orient, pe care sclipesc în mari depărtări stelele argintii.

Un tun-*top-turcesc*, a doua zi, îi deșteaptă. O tentativă de im-barcare rămâne zadarnică din cauza violenței vântului.

Acest fel de a călători, pe lângă primejdia ce se poate ivi la tot pasul, are totuși farmecul său ²⁾; chiar în ciuda acestei primejdii „puis on est si parfaitement isolé du monde entier en face de cette mer étourdissante, et de cette ligne de côte prolongeant à l'infini ses

¹⁾ I, 1, cap. V. p. 123, nota 1.

²⁾ I, 1. p. 128.

promontorii, ses falaises, ses dunes mouvantes et ses roches fracturées, qu'un sentiment d'orgueil se mêle aux mille impressions d'une situation aussi exceptionnelle. La création semble vous initier à ses secrets les plus cachés. On la surprend, pour ainsi dire, en deshabillée. Le roches aux attitudes bizarres, ces brisants couverts d'écume, ces débris de coquille, roulés dans le sable, toute cette nature si bouleversée en apparence, devient pour le géologue surtout, un livre ouvert où il lit couramment l'histoire entière de notre planète".

"Au point de vue de l'art, comme à celui de la science, un tel voyage ne saurait manquer d'être fécond en heureuses inspirations. Toutes les facultés de l'imagination sont éveillées, tous les instincts poétiques exaltés dans cette succession d'effets et de contraste qui se reproduisent perpétuellement et plongent l'âme dans une contemplation sans limites.

"Parfois il se mêle à ce ravissement de l'esprit une profonde inquiétude et de murmures peuvent être si vite remplacés par les sifflements de l'orage, qu'on ne saurait raisonnablement compter que sur l'heure présente, et cette préscience du danger maintient l'âme dans une exaltation presque continue".

Noaptea a doua o petrec tot la fortul și baia *Kilia*. Ca în Far-west-ul american, noaptea întrefin un foc și fiecare face cu rândul de gardă câte 2 ore, precauțiune — adaugă autorul — destul de necesară în acest loc complet izolat.

Trec apoi pe la *Domous-Deré* — Valea Porcilor — apoi *Kara Bournou* — Capul Negru — unde se opresc 15 zile din cauza vântului nefavorabil.

La *Midiah* apare în fund, la orizont, șirul Balcanilor — celebru în antichitate sub numele de *Haemus* — spune călătorul. Dela *Midia* la *Iniada* drumul e făcut în scurt timp.

La *Acteboli* întâlnește numai Greci. *Sizopoli*, *Burgas*, *Anchialos*, *Mesembria*, *Capul Emona*, *Varna*, rând pe rând sunt vizitate de călător.

Dăm în traducere părțile mai importante privitoare la Dobrogea¹⁾.

* * *

Prin Dobrogea: „Anotimpul fiind prea urât pentru a continua drumul pe mare, regulai socoteala vâslașilor greci și plecaram din Varna la 6 Octombrie (1846), cu cai și o *araba* (sorte de cariole) sub conducerea unui cavas al guvernului și a unui bătrân arabagiu, și unul și altul ieniceri sadea. Drumul¹⁾ urcă spre Nord printre coline înalte, al căror versant meridional este acoperit de vii bogate și pe acest platou un drum de 5 ore ne aduse într'un sat turcesc pitulat în fundul unei văi melancolice. Incântătoare grupuri de tinere fete, de o etichetă în privința costumului puțin riguroasă, înveseleau împrejurimile unei fântâni. Sosirea noastră le atâșă așa de viu curiozitatea,

¹⁾ I 1, Cap. VII, p. 166.

incât uitară un moment rezerva lor obișnuită și nurecurseră la iaș-mac decât după ce avurăm vremea să le admirăm chipurile lor drăgălaşe.

Achmet, cavasul, trebuia, după cum era obiceiul, să precedeze sosirea noastră în fiecare stațiune, pentru a reclama ospitalitatea la care ne dădeau drept teșcherelele și firmele de drum. Grație acestui avantaj, călătoria mai repede, însă în realitate cheltuelile erau aceleași ca și pentru călătorii obișnuite. Nu mă dădeam îndărăt niciodată de a plăfi cele mai mici sume către țărani și cât despre ospitalitatea primită dela proprietari, era și mai costisitoare din cauza *bacșifului* dat servitorilor

Balcicul, a treia mare scală de pe coasta occidentală, unde sosirăm a doua zi pe o căldură înăbușitoare, își etajează foarte grațios¹⁾ cele 250 de case pe primele trepte ale munților (?) (dealurilor) calcaroși, pe un plan răpos și prăpăstios. Locul pentru ancorat e pe deplin adăpostit de vânturile de Nord; acela dela V., care singur poate să pătrundă în port, nu suflă niciodată cu violență. Deasemenea nu rar poți înnumăra până la 300 bastimente ce vin să se refugieze în timp de furtună. Cu asemenea condițiuni geografice, ce dezvoltare n'ar lua acest loc de târg și exportare, dacă s'ar reconstrui drumurile?

Adevăratele poteci, care-l servesc actualmente, nu admit decât un șir de care, a căror coadă, în zilele de târg, se întinde pe o lungime de aproape 1000 m. Găsești aici o varietate de tipuri, de costume, de animale și de scene de un pitoresc demn de a-și avea Leopold Robert-ul său.

Bivolii, aici mai monstruoși decât la Burgas și acoperiți peste tot cu noroiu uscat, dorm alene la soare, amintindu-ți acele colosale animale antediluviene pe care natura le schițase.

Dela Balcic la Caverna nu treci, timp de 10 ore, decât peste câmpii vaste și sterile, ca un preludiu al stepelor din Basarabia, prin absența oricărui accident și fizionomii pitorești. Câțiva tumuli, câteva tufșuri ici și colo, câteva pietre fără inscripțiuni dintr'un cîmîfir părăsit, a căror vedere completează printr'o emoție morală impresiunea fizică a locurilor, iată tot ceea ce privirea poate să descopere în aceste câmpii unde soarele domnește ca un stăpân absolut.

Caverna, situată pe două versante ale unei văgăuni care-și deschide gura spre mare, cu un sfer de oră mai departe, forma altădată un înfloritor și magnific burg de mai mult de 1000 de case. A fost complet distrusă de Ruși în 1828.

Este un spectacol profund de trist și regretabil acesta al ravagiilor cauzate de acest războiu de exterminare pe întregul parcurs al litoralului; prădări violente, cărora trebuie să li se fi opus puțină rezistență. Ai crede că e vorba de reîntoarcerea vechilor duci ai Mosco-

¹⁾ I, 1, p. 167. Laurens, desenatorul expediției, a făcut un desen realist și de o frumusețe neîntrecută. Citat de d. Tafrali în Anal. Dobr. IX, pag. 14 și în același număr a publicat o planșă „Vue générale de Baltchic”, dessin de Laurens.

viei, cari, coborând pe Nipru, veneau odinioară să treacă și să devasteze aceleași ținuturi, mergând să înfigă toporul până chiar în porțile Constantinopolei! Însă în zilele noastre o atare formă de a face războiu este posibilă? Barbaria primitivă singură poate să justifice această crudă stupiditate, care constă în a distruge cătune și sate de oameni săraci, prin unica rațiune că sunt incapabili de a se apăra.

Astăzi o populație turcă și bulgară (?) își împarte aproape egal cele 200 de case mizerabile ale Cavarnei. Împrejurul lor totul este ruină. O apă din abundență face totuși să înverzească pașii dese și desigur fine, însă locuitorii săi își poartă mai departe nepăsarea de a nu ridica zidurile și gardurile grădinilor lor abandonate. Un adăpost destul de mare de ancorat, bun pentru bărci mari, rămâne constant deșert.

Agă ne primi cu o bonomie perfectă: mâncărăm curajos cu degetele — *această furculiță a lui Adam*, cum spun Turcii, — nenumăratele feluri de mâncare, ce ne-am fost date. Unul din cele mai bune și care se găsește la toate mesele orientale, este compus din găluști de carne învăluite în foi de viță și gătit cu iaurt.

Păstorul casei (căci averea oricărui șef indigen constă, ca în vremea biblică, din pământ și turme) purta la centură una din acele lulele încrustate, care formează varietate originală printre numeroasele mijloace inventate pentru fumat. Tubul de lemn curbat este în general acoperit, cu ajutorul unui vârș înroșit în foc, de desene asemenea celor de pe costume. Cele mai frumoase din aceste lulele aparțin totdeauna artistului rustic, care le-a lucrat cu plăcere în timpul lungilor ore de solitudine pastorală. Acelea care se văd în bazarurile din Varna și Silistria sunt foarte grosolone și n-au alt merit decât originalitatea formei.

Pe măsură ce înaintăm în direcția Rusiei, marile câmpii deșerte invadează din ce în ce mai mult ținutul. Câteva sate rare, pierdute în aceste câmpii, răspund la armonia monotonă a țării. Colibele negre de pământ întărit și de gard de nule înpletite au înlocuit casele surăzătoare de lemn zugrăvit, totul prevestește o natură mai aspră, habitudini mai sedentare și spiritul se simte prins de o tristete de neînving. Găsești până și *Kirbitch* (chirpici) (e vorba desigur de fizic) (balegă de vacă, uscată, de o întrebuințare generală în Rusia pentru încălzit¹⁾, de care se servesc locuitorii pentru a alimenta focul.

Sosiți într'un mic sat, al cărui nume îmi scapă, luarăm niște cai pentru ca să vizităm fortăreața genoveză dela *Kalagriah* (capul Caliacra²⁾, care se ridică formidabil la extremitatea unui cap, ale cărui escarpe calcaroase nu sunt accesibile decât vulturilor numeroși, cari se rotesc pe lângă coaste, pe când alții rămân într'o imobilitate completă pe vârfurile crenelurilor. Această imobilitate era de așa

¹⁾ Explicația autorului.

²⁾ Laurens a desenat ruinele castelului; cfr. Album, planșa 14.

natură chiar aproape de ziduri, că detunătura armelor noastre abia putu să-i pună pe fugă.

Citadela propriu zisă, suspendată pe vârful capului, e separată de coastă, de care o leagă o linie de ziduri, apărată prin două turnuri. În fața porții se află un al doilea zid cu creneluri. În interior, printre tot felul de rămășițe informe, se vede cupola unei băi turcești și mai multe puțuri săpate în stâncă. Am observat patru, printre care unul, zidit întreg, atinge o destul de mare adâncime, pentru că o piatră pune 5 secunde ca să ajungă în fund.

De fiecare parte a porții de intrare sunt așezate două bassorelieuri: unul reprezentând un rășboinic cu un cal și luptând; celălalt ținând de frâu un animal, a cărui speță e greu de determinat. Vulturul imperial al Imperiului de jos — imperiul bizantin — figurează pe fațadă.

Autorul spune că această mică excursiune a cauzat neplăceri pictorului expediției. Seara au fost distrași plăcut de scena oferită de doi Greci.

„În josul coastei, într'un loc unde Marea prezintă recifuri foarte temute, se ridică frumosul far părăsit dela *Schébler* (capul Șabla).

Este un adevărat monument, compus dintr'o bază octogonă, purtând un obelisc trunchiat în 8 laturi. Pe o piatră angulară de la bază, ce stă trântită la picioarele monumentului, se citește data hegrirei 1182 (adică 1808). Cu toată distrugerea complectă a interiorului, nu se explică cum Poarta neglijează de a restabili întrebuințarea acestui far, ceea ce s'ar putea face, cu o cheltuială larg compensată prin serviciile pe care le-ar aduce navigatorilor din aceste pustiuri așa de primejdioase. Acesta ar fi un punct de recunoaștere pentru navele care caută un adăpost la Sud de capul *Caliakra*.

În vecinătatea acestuia încep a se ivi coaste formate din aluviuni joase, care se prelungesc până la Dunăre. Abia câteva râpe argiloase se arată înalte de 10 sau 15 m. *Mangalia*, unde sosim după 7 ore de mers, prezintă un aspect dintre cele mai dezolante. Tot solul nu e acoperit decât de dărâmături. Odinioară se puteau număra mai mult de 500 de case; însă rășboiul din 1828 nu i-a fost mai puțin fatal ca la atâtea locuri citate. Există încă urmele cufundate în apă ale unui zăgaz (dig), dincoace de care apele au aproape 4 „brasses” ($1,62 \times 4 = 6,48$ m.) adâncime. Se observă deasemenea resturi considerabile de ziduri vechi, ieșind afară în răpa argiloasă unde e așezat orașul, ceea ce arată că Marea a invadat toată această parte a litoralului. Țărml e presărat de trunchiuri de coloane canelate, de pedestale, de materiale de tot felul de calcar terțiar și de marmoră, apoi mereu de *tumuli*¹⁾.

La guvernator, un mic și fermecător bey — prinț — cam de 10 ani, îmbrăcat foarte somptuos, poză, cu toată gravitatea unui pașă, pentru albumul lui J. Laurens. Acest copil frumos cu ochii albaștri¹⁾,

¹⁾ Sublinierea autorului.

asemenea unei flori îmbobocite în mijlocul atâtor ruine, realizează într-o formă neașteptată și fermecătoare orientala lui Hugo, pe care o știm cu toții. Numai că copilul, în loc de a fi Grec era Turc, și Rușii aproape de Greci, trecuseră pe acolo.

În împrejurimi se oglindesc mici lacuri sărate separate de mult timp de Mare; ele par că seacă din zi în zi. Cel mai mare e împărțit în două de o limbă de nisip și toată partea sa superioară este seacă în timpul verii. Acțiunea nisipurilor, de care este acoperită această coastă prea joasă, se manifestă într-o serie de dune destul de ridicate.

Iată unul din punctele cele mai interesante din itinerariul nostru: *Constanța*, vechea *Tomi*, locul de exil al lui Ovidius, se crede, care ar fi scris aici *Tristiile* sale; însă *Constanța*, alături de această importantă amintire, se recomandă deasemenea prin importanța istoriei sale, atestată de numeroasa cantitate de resturi antice, tot așa de bogate ca și diferite, care fac din această localitate un adevărat muzeu în plin aer. Cinci zeci de cocioabe răspândite împrejurul uneia sau două mori de vânt, iată orașul actual!

Capul nu se ridică mai mult decât cu 25 m. deasupra nivelului Mării, îndreptându-și vârful către E, cu două brațe întinse către S. și N. Pachetoturile austriece voră, la început, să facă din acest punct, principala lor stațiune a Dunărei la Marea Neagră și, desigur, idea nu era rea, căci portul ar putea să aibă o mare importanță. Însă să revenim dela *Tomi* istoric la prezent, în fața documentelor de marmoră, de granit, etc., care merită cu atât mai multă atențiune din partea rarilor vizitatori, căci sunt pe pragul de a fi complect părăsite. Totul dovedește importanța pe care o ațasau Grecii și mai cu seamă Romanii acestei colonii situată în drumul barbarilor, cari ieșiră din Asia pentru a amenința Occidentul. Deasemenea se pare că aici au fost din îndepărtate vremi fortificații importante. Rușii au venit de 5 ori să desăvârșească ceea ce timpul și invaziunile lăsaseră în picioare.

Una din chestiunile cele mai importante, atingând studiul *Constanței*, este aceia așa zisei *Văi* (sau mai bine a *liniilor*¹⁾ lui *Traian*. A trebuit să mă îngrijesc să găsesc urmele lucrărilor prin care Romanii voră să închidă hoardelor asiatice întregul istm, care separă Dunărea de Mare, între *Cernavoda* și *Constanța*, și să garanteze, într'un cuvânt, delta de un acces care trebuia să decidă invazia în Europa. Aceste miraculoase lucrări încep chiar dela vârful capului pe care era așezat *Tomi*.

De pe cele două margini ale peninsulei pleacă două largi șanțuri, departe între ele cam de 800 de m., pentru a se îndrepta spre V., la Dunăre. Acela de Sud este apărat de un zid gros, ale cărui materiale calcaroase zac răspândite și formidabile, având încă o lungime dela 1—0,50 m. Este dificil de a determina grosimea acestui zid, fundamentul fiind astfel acoperit de vegetație, încât nu se poate vedea; însă șanțul care-l apără putea să aibă dela 6 la 8 m., adâncime. Li-

¹⁾ Valurile.

nia care pleacă din partea de Nord, e mai puțin importantă, constând dintr'un șanț dublu, separat de o ridicătură de 27 pași lărgime. Ici și colo apar fragmente anifice, în cea mai mare parte ornamentate, dovedind că asta contribuia la înfrumusețarea acestor construcțiuni militare. La oarecare distanță de Constanța, cele două linii ale șanțurilor, care tindeau să se apropie, se depărtează, lăsând o a treia linie să se detașeze din aceia de Sud¹⁾, pentru a se îndrepta în direcția S. V. Din 20 în 20 de minute se observă urmele lagărelor întărite cu metereze și imaginația te poartă viu în epoca marilor evenimente, care semnală căderea imperiului roman. Aici au stat diferite armate, însângărând pământul în lupte grozave, căci totul a fost folosit zadarnic pentru a opri mersul barbarilor împinși de valul destinului uman.

Însă de ce putere materială dispunea încă Roma, debordând din toate părțile! La *Bourlak*, la jumătatea drumului până la Dunăre, unde încep bălțile și mlaștinile ale căror ape stătătoare se pierd printre trestii, liniile [valurile] diferite de apărare se reunesc pentru a nu forma decât una singură, pe când pe coline se înalță urmele circulare ale lagărelor întărite cu metereze²⁾.

Cinci ore de mers, după ce am părăsit Constanța, ajunserăm la cel mai mizerabil sat pe care l-am întâlnit. Mii de purici, numeroși câni lătrând plângător, o sărăcie și lipsă complectă de alimente, ne cam întristară timp de câteva ore de repaos pe care trebui să-l facem. Cei câțiva Tătari, cari locuiesc în aceste locuri așa de plăcute, sunt un rest al faimoasei hoarde din Bugeac, care urcă la hanii din Crimeia. Ei ocupă aici cam 50 de sate, a căror populație poate fi evaluată la 2000 de familii. Tipul mongol este și aici mai denaturat prin încrucișarea cu rasa turcă ca și la Nogaii dela Marea Azovului. Dealtfel, găsești la acești sârmani oameni ospitalitatea cea mai „touchante“.

Dealungul *Văii lui Traian* guvernul austriac voia odinioară să stabilească un canal de unire între Dunăre și Marea Neagră. Acest proiect e puțin realizabil, cu toate că pare să fie îndeplinit în parte dela natură, adică prin această înălțuire a lacurilor comunicând între ele, cu care regiunea e semănată. Platoul, care se întinde dela Constanța spre extremitatea superioară a văii, prezintă o prea mare lărgime (dela 8—10.000 m.) și o prea mare înălțime (30 de m. cel puțin), pentru a-l tăia, mai ales cu șansa de a te întâlni cu stânca la o mică adâncime.

Însă un drum de fier ar conveni perfect localității și, prin acest

¹⁾ X. H. de Hell observă numai aici pe al 3-lea val.

²⁾ Burlac, probabil prin apropiere de Castel; căci aici e jumătatea drumului până la Cernavoda; căci de aici încep bălțile, căci de aici două valuri sunt foarte apropiate între ele și merg paralel până aproape de Cernavoda—Sud; nu sunt unite, cum spune călătorul; cfr. harta, *Les Vallums de la Dobroudsha la Tocilescu, Fouilles et Recherches archéologiques en Roumanie*. Bucarest, 1900.

mijloc, posesiunea rusă a gurilor Dunărei ar fi aproape anulată, *Brăila* și *Galați* îndreptându-și spre Constanța mare parte din exportul lor.

Malurile Dunărei, văzute depe panorama înălțimilor, pe care cobori spre *Cernavoda*, prezintă un admirabil spectacol. Această fizionomie calmă și maestasă caracterizează toate marile cursuri de apă ale ținuturilor septentrionale. În timpul nopții, adevărate efecte de auroră boreală erau produse prin incendiul păpușurilor, frecvent reînnoit în aceste ținuturi joase, ca să le curățe. *Cernavoda*, un sat sărac, abia de 15—20 de case, nu ne oferă nici resursa unei bărci pentru a ne îndrepta spre *Galați*. Pe malurile opuse ale Dunărei se ridică, în mijlocul sălcilor, bărcile rusești ale posturilor de supraveghere moldo-valahe; un păstor, de un aspect foarte sălbatic, adevărat „*Paysan du Danube*” însuflețea singur, cu caprele sale, solitudinea acestei locații triste.

Până la *Matschina* (Măcin) drumul, de o dezolantă monotonie, traversează stepe, unde câteva tufișuri de mărăcini și măceși formează unica floră a țării. Însă în vecinătatea Măcinului începe să se zărească animale și câmpii de porumb, însă, pe scurt, e o stațiune tristă, unde abia găsim, pentru a petrece noaptea, o colibă urâtă și câteva alimente rustice.

În acelaș timp, a doua zi dimineața, furăm primiți în ospitalitate de o casă moldavă¹⁾ delicios așezată pe clina unei coline, coborând până la Dunăre, de unde domina tot basiniul; la stânga, către Est, se desfășoară câmpia peninsulară a Bulgariei(?)²⁾ tăiată într-o formă foarte accidentată. Stăpâna casei ne prepară ea însăși o excelentă supă și niște imense plăcinte, în care abundau prazul, usturoiul și brânza. În timpul mesei, un preot intră furios într-o casă vecină și reieși îndată târând de păr „une jolie femme” (era soția sa), pe care o surprinse vorbind cu un tânăr țaran. Strigătele acestei sărmame femei, aerul sperios al țaranului, care rămânea în aparență imposibil înaintea brutalității bărbatului, făcea această scenă de moravuri foarte dramatică. Trebui să intervin personal, pentru a pune capăt potopului de reproșuri și lovituri care amenințau să dureze infinit. Femeia fu condusă de o vecină, și soțul se duse să înghiță cu curaj câteva pahare de țuică pentru a se consola.

Satele moldave³⁾ sunt destul de numeroase în această parte a fluviului și populația oferă un amestec de rasse de un aspect foarte pitoresc. Se văd aici Evrei, Cazaci, Ruși, Moldavi⁴⁾ — Moldoveni — atrași de dezvoltarea comercială pe care pare s'o ia *Măcinul*. Străzile sunt înveselite de numeroase magazine și de bande de marinari Greci, cari umplu aerul cu cântecele lor. Suprafața fluviului, care se lărgeste progresiv coborând spre *Brăila* și *Galați*, prezintă o mare animație.

1) Desigur românească vrea să spună.

2) Dobrogei.

3) Desigur românești, în general.

4) Sau mai bine, Români.

Peste tot bărci, nave și imense plute asemenea aceloră depe Rhin. Pe țărmul moldo-valah se ridică faleze înalte de un caracter foarte pitoresc.

La 17 Octombrie¹⁾, intrarăm în sfârșit în carantina dela *Galafi*, care nu ne oferi, drept confort, decât un vas de lut și două rogojini.

Carantina dela *Galafi* e renumită în tot Levantul pentru rigoarea sa extremă, ale cărei neplăceri le evitai ocupându-mă cu examenul raționat și cu clasificarea a mai mult de 300 „échantillons” geologice. Rezumai deasemenea „les aperçus” științifice, istorice și comerciale ale călătoriei noastre în considerațiunile următoare.”

Aici X. H. de Hell face o serie de considerații; drumul făcut îl împarte în 3 părți distincte „din punct de vedere topografic-maritim” (sic.), al resurselor comerciale și industriale:

1. Regiunea Bosfor—Burgas;

2. Regiunea Burgas—Caliacra; spune că e o regiune foarte bogată, mai ales agricultura e în floare în această regiune. Balcicul va deveni un mare centru exportator de cereale.

3. A treia regiune, care privește mai ales basinul Dunărei, prezintă astfel de resurse agricole și comerciale, că e inutil de a mai face considerații asupra rolului pe care e chemată să-l joace într'un viitor apropiat.

Face deasemenea câteva considerații asupra activității comerciale a orașului *Galafi* și asupra drumului dela *Galafi* la Iași.

Făcând o scurtă privire asupra istoricului Moldovii, se oprește la Alexandru cel Bun, la Ștefan cel Mare, la Răsboieni, la operele lui Dimitrie Cantemir și la alte atâtea fapte însemnate din istoria Moldovei.

Întors la *Galafi*, pleacă spre Constantinopole cu Ferdinando-Primo, un pachebot al Loyd-ului. După o călătorie de 11 ore ajunge la *Sulina* „un alt punct nu mai puțin important pe harta diplomațiilor europene, situat în fața Mării Negre. Înșirate pe cele două maluri ale fluviului din ce în ce mai larg și aranjate în linie ca într'un port, staționează aproape 400 de bastimente încărcate cu cereale, care așteaptă momentul potrivit pentru a străbate această bară teribilă a Dunărei, obiect al atâtor dificultăți și recriminațiuni internaționale”.

Se oprește asupra barei dela *Sulina* și asupra convențiilor încheiate până la 1846 cu privire la aceeași piedică a circulației între Dunăre și Mare.

„*Sulina* e compusă din 120 de case așezate pe malul drept al fluviului fără cea mai mică regularitate. Locuitorii săi, traficanți sau proprietari de „allèges”, exploatează perfect de bine resursele pe care le oferă portul în care se adăpostesc atâtea vapoare. Garnizoana înnumără 240 de soldați de marină, 40 de infanterie, 12 ampolioai la far, 26 de cavaleriști cu un ofițer, 10 cazaci pentru poliție, două gocelete și o șalupă canonică. Aspectul ținutului, năpădit de ceața

¹⁾ 1846.

dublă a Dunărei și a Mării, este de o mare monotonie. Celelalte brațe ale gurii Dunărei sunt părăsite de mult timp și par cu totul impracticabile“.

Din cauza barei de aluviuni a trebuit să aștepte în Sulina 24 de ore. Vaporul Loyd-ului n'a putut trece decât cu ajutorul serviciilor unui pilot grec, în urma unei mari sume de bani și nu i-a trebuit decât o jumătate de oră pentru această manevră.

Ajunge la Terapia, de unde a plecat spre Iași, la 11 Noembrie după o călătorie de două luni și jumătate, cu un bagaj de cunoștințe și amintiri foarte bogat și prețios, realizând o călătorie de studii fără precedent până atunci, pe lângă faptul că nimeni n'avusese ideea de a face un periplu cu barca.

„Însă, înainte de a părăsi aceste coaste septentrionale, este nevoie de a completa noțiunile precedente prin câteva amănunte asupra celor necesare de a întreprinde și facilita mișcarea agricolă și comercială din aceste ținuturi“. Autorul arată și a mai arătat că agricultura a luat în câțiva ani, în urmă, o mare dezvoltare, că a suferit o foarte bună ameliorare din ce în ce mai importantă, nu numai la raiale, dar chiar și la Turcii de pe litoral, stimulați de dorința de câștig și siguranța tranzacțiilor. Se discută de mult timp chestiunea ferelor model.

Autorul arată că în nici o parte n'ar fi mai potrivite decât în ținuturile dela Burgas, Varna și Balcic. Trebuie să se introducă procedeele agriculturii moderne, necunoscute în aceste regiuni și care ar aduce o mare binefacere populațiilor primitive dela Dunăre, care fac agricultură după o rutină vătămătoare intereselor lor proprii. De când tecul acesta și azi, după 87 de ani, cărțile și discursurile sunt pline, însă în practică nu s'a realizat decât foarte puțin. Apreciază apoi în parte importanța fiecărui port de pe coasta vestică a Pontului.

„Balcicul a cărui radă e separată de Varna printr'un lanț de coline accidentate, atrage produsele bogatelor câmpii, care se întind până la Dunăre“.

Chestiunea transportului, pe care o ridică autorul, că se face numai toamna și primăvara cu ajutorul carelor, pentru Dobrogea este și astăzi de o acută actualitate. Această chestiune a fost numai în parte rezolvată, căci având numai o singură linie de cale ferată dela N. la Sud și alta dela V la E, o mare parte din această regiune rămâne nedeservită. Mai ales toamna, când sunt ploi, și acolo unde absența șoselelor e înlocuită cu drumul de țară, transportul devine extrem de greu, impracticabil. De aici costul transportului e foarte urcat și păgubitor pentru agricultor.

Despre Balcic spune că e așezat într'o regiune nepotrivită pentru drumuri. Pe un drum oarecare ce duce la Balcic nu încap decât cel mult 2 care și se văd adesea convoiuri întregi așteptând zile întregi în afară de zidurile orașului, din cauza aglomerației și împiedecării circulației. Toate aceste dificultăți ar dispera, dacă s'ar interesa

cineva în mod serios. Starea pe care o descrie călătorul s'a schimbat puțin până azi. Balcul a rămas un oraș izolat.

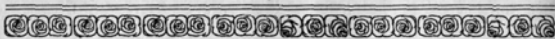
Autorul constată că un mare neajuns pentru navigațiune este lipsa farurilor pe coasta occidentală a Mării Negre; ar trebui unul la Caliacra, altul la Mangalia, altul la Constanța, altul la Caraharman. Dela el aflăm că la 1846 construcția ridicată la Șabla în 1765 era aproape intactă și că numai scările trebuiau reparate și că era necesară și instalarea unui aparat de luminat. Ridică un plan al acestui edificiu „cu toată exactitatea posibilă”, pe care-l crede foarte important.

* * *

Cu aceste informațiuni X. H. de Hell încheie seria relațiunilor informative referitoare la Dobrogea. Importanța acestor informațiuni și impresii descrise în legătură cu starea de atunci a Daciei pontice, reiese dela sine, fără să mai fie nevoie de concluziuni speciale ad hoc. Cu aceste informațiuni, adunate în aceste câteva pagini, domeniul cunoștințelor istorice dobrogene își umple câteva mici goluri; cum s'a afirmat, aceste informațiuni sunt necesare atât unei opere de sinteză istorică a Dobrogei, cât și lucrărilor de monografie a orașelor pontice, știind că numai istoria a câtorva din ele a fost schițată.

Marin Rareș

ALEM FENA

NOTELE UNUI JUDECĂTOR

După amiază sosim în Biulbiul. Eu și grefierul, prăfuiți, ne scuturăm la o cafenea și trecem drumul la primărie. Jandarmul se prezintă scurt, — notarul cu glas mieros ne compătimește de căldura îndurată și praful înghițit și ne lămurește că avem un proces de judecată, o contravenție.

Era în 1908. Mergeam întâia oară la Biulbiul, ca judecător ambulant. Drumul n'a fost urât. În Mamutcuius am binecuvântat, înghițind cu sete, apa limpede și rece din fântâna lui Mamut, — iar pe drum spre Biulbiul, suind un deal, ne-am odihnit câteva minute într'un crâng frumos, unde cântau și privighetori. După asta mi-am explicat pentru ce, la vreo 6 Km. de-acolo, am intrat într'un sat cu numele așa armonios, ca un găngurit : Biulbiul :

La ușa primăriei câțiva Români își ridicară cuviincios pălăriile. Răspunsei la salutul lor și le lăudai un splendid lan de grâu, văzut aproape de sat și câteva gospodării zărite în treacăt, la fel cu cele din Țara-Românească de la câmp.

Intrai și cum spuseseam cafegiului să-mi aducă o cafea la primărie, intră și el cu feligeanul, așeză totul pe masă, evlavios, și ieși. Înăuntru o mulțime de Tătari bătrâni, tot mărzale și zadaturi, cu toată căldura ce era, îmbrăcați în zăbune lungi, galbene. Se aplecară adânc, isbucnind într'un mormăit gutural : Hoj gheldi ! (bun-venit). Și mâini lungi, bătrâne, tremurătoare, se întinseră împrejurul meu. Foarte simțitor la această manifestare, le strânsei politicos pe toate, îngânând la rândul meu : Hoj buldu ; (bun găsit) sfios — cuvinte proaspăt învățate.

La masa de judecată sorbii din feligean cafeaua potrivită și spusei celor de față, cerând să fie tradus turcește celor ce nu înțelegeau, că judecătorul se bucură că e întâmpinat cu atâta simpatie de justițiabilii din Biulbiul ; că-i rog să se gândească la drumul lung,

ce-l fac până la ei și că pot ajunge obosit; iar așa fiind, în reclamații și apărări să spun scurt, ce au de spus.

Bucuria mea fu mai mare, când unul dintre Românii bătrâni se ridică și-mi răspunse că mă vor aștepta și mă vor socoti ca pe-un musafir iubit, iar până la mine va ajunge numai ceiace va trece peste puterea lor de-a liniști și împăca.

Societate patriarhală!

La semnul meu, grefierul strigă pe „contravenienți” și citi Proces-verbalul de constatarea faptului. Mi se înfățișă un musulman din acei, pe cari ceilalți îi numesc Cinghină (Țigan), iar alături copilul său, ca de 10—12 ani. Săvârșiseră o „chinuire de animale” în timpul și pe drumul cutare.

Chinuire de animale! Îndrăzneț lucru!

Întrebaiu, cum s'a întâmplat.

Bărbatul, foarte serios, începu să spună în limba lui și spuse, iar cu cât mai mult spunea, cu atât auditorul, care îl înțelegea, se ilumina de veselie. Unii, mai bine dispuși, uitând unde se găsesc, izbucniră în hohote de râs.

Înțelegeam foarte puțin turcește, așa că nu reținui decât ceva foarte vag despre un măgar bătrân, pe care îl încăleca și-l descăleca cineva cu ceartă mare; despre care lucru, jandarmul, în laconicul Proces-Verbal, nu pomenise nimic. Dar, cum era vorba de chinuirea unui animal, socotii că oamenii locului nu prea sunt blânzi cu animalele, dacă asemenea scenă îi distrează.

Ascultaiu răbdător șirul de sunete, care se precipita mereu. Din când în când, parcă pentru a liniști suvoiu, contravenientul ridica brațul și-și ștergea fruntea cu mânica. Două cuvinte veneau și încheiau părțile povestirii: *alem fenà!* (lume rea).

Cel din urmă *alem-fenà* fu sfâșietor. Era atâta tragic în glasul lui Amet, contravenientul bărbat, că devenii foarte curios, să aflu de ce lumea era *rea*.

Când apărarea termină, tălmăciul avu cuvântul.

El râse spunând: „Este o istorie întreagă... Trebuie să aveți răbdare!”

La gestul meu de încuviințare, tălmăciul reproduse:

„Amet a plecat din Biulbiul, să cumpere pepeni de la o bostană de mai departe. Pepeni, le plac și nevestei și vecinilor și la toate neamurile, trebuiau mulți. A luat sacul și, ca să ducă sacul, a luat măgarul.

Memedin, nerăbdător — tălmaciul arăta copilul — a plâns, să meargă, să mănânce pepeni chiar la bostană. Au plecat dar amândoi cu măgarul de căpăstru.

Au mers mult, au obosit. Hogeia tocmai trecea. S'a uitat la ei și le-a zis cu batjocură: ce oameni proști; amândoi pe jos! Luați și măgarul în spate, că nu sunteți vrednici să mergeți călare!

Amet s'a oprit și a socotit: știe hogeia ce spune; copilul e obosit, trebuie să meargă călare; de atâta nu-i pasă măgarului. Și l-a suit pe Memedin, călare.

Au mers o bună bucată de drum pe zăduful zilei, așa: Memedin înaintea, călare, și Amet în urmă, clătînându-se de oboseală și căldură. Asta n'a fost nimic, — lumea e rea!

Un bătrân, pe lângă care treceau, îi opri. Foarte aspru bătrânul ocără pe copil, cum de nu are inimă și rabdă ca tatăl, om greoi, să meargă în urmă pe jos, iar el înaintea, călare, ca un beiu.

— Dă-te jos, băete! Și-l amenință cu toiagul.

Copilul a oprit măgarul și ascultător s'a coborât.

— Noi suntem oameni proști, — ce știm noi din așezarea lumii? a recunoscut Amet, ca să liniștească copilul.

Și Amet a încălecat pe măgar și a plecat înaintea, iar Memedin în urmă, pe jos. Au mers și așa, iar Memedin a ostenit. Asta nu-i nimic, lumea e rea!

Iată în calea lor un ulemă, unul de-acei cari trăiesc pe lângă moschei și care era și învățător, om aspru cu toată lumea, ca să-i știe copii de frică. Când ulemau văzu pe Amet călare și pe copil pe jos, se răsfii cu furie: om în fire, tată ești tu dacă nu ți-e milă de copil? De-aceia copii voștri sunt tâmpiți, pentru că le sugeți sângele, flămânzându-i și ostenindu-i.

Amet, foarte atins, ca un tată, a oprit măgarul, a descălecat pe marginea drumului, s'au odihnit puțin și măgarul a ros niște sulhină.

— Da, proști mai suntem! Trebuia să încălecăm amândoi pe măgar, chiar de când am plecat. Inchideam gura tuturor! A recunoscut iar Amet.

Și s'au ridicat iar la drum. De astă dată au încălecat amândoi: Amet și Memedin. Măgarul se cam codea, dar mergea. Nu era lucru mare, — lumea e rea!

Tocmai se zărea bostana, când pe creștetul dealului, în drum, apăru jandarmul.

Drumeții nu-și pot bănni gândul de departe. Amet taman își

pregătea salamalecul, când jandarmul a strigat: Dați-vă jos! Chinuiți animalul! Legea vă pedepsește! Ați încălecat amândoi și fără șea încă pe un măgar așa de mic!

Amet a crezut că e glumă și a răspuns râzând că hogi și ule-male l-au îndemnat așa, iar măgarul e destul de bătrân.

Și mai tare s'a infuriat atunci jandarmul, că Amet batjocurește fețele bisericești, pe lângă că a chinuit un animal bătrân și, luând pe Amet și pe copil, i-a dus la post, unde le-a încheiat acte.

Amet se jură, că nu e vinovat. De nu s'amesteca lumea cu îndemnuri viclene, el mergea liniștit, pe jos, cu măgarul de căpăstru și s'ar fi întors și cu pepeni acasă. Lumea e rea! sfârși tălmaciul.

— Amă cap, amă chiatră! Întări Amet, în româneasca ce știa, isbind și cu palma în turban și cu piciorul în podeaua de piatră a primăriei.

Toți râseră.

Rămăsei serios. Mi se păru tragic acest conflict între individ și societate. În desfășurarea faptului, societatea provocase și contribuisese ca Amet s'ajungă contravenient și să nu mănânce nici pepeni.

Râsul, care continua, m'a contaminat totuși. Râzând, am pronunțat achitarea contravenienților.

Eram foarte încântat de soluția ce dădusem conflictului și simțiam, că și auditorul era. Ridicaui ședința și ieșirăm.

Deabia însă trecui de poartă, că grefierul, om din țara veche, scăpără printre dinți: Țiganul, turcesc ori românesc, tot țigan:

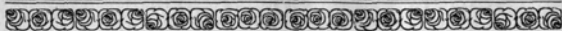
Mă făcui că n'aud. Dar în urma mea primarul Zeidula aruncă și el în mers: asta, fabula arabă este. . . .

Adică să fi fost păcălit? Și nici măcar în mod original?

Afins în ceeace am crezut că fac bine, m'am întors spre grefier și primar și cu sinceritatea tragică a lui Amet le-am răspuns: Alem enă! . . .

D. Stoicescu.

ȚIGANII

*Voi, fericiți ai soartei, copii ai pribegiei,
A voastră-i lumea toată când, în nomadul trai,
Gustați ce-i libertatea și'n farmecul beției
Schimbați bordeiul vostru în colțișor de rai!*

*Dormiți sub ceruri nalte, de stele strejuiți
Și somnul vă mângâie truditele pleoape,
Iar vântul dimineții — foșnind pe mii de clape,
Vă cheamă la viață, vă face fericiți.*

*Când seara se coboară — cu toții v'adunați,
Viorile răsună, — se pierd în infinit
Și voi ca'n vis de aur iubiți, jucați, cântați.*

*Târziu, când luna trece prin nori fumegători,
Sub razele-i fugare nomazi=au adormit
Și'n luminiș de codru doinesc privighetori*

Al. Scare

CÂTEVA DATE PRIVITOARE LA P. CERNA

L-am cunoscut! L-am cunoscut intim, de oarece am trăit mult timp, ca învățător, în satul său natal. Par'că-l văd cum s'a prezentat pentru prima dată, în vara anului 1898, când a venit acasă în vacanță, dela liceul „N. Bălcescu” din Brăila. Era, pecăt mi-aduc aminte, prin cl. VI-a. Mai mult decât modest, îmbrăcat într'o uniformă veche, c'o șapcă de liceu cam roasă, a venit pela școală ca s'o mai vadă, pentrucă în ea primise primele cunoștinți de carte, care i-au fost o solidă temelie pentru marele edificiu de mai târziu. Făcând cunoștință, ne-am întins la discuții vii asupra literaturii, surprinzându-mă felul cum judeca și cum aprofunda unele chestiuni, cu maturitatea omului format și nu cu șovăiala elevului. Eram foarte atent, ca să prind vre-un accent ne la locul lui, vre-o construcție care ar lăsa de dorit, căci îi cunoșteam părinții și știeam că limba română a început s'o învețe cu temeiul dupăce a plecat la școală. Era însă stăpân pe limbă, vorbea foarte corect.

Am cutreerat de multeori împreună dealurile petroase dinprejurul Cernei, fiind iubitor de orizonturi largi, de vederi peste ținuturi depărtate, mai ales depe piscurile cele mai ridicate. De-l invitam, după oboseală, la un pahar de vin, ne primea, spunând că se simte mai bine, mai clar, bând apă. Citea mult; adesea îl vedeam cu cărți din literatura franceză în buzunar, pe care le citea în original.

În rândurile de mai jos, mă simt obligat a da câteva însemnări asupra vieții sale, bazate pe purul adevăr, căci, drept să spun, am văzut unele notări prin ziare și reviste, de care însă nici tatăl său adoptiv nu era mulțumit, căci nu corespondeau adevărului.

* * *

Tatăl poetului dobrogean P. Cerna a fost învățător și cântăreț bisericesc, la biserica Sf. Arhangheli Mihail și Gavriil din Cerna. El se numea *Panait Stanciof*, de loc din Șumla (Bulgaria). Ca să fiu mai bine înțeles, voi deschide o scurtă paranteză, pentru a da câteva lămuriri asupra situației școlii din Cerna pe timpul stăpânirii otomane.

În acest sat, viața culturală a început să se manifeste prin învățătura de carte în limba bulgară abia după 1840. Turcii, cari aveau autoritatea și cari preponderau în comună chiar și prin numărul și situația lor materială, nu se interesau de școală, nu interveniau în această privință în instrucția populației nemusulmane. Astfel stând lucrurile, creștinii își creiau ei singuri școala, impunându-se, în ce privește limba de predare, într-o localitate, cei mai numeroși. Găgăuții din Cerna, veniți din Basarabia, s'au contopit în elementul bulgăresc, care, dispunând de o organizație bisericească și școlară mai veche, s'a impus ca limbă, atât la slujba religioasă cât și la învățătura de carte. La 8 Noembrie 1846 a fost sfințit primul locaș creștin de închinăciune din sat, biserica veche, cu hramul Sfinții Mihail și Gavriil. În anul 1890 s'a început clădirea bisericii actuale, — locaș mare, impunător, zidit în întregime din piatră, — care a fost sfințită după cincizeci și unu de ani dela sfințirea bisericii vechi, adică la 8 Noembrie 1897, tot cu acelaș hram. Biserica veche era o clădire obișnuită, fără turn, ci numai cu o cruce de fier, așezată în față, pe acoperiș, căci Turcii nu permiteau creștinilor să facă biserici cu turnuri. Zidirea era, cum se obișnuia pe atunci, făcută din gard de nuele lipit cu lut, iar acoperișul din olane.

Pe jos era pardosită cu pietre mari pătrate, cam de 4 d. m. lungime, zise de Marsilia, care se pot tăia cu fereștrăul și netezi cu rândeaua. Această clădire a fost dărâmată prin 1899 și, în locul altarului, s'a ridicat un monument, care există și astăzi. Pe lângă biserica veche, în casa parohială, făcută odată cu biserica, care servește și în prezent ca locuință pentru preot, se făcea și școală. În acea școală au funcționat mai mulți învățători, plășiți — bineînțeles — de locuitori, până la înființarea școalei române, după ocuparea Dobrogei. Acei învățători erau veniți de prin diferite localități din Bulgaria.

Închizând paranteza și intrând din nou în chestiune, vom continua cu datele privitoare la învățătorul Panait Stanciof. El a venit în sat înainte de războiul de la Plevna, prin 1874—1875. A fost angajat ca învățător de locuitori și cântăreț bisericesc de preotul Gheorghe Popa, care era pe atunci paroh al bisericii din Cerna.

Cercetând arhiva veche a școalei, distrusă în timpul războiului din 1916—1918, am constatat că învățătorul Stanciof nu făcea numai o școală de azbuche, ci făcea școală temeinică, după un program asemănător cu acela al școalei noastre primare. La 1 Aprilie 1879,

când s'a înființat școala română în Cerna, primul învățător român numit de stat, anume Iftimie Vâlcu, a luat în primire dela învățătorul particular Panait Stanciof, cu proces-verbal în regulă, găsit de mine la dosar, toată zestrea școalei, care consta din mobilier compus din mai multe bănci de lemn de brad, tot de forma băncilor actuale, însă lungi de 4 m., o tablă neagră de scris, o catedră și mai mult material didactic, precum și cete 5 hărți ale Continentelor și un planiglob terestru. Aceasta dovedește pe deplin, că cunoștințele predate în școală erau cunoștințe de curs primar, mai mult sau mai puțin complete.

Nu știu dacă în alte sate școalele posedau asemenea material. Cei cari l-au cunoscut pe Stanciof și cari trăesc în sat, sau chiar au învățat carte la el, îl pomenesc ca pe un profesor cu multă învățătură și bun conducător al școalei. Ca fizic însă era cam subred, nefiind tocmai sănătos. După ce a dat în primire, a continuat a funcționa ca învățător de limba bulgară, în anumite ore. Ca local de școală a servit, până la clădirea actualului local de piatră, tot casa parohială. Învățătorul Stanciof, fiind infocat naționalist, avea, din această pricină, dese conflicte cu învățătorul Vâlcu. În cele din urmă, învățătorul Iftimie Vâlcu, văzând că școala i se despopulează, se plânge contra colegului său Stanciof, revizorului școlar Ion Bănescu, care funcționa pe atunci cu reședința la Constanța și ceru cu stăruință a fi mutat la Pecineaga, sat cu populație compactă românească, unde spera să facă treabă mai bună și să lucreze mai cu ușurință. Nu știu dacă revizoratul i-a aprobat permutarea chiar la Pecineaga, însă învățătorul Vâlcu tot a plecat peste un an din Cerna, iar în locul lui a fost numit, ca învățător titular, Vasile Popescu, normalist dela Gialați, originar de prin județul Covurlui. Învățătorul Stanciof a continuat să funcționeze și mai departe în cadrul strict al orelor fixe de revizorat, până la moartea sa, la care, pe lângă starea de boală, ar fi intervenit — pe cât am aflat — și un accident, ce i s'a întâmplat venind cu căruța dela Măcin, prin Aprilie 1881.

Panait, fiul, n'a cunoscut pe tatăl său adevărat, născându-se după moartea lui, la 25 Septemvrie 1881. Mama sa, tot de origină din Bulgaria, numită după părinții săi Maria Vasile Stancu, a fost elevă și apoi soție de scurtă durată a învățătorului Stanciof. Când s'a remăritat cu tatăl adoptiv al poetului, del Naum Costea, de origină din Ohrida, băiatul era numai de 5 luni. Prin urmare, când copilul a început să cunoască și să priceapă, a cunoscut numai pe tatăl său

adoptiv, socotindu-l însă ca tată adevărat, care l-a crescut cu toată dragostea și îngrijirea părintească. Ajungând la vârsta de 7 ani, a plecat cu mare bucurie la școală și a fost trecut în catalog cu numele de *Costescu Panait*, după numele de familie al părintelui, care l-a crescut de mic, prefăcut din Costea în Costescu, deoarece pe atunci era tendința de românizare a numelor la școlari. Cataloagele le-am găsit pline cu nume de familie terminate în *escu*. Mai târziu s'a revenit asupra acestui procedeu și s'au luat măsuri ca elevii să fie înscrși exact după actele stării civile. Clasa I-a primară a făcut-o la învățătorul Vasile Popescu. După moartea prematură a acestuia, a fost numit ca învățător Ion Ionescu, absolvent al gimnaziului din Bârlad. Acesta a fost, putem spune, adevăratul învățător al poetului, cu el și-a continuat studiile, făcând cinci clase primare, după programa depe atunci și și-a luat certificatul de absolvire cu media generală, dacă memoria nu mă înșală, de 9,78. A fost coleg de bancă cu d-l Focșa, percepitor dela Pecineaga, care l-a cunoscut tot sub numele de Costescu Panait. Acesta ne spunea că era cel mai mic din clasă și că era foarte silitor și ascultător. Când îl trimiteau părinții la câmp, sau la vie, el își lua cărțile, pe care citea toată ziua.

În certificatul de absolvire a fost trecut cu numele de *Stanciof Panait*, adică cu numele de familie al adevăratului său tată. Tot cu acest nume a frecventat și liceul „N. Bălcescu” din Brăila, unde era întreținut de nașul său de botez, un om bogat din oraș, anume Costache Nicolopol; căci tatăl său adoptiv și cu mama sa, fiind oameni fără stare materială înfloritoare și având și mulți copii, n'ar fi putut să-l dea, pe Panait, la învățătură mai departe, mulțumindu-se cu ceiace ar fi învățat la școala din sat. Prin urmare, unul dintre cei mai de seamă binevoitori ai băiatului de țară, plecat din sat numai cu certificatul dat de d-l învățător, fără mijloace de întreținere, care l-a ajutat foarte mult să se ridice pe cele mai înalte culmi ale culturii românești, dând totodată neamului un poet de mare talent, este și nașul său Costache Nicolopol, pomenit în cinste fie-i numele, acolo unde odihnește în rândul dreptilor!

Dupăce s'a înscris la facultatea de litere din București, a obținut ajutoare și burse din altă parte, căci nașul său murise. Luând licența în litere, Cerna plecă în străinătate ca bursier al statului și mai căpătând și alte ajutoare prin mijlocirea profesorilor săi dela facultate. A ascultat cursurile profesorilor de specialitate din Berlin, Haidelberg și Leipzig, unde, susținându-și teza cu subiectul: *Die Gedanken*

Iyryk, a obținut diploma de doctor în filosofie cu calificativul „*Magna cum laude*”. Moartea însă îl răpi la câteva zile după încununarea cu succesele unui examen strălucit, în ziua de 26 Martie (8 Aprilie) 1913, întrerupând firul unui început rămas neterminat. Plecând dintre cei vii, lasă posterității numai un volum de „poezii”. Deviza lui asta era: „*pușin și bun*”.

Numele de Panait Cerna, sau pe scurt P. Cerna, și l-a însușit în urma sfaturilor date de profesorii săi dela Universitatea din București, după ce a început să se afirme în literatură.

* * *

La împlinirea a jumătate de veac dela nașterea sa, din inițiativa societății culturale „*Avântul*”, s’a ficsat o placă comemorativă de bronz pe pereții casei părintești din satul Cerna, plasa Măcin, jud. Tulcea. Cu acest prilej avu loc și o înălțătoare serbare, în ziua de 8 Noemvrie acelaș an, la care au luat parte mulți profesori din București, foști colegi de-ai răposatului, studenți, precum și mulți admiratori. Serbarea a decurs în curtea casei părintești, sub cerul liber, în fața rudelor și a sătenilor din mijlocul cărora s’a ridicat. Iată și cuprinsul scrisului săpat pe placă :

În această casă s’a născut, în anul 1881, și a copilărit marele poet **Panait Cerna**, care a cântat cerul și pământul țării noastre, bucuriile și durerile neamului românesc, precum și măreția vieții și farmecul iubirii. S’a stins în Lipsca la 26 Martie (8 Aprilie) 1913.

Avântenii de pretutindeni au pus aci această placă, spre veșnica lui amintire și cinstire.

Anul mântuirii 1931.

Satul Cerna, prin valoarea unui fiu al său, s’a ridicat la înălțimea localităților, din care au plecat marii oameni ai neamului.

G. Coatu-Cerna

DELA „GRECII“ DIN SATUL
REGELE FERDINAND, TULCEA

TRAVUDI

— Ta puîsan, ilim, chi anârheşis
Chi âriis na vaşilépşis?
Şi caitiri ianarghathiâ sa cşena pu dulévi!
— Chi o iligha, manûlamu,
Na mi min du rutişis;
Chi fôndas mi tu rôtişis,
Da şi tu muluisu!
Tu thâma pu ida şimira,
Camneavula su hronu:
Şimbithiriâjt vaşileâs
Mi schilinô chiufâli.
Sfâzun tis mânis, ian pròvata
Chi tâ pidiâ, ian da arneâ.
Sfâzun tis hiras tun iò
Tun cşenun, tun caimenun,
Chi pirân tu giéritu,
Su mairâ tu pâinan.
Na, mairâ maéripstu
Afô tu alafinô giéi,
Maiéripstu chi chênustu
Şi ena arghirò piâtu!
Chi tu giéri şindihi
Chi aştun tu loû lei:
„Ti ghâr chi o den îman niós
Den imân palicârî!“

CÂNTEC

— „Unde ai fost, soare, şi ai întârziat,
Şi întârzi de a apune?
Te aşteaptă mulţimea, la străini cari lucrează!“
— Eu spuneam, măicuţa mea,
Să nu mă mai întrebi;
Şi dacă m'ai întrebat,

Am să-ți mărturisesc !
Năpasta pe care am văzut-o astăzi,
Cam niciodată într'un an :
Se incuscrește împăratul
Cu câinesc cap.
Taie pe mame, ca pe oi
Și copii, ca pe miei ;
Taie pe al văduvei fecior,
Străinul, săracul,
Și i-a luat ficatul,
La bucătar l-a dus.
Ia, bucătarule și gătește-l
Ăst ficat de cerb ;
Gătește-l și-l servește
Pe o aurită farfurie !
Și ficatul s'a mișcat
Și ăst cuvânt a răspuns :
„Par'că și eu n'am fost tânăr,
N'am fost cavaler ? !“

ȘIMIRA FOTAS ¹⁾

*Șimira ini fôtas, chi fotismas
Chi harès migháles tun chiriomas.
Șimira chiramás chi pânia
Sparghunan gunozmus chirion crati,
Mita thimneatirià sa dàhtila,
Mita profitiria sa hàriatiț
Chi tu ai Iani paracali :
— „Și, ai Iani, aféndi chi proddromi,
Dinisi vaftișis theun pidí ?“
— „Dinumi chi thélu, chi pruthélo.
Mégas ini fôvus, fovùmendas
Mêghan éndu chiri“
Chi chiàendos ta ácuși mitéras che dàcriși.
— Sôpa, și mitéra, chi mi dacreâiz,
Návri thel na'névun șis uranós,
Na paracalesun tun chiriomas
Na mas ricși drosu chi olivada
Chi polí thimnèama știs aclișès,
Na aiasuni vrișis chi ta neará,
Na catapraizún ta idula,*

¹⁾ În ajunul bobotezei, de pe la miezul nopții, până la ziuă, flăcăii din sat, conduși de un „dragoman“, îl cântă în sat, din casă în casă, primind colaci și bani (bacșiș), pe cari în ziua bobotezei îi folosesc la o masă comună; iar prisosul îl împart între ei.

*Na catașiizum ta zùzula.
Toti na vaftizu théon pidi,
Toti na mirosun théon pidi,
Meș tin culimbitran tin àrghieri mes tun a Iordanun tun pòtamu.
Nerî chi pàn chi nivran tun ai Ioni po pirni nearonu¹chi nivundan,
Mi hriso mandili sfunghizundân. As ini iasàs !*

ASTĂZI BOBOTEAZA

Astăzi este boboteaza și botezul nostru
Și bucurii mari Domnului.
Astăzi Doamna și Stăpâna
Depune și a depus Domnului bucurie,
Cu tămâere la degete,
Cu proorociri la mâini
Și pe Sfântul Ion il roagă :
— „Tu, Sfinte Ioane, Domn și înainte=mergător,
Te dai să bofezi dumnezeesc fiu ?“
— Mă dau și vreau și prea vreau.
Puterea e înfricoșătoare, mă înfricoșez
De puterea Domnului“.
Și Sfânta maică a auzit și a lăcrămat.
— „Taci, maică, și nu lăcrăma,
Măine trebuie să ne suim la cer,
Să-l rugăm pe Domnul
Să ne arunce negură și mană
Și multă tămâie la biserici,
Să se sfințească izvoarele și apele,
Să se imprăstie idolii,
Să se nimicească demonii.
Atunci să botez fiu de Dumnezeu,
Atunci să miruesc fiu de Dumnezeu,
În cristelniță aurită, în a Iordanului apă.
S'a dus și a găsit pe sfântul Ion că lua apă și se spală,
Cu aurită batistă se ștergea. Să fie sănătate !

PIPIROTHIS¹⁾

— *Iper, iști Pipirothis,
Eșis pu iști ?
— Emis imiști Pipirothis
Chi imiște Africanos !*

¹⁾ Cules dela Panait D. Iofciu, care l-a învățat din copilărie dela papa Panteli Cumbidis (Vezi Analele Dobrogei An. X. Fasc. 1—12, pag. 275 și 227.

Bătrânul *Tranule Gh. Tranule* crede că, în loc de „Pipirothis“, trebuie să se fi zis : *patriothis*, în sensul de *compatrioți*.

*Eşis pu işti,
Ghnuriştis dichimăs ?
Eşis pu işti ?
— Emis imişti Rumnios.
Pu jiti ?
— Zumi şin Africa.
— Emis zumi şin Urumeli,
Imişti chi mis Pipirothis.
Hâriti ; na hârumi
Nafton tu hronu tun calon
Pu imişti hnurişti*

„PIPIROTIS“

— Cum, sunteţi Pipirotis,
Voi unde sunteţi (trăiţi ?)
— Noi suntem Pipirotis
Şi suntem Africani !
Dar voi unde sunteţi (trăiţi ?)
Cunoscui ai noştri ?
Voi unde sunteţi (trăiţi ?)
— Noi suntem *Rumnios*.
Unde trăiţi ? !
— Trăim în Africa.
— Şi noi trăim în *Urumeli*,
Suntem şi noi Pipirotis.
Bucură-te ; să ne bucurăm
În acest an bun
Pentru că suntem cunoscui
Pentru că ne-am recunoscut.

CRÂMPEIE DIN VORBIREA UZUALĂ ¹⁾

1. Cel puţin *nă ine criăda !*
Cel puţin să fie frig !
2. *Dă hălnăs tu căai !*
Ai să strici ceaiul !
3. O *êhu coma mighâli* nevòie.
Eu am mai mare nevoie.
4. *Dă cămi* expoziţie.
O să facă expoziţie.
5. Domnule, *tóra nă pâmi !*
Domnule, acum să plecăm !
6. A, *tóra* se schimbă treaba !
A, acumă se schimbă treaba !

¹⁾ Culese dela locuitori la repezeală, de către d-ra Clementina N. Bonjug, în asistenţa autorului.

7. Nu știu pos *dă pàmi*.
Nu știu cum o să mergem.
8. O *imi sigurs, a pu ini dròmus calòs*.
Eu sunt sigur, că drumul este bun.
9. Nu se poate domnule, *nă pulisu tu àlghu*.
Nu se poate domnule, să vând calul.
10. *Tóra vrichis* motiv !
Acuma ai găsit motiv !
11. *Àffò den seamnă nă pàs*.
Asta nu înseamnă să te duci.
12. O *èhu spiti mnea* scrófia mare.
Eu am acasă, o scroafă mare.
13. *Su cantàri și dóni cóma pirsá Kilogràmnea*.
La cântar dă mai multe Kilograme.
14. *Ehî*, dar la moment . . .
Are, dar la moment . . .
15. *Dèni soi àffò tu ghrunî*.
Nu-i soiul porcul așa.
16. *Notars deni su spiti, pai su primàrl*.
Notarul nu-i acasă, s'a dus la primar.
17. *Bumbònis mușchiz gâjl* . . .
Bomboanele miroase a gaz . . .
18. *Da pân na aurasu* cuvrichea.
Am să mă duc să cumpăr covrigi.
19. *Tu tócht stéchi mēsa șin* calimăra.
Tocul stă în călimară.
20. *Croitòrs den du écāmi calà tu* pantalonî.
Croitorul nu i-a făcut buni pantalonii.
21. *Pāni, feri țigaris !*
Du-te, adu țigări !
22. *Tis aclișas ta* harthiă.
Hârțiile bisericeii.
23. *Tu cudunāchî vrundāi, na pāmi su* sculió.
Clopoțelul sună, să mergem la școală.
24. *Chi iștera* deodată *mi piri*.
Și pe urmă deodată m'a luat.
25. *Dió*, alătura, *hurátivān* . . .
Doi, alătura, vorbeau . . .
26. *Tun trāvicsi* curent . . .
L-a tras curentul . . .
27. *Ehi cóma pirsà* paràdis
Are mai multe parale.
28. *Dichimas* lămba *chei*.
Lampa noastră arde.
29. *Pāni su* cullōni *chi fēri tu* chibrift.
Du-te la coșlon și adu chibritul.

30. *Da páu tu álghum și rechiziție !*
Am să duc calul larechiziție !
31. *Dóctorus ipi da tu cămi inspecția.*
Doctorul a spus, o să-i facă inspecție.
32. *A, na pămi șin primaria, na fêrumi tu agent.*
Ai, să mergem la primărie, să aducem agentul.
33. *Dochim êna șișe rachii ¹⁾.*
Dă-mi o sticlă de rachiu.
34. *Pôsa frânga restu ?*
Câți lei restul ?
35. *Ti cali mása chi scamni !*
Ce bună masă și scaun !
36. *Na plîns tu dușumé !*
Să speli dușumeaua !
37. *O păenu sun cafené ia sun cârciuma.*
Eu mă duc la c. fenea sau la crâșmă.
38. *O aórasa fasúlea chi cartófila.*
Eu am cumpărat fasole și cartofi.
39. *Dicozum turvăs ini chinúriu.*
Torba mea este nouă.
40. *Ido halneti, prostule (proșticu !)*
Aici se strică, prostule !
41. *Tun htipși mi tu crușumi chi tóra da pai și's Tulceas tu spităli.*
L-a lovit cu glonțul și acuma o să meargă la spitalul Tulcei.
42. *Văli tu rúhus su cuéri, cundá su pāti.*
Pune haina la cuer, lângă pat.
43. *Pu paenî moșa ?*
Unde se duce moșa.
44. *Dă mi văștics și cont mena ?*
Ai să-mi fii tu cont mie ?
45. *Da și pari diavolus !*
Să te ia deavolul !
46. *Țachíșchi tu giámi.*
S'a spart geamul.
47. *Doctu șthia ti soba.*
Dă foc sobei.
48. *Ei, mighálu chi calò șált pira o, buliu.*
Ei, mare și bun șal am luat eu, bulio (lele).
49. *Da ștílumi ti mașina nă măs ferî mnea lada (șinduchi)*
zahar, mnea lada limonea . . .
O să trimitem mașina să ne aducă o ladă de zahar, o ladă de lămâi . . .
50. *Mánas da și pări șapca, palarie, ghêfis, parfuni, ena cuti*
púdra chi mnea crema.
Mamă-ta o să-ți ia șapcă, pălărie, ghetete, parfum, o cutie de pudră și cremă.

¹⁾ Culese de elevul normalist Dobre D. Vanghele.

51. *Dicozum ciubàns calo pidi ini . . .*
Ciobanul meu, bun băiat este . . .
52. *Ei, ti cali freza ecamis !*
Ei, ce frumoasă freză ai făcut !
53. *Fèri ti şita na cuşchinizu alevri.*
Adu şita să cern făină.
54. *Timăşi ti saneà, na paènumi.*
Găteşte sania să plecăm.
55. *O cşèru na laló mi tu cavàli, armonia chi mi ti lira.*
Eu ştiu să cânt cu cavatul, armonia şi vioara.
56. *Tu sapùni éni ti sòda chi mi ta alimata.*
Săpunul se face cu sodă şi cu grăsime.
57. *O pigha şin Constanţa mi tu trinî.*
Eu m'am dus la Constanţa cu trenul.
58. *O ida şin Tulcea ena mighalu pampori.*
Eu am văzut la Tulcea un vapor mare.
59. *Páni fèri mnea pinăea piperighia !*
Du-te adu o strachină de piperi.
60. *Avri da èrthi ena şlépi pu tin Franço !*
Măine o să vină un şlep din Franţa.
61. *Mighálu maghaza ehis !*
Mare magazie ai !
62. *Da pàu na anixu tu ambări.*
Mă duc să deschid hambarul.
63. *Vghàli tu cearceàfi pu tu dulapi !*
Scoate cearceaful din dulap !
64. *O aórasa mnea fanelă, ena cheptari, chi ena cujòchi.*
Am cumpărat o flanelă, un pieptar şi un cojoc.
65. *Déni hùmi bóri !*
N'avem burlane !
66. *Ti mi huratevs mena, odată ti işi dicozum duşmans !*
Ce-mi vorbeşti mie, odată ce eşti duşmanul meu !
67. *Fèri tu dicom tu fustani chi ti bluza !*
Adu fusta mea şi bluza.
68. *Pigha su urmáni chi vrica mneá furca cali ia tu şaproni*
chi ia tu ciardàchi.
M'am dus la pădure şi am găsit o furcă bună pentru şo-
pron şi pentru ceardac.
69. *Tenechès coffi tenechè.*
Tinicheaua tae finichea.
70. *Afto tu calindàrî ini stil nou.*
Acest călindar este pe stil nou.
71. *Ehu caló paltóni chi firlichea.*
Am palton bun şi terlici.
72. *Suşés ini şchipajménus mi fis pétis.*
Şoseaua este acoperită cu piatră.

73. *Mis den purpatumi mes tu huriio*, de florile mărlui !
Noi nu umblăm prin sat, de florile mărlui !
74. *Ștēca prōta na cāmumi proba*.
Stai întâiu să facem proba.
75. *Phiōs ēricși oare ?*
Cine a aruncat oare ?
76. *A pidō irti imi pare*.
De aici a venit imi pare ¹⁾).

* * *

Dacă întrebî pe un *bătrân* localnic :

Ti își și ? = Ce ești dsta ? îți răspunde :

Rumniōs.

Iar dacă-l întrebî :

Pōs huratēvs ? = Cum vorbești ? îți răspunde :

Rumeica hurateu.

Dacă întrebî pe mai mulți :

Ti ghlosa huratevți ? = Ce limbă vorbiți ? Răspund :

Rumeica huratēvumi !

Localnicii *tineri*, la întrebările :

Ti își și ? răspund : *grecōs* sau *elinicōs*.

Pos milās = cum vorbiți ? răspund : *grechicā*. Ei adaogă însă, că aceste răspunsuri le-au învățat dela *Grecii* din orașul *Tulcea*.

Uneori, foarte rar, mai mult în sensul că alții le zic, în loc de *Rumniōs*, răspund : *Urūm*.

În aceasta din urmă formă sunt denumiți statornic numai de *Turcii* din împrejurime.

La întrebarea : „ce este cu vorba asta, „*Urūmeli*“? — *Panait Constantin*, grec localnic, în vîrsta de 58 ani, povestește următoarele lucruri auzite diu străbunici :

„Ținutul din josul *Dunărei* ²⁾, cu *Dobrogea toată dela Varna* încoace, și în sus, până la „*Cârâm*“, era odată, dedemult de tot, „*Urūmeli*“. [*Urūm*=grec ; eli-mână, adică pămînt în mână grecească]. Acest pămînt a fost apoi luat din mîna *Grecului* de către *Turcii* veniți din *Asia* ; *Tătarii* din „*Cârâm*“ de atunci stăpînesc acolo.

Mai târziu s'au arătat *Rușii*. Atunci *Turcii* s'au pornit contra *Rușilor* cu oaste mare. Când să treacă *Dunărea*, la *Isaccea*, comandantul lor i-a pus pe soldații turci să care fiecare câte o torbă de pămînt — fiecare unitate, pe locul unde s'a găsit — și astfel au luat naștere toate movilele ce se văd și astăzi, aliniate pe două șiruri, în apropierea orașelului *Isaccea*. Aceasta, ca să se știe căți *Turci* au fost la trecerea *Dunărei*.

¹⁾ Pentru majoritatea cuvintelor românești, ce le pronunță în limba lor uzuală, au cuvintele grecești corespunzătoare ; dar le vine mai la îndemînă cu cuvintele românești. Aceasta se observă mai ales la bărbai.

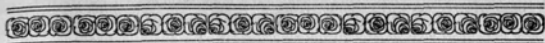
²⁾ Peninsula Baleanică.

Ajunși la marginea împărăției, în ținutul ce se cheamă de atunci *Cârâm*, adică *distrugerea* stăpânirii turcești în acele părți, după vorba turcească „cârâldă“, care însemnează „distrugere“, Turcii au fost zdrobiți și aruncați peste Dunăre, înapoi. Câți de mulți au perit în aceste lupte grozave, se vede după *movilele rămase în picioare*, din care, cei întorși, puși să ia din movile torba de pământ pusă de fiecare, au luat așa de puțin, că *movilele nu s'au resimțit aproape de loc!* Torbele turcilor, rămase la *Cârâm*, în locul ce se cheamă *Căzâl-elmă* = *Mărul-Roșu*, stau și astăzi, puse bine și păzite de soldați Ruși. Iar Turcii *sunt jurați* să se ducă înapoi, să le ia de acolo.

De aceea gândul lor este mereu într'acolo. Și, odată și odată, tot se vor duce să le ia. Vor găsi însă torbele cu una mai puțin de cât vor fi Turcii ajunși acolo și de aci, noi neînțelegeri între Ruși și Turci“.

N. Bonjug

RĂSĂRIT DE LUNĂ

*Din văi până 'n slavă, tăcere:
Nici freamăt, nici murmur, doar șoapte;
Viu stelele scapăr văpaie
Pe marea pierdută în noapte.*

*Arare suspină lung stepa
Din ierburi cu vârful nspicat,
Foșnește departe pe plaje
Și moare un val inspumat.*

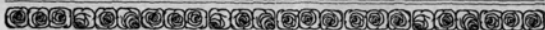
*Faleza 'noptată de lut
Înalță ruina=i sihastră...
Ce unde străbat prin văzduh
În noaptea bogată și=albastră?*

*Când aștrii pălesc în senin
Trec zeii din mituri pe sus?
E Jupiter, Venus, Apollo?
Renaște Saturn cel apus?*

*Priviți-o! Diana din ape!
Și iute, în unde senine
Revarsă beteala=i de aur
Pe tremurul apelor line.*

Salsovia.

LA PORȚILE NEMĂRGINIRII

*Făuritor de lumi divine,
De ce privirii te ascunzi?
O! suflete, de unde-ți vine
Adâncă sete să-l pătrunzi?*

*Voi, ochilor, din ce oglindă
Pupila voastră e tăiată,
Ca'n fundul ei să se aprindă
Nemărginirea lumii toată?*

*Și'n fermecata simfonie
De frumuseți și de splendori,
De ce sunt clipă'n veșnicie?
De ce nu-s veșnic printre flori?*

*Ce'nseamnă plânsetele lumii
În viscolirea de lumină?
Dar ca s'o știu, pe scoarța humii
Ce sunt decât un strop de tină?*

*Cuprindem numai o părere
De univers; pe marea sumbră,
În gol gândirea noastră pierе,
Un vultur amețit de umbră.*

*La porțile nemărginirii
Rămâi năuc, oricât ai bate
Și simți hotarele gândirii
Ca niște ziduri crenelate.*

Gr. Sălceanu

UN DOCUMENT DOBROGEAN

ἸΑΔΕΙΑ

Σήμερον ἀπὸ καλὴν μας θέλησιν καὶ γονέων μας ἀρβωνίζομεν τὴν ἀδελφὴν μας Ἀνέτα Χρίστου Ἐπιτρόπου μὲ τὸν κύριον Κωνσταντῖνον Τεοδωρέσκου, διὰ νὰ τὴν πάρῃ διὰ σύζυγον καὶ ὑποχρεούμεθα νὰ τῆς δώσομεν ὡς προῖκαν 100 λίρες ὀθωμάνικες τὰ ὅποια χρήματα θέλει βαλθοῦν εἰς τὸν ἰδικὸν μου καπὶτάλι καὶ ξανά ὑποχρεούμεθα νὰ τῆς δώσομεν ὡς προῖκαν τὸ μισὸν σπῖτι καὶ τὸ μισὸν μαγαζὶ τι τὰ ἔχομεν εἰς τὸ Ζαγὼρι Λαῖστα ἢ Ἰανίνα καὶ ξανά ὑποχρεούμεθα νὰ τῆς δώσομεν τέσσαρα κομμάτια ἀμπέλι, ἓνα εἰς Μανώλε, ἓνα εἰς Πόϊα, ἓνα εἰς Φράγγω καὶ ἓνα εἰς Παλιχόρι καὶ τοὺς τόπους ἀπὸ τὴν πλιάντσα. ὅλα τὰ ἐπάνω γραφόμενα ὑποχρεούμεθα μὲ τὴν οἰκογενίαν μας νὰ τὰ δώσομεν τῆς ἀδελφῆς μας ὡς προῖκα καὶ τοῦ κουριάδου Κωνσταντίνου ἀπὸ σήμερον καὶ εἰς τὸ ἕξῃς νὰ εἶναι καλὸς νοικοκύρης καὶ νὰ τὰ ἐξουσιάζῃ εἰς καλὴν ἰδεάν, χωρὶ νὰ εἶναι ἐνοχλισμένος ἀπὸ κανένα ἀπὸ τοὺς ἰδικούς μας. τὰ ὅποια εἶναι ἰδικὰ του δοσμένα ὡς προῖκα ἀπὸ καλὴν μας θέλησιν καὶ ἀπὸ τοὺς γονεῖς μας.

Δουμῆτρου Χ. Ἐπιτρόπου

N. Μανιάτῃ

Τανάση Πετρίδῃ

N. Χριστοδωρέσκου

N. Κ. Τσινάκου

Μάρτυρες

1877 Δεκεμβρίου 7

Βεβαιώσα

(S. L.)

C. Teodorescu (ss)

ÎNVOIALĂ

Astăzi, de bună voie, a noastră și a părinților noștri, o logodim pe sora noastră Aneta a lui Christos Epitropos cu domnul Constantin Teodorescu, ca să o ia de nevastă; și ne îndatorăm să-i dăm zestre 100 lire turcești, bani ce-i vom plăti chiar din capitalul meu; și iarăși

ne mai îndatorăm să-i dăm ca zestre jumătate de casă și jumătate de prăvălie pe care le avem în *Zagori-Laista* sau *Ianina*; și iarăși ne mai îndatorăm să-i dăm patru bucăți de vie, una în *Manole*, una în *Poiană*, una în *Frango* și una în *Palihori* și locurile din piață: toate cele ce sânt scrise mai sus, ne îndatorăm cu familia noastră să le dăm surorii noastre drept zestre și cumnatului Constantin, ca de azi înainte să fie soț bun și să le stăpânească după buna lui voie, fără să fie stingherit de nimeni din ai noștri; acestea sunt ale lui, date ca zestre de bună voie, a noastră și a părinților noștri.

Dumitru H. Epitropu

N. Maniati

1877 Decembrie 7

Tanasi Petridi

Am întârit

N. Christodorescu

(L. S.)

N. K. Tzinacu

Martori

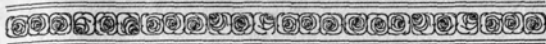
C. Teodorescu (ss)

Notă. — Redăm în original și în traducere documentul de mai sus, cu data de 7 Dec. 1877, în credința că el va fi util cercetătorilor trecutului acestei provincii. El este scris pe coală timbrată cu „timbru fixu” de 1 leu, tipărit în colțul din stânga, sus, sub care, la 2 cm. dedesubt, vine timbrul sec, rotund, cu marca României și cu indicația împrejur: „Romania Leu 01. Timbru. Leu 01”. Documentul ne-a fost predat nouă de d-l *Titus Cergău*, institutor în Constanța și a fost transcris și tradus de d-l *Dr. V. Grecu*, Profesor de Bizantinologie la Universitatea din Cernăuți. Amândurora le aducem aici cele mai frumoase mulțumiri. Învoiala, despre care tratează documentul, cade în timpul războiului cu Turcii dela 1877 și înainte de ocuparea Dobrogei de către România, care începe la 14/26 Noembrie 1878.

Acest document, oricât de neînsemnat ar părea el, își are semnificația sa. Ne abținem dela orice comentariu, lăsându-l în seama cercetătorilor cari-l vor folosi. †

Redacția

CÂNTEC DE CRĂCIUN

La cantonul cu livadă,
La răscruce de cărări,
Trei copii cu părul 'n cladă,
Albi ca proaspătă zăpadă,
Zâmbitori privesc în zări.

Ei privesc din zori în noapte
Și 'n fereastră cu chener,
Vorovind în stinse șoapte
De colaci, de mere coapte,
Por trei îngeri din altor.

Nu li-i gândul a răbdare
Iși tot fac și-și dau păreri
Turburați de 'ntiorare
Și rămân în așteptare
Ieri și azi și azi ca ieri.

Căci un moș sfătos ce 'și poartă
Pași 'n lume de Crăciun
Plin de daruri lângă poartă
Dintr'un tren — grăbește-l soartă! —
Coboră-va lin și bun.

Și minunea vor s'o vadă...
Dar din lungul lor zorit,
Sub uscate, trista mladă,
La cantonul cu livadă
Nici-un tren nu s'a oprit.

V. Lăiniceanu.

O INSCRIȚIE LATINĂ ȘI ALTE OBIECTE ANTICE ȘI ȘTIRI DIN SATUL ROMAN PETRA, CAMENA DE AZI, DIN JUDEȚUL TULCEA

În Muzeul Regional al Dobrogei din Constanța au intrat în August 1932, din grija d-lui profesor C. Brătescu și cu concursul d-lor Gih. și Miltiade Perianu, învățători din Camena, jud. Tulcea, plasa Casimcea, mai multe piese arheologice-epigrafice din Camena, jud. Tulcea.

Dintre acestea se impun atențiunii noastre, mai ales piesele care poartă N^{re}le 118 a și 118 b ale Muzeului din Constanța.

Aceste piese epigrafice, de acelaș calcar dobrogean, au dimensiunile următoare: No. 118 a are lungimea de 156 cm., lărgimea de 83 cm., și grosimea de 18—23·5 cm. Piesa No. 118 b, fără nici o urmă de margine de nici o parte, are lungimea de 26 cm., lărgimea de 32 cm. și grosimea de 8·5 cm. Ele poartă inscripții latine.

Aceste două piese au fost găsite pe dreapta râulețului Camena, (vezi figura No. 1 cu vederi asupra satului Camena, din județul Tulcea, luată la 9/IX, 1934, de d-l prof. C. Brătescu, care a binevoit a mi-o pune la dispoziție), jos în vale, din jos de casa care se află în fotografie pe primul plan¹⁾.

Piesa No. 118 a este ruptă la dreapta peste tot, și are la stânga, forma de tabula ansata, săpată în blocul, care cu o parte, de 26—29 cm. lungime și 53 cm. lărgime, fără vre-o urmă de margine pe cele trei laturi ale acestei părți, trece peste trapezul ansei (cu dimensiunile 83 cm., 21 cm. și 41 cm.).

Blocul de calcar arată o margine sumar cioplită sus, jos și 20 cm. din colțul dela stânga în sus; el e mai sumar cioplit pe partea dorsală.

Tabula este încadrată cu un chenar de 7 cm. lățime, care se pleacă cu latura cioplită de 5 cm. lățime, spre suprafața scrisă.

Suprafața tablei adâncite este de 86 cm. lungime și 60 cm. lărgime.

Pe chenarul de sus al piesei cu No. 118 a se văd, 40 cm. de la capătul stâng al suprafeței scrise, 4 litere și anume Q, B, F, F, de 5 cm.

¹⁾ Fotografia arată satul Camena în josul văii, deci îl privește de la V la E. Vârfurile stâncoase ale dealurilor din dreapta (deci de la sud) n'au intrat în fotografie. Tot așa se vede că pantele pe dreapta (sud) sunt mai rezezi, iar cele din stânga mai domoale.

înălțime, la distanța de 9 cm., 8 cm. și 9 cm. una dela alta, separate prin câte un fel de frunze săpate în calcar. După al doilea F, ni s'a păstrat chenarul pe 7'5 cm. Aceste 4 literae singulares Q, B, F, F, nu sunt decât compendia scripturae pentru quod bonum, faustum felix, cum le cunoaștem printr'o inscripție din Nicopolis ad Istrum, la Dessau, *Inscriptiones latinae selectae*, III, 2, 4060.

Inscripția din Maurretania, la Dessau, l. c., III, 2, 4434, are pe lângă cele patru litere și verbul sit.

Inscripția de pe tabulă are cinci rânduri de litere, a căror mărime se schimbă vădit din rând în rând.

Fig. 1.

Literele rândului 1 au înălțimea de 4—4'2 cm. ; literele i, n și t, au 4'6 cm., u de la No. 118 b, chiar 5 cm. ; literele din rândul 2 au înălțimea de 3—3'2 cm. p și t ajung până la 3'4 cm. ; literele din rândul 3, au 2'8 cm. — 3 cm., din rândul 4, 2'55—2'8 cm., din rândul 5, 1'7—2'1 cm.

Piesa No. 118 b a Muzeului din Constanța, fără urme vizibile de vre-o margine, arată și ea 5 rânduri de litere de aceleași forme și dimensiuni. Piesa aceasta găsită, după indicațiile primite de la d-l prof. C. Brătescu, odată cu inscripția No. 118 a, în Camena, aparține aceleiași tabule ansate, chiar dacă încercările noastre de a o lega pe-o parte sau într'un punct, cu blocul No. 118 a, nu au dat nici un rezultat.

Piatra No. 118 b, s'a despiciat într'o parte a acelei bucăți de

tabula ansata, care ne lipsește la dreapta pietrei cu No. 118 a, și a pierdut considerabil și din grosime.

După cele patru litere ale chenarului putem socoti lungimea tablei cu suprafața scrisă.

Inscripția cu literele Q, B, F, F, săpate pe o distanță de 32·6 cm., nu poate să nu fi fost așezată în chip simetric pe rama de sus a acestei tablei.

Dacă de la capătul stâng al tablei cu suprafața scrisă până la punctul unde se găsește litera Q, pe rama de sus, avem 42 cm., suntem în drept să presupunem că, de la al doilea F de pe ramă la dreapta, această tabulă scrisă, păstrată încă pe 7·5 cm., va fi avut odată o lungime de încă 34·5 cm.; deci, începând dela al doilea F, o lungime totală de încă 42 cm. Această presupunere vine să fie confirmată și de considerațiuni de ordin epigrafic.

După cuvintele vici Petrenses, care se găsesc la o distanță de 7·7 cm. separate unul de celalt printr'un semn de forma ghilimelelor, 1·3 cm. înaintea literei P — și în rândul 4 se vede un astfel de semn de separare, și anume între cuvintele „anni” și „Nymphidi” —, citim pronumele relativ „qui”. După acest „qui” vedem, la distanța de 3 cm. — distanță aproape normală între literele rândului întâiu; ea variază între 2·5—3·5 cm. — restul unei litere, care are jos o linie curbă, ca și partea inferioară a literelor F de pe rama tablei. Restul vizibil al celei dintâiu litere de pe piatra No. 118 b a Muzeului, aparține, fără îndoială, unui R cu codiță curbă destul de lungă, cum îl vedem la litera R a cuvântului Petrenses. Dacă suplinim golul între restul literei F din inscripția No. 118 a și restul păstrat al lui R din inscripția 118 b, cu literele „ece”, literele flege[r] se leagă bine cu literele „unt” din rândul întâiu al inscripției No. 118 b.

Cuvântul flege[r]unt, indicat prin resturile literelor f și r de pe cele două fragmente de inscripții, corespunde și spațiului și sensului. Căci, după felul cum sunt aranjate literele în rândul întâiu al inscripției No. 118 a, o înfîndere de 17 cm. poate cuprinde 5 litere. Vezi literele *esqui*, sau *Petre* în rândul întâiu. Și literele fecer ajung să umple suprafața de 17 cm., din care nu ni s'a păstrat decât 1 cm. cu restul de F și 3 cm. cu restul de R.

Lungimea de 13 cm. a părții pierdute a inscripției, care cuprindea partea cea mai mare a literei F, literele „ece” și partea cea mai mare a literei R, se potrivește bine cu calculul nostru, care presupunea o lungime de 42 cm. a inscripției, începând dela al doilea F de pe rama tablei cu inscripția.

După „fecerunt”, urmează 2·5 cm. suprafață nescrisă.

Dară se pune întrebarea, dacă afară de literele Q, B, F, F, nu se găsea încă o literă, un S ca în inscripția Dessau, *Inscriptiones Latinae selectae* III, 2, 4434.

Răspunsul ni-l va da felul cum se rezolvă întregirea șirurilor care urmează.

După reconstituirea rândului întâiu al celor două fragmente de

inscripții, ne vine mai ușor să complectăm golul, la locul acesta, în rândurile următoare.

În rândul 2, în care se găsește 1 cm. sub rândul 1, literele pe care le citim la capătul din dreapta a pietrei No. 118 a, sunt *balineu*. Am aștepta încă litera *m*, pentru a ceti cuvântul *balineum*, care de altfel (grec. *βλανεῖον*) se găsește și în formele *balneum*, *i*, *balinea*, *balnea*, (orum, *n.*) și *balineae*, *balneae*, (arum. *f.*)¹⁾. În loc de *m*, vedem o literă cu o bară lungă verticală, care, în partea de sus, își aduce cu litera *P* din cuvântul *corporis* (r. 2) și din *Petrenses* (r. 1). După această literă se vede, la distanța de 1 cm, partea de jos a unei haste oblice.

Admițând o eroare a lapicidului, prin omiterea literei *m*, suntem tentați de a completa lacuna de 13 cm. dintre litera *P* a inscripției 118 a și restul de *O* păstrat al No. 118 b, după felul de distribuire a literelor din acelaș rând, cu literele: *pār[cum; qu]od*. Cuvântul *parcum* ni se pare cel mai indicat de spațiu și de sens. Adjectivul *parcus*, a, um, opunându-se cuvintelor *magnificus* sau *elegans*, ar caracteriza mai adecvat fondarea unei modeste băi din *vicus Petrae*. Și preferim cuvântul *parcum* cuvântului *parvum*, la care ne-am putea gândi tot atât de bine.

După cuvântul „opus“, din rândul 2, nu se vede nimic, deci vacat 3.5 cm. În rândul 3, legătura între *Maxim* și *questori | bus*, pe o suprafață de 12 cm., aş face-o prin literele „i cum“, citind *Maxim[i, cum] questori | bus*²⁾ și admițând, după *Maximi*, un interval mai mare decât cel obișnuit de 1 cm. între două litere, admițând între „i“ „c“, o distanță de 2 cm. la fel cum este cea din rândul 4 între cuvintele *Primitivo curam*.

Împotriva coniecției acesteia aş avea rezerve din cauza unui rest de bară verticală care se vede sus, 1 cm. înaintea literei „Q“ și pe care l-am vrea puțin mai oblic, ca la „M“ al cuvintelor *Nymphidi Maximi* din rândul 3. Dar cu aceeași bară verticală începe și unghiul al doilea al literei „M“ de la *Maximo* din rândul 6.

În rândul 4 cuvântul din urmă de pe piatra No. 118 a, este „curam“ sau „curam a“, admițând două ligaturi, și anume *AM* care se vede clar și *AA* (am a) care este posibilă.

Literele de pe piatra No. 118 b, nu sunt citețe, afară de cea din urmă, care e un *o*. Înaintea acestui *o*, se văd, la o distanță de

¹⁾ Georges, *Ausführ. lat.-deutsches Handwörterbuch*, ed. 8, 1913, I sp. 780 s. v. *balineum*; în inscripțiile latine găsim mai mult formele *balneum* și *balineum*, și forma *balneum* mai des decât forma *balineum*. Vezi Dessau, *Inscr. latinae selectae* III, 2, p. 882, și 819.

²⁾ *Questor*, cu *e*, în loc de *ae* ca și mai ales cuvintele care încep cu prepozițiunea *prae*, se găsește des în inscripțiile latine; vezi numai Dessau, *Inscr. lat. selectae* II, 2, p. 812 și 813; *questor* se găsește în inscripțiile Dessau, l. c. I, 1197, din *Campania*, 1201, din *Roma*, II, 1, 6824, din *Africa*, 6881 din *Mauretania*, II, 7215 a, din *Dacia*.

1 cm., resp. 1'2 cm., resp. 0'8 cm. și 1'2 cm., capetele de sus, apicate, ale unor haste verticale. Cel înaintea lui „O“, aparține mai degrabă literei „i“ decât literei „l“. Cel dintâiu rest de literă din rândul 4 al pietrei No. 118 b, care întrece puțin, ca înălțime, celelalte resturi, se pare a fi un „T“. Între acest rest de „T“ și „o“ sunt 5'3 cm., cari ar putea cuprinde cel mai mult patru litere.

Golul de 16 cm. între litera „M“ din inscripția No. 118 a și restul probabil de „T“ al pietrei No. 118 b, se poate completa, scoțind după aranjamentul literelor o *primiti* pe 16 cm. din acelaș rând, prin coniectura „gentibus“, citind curam [agentibus].

Cuvântul care urmează nu poate să fie decât un nume propriu la ablativ, care începe cu „T“ și se termină în „io“. El nu poate fi altul decât ablativul nomenului Titius.

După o din inscripția No. 118 b, 3'8 cm. la dreapta, până la capăt nu se vede nici o urmă de inscripție.

În rândul 5 literele încep, pe piatra No. 118 a, abia 24 cm. dela marginea din stânga, față de 1'2 cm. în rândul 1, 1'5 cm. din rândul 2, 2'2 cm. din rândul 3, și 2 cm., din rândul 4.

Literele sânt mai mici, mai apăsate și îndesate. După ablativul Maximo, cu litera „a“ fără liniuța transversală, ca și „a“ din „causa“ din rândul 2, și „a“ din „Cassio“, rândul 4, urmează, la 2 cm., un S, la alți 2 cm. alt S, iar la 2'5 cm. o bară verticală de 1'8 cm. înălțime. După această bară verticală vedem un T cu hasta orizontală, așezată deasupra celei verticale, mai exact săpată decât de pildă la „T“ al cuvântului „magisterio“ din rândul 3, și al cuvântului Primitivo din rândul 4, care în partea de sus aproape nu se deosebește de „I“ sau de „L“.

Literele „SS“, care urmează după numele Titio Maximo, nu știu să le explic¹⁾ decât doară așa cum în titulus militaris din Roma, Dessau, Inscriptiones latinae selectae I, 2185, pentru s(uo) s(umptu). Dară și acolo filologul Scaliger pune semnul întrebării. Aceste literele singulare nu cred că ar putea arăta cuvântul „suis“, cu referire la cei ai lui Titius Maximus, cari ar fi avut și ei grija constituirii băii din Petra.

În legătură cu acest „T“ din rândul 5, hasta verticală antecedentă, nu poate să fie decât un E, căruia îi lipsesc cele 3 liniuțe orizontale paralele. Și de altfel în inscripția aceasta litera E nu are forma reglementară cu cele 3 liniuțe. În rândul 3, vedem cel dintâiu E fără liniuța orizontală de jos, al doilea „E“ numai cu liniuța orizontală la mijlocul barei verticale, la fel și „E“ din cuvântul „magisterio“ și din cuvântul „et“, din rândul 4²⁾.

Cuvintele care urmează după „et“, sunt „Ailio“ sau mai bine „Aelio“ Iulio. De remarcat este forma literei „L“ din Iulio, care nu se deo-

¹⁾ Azi literele ss, așezate pe lângă un nume, înseamnă ceea ce înseamnă literele m. p.

²⁾ Litera e, fără liniuța orizontală de la mijloc, se găsește și în inscripțiile grecești. Vezi A. Wilhelm, Jahreshfte des österr. arch. Inst. 1909, XII, p. 124.

sebește, ca și „L” din Ulpio (rândul 4), întru nimic de „I”. După Iulio, vacat 19 cm.

Ni se pare stranie tendința de micșorare a literelor, mereu crescândă și accentuarea îngrămădirii lor, spre sfârșitul inscripției, când artistul-gravor avea la dispoziție, după rândul 5, încă o suprafață de 40—42 cm. lărgime.

Iată fotografia (fig. 2 și 3) și transcrierea inscripțiilor No. 118 a și 118 b :

Fig. 2.

Q(uod) B(onum) F(austum) F(elix).

Vicani Petreses qui f[ec]erunt causa salutis corporis sui balineu(m) p[ro]rcum. Qu]od opus effectu(m) magisterio anni Nymphidi Maxim[i] cum] questoribus vici Ulpio Romano et Cassio Primitivo, curam a[gentibus] T[er]t[iti]o Maximo ss et Aelio Iulio.

Fig. 3.

Din inscripția aceasta latină, scrisă într-o limbă destul de corectă¹⁾, aflăm despre existența unui vicus antic necunoscut până acum, pe locul satului de azi Camena din județul Tulcea.

¹⁾ Ablativul cauzal „causa”, întrebuințat cu putere de prepozițiune, este aici urmat, nu precedat, ca de regulă, de genetivul unui nomen. Această topică se pare voită pentru motivul că așa se accentuează cuvântul dela genetiv.

Locuitorii acestui vicus se numesc vicani Petrenses. Numele acestui vicus nu poate fi altul decât Petra sau Petrae.

Numele Petra ne este cunoscut pentru orașul de mare importanță comercială din Arabia numită după el Petraica. Capitala Edomului, apoi a Nabateilor (vezi Kammerer, *Petra et la Nabatène*, Paris 1929—1930), Petra ajunge capitala provinciei Palestina III sau Salutaris (M. Besnier, *Lexique de Géographie ancienne*, Paris, 1914, p. 590, sub voce Petra).

Despre stagnum Petrensiu in Sicilia aflăm la C. Iulius Solinus, *collectanea rerum memorabilium* V, 22. (p. 58, ed. Th. Mommsen).

Petra este, după Besnier, l. c., numele și al unui oraș antic din interiorul Siciliei. Despre cohortes auxiliariae V Petreorum și I Ulpia Petreorum, cu vexillatio în Mesopotamia, vezi C I L, III, 1, 600 (rândul 8 și 9) aflată în col. Byllis (Grădiștea). Despre Petrae Daciae vezi C I L, III, suppl. 2, indicile cu provinciae, oppida, p. 2540, apoi C I L, III, 1, p. 225, notele explicative la XXIII Germisara.

Locuitorii acestui vicus, vicani Petrenses, construiesc o baie (balineum), în anul când magister vici era Nymphidius Maximus, iar quaestores vici erau Ulpus Romanus și Cassius Primitivus. Grija construirii acelei băi o avuseră Titius Maximus și Aelius Iulius.

Ceeace ne surprinde sunt numele curat romane pe care le citim în această inscripțiune. Singurul nume care face o excepție, este cel al lui magister vici din rândul 4. Numele lui Nymphidius nu este tocmai des. În inscripția din Adiaum, lângă Brigettio (Pannonia sup. C I L, III, 4269 la Dessau, *Inscr. lat.*, sel. I, 1322), găsim numele lui C. Nymphidius Sabinus. „În tanta nominis Nymphidii raritate, Dessau conchide în acel nume pe urma praenomen-ului și a cognomenului, la praefectus praetorio al lui Nero. Un Nynfidius ne este cunoscut și în Dalmația C I L, III, Suppl. 1, 9242.

Nymphidia se găsește în Roma și Cartaginea (Dessau, l. c. II, 1, 5130 și II, 2, 8495).

Nymphidius, magister vicanorum Petrensiu, poartă cognomenul Maximus.

Perceptorii sătești din Petra au nume curat romane: Ulpus Romanus și Cassius Primitivus din rândul 5. Numele de Ulpus Romanus se găsește și în colonia Aelia Septimia Aquincum, pentru un veteran al legiunii II, în C I L III, 3453; Cognomenul Primitivus este foarte des în toate provinciile romane, dar mai ales în Dalmația. Vezi indicele din C I L, III, Suppl. 2, p. 2406.

Numele Titius Maximus din rândul 5 și 6 se găsește într-o inscripție din Oescus (Gigen) din Moesia inferior, la Tocilescu, arch. epigr. Mitt. aus Oesterreich, XI, p. 21, No. 6, (C I L, III, Suppl. 1, 7426). În inscripția din Dalmația C I L, III, Suppl. 1, 9929 citim C. Titus Max. . .

Numele Aelius Iulius se citește într-o inscripție din Chersonesus,

ca al unui miles cohortis I Cilicum, care staționa în Moesia inferior, la anul 134, în C I L, III, Suppl. 2, 13751 b.

Elius (sic!) Iulius se mai găsește în Dacia, C I L, III, Suppl. 1, 8065, 6, și în Dalmația. C I L, III, Suppl. 7, 13891, add. postr. p. 2323.

Elementul roman ne impune prin nume de familii ca Aelius, Iulius, Cassius și gentilicii ca Ulpius și Titius. Numele Ulpius și Aelius ne pot servi ca un terminus post quem pentru fixarea cronologică a acestei inscripțiuni, al cărei scris ne face să o atribuim secolului al doilea după Hristos.

Satul Petra avea și perceptorii săi, doi la număr. Alți doi bărați sunt numiți cu numele lor; ei îl ajută pe primar și pe cei doi perceptori la construirea băii.

Judecând după aceste informații scoase din inscripția noastră, satul Petra avea o organizație municipală suficientă pentru buna administrare a satului.

Această inscripție găsită în Camena este un document vechiu, mai mult al procesului de romanizare, petrecut în „coridorul îngust de trecere între două lumi diferite, stea curasiatică și Europa mediteraneană și, în același timp, anexă firească a unității antropogeografice carpato-danubiene dintre Tisa și Marea Neagră”¹⁾, care este Dobrogea, Scythia Minor din antichitate.

Inscripția noastră, așezată de vicani Petrenses în amintirea operei bune înfăptuită în interesul lor, ne lămurește întocmai asupra vieții romane din provincia transdanubiană. Satul Petra, întrunind condițiunile de centru rural — nu știm dacă avea și târg — avea grijă de sănătatea publică și avea o baie publică, modestă (balineu[m] pa[rcum]?? din rândul 3) construită de săteni. În fruntea satului Petra vedem, spre deosebire de alte sate, unde se alăgeau pentru un singur an câte doi magiștri vici²⁾, numai un singur magister. În anul în care s'a construit baia, era magister vici, primarul satului, Nymphidius Maximus. Funcțiunea unui magister vici se numește magisterium³⁾. Vezi

¹⁾ Radu Vulpe, Activitatea arheologică în Dobrogea în cei 50 de ani stăpânire românească, în Dobrogea cincizeci de ani de viață românească, 1878—1928 publicație tip. cu prilejul semicentenarului reanexării Dobrogei, București, Cultura Națională 1928, pag. 117.

²⁾ Inscriptiunile ne arată totdeauna doi magistri vici, doi primari în fiecare sat. Vezi d. e. inscripția din Narona în Dalmația, unde găsim doi magistri vici și doi quaestores vici C. I. L. III, 1, 1820. Vezi și V. Pârvan, Începuturile vieții romane la gurile Dunării, 1923, p. 108.

³⁾ Magisterium, ca funcțiune de magister vici, este completat în inscripția din Roma C. I. L. VI, 445 r. 4 (magisterium inierunt). Un magisterium pagi este numit în Brixia C.I.L. V, 4148, și în Petignani, „qui vicus est prope Perusiam ad Tiberim”, XI, 1914, la Dessau, I. c., II, 1, 6120 și 6703.

rândul 4 al inscripției 118 a. Primarul satului (magister vici) era funcționarul eponim, care dădea numele său anului. Nymphidius Maximus, primarul satului Petra, figurează în inscripția noastră singur, ca magister vici eponymus, pentru că nu era ales, ci numit de autoritatea care stăpânea acolo. Era oare acolo o autoritate civilă sau militară?

Deși elementul grecesc de pe litoralul Mării Negre este mai vechiu decât cel roman, și a pătruns și el destul de adânc în interiorul Scythiei minore, spre Dunăre — amestecul între Grecii din Histria și Getii se petrece din veacul al șaselea î. H.¹⁾ —, totuși elementul roman s'a dovedit mai viguros și mai tenace.

Viața romană cu unitățile ei administrative ca pagi, vici, territoria și civitates, din aceasta Scythia Minor, s'a intensificat mai ales în timpurile de liniște de sub împărații Claudius, Hadrianus și Antoninus Pius,

O caracterizare succintă admirabilă a acestei vieți romane ne dă V. Pârvan, *Inceputurile vieții romane la gurile Dunărei*, București, 1923, p. 105: Ea „a ajuns să se înmulțească spre a umplea satele (vici) și finuturile de țară (territoria), alătura cu Dacii și Bessii traci, localnici, alcătuind bogatele comune rurale (territoria), înținse cât o plasă de azi și cuprinzând mulțime de sate (vici), cătune, brăniști și slobozii (pagi), curți cu moșiile lor (villae). Căci nu trebuie să uităm, că alătura de satele (vici) atârănătoare de orașele grecești d la Mare și făcând o singură comună cu ele, avem adevăratele comune rurale, numai traco-romane, cu primari aleși pe cinci ani (quinquennales), ajutați de primarii mărunți, aleși — câte doi — pe un singur an (magistri), de fiecare sat (vicus), ori de primari numiți — câte unul — de autoritatea civilă ori militară, care stăpânește peste finutul de acolo (princeps loci, praefectus pagi, etc.) și încasând veniturile comunale prin perceptorii sătești (quaestores vicorum). Aceste mici comune rurale își au consiliul lor comunal de sfinici numiți curiales, un fel de senatori, iar satele își au și ele consilii comunale mai mici, de oameni buni și bătrâni numiți decuriones. Satele care au și târg sunt, firește, mai neatârinate, fie față de capitala grecească a comunei, unul din orașele însemnate dela Mare, fie de capitala romană a comunei lângă unul din lagărele de „legionari“ ori de „ajutoare“ de pe malul Dunărei. Satele mai sărace și cătunele atârână însă mai mult de porunca primarului și consiliului comunal central”²⁾.

Această viață se scurgea aici printr'o rețea destul de complicată de căi de comunicații. Artera principală era drumul mare, care străbătea Dobrogea de azi, dela sud la nord, în toată lungimea ei, începând dela Marcianopolis (azi Devnja în Bulgaria) până la Noviodunum (azi Isaccea) și Aegissus (azi Tulcea), și care avea ramificațiuni la

¹⁾ Arbore, Al. P., *Înfățișarea etnografică a Dobrogei în antichitate*, după lucrările lui Vasile Pârvan, în Dobrogea, cincizeci de ani de viață românească, 1878—1928, București 1928, p. 182.

²⁾ Vezi și Al. P. Arbore, l. c., p. 185.

dreapta și la stânga, mai ales spre Mare și spre Dunăre. În jurul cetăților și garnizoanelor romane se așezau în vici nu numai civili romani ci și veterani cari, isprăvindu-și serviciul militar, fie în Scythia Minor, fie în alte părți ale imperiului roman, se simțeau atrași, din diferite motive, de apropierea anumitor puncte militare romane. Primind proprietăți rurale, veteranii diferitelor corpuri legionare sau auxiliare dela Dunărea de jos și din alte părți fondau vici civili, care au împânzit Scythia Minor, formând cu populația autohtonă getică de acolo și cu veneticii sosiți, uneori din Anatolia și chiar din Siria, un fel de mozaic etnografic¹⁾, în care a ajuns să domine elementul etnic roman.

Satul (vicus) roman Petra aparținea el cu alte sate, cătune, brăniști și slobozii, curți cu moșiile lor (villae), alături de adevăratele comune rurale (territoria) numai traco-romane, unui oraș grecesc dela Mare și forma cu el o singură comună? Sau vicani Petresenses atârnavă de un oraș — castru roman dela Dunăre, de un centru militar de legionari sau de ajutoare? Iată întrebările care se pun și la care încă nu putem răspunde clar și precis.

Care este pozițiunea geografică a satului Camena de azi și care este aspectul morfologic al văii ei? De-1 profesor C. Brătescu dela Universitatea din Cernăuți a binevoit a-mi da următoarea notă :

„Satul *Camena* se află așezat pe pantele de nord ale văii cu acelaș nume și lângă cunoscuta linie tectonică, jalonată de roce eruptive, Peceneaga-Camena, care desparte podișul cretacic al Babada-gului dela Nord, de zona șisturilor cristaline verzi dela Sud.

Valea Camena are o lungime de circa 6 km. și se deschide spre E. în valea mai largă, ca un culoar, a Slavei Rusești. Dealurile din spre Sud sunt mai repezi și au vârfurile zburlite de stânci aspre, iar pantele inferioare acoperite de pădure. Dealurile din spre Nord au pante mai prelungi, mai domoale și se termină deasupra cu suprafețe acoperite de păduri.

Părâul Camena e un firicel mic de apă, care însă, în timpul ploilor bogate sau a vreunei rupei de nori, curge torențial ca un șuvoiu, scobindu-și în valea pietroasă, căptușită cu loess, un făgaș adânc. Chiar și pantele dela Nordul văii, în sat, acoperite și ele de un strat gros de loess, arată făgașuri adânci ce evoluează spre râpe, în pârreii căroră, după ploi, apar resturi de cultură materială antică. La un cot al părâului Camena, în sat, pe malul drept, s'a descoperit și placa cu inscripția „Vicani Petresenses”.

Aspectul morfologic al văii — o fundătură laterală — adâncimea și îngustimea ei nu îngăduie aci dezvoltarea unor așezări omenești mai importante. *Camena* de azi nu se poate numi sat mare. Așezarea actuală ocupă centrul unei „curături” în pădure. Odinioară pădurea se apropia mai mult de sat; nevoile agriculturii însă au înfins suprafața despădurită”.

Care sunt punctele vechi mai importante cunoscute în apropierea vicaniilor Petresenses?

¹⁾ Arbore, l. c., p. 186 și uu.

Marele istoric bizantin Procopios din Cezarea, — în lucrarea sa intitulată *περὶ κτισμάτων*, despre edificiile construite de împăratul Iustinian, al cărui contemporan era, — numește, IV, 7,¹⁾ următoarele puncte întărite din Scythia: ἐνθα δὲ φρούριον πρῶτον Κυρίλλου ἁγίου.....; ἐπέκεινά τε αὐτοῦ ἦν μὲν ἐκ παλαιοῦ ὀχύρωμα Οὐλμιτῶν ὄνομα.....; ἐστὶ δὲ πῶς μετὰ τοῦτο Ἰβιδά πόλις.....: φρούριόν τε δεδημιούργηκε νέον αὐτὸς μετ'αὐτήν (sc. πολιν) ὑπερ Αἰγιστόν (sic! în loc de Αἰγιστόν) ὀνομάζουσιν, καὶ ἄλλο δὲ φρούριον Σκυθίας ἐν ὁσάτω καίται Ἀλμυρίς ὄνομα.

Procopios, vorbind de punctele întărite ale Scythiei, care nu este altceva decât Scythia minor adică Dobrogea de azi, folosește cuvântul φρούριον pentru punctele Κυρίλλου ἁγίου, Αἰγιστός și Ἀλμυρίς, cuvântul ὀχύρωμα²⁾ pentru Οὐλμιτῶν, iar Ἰβιδά este numită πόλις. Procopios zice cu privire la acest oraș: ἥς δὲ τοῦ περιβόλου πολλὰ ἐπεπόνθει, ἅπερ ἀνανεώσαμενος οὐδεμὴ μελλήσῃ ὀχυρωτάτην διαπράξατο εἶναι.

După C. Litzica, Castele romane-bizantine în Dobrogea, *Convorbiri literare*, an. LII, nr. 3 și 4, Martie—Aprilie 1920, p. 198 și uu., Ἰβιδα polis³⁾ trebuie să se fi aflat între Ulmetum (azi Panteimonul de sus)⁴⁾ și Aigissos (azi Tulcea)⁵⁾, la punctul strategic cel mai însemnat, la Nord de Ulmetum, care este Slava Rusă „unde drumul se bifurcă și unde venea și o treia cale secundară care, prin castrul dela Cearnuli de jos, unea drumul mare din mijlocul Dobrogei cu drumul mare depe litoralul mării spre Histria și Tomi. De fapt, la Slava Rusă a și fost o cetate excepțional de mare — ruinele ei ocupă azi o suprafață de vreo 24 hectare — cea mai însemnată din cele cunoscute în Dobrogea“.

Identificarea Slava Rusă — Ἰβιδα=polis a fost propusă mai întâiu de V. Pârvan (cf. *Ulmetum*, I, p. 32, nota 3)⁶⁾. Mateescu

¹⁾ *Corpus scriptorum historiae byzant.* ed. Dindorf, Bonnae, 1838, Pars II, Procopius vol. III, p. 293.

²⁾ Cuvântul φρούριον este tradus la M.^rA. Bailly, *Dictionnaire Grec-français*, Paris 1928 p. 2100 prin post gardé, citadelle, garnison, iar ὀχύρωμα l. c. 1433 prin lieu fortifié, forteresse.

³⁾ C. Litzica, l. c. p. 200, face rezerve în ce privește forma numelui acestui oraș. Pe urma cuvintelor ἐστὶ δὲ πῶς μετὰ τοῦτο Ἰβιδά πόλις al textului din manuscrisul Vatican (V), C. Litzica constată posibilitatea unei alte separațiuni a literelor din cuvintele τοῦτο Ἰβιδά și admite posibilitatea și a altor forme de nume pentru orașul care se găsește între Ulmetum și Aigissos și anume, după τοῦτο ar putea să fie mai înfățișate numele Nibida, sau Albida, sau Dabida, sau Nikida, sau Alkida, sau Dakida etc.

⁴⁾ Vasile Pârvan, *Cetatea Ulmetum*, *Analele Acad. Rom.* 1912—1915 sect. istorică, tom. XXXIV și uu.

⁵⁾ Aigissos este, după V. Pârvan, *Salsovia*, 1906, p. 10, un centru de așezare tracă, ca și Troesmis (Igljița de azi).

⁶⁾ La Netzhammer, *Aus Rumänien*, I, p. 385—391, avem descrierea sumară a cetății.

săpa în 1926, la impunătoarea cetate dela Slava Rusă, lângă Babadag (vezi Radu Vulpe, Activitatea arheologică în Dobrogea, Dobrogea, 50 de ani de viață românească, 1928, p. 141), fără să fi putut să dea publicității rezultatele acestei campanii de săpături.

La Ibida=polis nu va fi fost numai un simplu castru sau vre=0 cetate mai mare, ci, după cum conchide și Litzica, foarte probabil un întreg oraș întărit, căci altfel nu se poate explica întinderea mare a ruinilor, iar Procop ne spune lămurit, că Ibida era un oraș — Ἰβιδά πόλις — nu vre=un castru (καστέλλον sau φρούριον oarecare).

Ibida=polis avea, după Procopios, de aedificiis IV, 7, un περίβολον, care suferise în mare parte. Împăratul Iustinian, reparând fără ezitare zidurile împrejmuitoare, a făcut ca această polis să fie cea mai întărită (ὀχυρωτάτην διαπράξατο εἰναι)¹⁾, și aceasta nu numai prin zidurile cetății, ci și prin pozițiunea sa naturală. Și punctul dela Slava Rusă, unde se găsesc și azi resturi considerabile ale vechii cetăți, numită azi, după cum ne arată și Harta S M R 1/100.000, foaia No. 72, Babadag, Cetatea Fetei, are o pozițiune strategică extraordinar de favorabilă pe botul dealului dela confluența celor două văi Bașpunar și Slava Cerchezească²⁾.

Pe linia arătată de Procopios, Ulmetum, Ibida=polis, Aegissus, se găseau vicani Petrenses. Până la cetatea Ulmetum³⁾ (Panteli=monul de sus de azi) aveau ei 33.5 km., linie dreaptă aeriană; până la Aegissus (azi Tulcea), centru de așezare odinioară tracă, unde se găseau și Odrizii⁴⁾, dacă socotim drumul până la Ibida=polis cu 5.5 km., dela Ibida=polis la Babadag cu 13 km., iar dela Babadag la Tulcea cu 36 km., vicani Petrenses aveau la un loc o distanță de 54.5 km.; până la Histria, 37.5 km. Dacă ținem la identifierea Ibida=polis = Slava=Rusă, vicani Petrenses se găseau la o distanță de numai 5.5 km. linie dreaptă dela Ibida=polis, iar pe vale la o distanță de 10 km. La o distanță de 13.5 km., drum direct de la Ibida=polis, se află alt sat roman, numit vicus novus. Pe harta Dobrogei în timpul Romanilor a lui Vasile Pârvan, din 1912, completată cu nouile descoperiri dintre anii 1912 și 1928, de Radu Vulpe, din „Dobrogea, cincizeci de ani de viață românească“, 1928, fig. 64, găsim lângă Babadag o așezare rurală, un „vicus nov(?)“, din 178 d. H., cu urne romane, iar harta S M R 1/100.000, foaia Babadag, ne arată pe același loc, punctul „Satul nou“.

Avea oare Ibida=polis un teritoriu al său din care făceau parte și vicani Petrenses? Sau, vicani Petrenses făceau parte din teritoriul

¹⁾ După aprecierea aceasta a punctului Ibida=polis, din partea lui Procopios, ne miră mult forma vagă (ἔστι δε πον) de trecere de la descrierea punctului Ulmetum la cea a punctului Ibida=polis.

²⁾ Vezi și Marele Dicționar geografic al României, V, p. 423 și 424 sub vocibus Slava Cerchezească și Slava Rusă.

³⁾ Socotită pe harta, 1/200.000, foaia Galați.

⁴⁾ Arbore, I. c., p. 180.

oraşului Histria ? După harta arheologică a lui Pârvan, teritoriul Histriei este cel mai la nord, care se poate delimita. Ştim dela Pârvan, că centrul teritoriului, din care făcea parte cetatea Ulmetum, era Capidava. Pârvan a găsit la Tröesmis (Igliţa de azi) inscripţiuni privitoare şi la un „territorium troesmense în sensul de organizaţie specială, oarecum autonomă, a viciilor civili de pe teritoriul legiunii V-a Macedonice“ ¹⁾.

Înclinând să-i atribuim pe vicani Petrenses teritoriului Ibida-politan, trebuie să aşteptăm până ce descoperiri incidentale sau săpături sistematice ne vor furniza momente mai precise şi mai hotărâtoare.

Inscripţia aceasta a vicaniilor Petrenses ne interesează şi pentru un alt motiv : dăinuirea numelui Petra, tradus în limba slavă, în toponimia de azi ²⁾.

Căci Camena, numele satului din jud. Tulcea, de pe pârâul Camena, din pl. Istrului, căt. com. Ciamurli-d. s., [după Marele dicţionar geografic al României, alcătuit şi prelucrat sub auspiciile Societăţii geografice române, de George Ioan Lahovari şi general C. I. Brăţianu, Grigore G. Tocilescu, vol. II, 1899, Bucureşti, Sococ, p. 159 şi 160] cu o populaţie în majoritate Bulgari ³⁾, cu pământ bun pentru păşunat, parte acoperit cu păduri, cu locuitori, a căror ocupaţie este creşterea vitelor, — este numire de origine slavă, cu fondetism rus-rutean în rădical, temă sau sufix ⁴⁾, este traducerea în limba slavă a cuvântului Petra.

În limbile slave este un radical kamen, de la care se derivă forma Kamena şi diminutivele Kamenetz ⁵⁾, Kameniza şi Kamenka.

Radicalul kamen se găseşte foarte des în toponomastica geografică ⁶⁾ a Rusiei departe în Orient, a Ucrainei, Poloniei, a ţărilor

¹⁾ Radu Vulpe, I, c., p. 132. Aminfim aci lucrarea Blanchet, La legio V macedonica, din Musée Belge XXVII, 1923, pe care nu o cunosc decât după nume.

²⁾ De-l prof. G. Nandriş îmi atrage atenţia asupra unui caz similar : Kephallenia—Glaviniţa în Bulgaria, după autorul vieţii sf. Clement (καὶ τῆν Κεφαλληνίαν, μετανοήσαντες τῇ Βουλγαρίᾳ πρὸς τὴν Πλαβνίτσαν) prin A. Vaillant et M. Lascaris, La date de la conversion des Bulgares, Revue des études slaves, XIII, 1933, p. 10, la Zlatarski, Slavia II, 1923, p. 68—69.

³⁾ N'am la îndemână cartea lui I. Ionescu dela Brad, Excursiunea agricolă în Dobrogea în anul 1850, pentru a consulta harta lui geografică cu privire la înfăţişarea etnografică a satului Camena, la 1850, şi cu privire la schimbările etnografice de pe urma colonizărilor.

⁴⁾ Vezi prof. Dr. Margareta Ştefănescu, Rusismele—rutenismele din toponimia românească, Arhiva, organul soc. istorico-filologice din Iaşi, anul XXXI, 1924, No. 3—4, p. 199 şi urm.

⁵⁾ Vezi Enĉiklopedičesky Slovar, S. Peterburg, 1895, tom. XIV, s. v. Kamenec şi Kamenka.

⁶⁾ Vezi Namenverzeichnis zu Stieler's Hand-Atlas, zehnte Auflage, Hundertjahr-Ausgabe ; Gotha, Justus Perthes, 1925/26, p. 129 şi 130, numele Kamen — Kamenz.

nordice-baltice, Germaniei, Cehoslovaciei, Jugoslaviei, Bulgariei și a Ungariei.

La noi în România, numele de Camena se găsește, afară de cel al satului Camena din județul Tulcea, pentru pârâul din comuna Ceamurli=d. s, cătunul Camena, care isvorând în poalele orientale ale dealului Ceamurli, curge pe la poalele dealului Pietrosul și se revarsă în pârâul Slava Rusească ¹⁾, apoi pentru vârful de deal de pe teritoriul comunei rurale Ciamurli=d. s, cătunul Camena, deal de 180 m. înălțime, care domină asupra pârâului Slava Rusească și asupra drumului comunal Ciamurli=d. j. — Slava Rusească. După Marele dicționar geografic al României, II, p. 160, el „este de natură pietroasă, de unde și numele său turcesc, ce înseamnă stâncă”.

Camena mai este numele unui munte din județul Mehedinți și al unui pârâu, tot de acolo, care își are izvorul la poalele muntelui Camena amintit mai sus și se revarsă în râul Bahna ²⁾.

S'ar părea un capriciu al oamenilor și veacurilor că, pe teritoriul aproape aceleiași comune din județul Tulcea, alături de dealul Camena se găsește dealul Pietrosul.

La noi în Bucovina, Camena este numele unei mari comune rurale din județul Cernăuți, plasa Cosminului, la o distanță de 5 km. de Municipiul Cernăuți.

Despre Camena de lângă Cernăuți, aflăm la Dr. Daniel Werenka, *Topographie der Bukowina zur Zeit ihrer Erwerbung durch Oesterreich (1774—1775)* Czernowitz, 1895, p. 44, că satul Kamena, cu variantele Kamina ³⁾ și Kamienna, de la rusecul Камень = piatră, la 1776, cu 46 familii, era proprietatea boiarului Ioan Murguleț și că populația Camenei a sporit prin imigrări din Galiția ⁴⁾. Comuna Camena, pe al cărei teritoriu se găsește și un deal cu același nume — drumul în pădurea Fondului bisericesc din Camena duce spre el — și care servește drept carieră de piatră, are azi, după datele primite la Prefectura județului Cernăuți, 3290 locuitori, majori-

Altă origine au localitățile cu nume de Camin, Camina, Camino, în țările latine din Europa și America; vezi Namensverzeichnis zu Stieler's Handatlas, I. c. p. 44, Confer și Kaminia, numele unei localități în Lemnos de azi, la Piccard și Reinach *Voyage dans la Chersonèse et aux îles de la mer de Thrace*, p. 327.

¹⁾ Marele dicționar geografic al României, II, p. 160.

²⁾ Vezi Marele dicționar geografic al României, II, p. 160.

³⁾ Așa în tabela I, din Karten-Archiv des k. u. k. Rectesknegsministeriums 1776 ⁵³/₄₂ Arch. No. 5, Kasten 12, Enveloppe VI-a, sub No. 4 al rubricii „Anzahl der Ortschaften”, la Dr. Werenka, I. c., p. 127.

⁴⁾ Vezi Alphabetisch geordnetes Ortschafts-Verzeichnis der Königreiche Galizien u. Lodomerien sowie des Grossherzogthums Krakau u. des Herzogthums Bukowina. Lemberg, 1855, p. 82, Kamena și Kamenka. De la Grigorovița, Dicț. geogr. al Bucovinei. București, 1908, nu am putut afla nimic în privința subiectului ce ne interesează.

tatea Ucrainenii, conform statisticii făcută de Inspectoratul Sanitar și 2365 locuitori după Inspectoratul statistic din 1930. Afară de numele Camena, avem în Bucovina, în județul Storojineț, numele Camenca, numele unei comune cu populație mixtă, românească și ucraineană, azi Petriceni sau Petriceanca, din plasa Flondoreni. Acelaș nume, dar în forma Caminca, se găsește și în județul Bacău, ca nume al cătunului din comuna Brusturoasa, al vârfului de deal și al pârâului din aceeaș comună, pârâul care se revarsă în Trotuș și ca nume al văii care „începe la poalele muntelui Tarcăul și se înclină în direcția sudică, unde se confundă cu Valea Trotușului”¹⁾. În județul Bacău mai găsim și numele Căminariul, pentru pârâul din comuna Doftana²⁾,

Toponimia geografică românească mai cunoaște numele Cămenia³⁾ pentru un braț al Dunărei, în județul Ialomița, Cămineasca⁴⁾, pentru comuna rurală și cătunul din județul Vlașca și Căminișoia⁵⁾, pentru pârâul din comuna Budești, județul Muscel.

Aceste nume sunt, fără îndoială, formațiuni cu acelaș radical⁶⁾ slav, pe care toponimia geografică românească ni-l arată într'o gamă bogată de nume și forme în legătură cu cuvântul piatră. Nu avem decât să frunzărim paginile 705—719 ale Marelui dicționar geografic al României, vol. IV, pentru ca să ne convingem cât de tare s'a imprimat toponomasticii geografice românești noțiunea de piatră, sau cât de puternică este influența naturii geografice asupra omului și toponomasticii. Oare satul Petra din comuna rurală Podul-Grosului, pl. Dumbrava, județul Mehedinți⁷⁾, nu poartă din vechime până în zilele noastre un nume pe care-l cunoaștem prin vicani Petrenses din antichitatea romană pentru satul Camena din județul Tulcea, și care în județul Mehedinți nu s'a schimbat nici în Camena nici în Piatră?

Inscripția noastră, care ne aruncă o dâră de lumină asupra unor vremuri îndepărtate, descoperindu-ne manifestări de viață romană dezvoltată în Moesia inferioară și Scythia Minor, ne face să ne dăm seama și de schimbările etnografice petrecute în coridorul de trecere care a fost Scythia Minor.

Dacă după fonetisme vechi, de nuanță rusă-ruteană, în toponimia românească, se poate deduce cu aproximație vremea în care Slavii de nord se găseau în părțile Moldovei, încercările de precizare

1) Marele dicționar geografic al României, II, p. 160.

2) Marele dicționar geografic, II, p. 281.

3) Ibidem, 281.

4) Marele dicționar geografic al României, p. 281.

5) Ibidem, p. 281.

6) Și cuvântul românesc camână, în înțelesul de unitate de măsură de greutate, sau de impozit, sau de plumb de la setcă, are la origină accepția de piatră, venind de la paleosl. Kamenia (Kamy), după Dicționarul limbii române I, 2, 1, p. 62, sub Cămână.

7) Vezi Marele dicționar geografic al României, IV, p. 687.

vor ieși din domeniul ipotezelor abia prin descoperirea unor monumente mai palpabile. În ce privește influența Slavilor de sud, fără să ne gândim să fixăm vre-o graniță la noi în țară, problema nu este mai ușoară. Totuși, monumentele epigrafice din antichitatea greco-romană, mai numeroase în părțile Mării Negre și în cele aproape de aceste coaste, și posibilitatea unor descoperiri nouă, mențin nădejdea elucidării acestei probleme.

Inscripția noastră latină, care ne confirmă existența unui vicus roman cu numele Petra pe locul satului de azi Camena, va îndemna

Fig. 4.

poate pe cei mai competenți să aprofundeze cercetările istorice [cu privire la satul Camena, pentru a putea trage, cu tot aparatul filologic necesar, concluziile cu privire la epoca de schimbare a numelui Petra în Camena și poate cu privire la protoistoria Slavilor în acea regiune, în care cetatea Ulmetum, după secolul VI, în epoca bizantină, e rechemată la viață pentru a servi contra atacurilor slave¹⁾].

Noi avem satisfacția de a fi semnalat, prin prezenta publicație, cât mai repede posibil, această interesantă inscripție latină și de a fi abordat, în legătură cu această inscripție, o problemă sau alta.

Satul Camena merită toată atențiunea din punct de vedere arheologic-epigrafic: căci, fără săpături sistematice arheologice, au ieșit la iveală, afară de inscripția noastră, și alte obiecte arheologice:

¹⁾ Radu Vulpe, Activitatea arheologică în „Dobrogea, cinci zeci de ani de viață românească”, 1928, p. 131.

Aşa, a fost adus în Muzeul din Constanţa, odată cu inscripţia noastră şi un cap de bărbat, de calcar (î. 14 cm., larg. 10 cm. şi gros. 11 cm.), care a fost găsit sub două lespezi de piatră, la o adâncime de $\frac{1}{2}$ m., de învăţătorul Miltiade Perianu din Camena. Vezi figura No. 4 şi 5.

Capul acesta are o coafură bogată, stilizată, care în jurul frunţii şi al capului întreg are o ridicătură, în formă de colac împletit. Părul este ondulat; unde greoaie trec de la dreapta la stânga, lăsând numai o cărare liberă, de la frunte spre ceafă.

Fig. 5.

Capul acesta de calcar prezintă un bărbat cu mustăji şi barbă plină. Ochi mari, holbaţi, cu adâncituri în jurul orbitei şi al pleoapelor, şi gura crispată, dau întregii feţe o expresie, par'că de durere, frică, sau nostalgie.

Este capul unui barbar? Despre reprezentarea barbarilor în operele de sculptură şi în special de artă statuară clasică, vezi E. Saglio, la Daremberg. Saglio, Dictionnaire des antiquités grecques et romaines, ed. 2, vol. I, p. 674 şi urm.

Din Camena, judeţul Tulcea, avem în Muzeul din Constanţa şi fragmentul unui capac de sarcofag de calcar, cu resturi de margini cioplite, jos la dreapta. Vezi figura No. 6.

Această *piesă fragmentară, care ne arată partea de sus a unui bărbat culcat pe jumătate deasupra capacului de sarcofag, a fost găsită la 29 August 1932, de învăţătorul Miltiade Perianu, în gardul

de piatră al unui locuitor din Camena și adus în Muzeul regional al Dobrogei din Constanța, unde se găsește sub No. 77.

De 53 cm. înălțime, 57 cm. lățime și 35 cm. grosime, acest fragment face parte din numărul mare de sculpturi antice, care reprezentau personaje așezate pe sarcofage, ca la așa numitele banchete funebre, după un ceremonial al Grecilor¹⁾.

Bustul este fără cap și, evident, al unui bărbat, îmbrăcat deasupra într-o haină groasă cu mâneci înguste și lungi, strânse până peste pumnul mâinii, și cu falduri grosolane pe brațe, pe piept și la mijloc, par'că ar fi un cojoc²⁾. Faldurile adunate pe umărul stâng, pe piept

Fig. 6.

și la mijloc spre dreapta, s'ar părea că aparțin unui pardessus aruncat peste umărul stâng și prins pe șoldul drept. Corpul de sus, ridicat, se rezimă cu cotul și antebratul mâinii stângi pe un pulvinar. În mâna dreaptă personajul de pe sarcofag ține o pasăre cu semne distinctive ale unui porumb, iar în mâna stângă, un obiect, de la care se văd spânzurând, peste dosul palmei, doi ciucuri sau două baiere.

Porumbelul, — această pasăre — n'am putea preciza speța, care din cele 5 feluri cunoscute mai bine în antichitatea grecească se găsește în mâna dreaptă a personajului de pe sarcofag, dacă este *περιστέρα*, *φάττα* (sau *φάψ*), *οινάς*, *πελειάς* sau *τρογών*³⁾ — o întâlnim

¹⁾ Vezi Salomon Reinach, *Répertoire de la statuaire grecque et romaine*, ed. 2, I, 1906, p. 50 și urm.

²⁾ Vezi E. Saglio, Daremberg—Saglio, *Dictionnaire des antiquités grecque et romaines*, ed. 2, I, p. 673, care vorbește de „sorte de pelisse ou de dolman” ca haina de a doua a barbarilor.

³⁾ Vezi Dr. B. Lorentz, *Die Taube im Altertume, wissenschaftliche Beilage zum Osterprogramm des königl. Gymnasiums zu Wurzen in Sachsen*, 1886, Progr. No. 502, p. 6—11.

atât de des în literatura și în legende naționale ale popoarelor din Orient, Grecia și Italia, bogate în porumbi, dar și în arta antică, unde servește mai întâiu ca element pur decorativ¹⁾.

În arta antică clasică, pe monumentele greco-romane, îi vedem adeseori pe cei morți reprezentați cum se joacă cu paseri care le erau dragi și, în speță, cu porumbeii cari, prin figura lor mlădioasă, gingașă, apoi prin mișcările lor dulci, prin glasul lor și prin culoarea lor albă, au atras în totdeauna atențiunea și simpatiile tuturor, ajungând să servească drept *ἀδύρμυττα* pentru toată lumea. Astfel îi vedem deseori în arta antică în mâna personajelor așezate pe sarcofage.

Ne voind să insist asupra porumbelului ca semn al păcii și reconciliațiunii, nici asupra importanței lui în medicină, nici asupra porumbelului mesajer²⁾, țin să amintesc că porumbeii joacă un rol important în Dodona în slujba lui Ioe, apoi și în Libia. Ca animal favorit al Afroditei, porumbelul primește o semnificație amoroasă și trece ca atributul cel mai de seamă al acestei zeițe³⁾. Această pasăre foarte fecundă ajunge să fie icoana curățeniei, castității, fidelității și a feminității pe de o parte, a inocenței și simplității, a imprudenței și a vanității, pe de altă parte. În popor, porumbelul trece drept o pasăre speriată, timidă și fugătoare și de aici se explică credința și a poeziei antice, că cel mori, sau sufletul celui mort se înalță în formă de porumbel spre cer. Fantezia poporului își imagina cu predilecție sufletul în forma de porumbel alb. Dar porumbelul trecea în antichitate și ca pasăre lugubră și de rău augur⁴⁾.

Care dintre aceste idei a putut să influențeze populația băștinașă din Scythia Minor, pe cel ce a comandat sarcofagul găsit în vicus Petrae, pe cel cu porumbelul în mâna personajului de pe capăcul sarcofagului, sau pe artistul care a executat această comandă, lucru de duzină, este greu de precizat.

Porumbelul ajunge un simbol agreat al sufletului creștinesc și mai ales al celor trecuți în cele eterne, spre a fi recunoscut la urmă ca simbol al spiritului sfânt⁵⁾.

Ținem să arătăm la urmă, că aproape de Slava, la Kisilhissar,

¹⁾ Vezi E. Cougny—E. Saglio, la Daremberg — Saglio, Dictionnaire des antiqités grecques et romaines, I, s. v., *bestiae mansuetae*, p. 700, nota 260.

²⁾ Vezi Aug. Steier, Brieftaubepost im Altertum, Wiener Blätter für die Freunde der Antike, VI, 1929, p. 61.

³⁾ Lenz, Zoologie der Griechen und Römer, p. 315 și urm. Furtwängler, la Roscher, Ausführliches Lexikon der Mythologie der Griechen und Römer, I, s. v. Aphrodite, p. 395 și 409; Eisele la Roscher, I. c., III, p. 1506, s. v. Pandemos; Höfer, la Roscher, I. c., III, 2, s. v. Peristera, p. 1979; vezi și Claude Augé Nouveau Larousse illustré, Dict. univ. encycl. III, p. 116.

⁴⁾ Vezi Lorentz, I. c., p. 43.

⁵⁾ Vezi Bürkner, Die Religion in Geschichte und Gegenwart, Tübingen, 1913, sp. 649, v. v. Sinnbilder.

15 km. de la Babadag, a fost găsită inscripția CIL, III, suppl. 1, 7523. Nu este ea oare de proveniență din Camena?

Între localitățile cu inscripții grecești publicate, se găsește la Arbore, l. c., p. 183 și Ceamurli de jos.

Dintr'o scrisoare a d-lui Gih. Perianu din 2 August 1934, adresată din Babadag d-lui profesor C. Brătescu, am putut spicui, cu permisiunea d-lui prof. Brătescu, următoarele despre Camena și împrejurime și despre perspectivele unor săpături sistematice :

„În Camena, în curtea unui locuitor, e un capac de sarcofag cu dimensiunile aproximativ de 60/40 cm.

De asemenea ploile au dat la iveală, pe marginea unui drum din sat, 2 chiupuri.

În locul unde s'a găsit petroiul cu inscripția ce s'a adus la Muzeu, credem că s'ar mai găsi și alte antichități, dacă s'ar săpa.

Pe una din ridicăturile din jurul satului se găsesc urme de antichități, de asemenea și în tarlăua locuitorului Pantelimon din Camena. Tot în pădurea Camenii e și șoseaua romană ce lega Ulmetum cu Ibida de la Slava, pe care am vizitat-o și care prezintă mare interes când urci un deal, ultimul spre cetate“.

T. Sauciuc-Săveanu

Profesor de istorie antică la Universitatea din Cernăuți

NOTĂ SUPLIMENTARĂ

La articolul nostru „O stelă funerară“ din această revistă am avea de adăugat cu privire la numele 'Αρσλίη, inscripțiile din Amasia și Suflar publicate de Kalinka, *Jahreshefte des österr. arch. Inst., Beiblatt XXVIII*, 1933, sp. 73, nr. 21, r. 17, sp. 85, nr. 47, r. 3, sp. 110, nr. 90, r. 2. Vezi la Kallinka, l. c., sp. 66, nr. 13, r. 8, și Aquila = 'Αρύλα sau 'Αρύλα.

Cu privire la subiectul mânilor ridicate cu palmele deschise, d-l I. Nestor îmi atrage atenția asupra figurilor de bronz publicate la Alexis A. Zakharov, *Material for the archaeology of the Caucasus anthropomorphic bronze statuettes*, *Annalium musei arch. sub nomine Er. Majewski, Societatis scientiarum Varsoviensis dictionum Swiatowit*, vol. XIV (1930/31) și vol. XV (1932/33), Varsovia 1933 (dedicație pentru congr. hist. din 21—28 August 1933), p. 65 uu.; p. 76, fig. 56; p. 80, fig. 71; p. 81, fig. 72—78; p. 83, fig. 79 și 80.

Walter Schmid, *Die Fürstengräber von Klein-Glein in Steiermark*, *Praehistor. Zeitschrift*, XXIV, 1933, p. 219 și 281 cu fig. 27 a, b, vorbește de „Händepaare in Gräbern“, care se găsesc în morminte, de o parte și de cealaltă a celui înhumat. În Klein-Glein și Lusoi din Arcadia (vezi Reichel și Wilhelm, *Das Heiligtum der Artemis zu Lusoi*, *Jahreshefte des österr. arch. Inst.* IV, 48, fig. 61 și 62) se găsește numai mâna stânga, în Praeneste, cea dreaptă. Materialul cu privire la aceste „Abwehrhände“, care sânt acasă în regiunea Mediteraneană și se încetățenesc, în secolele 7 și 6, în Italia, este bine adunat la M. Meyer, *Apulien*, p. 92 uu. Literatura se găsește la W. Schmid, l. c. p., 281, notele 57—61.

Despre aceste figuri vezi și Hoernes-Mengin, *Urgeschichte der bildenden Kunst in Europa*, ed. 3. 1925, p. 53, fig. 1—3.

W. La Baume, *Zur Abwehrdeutung der Gesichtsturnen*, *Praehist. Zeitschrift* XXIV, 1933, p. 299 u, atinge și problema mânilor ridicate, sculptate pe monumentele sepulcrale.

Filow, *Die archaische Nekropole von Träbenische am Ochrida-*

See, Berlin—Leipzig 1927, publică, p. 4, fig. 3, un fel de mănășă de foaie de aur, găsită în mormântul nr. 1. Mănășa cu inel nu are semnificația palmelor deschise, ci servește drept podoabă. Vezi Filow, l. c., pl. II, fig. 1.

Textul inscripției latine din Camena, jud. Tulcea, publicată în această revistă este următorul :

Q(uod) B(onum) Faust(um) F(elix)

Vicanī Petrenses qui f[elice]runt
causa salutis corporis sui baline(um) p[ar]cum. Qu[od] opus
effectu(m) magisterio anni Nymphidi Maxim[i cum] questori-
bus vici Ulpio Romano et Cassio Primitivo curam a[gentibus] T[it]io
Maximo s(uo) s(umptu) et Aelio Iulio.

Lipsind din Cernăuți nu am putut să fac corectura articolului cu această inscripție din Camena. Din motive de ordin tehnic nu pot să repar decât unele din multele greșeli care s'au strecurat :

Pagina 3, rândul 25 : o în loc de il ; r. 27 : la f[elice]r, sub litera f trebuie pus un punct, la fel și în r. 29, la f[elice]runt.

P. 4, r. 4 : al în loc de a ; r. 24 citește „între „i” și „c” ; r. 26, citește „între cuvintele Primitivo și curam”.

Pagina 4, rândul 34 : litera M care să cuprindă doi A și să arate ama, nu este bine arătată prin AA ; p. 4. nota 2, r. 1 citește „ca și mai ales la cuvintele”.

P. 8, nota 2, r. 1 este de citit „fiecare”, p. 14, r. 30/31 : datele ; nota 3, r. 1 : Reichskriegsministeriums.

P. 17, r. 19 : după cuvintele „de sarcofag”, se vor adăoga cuvintele „sau poate de relief”. P. 19, r. 26, după „sarcofagul” este de adăogat „sau relieful” ; la fel și în r. 27/28, după cuvântul „sarcofagului” urmează „sau din relief”.

T. Sauciuc-Săveanu.

DESPĂRTIRE

*E gata trenul de plecare
Și 'n clipa care=a mai rămas,
Necunoscând înlăcrămare
Tu chemi albastra despărțare
Cu ultimul adio 'n glas.*

*Și dragul râu, grădina mică,
Peronul — lume de povești —
În nepăsarea=și fără frică
De=acum, frumoasa mea amică,
Uitării vrei să le jertfești.*

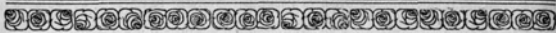
*Uitării sarbede și grele
În care=al visurilor stol,
Pribeag popor de rândunele
Sub cer prevestitôr de rele,
Zadarnic ar mai da ocol.*

*Și simți cum sufletul îți crește
Cum toate gândurile=și curg
Spre alte zări... Ce nebunește
Privirile își stăpânește
Grăbitul, vânățul amurg!*

*Te duci... O floare aruncată,
Un semn, un zâmbet, un cuvânt...
Și 'n inima=mi îndurerată
Apune=o dragoste curată
Și moare=al binelui avânt.*

V. Lăiniceanu

CEL DIN URMĂ VIS

În amurgul tainic	Șă-l auzi cum chiamă
Și nemărginit,	Străbătând livezi,
În amurgul tainic	Șă-l auzi cum chiamă
Îndrumat-am crainic	Drum de neagră teamă
Visul meu cernit.	Larg să-i luminezi.

La fereastră mică,	Și să-i legi aripa,
Sub cireșii rând,	Rânile să-i legi,
La fereastră mică	Și să-i legi aripa,
Tremurând de frică	Să-i aduni risipa
Să-l auzi bătând.	Străluciri 'ntregi.

Căci sub grea povară
Cum de soartă-i scris,
Căci sub grea povară
Fi-va 'n noaptea clară
Cel din urmă vis.

V. Lăiniceanu

DESCOPERIRI ARHEOLOGICE IN CONSTANȚA ȘI MONUMENTE ANTICE INEDITE DIN MUZEUL REGIONAL AL DOBROGEI

MORMÂNTUL DIN B-DUL INDEPENDENȚEI

În luna Iulie s'a executat un canal dealungul B-dului Independenței din Constanța pentru instalarea cablului telefonic. În dreptul casei cu No. 20 canalul a căzut drept pe colțul unui sarcofag (fig. 1).

Fig. 1 Foto C. Brătescu

Coborând în canal și examinând malul în care se afla sarcofagul, am observat că pământul în jurul lui e mai afânat, fiind perfect vizibilă limita lui verticală față de pământul sănătos, ceea ce înseamnă că sarcofagul a fost așezat în groapă. Groapa are o lărgime de 2.70 m, însă în partea de Nord a sarcofagului se întinde numai 0.30 m. pe când în partea de Sud 1 m., ceea ce iarăși dela început a fost un indiciu că în această parte trebuia să se mai găsească ceva.

În adevăr, scoțând din groapă tot pământul umplutură, au ieșit la iveală două sarcofagii — cel dinspre Sud cu mult mai mic (fig. 2). Ambele sunt din calcar sarmatic conchilifer, după determinarea d-lui Prof. C. Brătescu, și sunt așezate cu lungimea pe direcția E.-V. Cel dinspre Nord — adică cel mare — e construit din lespezi de piatră — arca, fără fund, din patru lespezi, groase de câte 0.20 m., bine conexate între ele și, la colțuri pe dinăuntru, lipite cu mortar, iar capacul din două lespezi plate, groase de 0.32 m., dintre care cea dela capătul dinspre Vest s'a găsit deplasată. Această deplasare a avut loc, probabil, când s'a instalat conducta de apă, care trece chiar pe lângă acest capăt al sarcofagului și, atunci desigur, s'a prădat și

Fig. 2

Foto C. Brătescu

conținutul sarcofagului, din care nu s'a mai găsit acum decât câteva oase și bucăți din scândurile cosciugului. Dimensiunile acestui sarcofag în interior sunt: lungimea 2.10 m., lărgimea 1.10 m., înălțimea 0.95 m.

Sarcofagul cel mic e așezat exact lângă cel mare, însă capătul lui dinspre Est iese în această parte cu 0.50 m. față de capătul sarcofagului mare. E lung de 1.50 m., lat de 0.68 m., înalt — împreună cu capacul — de 0.77 m. Grosimea capacului e de 0.27 m., iar grosimea pereților arcei de 0.13. Arca e săpată într'un singur bloc de piatră — nu e din lespezi ca la cel mare —, capacul la fel și are fața exterioară plană, iar cea interioară scobită puțin în formă de acoperiș. În interior, după ridicarea capacului, am constatat că nimic din conținut nu era atins. Cu cea mai mare precauție, ca să nu se clintescă ceva dela locul lui, l'am scos din groapă și l'am transportat la muzeu.

Defunctul, un copil a cărui lungime ajunge la c. 1 m. și ale cărui oase sunt aproape complet măcinate, e așezat cu capul spre

Est. Pe laturi și dedesubt se păstrează încă scândurile cosciugului, desfăcute, iar cuele căzute jos. Imbrăcămintea e putrezită, însă, ici colo, în acest putregai se mai distinge țesătura stofei. Încălțăminte se păstrează mai bine, însă scorjită și nu suferă să fie atinsă. Sunt, anume, un fel de pantofi cu baretă deasupra, din piele neagră, în întregime, și tălpile.

Inventarul se compune din următoarele obiecte (fig. 3):

1. La picioarele mortului, în stânga, o ulică cu mânășă, înaltă

Fig. 3

0.10 m., largă la gură 0.075 m. (diametrul) iar la pântec e 0.095 m. În ea bucăți de lemn arse la capătul dinăuntru, servind desigur pentru ars tămâia.

2. Lângă ulică o sticlă complet sfărâmată, probabil prin căderea vreunui cui dela cosciug după putrezirea lemnului.

3. În dreapta, tot la picioare, o sticlă în formă de biberon, înaltă 0.08 m.; iar lângă ea o altă sticlă sfărâmată complet ca și cea din dreapta.

4. În dreptul soldurilor, în partea stângă, patru tăblițe de lemn, fin lucrate, lungi de câte 0.133 m., late de 0.055 m., cu o ramă de jur împrejur groasă de 3 mm. și lată de 5 mm. și la un capăt cu o proeminență. Pe marginea stângă, având proeminența sus, fiecare tăbliță are câte două găurele, așezate spre capete. Sub aceste tă-

blife o cutiuță, tot de lemn, cu aceeași lungime și lățime, iar pereții, în exterior, lucrați, ca și când ar fi cinci tăblife suprapuse. Ca pacul se trage într-o parte alunecând printr'un șanț săpat în pereți, întocmai ca la penarele școlarilor de azi, și în această parte cutia are aceeași proeminență ca și tăblifele. În interior un praf gălbui și resturi din ceva putred, imposibil de determinat.

Fără îndoială că tăblifele sunt acele *tabellae ceratae* întrebuintate în antichitate, mai ales de școlarii începători (vezi Daremberg Saglio, *Dict. des. ant.* s. v., V, p. 1 sqq). Ele formau un *codicillus—quadruplex*, în cazul nostru — fiind legate probabil cu câte o sforică — acum putrezită — prin cele două găuri de pe marginea stângă. Cutiuța îndeplinea desigur același rol ca și penarul nostru de azi. Pe tăblife n'am constatat nimic scris, dar poate să nu fi fost scrise, întrucât erau așezate acolo ca să fie utilizate, de școlarul defunct, în viața de dincolo și deci trebuiau să fie lăsate pregătite pentru scris.

În afară de importanța antiquară, acest material didactic, găsit în sarcofagul nostru, mai are o deosebită importanță prin aceea că e un indiciu sigur că în Tomi și, desigur, în întreaga regiune dobrogeană, exista în vremea romană o organizare școlară.

5. La piept o monetă romană — bronz mijlociu — găurită la mijloc, desigur pentru a fi legată la mână sau la gât. Reversul e complet descompus, nu se mai poate distinge nimic. Pe Avers se distinge chipul împăratului cu barbă mică, cu coroană pe cap și privind spre dreapta. Din legendă nu se distinge clar decât AVG (ustus) în dreapta, iar în stânga fragmente de litere, mai multe, însă numai două ar putea fi cetite cu probabilitate AN. Cred, totuși, și după trăsăturile figurii împăratului, că e vorba de Hadrian sau Antonin Piu. Așa dar, privitor la datare, putem atribui acest mormânt epocii de după Antonin, aproximativ a doua jumătate a sec. II d. Cr.

În sfârșit, prezența acestui mormânt pe B-dul Independenței obligă la o constatare în viitor, după descoperirile ce se vor mai face, dacă în acest loc, în antichitate, a fost un cimitir sau un drum, dealungul căruia, ca de obicei, la ieșirea din oraș, erau înșirate mormintele.

Deocamdată, ținând seamă că dealungul canalului executat de P. T. T. au mai apărut oase din schelete omenești, ba chiar, la mică distanță de sarcofagii, spre Nord, și un mormânt simplu, având deasupra scheletului numai un acoperiș de țigle, iar mai departe, în dreptul casei cu No. 160, descoperindu-se și un fragment dintr'un monument funerar, după cum vom vedea mai departe, credem că trebuie să fi existat un drum în această direcție.

MONUMENTE INEDITE DIN MUZEUL REGIONAL AL DOBROGEI

I. MONUMENTE EPIGRAFICE

1. Două fragmente dintr'o stelă funerară, de calcar, găsite la Cernavodă, cu ocazia unor săpături, în curtea gimnaziului, No. inv.

121 A și B. Fragmentul A cuprinde câmpul inscripției (fig. 5), iar B câmpul reliefului (fig. 4). Amândouă au aproape aceleași dimensiuni: lățimea 0.93 m., grosimea 0.28 m., numai înălțimea diferită: 0.73 m. A și 0.98 m. B.

Fig. 4

Foto C. Brălescu

Ambele câmpuri sunt încadrate pe margini de o ramă în care aleargă vrejul de ederă și sunt despărțite de un brâu, în care aleargă același vrej, stilizat însă în forma undei etrusce. În câmpul reliefului figurează o coroană de frunze legată sus cu *taenia*, iar în cele patru colțuri câte o rozetă cu patru petale. Sus se termină cu un fronton în relief, în al căruia câmp este reprezentat un disc cu câte o rozetă cu șase petale de o parte și de alta.

Inscripția cuprinde 7 rânduri. Literile, înalte de 6,5 cm. au un duct regulat și sunt îngrijit săpate

Cetim :

D(is) [M(anibus)]

C. Valerius

Germanus

vix(it) an(nos) LXXVIII

C. Val(erius) Valens

b(eneficiarius) leg(at)i

le(gionis) XI Cl(audiae)

fil(ius) patri...

Fig. 5

Foto C. Brălescu

În r. 2, între literile E și R s'au gravat cele două litere IV din terminație, cu mult mai mici, iar S, tot mic, la sfârșit după R. Probabil este o corectare a lapicidului. În r. 3, M ligat cu A; în r. 4, A ligat cu N; în r. 5, V ligat cu A și L și în gentiliciu și în cognomen; în r. 6, L ligat cu E; în r. 7, F ligat cu I, L cu I și R cu I. La sfârșit se pare că mai era un rând, cuprinzând desigur unul din elementele accesorii obișnuite în inscripțiile funerare.

E de remarcat în această inscripție numele persoanelor amintite, curat romane. Avem de-a face, probabil, cu o familie de coloniști romani stabiliți în împrejurimile Cernavodei de azi, în vreun sat, sau poate chiar în Axiopolis, Hinogul de azi, la c. 2 Km. spre Sud de Cernavoda.

Mormântul era așezat, probabil, pe marginea drumului care venea dela Axiopolis, pe malul Dunărei spre Nord, către Seimenii Mari (vezi Gr. Florescu, *Noi descoperiri arh. la Seimenii Mari*, Bul. Com. Mon. Ist. 1934, p. 88 sqq.).

După resturile găsite — în afară de stelă și un colț din capacul unui sarcofag, din același material, frumos lucrat (vezi mai departe) — familia defunctului avea, fără îndoială, o stare materială înfloritoare.

Privitor la dată, după forma literilor și tehnica reliefurilor, putem atribui acest monument epocii Antoninilor, după Hadrian, dacă ținem seamă de faptul că C. Valerius Valens, localnic, face serviciu militar în leg. XI Cl., și ea localnică, ceea ce nu se întâmplă decât în urma reformei lui Hadrian, prin care se introduce, în armată, recrutarea locală.

2. Stelă funerară, de calcar, găsită în Constanța, str. Carol (vis-à-vis de magazinul Șapira, deci în interiorul orașului antic, ceea ce însemnează că monumentul a fost adus aci în epocă mai târzie spre a fi utilizat ca material de construcție), No. inv. 25. Înălțimea 1.12 m., lățimea 0.50 m., grosimea 0.12 m. Cólțul de sus din dreapta e rupt. (Fig. 6).

Fața stelei e împărțită în două câmpuri: al inscripției și al reliefului. Câmpul inscripției, mai mare, e încadrat pe margini de două coloane cu capitele din frunze stilizate. Pe coloane se sprijină o nișă arcuită sus. În colțuri, deasupra nișei — desigur și în colțul din dreapta, distrus — câte o rozetă cu cinci petale. Capătul superior al stelei se curbează în sus, urmând linia nișei. Dacă în vârf avea ceva, nu se poate constata, peatra fiind distrusă. În nișă sunt reprezentate în relief portretele a trei persoane: tatăl în stânga, mama în dreapta și o fetiță la mijloc. Petrarul a vrut să-i reprezinte „figură întreagă”, însă, din lipsă de spațiu, a trebuit să scurteze pe cei mai înalți. Astfel, tatăl e reprezentat până la genunchi, mama până aproape de gleznă și numai fetița e cu figura întreagă. Tatăl e fără barbă și fără mustași. E îmbrăcat cu o tunică cu mâneci strâmte, iar pe deasupra cu o manta — *Sagum* — prinsă pe umărul drept cu o fibulă. În mâna stângă, adusă la piept, ține un obiect rotund de forma unui fruct, sau mai degrabă pahar — fiind deteriorat, nu poate

fi precizat — iar în dreapta, obișnuitul rului. Mama, cu părul retezat, căzându-i în jos peste urechi — pietănătură ce se întâlnește pe mormintele din regiunile celtice — e îmbrăcată cu o tunică cu mâneci largi, iar pe deasupra cu o mantă a cărei margine superioară îi acopere capul. Mâna dreaptă o ține pe umărul fetiții, iar cea stângă, adusă în față, ține un obiect rotund, poate un fruct. Fetița, cu aceeași pieptănătură, însă neacoperită, e îmbrăcată cu o tunică cu mâneci, strânsă la mijloc. În ambele mâni ține câte un obiect, greu de determinat din cauza deteriorării pietrei.

Inscripția cuprinde 9 rânduri. Literile au o înălțime neregulată, între 3.50—4.50 cm. și deasemeni o caligrafie foarte neglijentă. De altfel piatra, fiind foarte fărâmicioasă, s'a ros mult, încât literile se disting cu multă greutate. Dificultatea lecturii au mai sporit-o și urmele de creion făcute de descoperitori în dorința lor de a afla ce spune inscripția.

Am putut totuși celi :

*D(is) [M(anibus)]
Aur(elia) Sambatis
abens ius li
berorum vixi
t ann(os) XXV m(enses) V
d(ies) XI f(elix) anima re
dedit. Cui gem
ens Victorinu
s maritus. . .
Ave vale viat[or]*

Dedicația *D(is) [M(anibus)]* e gravată pe brâul care desparte cele două câmpuri. Nu se distinge decât inițiala *D* din *D(is)*, în stânga ; spre dreapta piatra e roasă mult. La sfârșitul rândului 2 e spațiu pentru o literă și în rosătura petrei, privind cu atenție, se distinge urma unui *S*. E de remarcat în r. 3 forma *abens* în loc de *habens*, în r. 6 forma *anima* în loc de *animam* ; în r. 9, la sfârșit, câteva litere distruse — probabil era un verb sau o expresiune cu înțelesul de *posuit*. În ultimul rând multe ligaturi, iar ultimele două litere distruse.

Fig. 6 Foto C. Brătescu

Numele *Sambatis* (genetiv) apare pentru prima dată în inscripția noastră. Il găsim în Frigia sub forma Σαμβας (vezi : Pape,

Wörterb. griech. Eigennamen, II, p. 1335). Il găsim însă și între numele celtice sub forma *Samb=ätus* (vezi A. Holder, *Altceltischer Sprachschatz*, II, col. 1337, s. v.). Vre-un raport între Σαμῆς frigian și *Samb=ätus* celtic, rămâne de cercetat. Deocamdată e de luat în considerație, pentru monumentul nostru, faptul că obiceiul de a reprezenta pe monumente funerare portrete — figură întreagă e caracteristic regiunilor celtice. Pieptănătura celor două femei de asemeni o găsim pe monumentele din aceleași regiuni.

Pentru datarea monumentului nu avem nici un element precis. După forma literelor și ortografie, foarte probabil, datează din sec. III d. Cr.

3. Fragment dintr'o stelă funerară de marmoră — colțul de sus din dreapta, cu o mică parte din câmpul inscripției — înalt de 0.81 m. lat 0.27 m., gros 0.19 m., găsit în Constanța, încastat în zidul unui bazin de apă din curtea locuitorului Leon Eghise din str. I. C. Brătianu.

După cecece se păstrează (fig. 7), fața stelei se împărțea în două câmpuri — al inscripției și al reliefului — și se termina sus cu un fronton având o rozetă în interior; în vârf, probabil, o proeminență; iar de o parte și de alta, după urmele păstrate, acroterii. În câmpul reliefului erau reprezentate mai multe portrete-bust — poate două. Se păstrează cel din dreapta. al unui bărbat, cu barbă, îmbrăcat pe de-desubt cu o tunică, iar pe deasupra cu toga prinsă pe umărul drept cu o fibulă. În partea dreaptă a pieptului suprafața e scobită, ca să poată fi reprezentată în relief mâna lui dreaptă apucând de mâner un instrument, sau mai degrabă un pumnal (?).

Din inscripție se păstrează fragmente din 5 rânduri. Literile au o înălțime de c. 0.05 m. și sunt cu îngrijire gravate.

Cetim :

[D(is)] M(anibus)
...x princeps d(uplicarius) f(rumentarius) (?)...
... i vixit an(nos) XLIV
... [f]ilia bene m(erenti]
... ;

În r. 2 litera X este probabil din cognomenul defunctului, iar la sfârșit, ultima literă, după fragmentul păstrat, poate fi un E sau F.

În r. 3, la sfârșit, fragmentul de sus dintr'o bară oblică spre dreapta este desigur din V. În r. 4, patru litere rupte dela mijloc, sensul lor însă nu poate fi pus la îndoială, ILIA. Din ultimul rând nu se păstrează de-

Fig. 7 Foto C. Brătescu

cât trei fragmente din partea superioară a trei litere: două verticale și unul rotund, O probabil.

Privitor la dată, cred c'ar putea fi fixat cu aproximație în sec. III d. Cr.

MONUMENTE SCULPTURALE

4. Fragment — bustul fără cap — dintr'o statuă virilă, de marmoră, înalt 0.50 m., lat între umeri 0.58., găsit în Constanța, strada Vasile Lupu colț cu str. Bucovinei. No. inv. 13, (fig. 8).

Fig. 8

Foto C. Brătescu

Statua reprezenta, desigur, un personaj distins, poate vreun demnitar înalt. Imbrăcat cu o tunică pe dedesubt, iar pe deasupra cu toga măiestrit aranjată în pliuri, ține mâna stângă la piept, sprijinită în pliul togii, iar dreapta lăsată în jos, ținea probabil un rulo sau un obiect în legătură cu calitatea pe care o avea ca onorat. Lucrarea din epocă bună romană — sfârșitul sec. I sau începutul sec. II d. Cr.

5. Fragment dintr'o statuă feminină, de marmoră — torsul dela solduri până ceva mai jos de genuchi — înalt 0.65 m., lat 0.47 m., gros 0.21 m., găsit în Constanța, la Vila Pariano, (fig. 9). Nr. inv. 28.

Stă în poziția de repaos, sprijinindu-se pe piciorul drept. Mâna stângă, lăsată în jos pe lângă corp, are pumnul strâns, ca și când ar ține ceva. Imbrăcămintea e compusă dintr'un hiton lung fără mâneci și o mantie din care un capăt e aruncat peste mâna stângă.

În dreapta, lipit de piciorul stâng al statuei, stă un copilăș, imbrăcat cu o tunică și o mantie, al cărei capăt, în dreapta, e aruncat

peste mâna stângă îndoită dela cot și adusă în față. În pliul format de capătul mantiei și cu mâna dreaptă ține niște fructe.

Statua era făcută ca să fie așezată lângă un perete sau într'o nișă, pentru că spatele e plat, numai pliurile mantiei sunt redată schematic.

Silvio Ferri (*Arte romane sul Danubio*, nota 1, p. 104) crede că acest tors ar putea aparține unui grup asemănător cu grupul

Fig. 9

Foto C. Brătescu

Medeei cu cei doi fii dela Budapesta (*Arch. Epigr. Mitth.* XIII, 44). Împotriva acestei păreri ar fi poziția torsului nostru, poziție de repaos, care presupune o atitudine liniștită, sau cel mult de durere resemnată, mai degrabă decât o atitudine agitată, gata să treacă la faptă, cum ar fi cazul Medeei. Mai degrabă aș apropia torsul nostru de statua dela Cluj (vezi la Ferri, *loc. cit.* p. 296, fig. 386) și amândouă, mai probabil, aveau rolul de statui funerare. Reprezentarea copilului alături poate ar trebui pusă în legătură cu acel *ius liberorum* care, desigur, în provincie era mai mult apreciat.

Lucrare bună din epoca imperială, sec. I—II d. Cr.

6. Placă de marmoră, înaltă 0.82 m., lată 0.45 m., groasă 0.20 m., găsită în Constanța. No. inv. 11, (fig. 10).

Fașa e lucrată în formă de nișă dreptunghiulară, încadrată, de o parte și de alta, de doi pilastri, pe fața cărora aleargă vrejul de

viță de vie cu frunze și struguri și care, sus, sprijină un fronton cu acroterii de palmete în formă de S, de o parte și de alta, și o proeminență în vârf, iar în interior o rozetă. În nișă e reprezentat, în relief înalt, Dionysos, în poziția de repaos, având numai pielea de panteră atârnată de umărul drept, cu frunze de viță și struguri împlețiți în păr, din care două șuvițe cad peste umeri. În mâna dreaptă ține

Fig. 10 Foto C. Brătescu

un vas — Kantharos — din care varsă, iar stânga e ridicată lateral — piatra fiind deteriorată nu se poate vedea dacă ținea ceva. În partea stângă stă pantera cu capul ridicat spre el; în cea dreaptă zeul Pan ridică cu dreapta un obiect spre gură — poate naiul — iar în stânga, lăsată în jos, ținea un obiect, iarăși deteriorat.

După tehnica întrebuintată și formele clasicizante, lucrarea este desigur o imitație după vreun model răspândit în provincie și ar putea fi datată în sec. II d. Cr.

7. Placă de calcar, înaltă 0.52 m, lată 0.50 m, groasă 0.18 m., găsită în Constanța, No. inv. 5. Într'un câmp adâncit, cu o ramă simplă, e reprezentat Dionysos în aceeași atitudine ca în No. precedent. Pielea de animal e atârnată pe umărul stâng; cu dreapta

varsă din kantharos, iar cu stânga ține thirsul. În stânga lui un vrei de viță cu struguri, iar jos pantera. La dreapta relieful continua, însă placa în această parte e deteriorată. Ca dată, aparține fără îndoială tot sec. II d. Cr.

8. Fragment dintr-o placă de marmoră, cu relief, înalt 0.33 m. lat 0.52 m, gros 0.11 m, găsit în Constața, B-dul Independenței 160, No. inv. 48 (fig. 11). Într-o nișă limitată de doi pilastri pe cari se sprijină o arcadă, e reprezentat în relief călărețul trac, alergând spre dreapta, îmbrăcat în tunică încinsă la mijloc și cu mantia fluturând în vânt. În mâna dreaptă ridicată în sus ține un obiect scurt — probabil o parte din lance, restul fiind pictat — gata să isbească miștrețul ce vine spre el și pe care-l întâmpină un câine. Lângă pilastrul

Fig. 11

Foto C. Brătescu

din dreapta e obișnuitul pom cu șarpele încolăcit pe el. Mai la dreapta, dincolo de pilastru, probabil într-o nișă asemănătoare, acum distrusă, e reprezentată Cibeles stând pe tronul ei între cei doi lei.

E probabil că acest fragment făcea parte dintr-un monument funerar și s'ar putea data în sec. II d. Cr. Cu privire la locul unde a fost găsit, vezi cele spuse mai sus cu privire la sarcofagul din B-dul Independenței.

9. Placă de marmoră cu scena mithraică în relief — ex-voto — lungă 0.31 m, înaltă 0.30 m, groasă 0.40 m, spartă în două și lipsindu-i din marginea stângă o bună parte, găsită de d-l arhitect G. Andriescu în Constața, pe terenul căilor ferate, lângă gară, str. Carol și dăruită muzeului. No. inv. 184 (fig. 12).

Mithra, în costumul frigian, ingenunchind pe taurul trântit la pământ, îl apucă cu stânga de nări, iar cu dreapta îi înfige pumnalul în grumaz. Câinele, tovarășul credincios al lui Mithra, se repede din față să înghită picăturile de sânge. Lângă câine unul din cei doi dadophori, cu torța aprinsă ridicată în sus — desigur că de cealaltă parte — acum distrusă — era cellalt dadophor cu torța lăsată în jos.

Mai sus — tot în dreapta — figura Lunei — de cealaltă parte — distrusă — era desigur a Soarelui. Deasupra lui Mithra se observă ghiarele și capul corbului, mesagerul soarelui, care aduce ordinul de ucidere a taurului.

Desigur că în Tomi, ca port la mare, cultul lui Mithra s'a răspândit de vreme, încât trebuie să fi existat aci nu numai ex-voto, ci chiar temple.

10. Fragment dintr'un capac de sarcofag, de calcar, înalt 0.62 m, lat, ceea ce se păstrează, 0.87 m, latura superioară a frontonului 0.85 m,

Fig. 12

lungimea păstrată 0.85, găsit la Cernavodă împreună cu stela lui Valerius Germanus (vezi mai sus No. 1), căruia desigur îi aparținea și sarcofagul, fiind din acelaș material ca și stela și prezentând asemănări și în tehnica reliefului, în special vrejul de iederă stilizat în formă de undă etruscă. No. inv. 122 (fig. 13).

În fronton e reprezentat capul Meduzei cu aripi și șerpi înodați în păr. Caracteristice însă la fragmentul nostru sunt acroteriile, în formă de sferă de elipsă, decorate cu acant și palmete în relief și cele două laturi în pantă în formă de acoperiș cu țigle (vezi la C. Brătescu, *Sarcofagul cu simboluri din Constanța* p. 36 A. Aziz, *Notice*). Această caracteristică îl așează în grupul sarcofagului cu simboluri din Constanța.

Ornamentarea fezelor acroteriilor e de o compoziție simplă, clară

și armonioasă. Din colțul acroterei răsare o tufă de acant, din care tulpina se ridică în sus pe linia colțului, terminându-se probabil cu o floare, acum distrusă, iar două frunze bogate se revarsă una într-o parte și una în alta, urmând limita de jos a celor două fețe. Din colțurile laterale se ridică alte două tulpini terminate fiecare cu câte

Fig. 13

Foto C. Brătescu

o serie de 4 și 5 palmete, a căror linie în formă de S pozitiv pe o față și întors pe cealaltă e în perfectă armonie cu rotunjimea acroterei.

Carnozitatea frunzelor și simplitatea clară a desenului justifică datarea monumentului în prima jumătate a sec. II d. Cr.

Gr. Florescu

Conferențiar la Facultatea de litere din București

POARTA ȘCOLII

*Pământul de veacuri în haos svârlit,
Sburând alerga după soare,
Când eu, un copil, îl credeam neclintit,
Un șes mărginit de o zare.*

*Dar mama, pe toamnă, când frunzele cad
Și visul se spulberă'n fire,
Deschise o poartă străveche de brad,
Ducând într-o sumbră clădire.*

*Doi ochi mă priviră, adânc fulgerând ;
Doi ochi mi-arătară abisul !
Văd globul, o piatră în haos sburând.
De-atunci, mi-am pierdut paradisul !*

*Căci astăzi, când zorii mă fură din vis
Și razele-mi bat în perdele,
E doar ca să-mi spună că sbor prin abis,
Un strop de pământ printre stele.*

Grigore Sălceanu

COMTESSE DE NOAILLES

AMINTIREA STRĂBUNILOR

Văzul lumina zilei într'un pământ latin,
Iar visul mi s'alese cântare pastorală —
Și-am fost așa legată de-o taină ancestrală,
Să-mi părăsesc hotarul, spre altul să înclin.

Zare de spirit, Franță, cu soare de argint,
Când ale tale flacări un foc mi'nîliră,
Știu că'n depărtare și'n vis am altă țară,
Care-mi torsese soarta cu fus neostenit.

Tata-mi spunea de-o viață bucolică, mănoasă,
De 'ntinsuri smălțuite cu 'nalt porumb și grâu, —
Mi'nchipuiam prin brazde 'nnotând până la brâu
Pe un țaran șagălnic cu inimă duioasă.

Odat'apoi cântară ciudat niște viori.
Aplauda Parisul doiniri sfâșietoare, —
Chemarea lor mână pe căi rătăcitoare,
Pe care ochi-mi dornici sorbeau prelungi flori.

Un lăutar din banda cu-atât de scurt popas
Cânta, să mă răpească, din fluierul lui Pan,
Și poate că viața-mi clintită'n veci din plan,
De-acel frenetic cântec legată a rămas...

Și-apoi, copilă încă, am mers, parcă fu azi,
În țara aurită, vorbăreață, naivă...
Îmi amintesc de zile — zori purpurii în stivă,
De goi copii, de vite, de albi pereți, de brazi.

Aci palate, temple, morminte se iviră,
Din care al meu suflet neștiutor — plecase...
Din care vremuri oare, columbe, se păstrase
Curata gângurire, ce zei-mi dăruiră?

Târziu în Michelet, cu dragoste încinse,
Cetăți, eroi, legi, patimi găsindu-le în bloc —
M'am închinat la vatra de-apurare cu foc,
Ce Roma în roire la nații dăruise.

Azi laudă s'aduce spre părinteasca țară,
Pe care munca, lupta și artele-o 'nnăițară,
Prin vocea către Franța eternă închinată, —
Ce salutând ferice și lirice 'mbinări,
Îmi scrise, slăvind lutul originarei zări;
„Tu ne-ai sosit de-acolo, precum Ronsard al'dată! ”¹⁾.

Traducere de D. Stoicescu.

PELERINUL

*Cu-al jertfei dor îngemănat cu chinul,
Uitând de-avutu'n urma lui rămas,
Un trup și-un gând din al plecării ceas,
Pe asprul drum zorește pelerinul.*

*Și zi de zi, poruncitor, destinul,
Îi poartă'n sânge istovitorul pas
Spre sfântul loc de tihnă și popas,
Miraj ce'n piept îi năbușe suspinul.*

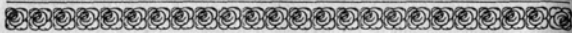
*Și cum sub focul soarelui de vară
Se mistue'n a nerăbdării pară
Atras de straniul necunoscut,*

*El merge 'ntins, nepăsător și mut,
Că'n lungă cale tristă și amară
Nu-i cei dintâi nici ultimul căzut.*

V. Lăiniceanu

¹⁾ Maurice Barrès a scris poetei: „Tu ai venit de la Dunăre ca Ronsard”...

NOAPTE LA ȚARM

Pe cărări necunoscute din afund de zări cernite
Sol pribeag în besna nopții, sus, luceafărul răsare,
Revărsând sfios în haos albe raze ostenite
Peste-a apelor adâncă, largă necutremurare.

Portul doarme... nici-o navă lângă țărm nu-l ancorată,
Nici-o vâslă nu s'aude, nici-o șoaptă nu se 'ngână,
În a liniștei domnie să presimt ca altădată
Taina dragostei apuse peste mine iar stăpână.

Și pe când cu pași zăbavnici rătăcesc în noaptea tristă
Fără țintă, fără vrere, ca o briză 'n larg de ape,
Nu mai știu de-a fost aevea fluturarea de batistă
Ce-ai făcut-o 'n amintirea vremii cât ne-am fost aproape.

Nu mai știu... și sub puterea unei vrăji fără de nume
Ce-și îndreaptă către mine oastea ei de umbre sure,
Ostenit ca pelerinul râvnitor de altă lume
Trupul trudnic mi se pleacă tihna lutului s'o fure.

Și simțind atunci tăcerea cum în sufletu-mi pătrunde
Amuțind atâtea doruri revărsate în cascade
Peste-a dragostei ruină unde gândul mi s'ascunde.
Visul — pasăre rănită — se rotește 'n sbor și cade.

V. Lăiniceanu.

EMINESCU, INSPIRATUL MĂRII

*Fantazie, fantazie! Când suntem numai noi singuri,
Ce ades mă porți pe lacuri și pe mare....*

Eminescu

Constatarea că Eminescu e un poet al mării, dacă nu e nouă, are totuși ceva din frăgezimea florii care nu și-a desvăluit încă lumea ei de parfum, are ceva din inedit. Firea eminesciană, care s'a compăcut în singurătatea pădurilor de brad, în liniștea ramurilor de arini și în taina teilor mirositori și care a adus în poezie strălucirile de pe lacurile albastre, — a găsit, încă din primele sale manifestări lirice, în mare, în mediul marin, un izvor de inspirație potrivit cu metafizicianul budist care se afla în Eminescu.

Eminescu a văzut marea târziu, într-o vreme când era pe deplin format și consacrat ca poet, și anume cu ocazia călătoriei pe care o face în Italia prin lunile Februarie—Martie 1904; călătoria are loc după câteva luni de odihnă într'un sanatoriu din Döbling, în apropierea Vienei, unde fusese internat în urma semnelor de neastetată nebunie. E de notat, însă, că Sonetul Veneției, scris de poet în 1884, a fost compus fără ca poetul să fi văzut Veneția, prin urmare când nu cunoștea încă marea.

Ca poet, Eminescu a cunoscut marea, întâi de toate, din lecturile sale și a cunoscut-o, după toate datele pe care le-am întâlnit, prin intermediul poeziei grecești antice, în special din Homer, mai puțin din lirica latină. Poezia mării din poemele homerice, cu precădere poezia din Odiseia — care cred că poate fi numită cu subtilul de „poema mării” —, a influențat mult pe poet. Influența e frădată de unele expresii, de unele comparații și afitudini caracteristice îndeobște lui Homer. Talazurile mării sunt negre, peisaj lugubru obișnuit poetului grec. Corăbiile sunt negre — culoare în care apar toate corăbiile la Eminescu — întocmai ca nava pe care Agamemnon se hotărăște să o lanseze pe mare, însoțită de jertfe pe altare și, mai presus de toate, purtând-o pe Criseis, luată pe nedrept lui Ahile. De pătările aquatice spre care păsările își iind aripile sunt deasemeni negre. În fața mării, poetul însuși vine gânditor ca bătrânul Crises, când se duce adânc îndurerat pe țărmul răsunător de valuri, sau ca Ahile în momente de tristețe. În privința afitudinii poetului în fața mării, tot în această epocă de trăire în clasicism, l-a influențat afitu-

dinea filosofului din Poemul Naturii al poetului latin Lucrețiu, Cântul II, *suave mari magno*, străbătut de gândul că totul e caduc pe lume, când vede o corabie în ghiarele furtunii, la fel cu atitudinea Ceza-
rului din Impărat și Proletar. Pe marea văzută prin luneta imaginației sale, după lecturile făcute, nu plutesc bărci ori corăbii, ci „*ternave*” romane, ca în Horațiu, iar vântul nu e altul decât „*Eol*” din Virgiliu.

Așa a văzut Eminescu marea în poezia sa de adolescență, o mare scoasă din versuri grece sau latine, alimentată — desigur — de lirica germană clasică.

Din momentul însă când a cunoscut pe romantici și, odată cu ei, pătrunzând în panteonul filosofiei indice, — marea a început să-și mărească importanța ei pentru Eminescu și a devenit *treptat*, dintr'un motiv secundar, unul principal. Cu prilejul acesta a avut loc și o dedublare a mării în: Ocean — de o parte — și Marea propriu zisă, de alta, care uneori avea să se asocieze, prin valurile sale și prin farmecul de lună, cu lacul — obiectul extazului romantic. Concepția budistă se va greșa pe această nouă materie poetică, pentru că să dea mării acel conținut filosofic pesimist după care ea întrușchează sbuciumul zadarnic al lumii și patima clocofitoare a sufletelor.

La Eminescu apare deobicei oceanul cu aspect nordic de îngheț, de întinderi glaciale, peste care sunt așternute candori de zăpadă, de dealuri și câmpii plutitoare, ca în aceste versuri:

Câmpii și dealuri de zăpadă

La nord plutesc...

*

Ghețarul rece dus de ape...

Sloiurile de ghiață — o altă imagine a oceanului înghețat:

Ca iarna cea eternă a nordului polar

Se'ntinde amorțirea în sufletu-mi amar,

Nimic nu luminează astei pustietăți,

Doar sloiurile par ca ruine de cetăți

Plutind...

(Apari să dai lumină).

*

Iar peste mii de sloiuri, de valuri repezite,

O pasăre plutește cu aripi ostenite.

(De câte ori, iubito).

În fine, Oceanul înghețat în toată măreția lui spectaculoasă:

De câte ori, iubito, de noi mi-aduc aminte,

Oceanul cel de ghiață năzare înainte....

Spre deosebire de mare, Oceanul apare personificat în poezia eminesciană, în Sonetul Venetiei, unde Oceanul — anticul zeu Okeanos — plânge omeneste pe canaluri moartea iubitei sale :

*Okeanos se plânge pe canaluri,
El numa'n veci e'n floarea tinereții,
Miresei dulci i-ar da suflarea vieții.
Isbește 'n ziduri vechi, sunând din valuri.*

În „Mitologicele“, poemă în care totul ia o înfățișare burlescă, e amintit în treacă Oceanul Pacific :

*Groznic s'a îmbătat uraganul — soarele zice —
Nu-i minune-a băut jumătate Oceanul Pacific.*

Oceanul e văzut de Eminescu mai mult sub acest aspect de iarnă. Mărea însă, cu care Eminescu a identificat nu numai sbuciumul etern al întregii lumi, ci însăși existența sa, a îmbrăcat la el un aspect cu mult mai variat. De unde oceanul apărea numai cu privescerea iernatică, marea avea să fie privită de Eminescu în mai toate nuanțele ei, dela verdele suprafeței sale până la reflexul negru, întunecos și adânc, alături de strălucirea argintioasă a plăcilor pe care marea le mișcă și alături de undele pontice „boite cu roșă lumină“. Dar nu numai nuanța, coloritul marin, se desprinde din poezia eminesciană, ci starea însăși de liniștire a mării, ca Mediterana spre care se îndreaptă galbenul Nil (Egiptul), starea de intempestivă răscolire, când marea înalță „frunzi de valuri“, talazuri care turbează tipând, alergând și rostogolindu-se spumegoase, urlând îngrozitor — cum o descrie în tinereasca odă „La Heliade“, pentruca să compare cu ea geniul tumultuos al lui Heliade Rădulescu, sau în inedita „Când marea...“.

*Sublim însă e cântul când tipă și ia 'n goană
Talazurile negre ce turbă, se răstoarnă
Și spumegă ca furii și urlă 'ngrozitor.*

(La Heliade).

*

*Când marea turbează de valuri împinsă
Și-și scutură coama de spume și vânt...*

(Inedită, public. de Il. Chendi).

Plină de farmec este imaginea mării străzevii, pe care Eminescu o relevă în mai multe rânduri, arătând toată frumusețea rece al cărei spectator ești, când străbați cu privirile apa verzue de alge, sau albastră de azurul cerului. Tabloul mării, așa cum l-a pictat Eminescu în versuri, începe prin a desvălui splendidul peisaj dela suprafață, pătrunzând în taina poetică a primelor straturi de apă :

*Când privește oglanda mării
Vezi în ea
Țărături verzi și cerul sărei,
Nori și stea*

E o reflectare a naturii înconjurătoare în mare, după care —
imediat — poetul face următoarea supoziție:

Un minut dacă te-ai pierde

Tu măcar

Sub noianul mării verde...

(Inedită, public. de A. C. Cuza).

În alte versuri apare tocmai această priveliște a mării de sub
noianul apelor, ca în „Motologicele”, unde Soarele, personificat, se
apleacă să împace marea furioasă și,

Lin netezește-a ei față albastră și-adânc se arată,

În luminoasele valuri a ei și sânu-i desmiardă

Cu tot aurul razelor lui....

Poetul dă și peisajul de abis al mării, insistă asupra lui, poate
pentru că profunzimea mării găsea o identitate oarecare cu gândurile,
cu firea sa.

Marea, privită ca dintr'un clopot de scafandru, se lasă sur-
prinsă de privirea poetului cu tot adâncul ei negru, mort, rece :

... în fundul sălbatec al mării

— — — — —

In fundul cel umed al mării turbate

In lumea-i noptoașă, în sânu-i de-amar.

(Când marea...).

Eminescu vorbește de „neagra adâncime” a mării în poemul
„Diamant din Nord”, sau de „apele mării adânci” în „Mitologicele”,
arătând ce posedă „marea 'n fund” în „Egiptul” — pentru că, în
felul acesta, să dea o imagine oarecum perfectă a mării liniștite, dar
mai ales sbuciumate, nu numai la suprafață ci chiar în adânc, așa
cum plăcea spiritului său juvenil.

Marea l-a mai atras pe Eminescu prin frumusețea cerului re-
flectat în ape, imagine care îl fermeca în cel mai înalt grad. Cerul
oglundit în mare!

Oglinda mării — „marea oglindă a mării” din Sărmanul Dio-
nis — cuprinde în ea ca într'o oglindă magică: stelele, luna, lucefărul.

Stelele 'n cer

De-asupra mărilor

Ard depărtărilor,

Până ce pier.

(Postumă).

Oricâte stele ard în înălțime,
Oricâte unde=aruncă 'n față=i marea,
Cu=a lor lumină și cu scânteierea...

(Postumă — Sonet).

*

.....o mare de stele.

(Mortua est).

Lună tu, stăpână=a mării, pe a lumii boltă luneci

— — — — —
Peste câte mii de valuri stăpânirea ta străbate,
Când plutești pe mișcătoarea mărilor singurătate!

(Scrisoarea I).

*

Și din neguri, dintre codri, tremurând s'arată luna:
Doamna mărilor și=a nopții...

(Scrisoarea III).

*

Luna 'n mare își aruncă chipul...

(Egiptul).

*

Zadarnic apelor stăpân
Lumină discul zarea.

(Inedită, public. de Il. Chendi).

Tu nu mai ești în visu=mi luceafărul pe mări.

(Apari să dai lumină).

*

Privia în zare, cum pe mări
Răsare (luceafărul) și străluce...

Dar un luceafăr răsărit
Din liniștea uitării
Dă orizon nemărginit
Singurătății mării.

— — — — —
— — — — —
Când ale apei valuri trec
Călătorind spre dânsul (= luceafăr)

*El tremură ca alte dăți
In codri și pe dealuri,
Călăuzind singurătași
De mișcătoare valuri.*

(Luceafărul).

Un astru care l-a impresionat deasemenea pe Eminescu, prin reflexul său pe apa mării și în adâncime, e soarele, astru care — prin luminozitatea lui, deci prin lipsa lui de taină, de mistică — a inspirat mai puțin pe romantici și pesimiști. La Eminescu îl găsim totuși ca motiv impresionant, atât în versuri cât și în proză, ca d. ex. în „Mitologicele”, unde Soarele boeste — este expresia lui Eminescu — apele mării cu lumină roșie, împacă valurile și netezește fața albastră a mării cu gesturi de unchiș blând și bun, luminând marea cu tot aurul razelor lui; sau ca în „Cezara”, unde „soarele slăpânea cerul și umplea sânul mării cu lumină”.

În afară de variatele culori pe care le ia marea poeziei eminesciene, în afară de feeria nopților care își pleacă bolta cu lună, stele și luceferi pe negrul apelor — Eminescu a surprins în vuetul mării înfuriate acel cânt sublim al talazurilor negre, îmbinare de muzică înaltă și doliu, iar în liniștea ei acea singurătate mișcătoare, căreia îi dă un orizont nemărginit straia luceafărului. Poezia romantică l-a făcut să asculte, cu urechea atentă la mare, dangăte iluzorii de clopot:

*Din pământ și de sub mare s' aud sunete ce cresc.
Marea 'n fund clopote are, care sună 'n orice noapte.*

* * *

În legătură cu marea, am de relevat unele motive și atitudini care găsesc la Eminescu o înțelegere deosebită din punctul de vedere al evoluției în concepția sa asupra umanului și universalului. Motivul razei astrale, motivul pasărilor mării, atitudinea omului în fața mării, ca individ aparte, și a omenirii ca totum al existenței sbuciumate pe pământ — iată motivele și atitudinile înlănțuite de mare, de poezia lui Eminescu.

Motivul razei pornite din steaua ce trece pe cer spre fundul mării, pentruca acolo să strălucească în piatra de mărgăritar, o aflăm în poezia inedită „Când marea...”:

*Atunci printre nouri, prin vânt și prin unde
O rază de aur se toarce ușor
Și 'n fundul sălbatec al mării pătrunde...*

Ce caută raza din ceruri venită...?

In fundul cel umed al mării turbate

— — — — —
*Lucește o steauă în piatră schimbată,
In mărgăritar.*

Raza astrală e comparată cu un amant, comparație slabă, ușor făcută, nebine definită, în contrast cu frumusețea motivului. E „amantul căzut dintre stele, ce rece în mare murea“.

Al doilea motiv, al pasărilor mării, are o mai mare amploare, apărând într'un șir de poezii: „De câte ori, iubito“, „Nu mă înțelege“, „Tot mai departe“ (inedită), „Apari să dai lumină“, „Cu pânzele atârinate“. În toate poeziile acestea trece în sbor un stol de pasări, afară de poezia „De câte ori, iubito“ în care apare numai o pasăre.

Motivul pasărilor, care trec între cer și mare, dă prilej pesimistului din Eminescu să divagheze pe tema caducității omenescii. Păsările zboară obosite; unele cad pradă mării: oamenii trecând prin viață, istoviți de griji și de necazuri, cad în luptă cu eternul sbucium uman.

Un alt motiv, pe care nu l-am menționat, deși prezintă o importanță mare la Eminescu, este motivul undelor mării care se rotesc și pier, motiv achiziționat și dezvoltat — după toate probabilitățile — sub imperiul budismului, a concepției budiste despre substanța metafizică a mării.

*Au nu știi tu ce suntem? Copii nimicniciei,
Nefericiri zvârlite în brazdele veciei,
Rotiri strălucitoare a undelor albastre,
Pândirea noastră spuma nimicniciei noastre,
Iar visuri și iluzii pe marginea uitării,
Trec și se pierd în zare ca paserile mării.*

(Nu mă înțelegi).

*

*Dece mă întristează
Că valurile mor,
Când altele urmează
Rotind în urma lor?
— — — — —
De ce rămân atâtea'n veci
Și numai omul moare?*

(Cu pânzele atârinate).

*

*Ei (= oamenii) numai doar durează 'n vânt
Deșerte idealuri, —
Când valuri află un mormânt,
Răsar în urmă valuri.*

(Luceafărul).

X Marea, în concepția lui Buddha, reprezenta zbulciumul omenesc și totodată vanitatea zbulciumului omenesc, iar fierberea clocotitoare a apelor — patima sufletelor umane. Adică, tocmai ceea ce găsim la Eminescu. Înțelesul, accepțiunea aceasta nouă, pe care o dă Eminescu mării, a împrumutat-o dela budism numai pentru că lămurea, preciza o atitudine în care el găsea toată explicația existenței și a rostului nostru în viață. Omul și marea, două entități, așa cum le-a pus față în față Baudelaire, amândouă nepătrunse, pline de mister, oglindindu-se una într'alta, înțelegându-se numai ele în de ele, apar în poezia eminesciană bine definite.

A fost o vreme când Eminescu era dominat, copleșit de pustiu — un fel de plictis, de urât, de spleen baudelerian —, de ideea morții și de mare, cum reese din poeziile sale dinaintea anului 1880 și cum se vede mai bine într'una din acele poezii inedite până la apariția volumului editat sub îngrijirea lui Ilarie Chendi. Citez din această poezie semnificativă strofele :

*Zadarnic apelor stăpân
Lumină discul zarea,
În al tău suflet se îngân'
Pustiul, moartea, marea.*

*

*O, nu mai crede în minuni
Pe când te-alungă soarta
Spre cele trei deșertăciuni:
Pustiul, marea, moartea.*

Am zis : a fost o vreme când Eminescu era dominat de aceste trei deșertăciuni, dar Eminescu a fost dominat de pustiu, de moarte și de mare în tot cursul scurtei sale vieți ; a fost însă o vreme când era dominat, copleșit în mod tiranic de ele, vreme care corespunde epocii de aprofundare, de îmbăiere spirituală în budism, în mistica și concepția pesimistă a credinței, care — i se părea lui Eminescu — dădea răspunsul necesar întrebărilor pe care și le punea. Marea ca simbol al deșertăciunilor — patimi, dureri psihice și suferinți fizice — apare în poezia budistă întocmai ca în poezia eminesciană. Ca un Brahman, Eminescu a străbătut marea și viața cu ochiul, le-a ghicit contingentele, le-a trasat asemănările isbitoare. Lumea cu sbuciumul, marea cu valurile și vârtejurile ei, omenirea cu idealul, oceanul cu

profunzimea de abis. Luceafărul, rece și nemuritor, va trebui să se nască din păcat, din marea sbuciumată a budismului, pentru dragostea Cătălinei. Cezarul va coborî din faetonul său de gală pe malul mării, pentruca marea să-i arate zădărnicia oricărei prefaceri. Copila de Crai va privi dela fereastra dinspre mare și se va simți atrasă de fundul mării. Corăbii, pasări, speranțe vor pleca să infrunte valurile și vânturile mării, fără să știe care vor atinge țelul visat. Pentru Eminescu marea a fost un alinător al suferințelor, marea sfântă și indiferentă — două apelative pe care i le-a dat sub puternica impresiune care a făcut-o asupra geniului său marea.

Zdrobot de durerea pe care i-ar produce-o moartea iubitei, spune poetul în „De-aș muri, ori de-aș muri” :

Eu aș plimba durerea pe mări necunoscute.

iar altădată :

*O, valuri ale sfintei mări
Luați-mă cu voi !*

versuri care explică și mai bine identificarea, cununia poetului cu marea, ca logodirea dogelui Veneției cu undele Adriatiei.

Uneori chinuit de suferințe metafizice, pustiit de viața cotidiană, alteori căutând o fericire pe care nu o găsește nicăeri, — preferă soarta unde „fără nume” ce pierе, fiindcă, în ultimă analiză, totul e ardere — stingere, viață și moarte (Cu pânzele-atârinate). Câteodată merge și mai departe : dacă tu, spune el iubitei sale, ai privi în sufletul meu, ai vedea toată tristețea și tot lugubru din el, întocmai ca pustiul adânc al mării, sicriu pentru un suflet mort (Când privești oglinda mării),

L-am numit pe Eminescu „un inspirat al mării”, pentru sensibilitatea cu care a învăluit în scrisul său marea, fără să fi trăit în preajma ei ca un Heine sau Platen-Hallermund, pentru armonia descriptivă cu care și-a imaginat-o, pentru concepția care și-a format-o asupra ei. L-a inspirat atât Oceanul cât și Marea, scriind pentru fiece care — dar mai cu seamă pentru mare — versuri străbătute de o simțire înțelegătoare de poet. Marea i-a inspirat poezii de talia Luceafărului și postumei „Dintre sute de catarge”, compoziții de o vastă generalitate. Dacă Eminescu ar fi scris numai „Dintre sute de catarge”, tot ar fi meritat numele de poet inspirat al mării.

Eminescu a dat poeziei române cel mai trumos pastel marin — marea sub seară — în poema Împărat și Proletar, pastel pe care îl transcriu în rândurile imediat următoare :

*Scântee marea lină și plăcile ei sure
Se mișcă una pe-alta ca pături de cristal
Prin luncă prăvălite ; din tainica pădure
Apare luna mare câmpiilor azure,
Umplându-le cu ochiul ei mândru, triumfal.*

*Pe undele incete își mișcă legănate
Corăbii învechite scheletele de lemn;
Trecând încet ca umbre, în pânzele umflate
În fața lunii care prin ele-atunci străbate
Și'n roată de foc galben stă fața-i ca un semn.*

*Pe maluri sdrumicate de aiurirea mării,
Cezarul mai veghează la trunchiul cel plecat
Al sălciei pletoase, și 'ntinse-a apei mării
În cercuri fulgerânde se pleacă lin suflării
Zefirului de noapte și sună cadențat.*

Pe Eminescu nu l-a interesat cât aur duce marea în negrele
ei corăbii, dar a înțeles

*.... marinarii pe mare imblând
Isbiți de talazuri, furtune,
Isbiți de orcanul gheșos (și) urlând
Speranța îi face de uită de vânt
Și speră la timpuri mai bune.*

(Speranța, Ed. Adamescu).

și s'a îndreptat vehement contra generației de scriitori tineri — con-
temporană cu el — care „mânjea marea cu valuri“, „o mare de în-
ghet“, cum o caracterizează el în Epigonii. Ataca lipsa acestora de
înțelegere a ceea ce e mai frumos, mai susceptibil de taina sufletelor
noastre chinuite sau induioșate. E revolta unei inimi de o sensibi-
litate excesivă, jignită de nepăsarea, de lipsa de artă a poezilor vremii sale.

*

Cu gândul la moarte, poetul scrie versuri pentru acel somn
etern pe care și-l dorește acolo, la marginea apelor mării, peste care
luna își va trece argintul, în vreme ce „mereu va plânge apa“, iar
pădurile de brad își vor așterne liniștea, acoperindu-l singurătatea —
după care era însetat — cu cerul senin, albastru deasupra apelor ră-
sunătoare la țărnul în care poetul va odihni fără prieteni. Viziune
nocturnă. Procesiunea se va opri tristă și smerită, va coborâ de pe
umeri patul din ramuri tinere și mirositoare de tei, iar luna va iradia
lumini tăcute în inserarea ce se lasă pe acest țărm de mare, unde

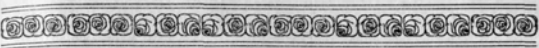
<i>.... adâncile ape</i>	<i>Cu brațe de valuri.</i>
<i>Care 'n dureri adânci</i>	<i>Se'naltă, dar recad</i>
<i>Se'naltă la maluri,</i>	<i>Și murmură'ntruna.</i>
<i>S'or atârna de stânci</i>	

Lianele vor crește pe singurătatea mormântului său.

11 August 1934.

Ioan Micu

DIMINEAȚA

Pe nesimțite smulsă din taina creatoare
Albește dimineața pe creștetele sure
Și 'ncet-încet coboară pe-adâncuri de pădure,
Aripa de lumină tinzând biruitoare.

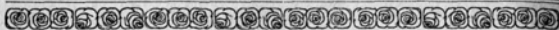
Și 'n binecuvântarea cereștilor avânturi
O clipă se oprește de-asupra casei mele
Trezind din somnu-i dulce un cuib de rândunele
Și florilor mireasma împrăștiind-o 'n vânturi.

O clipă... și-apoi sborul și-l ia fără de veste
Spre alte zări și locuri să-și fluture zâmbirea
Și pierе 'n depărtare scrutând nemărginirea
Ca o nepricepută nălucă din poveste.

Și 'n urma ei natura, cum farmecul și-l cerne,
Din tainica fereastră ușor, întredeschisă,
Îmi pare o poemă pe pagini albe scrisă,
Senină 'nperechere de frumuseți eterne.

V. Lăiniceanu

PRIVIND DIN PRAG

Privind din prag cum noaptea vălul
Și l-a întins din zare 'n zare,
Cu taina lui încet mă fură
Un cântec plin de 'ndurerare.

Un cântec ale cărui șoapte
S'au înfrățit pe drum cu dorul,
Ne mai știlind prin întunerec
Spre care lumi să-și ducă sborul.

Și cum l-ascult eu simt deodată
Întreaga lui melancolie:
— O, cântec drag, pe-aripa serii
Ce suflet te-a trimis solie?

V. Lăiniceanu

BIZONE—PORTUL CAVARNA

— MONOGRAFIE ISTORICĂ —

A. Așezarea

La 15 Km. depărtare de Balcic se află orașul Cavarna, așezat pe un platou înalt de 117 m. deasupra nivelului mării și la o distanță de $2\frac{1}{2}$ Km. de port.

Părăsind strada Carol I și coborând spre șoseaua ce duce spre mare, lăsăm în urmă „Hamam” — Baia turcească în ruine, apoi *Derman Bair* sau *Ceșmesi-Bair*, adică Cișmelele, de unde începe valea și râul Cavarnei, alimentat în drumul său de 12 cișmele.

Dealungul văii Cavarnei șerpuește șoseaua, ce se termină în port, unde pe vremuri se afla colonia grecească Bizone.

Jirecek însă, în „Arch. Epig. Mitt.” B. X, p. 187, cât și alți cercetători mai noi comit o eroare fundamentală, situând colonia Bizone pe locul orașului actual Cavarna, când din târg până în port, unde credem că se găsea cetatea, se parcurg $2\frac{1}{2}$ Km. pe șosea. Această lămurire dată, să vedem mențiunile geografilor și istoricilor antici asupra coloniei.

Strabon¹⁾ spune: „adăugăm că, în intervalul dela Callatis²⁾ la Apolonia, se remarcă, în afară de Bizone, din care o mare parte s'a cufundat odinioară în mare, în urma cutremurelor de pământ, Cruni, Odessos” etc.

1) Strabon, Geografia, I. VII, c. VI, p. 53 (Βιζώνη ἤς κατεπόθη πὸ τὸ μέγας ὕψος τοῦ οὐρανοῦ).

2) Coloniile fondate de Greci pe țărmul stâng al Mării Negre în secolul VII—VI a. Cr. sunt: Olbia și Tyras, la gurile Nistrului; Histria lângă satul actual Caranasuf; Tomis — Constanța; Callatis — Mangalia; Tirizis — Capul Caliacra; Bizone — Portul Cavarna; Cruni (Dionysopolis) — Balcic; Crania — Ekrene; Odessos — Varna; Mesembria; iar mai la sud, Anchialos și Apolonia. Dintre toate aceste colonii au înflorit: Histria, Callatis și Tomis, care, împreună cu Odessos și Dionysopolis, au format o confederație, numită *Pentapolida*. Coloniile erau libere și independente față de metropola lor, își păstrau moravurile, instituțiile, limba și religia. Comerțul și industria ceramicii le făcu să prospere, însă tendința de hegemonie politică iscă războaie.

Deci Bizone e situat de Strabon între Callatis și Cruni-Dionysopolis.

*Plinius cel Bătrân*¹⁾ menționează: „Jamque Thracia altero latere a Pontico littore incipiens, ubi Ister amnis immergitur, vel pulcherrima in ea parte urbes habet: Istriopolin Milesiorum, Tomos, Callatinque, quae antea Acervatis vocabatur, Heracleam habuit et *Bizonem terrae hiatu raptam*; nunc habet Dionysopolin, Crunos antea dictum“.

Deci și Pliniu plasează colonia Bizone între Callatis și Dionysopolis.

*Pomponius Mela*²⁾ se exprimă laconic: „Fuit hic Bizone: motu terrae interdicti. Est portus Crunos, urbes Dionysopolis.“

*Arrian*³⁾, istoric grec din sec. I p. Cr., indicând distanțele dintre orașele de la Pontul stâng (τὰ ἀριστερὰ τοῦ πόντου) spune: „Ἐνθεν δὲ (dela Tetrisias-Caliacra) εἰς Βίζον, χωρον ἔρημον, στάδιοι ἐξήκοντα; ἀπὸ δὲ Βίζου εἰς Διονυσόπολιν στάδιοι ὀγδοήκοντα“.

*Scymnos din Chios*⁴⁾ zice: „Βίζωνη . . . τοῦτο δὲ τὸ Πολίχινόν φασιν τινες μὲν Βαρβάρων, τινὲς διάποικον γεγονέναι Μεσημβρίας“.

*Anonymus Ravennatis*⁵⁾ menționează: „In qua Thracia plurima fuisse civitatis legimus, ex quibus aliquantu designare volumus, id est litora maris . . . Mesembria, Ereta, Odessos, Bizoi, Tinum, Tirissa, Callatis“ . . .

*Stephanus din Bizanț*⁶⁾ scrie: „Βίζωνη πόλις ποντικὴ τὸ ἐθνικὸν ἡδύνατο Βιζωνάιος, Βιζωνίτης; ἐστὶ δὲ Βυζώνιος ὡς Παλλήνιος“.

*Brandis*⁷⁾ scrie: „In einem bei Probus erhaltenen Fragment des Sallust (Hist. frag. IV 19 Maus) ist offenbar der Name B. erhalten (cod. hat: Vizzo).“

Tabula Peutingeriană menționează Bizone ca port la mare, iar în sec. XIV, în locul orașului Bizone, „motu terrae interdicti“, se menționează orașul „Kavarna sau Giavarna⁸⁾, în ital. Portulane

¹⁾ Plinius An., „Historia Naturalis“, l. IV, c. 18, p. 5—7.

²⁾ Pomponii Melae, „De situ orbis“, l. 2, c. 2, p. 32.

³⁾ Arrian, „Periplus Ponti Euxini“, p. 16; „Inde ad Bizum, locum desertum, stadia sexaginta. A Bizo ad Dionysopolin stadia octoginta“.

⁴⁾ Anonymi (vulgo Scymni Chii), „Orbis Descriptio“, p. 266 în „Geographi Graeci Minores“ vol. I.; „Bizone . . . hoc . . . oppidulum quidam ferunt barbarorum, quidam autem Mesembriae fuisse coloniam“.

⁵⁾ Anonymi Ravennatis, lib. IV, p. 145.

⁶⁾ Stephanus din Bizanț, Geographi Graeci Minores I, p. 400.

⁷⁾ Brandis, Pauly—Wissowa, t. III, col. 552.

⁸⁾ Konrad Müller, „Itineraria Romana“ 1916, p. 511—12.

1318—580“; iar în „Acta patr.“ I 95. 528 apare, tot în sec. XIV, sub denumirea de „Karnava“ (Κάρναβα).

După ce am redat părerile cercetătorilor antici, se cade să pomenim și pe ale cercetătorilor contemporani.

Jirecek¹⁾ identifică Bizone cu Cavarna actuală. Cităm: „Die Situation von Kavarna mit dem einzigen guten Zugang zur See auf der ganzen Strecke von Balcik bis Kaliakra . . . entspricht dem einzigen Orte, welcher in den Periplus des Alterthums und des Mittelalters in dieser Gegend genannt wird. Hier ist wohl das alte Bizon oder Bizone zu suchen, schon vor dem Beginn unserer Zeitrechnung zum grössten Theil durch ein Erdbeben untergesunken“.

Tomaschek²⁾ pomeneste diferitele numiri date Bizonei.

Cercetătorii contemporani ca: Jacob Weiss³⁾ și Dr. Friederich Bilabel⁴⁾ identifică Bizone cu Cavarna, când în realitate Bizone — după sondajele noastre umile — se afla în *Portul actual al Cavarnei*, iar nu pe locul orașului de acum, — așezare fundată cu multe secole după Cristos.

Aceeaș identificare o găsim și la istoricii noștri, ca: Pârvan⁵⁾, Andrieșescu⁶⁾ și numismatul C. Moisil⁷⁾, cari repetă cele afirmate de Jirecek fără să se ocupe în special de această colonie.

¹⁾ Jirecek, Arch. epigr. Mitt. X, p. 187, Archäologisches Fragment aus Bulgarien (Fortsetzung) Das Pontusgebiet und der östliche Haemus“.

²⁾ Tomaschek, Die alten Thraker, II, 2: Eine ethnologische Untersuchung (Sitzungsber. der Wiener Akad. (CXXX), p. 60: Βιζώνη, Βίζον bei Salust. Vizzo, Πολίχινον Βορβάρων, etc.

³⁾ Jakob Weiss, Die Dobrudscha im Alterthum: „Am geeignetsten sind für den Verkehr die Einschnitte von Baltchik und Kavarna, und dort hatten auch schon die Griechen die Kolonien Dionysopolis und Bizone“. p. 10 . . . „Das beim heutigen Kavarna gelegene Bizone, eine kleine Siedlung, wurde von Mesembria, das selbst eine Kolonie am Golfe von Burgas war, angelegt, wohl wie Naulochus“, p. 28.

⁴⁾ Dr. Friederich Bilabel, „Die ionische Kolonisation“, p. 16: „Dasselbe kann ich nun auch für die Stadt Bizone erweisen. Ist die Identifizierung dieser Stadt mit dem heutigen Kavarna (Barbarü...) die ersten Gründer mögen sie gewesen sein dafür konnte die Stadtname sprechen) nach andere können als Gründer nunmehr kaum noch in Betracht kommen, sondern es haben sich zu den Barbaren ionische Griechen (darunter wohl auch Milesier) gesellt“.

⁵⁾ V. Pârvan, „Începuturile vieții romane la gurile Dunărei“; Țara Noastră, p. 64 cităm: „printre frumosele cetăți grecești, după Tyras . . . Tiriza (Caliakra). Bizone (Cavarna), Dionysopolis“.

⁶⁾ Andrieșescu, „Arheologia și istoria veche a Dobrogei“; Dobrogea, 4 Conferințe ale Universității Libere, Cartea Rom., Buc. 1928, p. 98; menționăm din pag. 19: „Bizone, o așezare mai mică lângă Cavarna, a fost întemeiată de Mesembria dela golful Burgas“.

⁷⁾ C. Moisil, Din istoria Dobrogei, publicat în Arhiva Dobrogei, Anul 2, 1920, p. 32: „Acolo, unde este Cavarna de astăzi, se așezară coloniști din Mesembria și zidiră orașul Bizone“.

Din cele expuse până acum *putem conchide*, că Bizone, o colonie doriană a Mesembriei, fondată în sec. VI a. Cr., se întindea (după părerea noastră) la poalele dealului actual Ceair Burun până la poalele dealului Șeitan Bair, inclusiv portul actual al Cavarnei cu magaziile de cereale, vama, pichetul de grăniceri și pe tot platoul Ciragman, din care o parte s'a scufundat în mare prin cutremure. Pe platoul Ciragman se găsea Acropolea Bizonei, având o poziție strategică.

B. Proveniența numelui cetății și locuitorii săi

Numele coloniei vine dela însuși fondatorul ei, Tracul Βόζος¹⁾, dela care s'a dat numele coloniei. Colonia s'a fundat în sec. VI a. Cr. de băștinași, barbari traci, cu cari s'au asociat Grecii doriani din Mesembria, amestecați „de sigur și cu Milesieni”.

Astfel trebuie interpretat pasajul lui Scymnos din Chios²⁾ în care se afirmă: „Βιζώνη . . . τοῦτο δὲ τὸ πολίχον φασιν τινὲς μὲν Βαρβάρων, τινες διάποικον γεγονέναι Μεσημβρίας”.

Deci locuitorii Bizonei erau barbari traci amestecați cu Greci doriani din Mesembria³⁾ și Greci ionieni din Milet.

Locuitorii Bizonei se numiau Bizoniți sau Bizoneni.

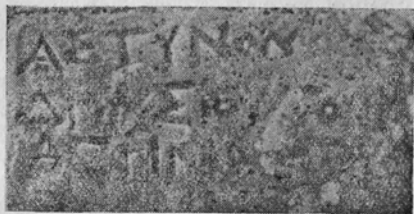
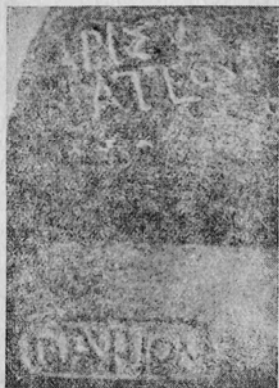
C. Când și de ce pierе Bizone

Bizone pierе prin cutremure, afirmă toți geografil antici și anume: Strabon, Plinius cel Bătrân și Pomponius Mela.

¹⁾ G. G. Mateescu, *Ephemeris Dacoromana* I, 1923: „I Traci nelle epigrafi di Roma” p. 87: Βόζης, Βόζος, Βίζος, poi un eques co(ho)r(tis) pr(aeto)riac, natione Trax, cives Filipopolitanus, chiamato Aur(elius) Bito, Bit(h)us 2 CIL 36.021: Bithoni (dativ). Comunque questa forma è generalmente celtica . . . Non posso dare per certo se Bito(n) di CILIX 85 e CILX 2261 siano Traci o Celti”, p. 165. În acest pasaj autorul exprimă îndoială, dacă Bito, Bithus e nume trac sau celt, pe când în alt studiu, d-l G. G. Mateescu, excluzând origina celtă a numelui Bito, Bithus, urmează că -s trace, deși au omonime printre „i nomi scito-sarmatice”. Dăm citatul publicat în *Ephemeris Dacoromana*, vol. II: „Nomi traci nel territorio scito-sarmatice”, p. 228: Do in mostra in cio che segue un elenco di tutti i nomi scito-sarmatice a me noti, che hanno omonimi e varianti nell onomastica tracia o ne ricordo soltanto qualche analogia . . . Βιζός, Βιζος, Bithus”.

²⁾ Anonymi (vulgo Scymni Chii), „Orbis Descriptio, p. 226 în *Geographi Graeci Minores*, vol. I.

³⁾ Rochette, *Histoire critique de l'établissement des colonies grecques*, t. IIIe p. 303—304; 1815: „Avant de quitter cette côte du Pont l'uxin, je dois indiquer quelques colonies doricennes originaires de Mégare et parties directement de Mesembrie, l'une est Naulechius . . . l'autre est Bizone, ville du Pont . . . est qualifiée colonie de Mesembrie.

Mănuși de amfore cu inscripții, găsite în Acropolea Bizonei.

Dr. Lepși¹⁾ confirmă că: „În regiunea Cavarnei, cutremurele sunt destul de frecvente. Prin interpelări sistematice am putut să dovedesc, pentru anii 1871—924, vreo 18 cutremure macroseismice, dintre care 5, după scala de Mercalli-Sieberg, aveau o putere de gradul al 5—9, ciace corespunde unei accelerațiuni de 50—1000 mm. sec.“²⁾

Astfel, la cutremurele din 1891, 1901 și 1913 s'au dărâma câteva case; în 1901 au fost distruse toate clădirile din portul Cavarnei, fiind așezate pe aluviuni.

O catastrofă asemănătoare, însă cu mult mai puternică, a nimicit Bizone Înaintea³⁾ începutului erei creștine — noi credem în prima jumătate a sec. I p. Cr. — „un cutremur de putere extraordinară a cauzat simultan trei alunecări în masă, dintre care două din Cîragman, iar a treia din dealul opus, numit azi Ceair-Burun“.

„După calcule și aprecieri, toată opera de distrugere a Bizonei n'a durat nici un minut“.

D. Drumurile

În Dobrogea credem c'au existat 3 căi, nu numai sub Traian și urmașii lui, ci și înainte de Hristos. Drumurile bătute de iscusiții negustori greci au indicat cele „trei rânduri de drumuri³⁾ împărătești (care) au străbătut Dobrogea dela miazăzi la miazănoapte, prelungindu-se și dincolo de Dunăre, în Muntenia, Moldova și Basarabia“.

O cale era dealungul Dunărei, a doua cale tăia Dobrogea în două și a treia lega toate coloniile grecești: Histria, Tomis Callatis, Tiris, Bizone, Dionysopolis, Odessos, Mesembria etc.

E. Momente însemnate din istoria Bizonei

Bizone, fiind o colonie mică, n'a putut juca un rol important istoric, ci s'a mulțumit — presupunem — cu situația de a fi cu cel mai tare, asigurându-și astfel libertatea comerțului și prosperitatea sa.

Cel dintâi fapt însemnat din trecutul îndepărtat al Bizonei a fost trecerea coloniilor pontice sub stăpânirea persană, după expediția lui Darius I, la 513 a. Cr., contra Scitilor.

Între 450—422 a. Cr. Bizone — probabil — și celelalte cetăți grecești pontice se află sub dominația regilor odrizi ca Teres, Sitalkes și Seuthes.

¹⁾ Dr. I. Lepși, Studii asupra litoralului Șabla—Ekrene, p. 96.

²⁾ Dr. I. Lepși, Bizone; Revista istorică, Anul XIII, No. 1—3, p. 4—5.

³⁾ V. Pârvan, Începuturile vieții romane la gurile Dunărei, p. 196.

În prima jumătate a sec. IV a. Cr., în Scitia Minor sudică domnește regele scit *Ateas*, în conflict Histrienii, prieten cu colonia Apolonia, în conflict cu Bizanțul, cu Tribalii sud-dunăreni din părțile Iskerului, „dar stăpânitor la gurile Dunărei peste un popor de nomazi, a căror bogăție principală sunt vitele și în special caii”, stăpânitor și peste Geji. Probabil *Ateas* a avut sub protecția sa Bizone, iar după ce a fost învins de *Filip II*, regele Macedoniei, în 339 a. Cr., Bizone trece sub protectoratul acestuia.

Pârvan, bazat pe inscripțiile găsite la Istria, Tomis, Callatis și Dionysopolis, spune: „Il est vrai ¹⁾ que, depuis Philippe, les villes grecques du Pont thrace se trouvèrent pendant à peu près un demi-siècle dans une certaine dépendance des rois grecs de la Macedoine, ou de la Thrace”. Între 313—381 a. Cr. Bizone e sub ocrotirea lui *Lisimahos*.

Mulțumită cercetărilor regretatului numismat M. C. Sutz, care găsi o serie de monete scitice în Dobrogea, știm azi că în sec. III a. Cr. „regii ²⁾ Scitiei Minore și regatul lor cuprindea toată provincia noastră transdanubiană”. Socotind că monetele emise „datează ³⁾ din veacul III-lea înainte de Hristos, această constatare — spune autorul — ne permite să fixăm în această epocă domnia regilor noștri” (sciti).

Ordinea de succesiune ⁴⁾ a regilor cunoscuți până acum — prin monetele lor — nu se poate fixa cu certitudine. Ea pare a fi următoarea: Kanites, Tanusa, Charaspes, Akrosas, Sarias“.

Deoarece majoritatea monetelor regilor sciti s’au găsit la Căvarna și în împrejurimile ei și chiar „Tachella a publicat ⁵⁾ în revista Numismatică Franceză din 1900 trei monete dela un rege până atuncea necunoscut, regele Akrosas, găsite la Căvarna”, iar „în 1903 tot d-l Tachella a mai publicat în aceeași revistă două monete ale regelui Kanites și două ale regelui Sarias, toate găsite în împrejurimile Balcului”, putem afirma că, în realitate, când se zice „în împrejurimile Balcului”, trebuie să înțelegem tot Căvarna cu împrejurimile ei, fiindcă aici s’au găsit și acum monete de ale lui *Akrosas*, *Sarias*, *Tanusa* și *Kanites*, și, prin urmare, putem presupune că reședința regilor sciti era Bizone, colonia fiind sub protectoratul lor.

Însuși Sutz consideră, că „locul de reședință al regilor ⁶⁾ sciti

¹⁾ V. Pârvan, La pénétration hellénique et hellénistique, p. 11.

^{2), 3)} M. C. Sutz, Contribuțiunea numismatice la Istoria Antică a României Transdanubiene, Ac. Rom., Buc. 1916, p. 5—6.

^{4), 5), 6)} M. C. Sutz, Contribuțiunea numismatice la Istoria Antică a României Transdanubiene, Ac. Rom., p. 8, p. 3, p. 9.

era mai aproape de Tomis, Kallatis și Dionysopolis decât de Istros", deci mai mult ca sigur reședința regilor sciți a fost la Bizone.

Deasemeni e cert, că regii sciți, cari aveau sub ocrotirea lor coloniile grecești pontice: Bizone, Dionysopolis, Callatis și Tomis, primeau tribut, meșteri pentru baterea monetelor, erau în relații comerciale cu Grecii și „pătrunși¹⁾ de cultura greacă, dacă nu chiar elenizați“.

Între 300—200 a. Cr. încep marile năvăliri ale Celților, cari din Dacia, împreună cu Geții, vor face expediții de pradă în Pen. Balcanică. Fiindcă „din cele mai vechi timpuri²⁾ au locuit în Dobrogea și au stăpânit-o — alături de puțini Sciți... — Dacii noștri din Dacia“ erau cu Grecii din coloniile pontice „mereu în atingere, fie în luptă, fie în alianță cu ele și deci înrăuriți de aproape³⁾ de civilizația grecească, înrăurind și ei la rândul lor pe Grecii de aici, între altele, mai ales cu religia lor și cu datinele lor pentru cei morți“.

În ce privește momentele mai însemnate din trecutul coloniilor grecești pontice în sec. II a. Cr., inclusiv Bizone, e necesar să facem o mică digresiune în legătură cu ultimele cercetări, datorite d-lui Prof. S. Lambrino, care a făcut săpături sistematice la Histria.

În săpăturile sale, d-l S. Lambrino a găsit o placă de marmură gravată, conținând textul unui decret dela 200 a. Cr., prin care cetățeanul histrian Agatocle al lui Antiphilios primește mai multe onoruri pentru serviciile aduse. Tot în acea inscripție gravată pe placa de marmură se vorbește de un monarh, Remaxos, „cu prestigiu sta-tornic“, moștenit din vremuri vechi și numit Βασιλεὺς, Rege, stăpânind Dobrogea actuală „cu cetățile grecești dela Măre⁴⁾, care îi plăteau tribut regulat, așa cum făcea Histria“, adăugăm noi și Bizone și celelalte cetăți pontice grecești.

Remaxos e get, zice d-l S. Lambrino, iar centrul stăpânirii sale se afla în Carpați, în Muntenia sau Moldova. Autoritatea lui se întindea asupra Dobrogei și cetăților de pe Pontul Stâng, deci și asupra Bizonei.

Coloniile grecești pontice se aflau sub protecția regelui get Remaxos, în timp ce un conducător militar trac, Zoltes, reușise să

¹⁾ I. Andrieșescu, Arheologia și istoria veche a Dobrogei; Dobrogea, 4 Conferințe ale Universității Libere, p. 18.

²⁾, ³⁾ V. Pârvan, Țara Noastră: Începuturile vieții romane, p. 23, p. 64.

⁴⁾ Radu Vulpe, Histria, Zoltes, Remaxos, Gândirea, Anul XI, 9 Sept., p. 362—364.

strângă pe Traci sub sceptrul lui, iar reședința o avea în Sud, în Balcani, de unde venia și prăda cetățile pontice, necruțându-le decât dacă primea sume mari de bani, „fără¹⁾ ca aceasta să-l împiedece de a reveni în anii următori, în fața zidurilor cetății, cu aceleași intenții prădalnice”.

Astfel „într-una²⁾ din aceste expediții, Zoltes a ocupat Bizone”.

Deducem că, în sec. II a. Cr., Bizone se afla sub protecția regelui get Remaxes, ca și celelalte cetăți grecești pontice.

Ciragman — Acropolea Bizonei.

Pentru sec. I a. Cr. regretatul Pârvan ne descrie starea coloniilor grecești pontice, inclusiv Bizone, astfel: „Les Getes et les Thraces attaquent les villes grecques³⁾ du Pont et les inscriptions d'Istrie, de Tomis, de Callatis, de Dionysopolis, de Mésembrie, d'Apollonie ne parlent, ainsi qu'à Olbie, pendant tout le IIIe, IIe et Ier siècle av. J. Chr., que de guerres et d'invasions”.

În acest timp regii geți sau traco-sciți erau „comme protecteurs et les villes grecques du Pont⁴⁾ comme protégées”.

Așa dar Grecii din Pontul Stâng, în sec. II și I a. Cr., se ocupau cu comerțul și pătrundeau în Dacia, făcând schimburi de mărfuri coloniale, dovadă monetele găsite la țărmul Mării, în Caverna și împrejurimile sale, pe o rază de 20 Km. — monete dela Kallatis, Marcianopolis, Dionysopolis, Tomis și Histria.

¹⁾, ²⁾ Radu Vulpe, Noutăți arheologice dobrogene, Analele Dobrogei, Anul 1931, p. 293—294.

³⁾ V. Pârvan, La pénétration hellénique et hellénistique, p. 22.

⁴⁾ V. Pârvan, La pénétration hellénique et hellénistique, p. 22.

Deasemeni s'au găsit vase de lut, urne, cioburi de vase, mănuși cu inscripții grecești, în urma săpăturilor făcute de noi cu elevii Gimnaziului, pe platoul Ciragman, unde se afla Acropolea Bizonei.

Până la cucerirea Dobrogei și Daciei de Romani, întreaga regiune a gurilor Dunărei „e o nenorocită¹⁾ via Gentium, pe care circulă spre Sud, după pradă și spre Nord după adăpost: Sciți, Sarmati, Bastarni și Geți“.

„Ce que les Hellènes²⁾ de la Scythie souffrirent pendant les deux siècles qui s'écoulèrent entre la disparition des flottes d'Athènes et le débarquement de la phalange de Mithridate... ce sont les inscriptions qui nous peignent ces angoisses dans leur réalité poignante“.

Când un șef cu hoarda lui trecea prin dreptul unui oraș grec pontic, trebuia să se ofere daruri lui, generalilor și ostașilor săi.

Comerțul decăzuse, recolta lipsia, banii la fel; ambasadorii cereau în genunchi îndurare, barbarii îi goniau, distrugeau ogoarele, furau vitele și dădeau foc caselor.

„Pendant quelque temps les colons³⁾ avaient cherché le salut en opposant les barbares, les uns aux autres“.

De aceia Geții vor fi constant dușmanii Romanilor imperialiști și chiar orașele pontice: Histria, Tomis, Callatis, Bizone și Apollonia — afară de Dionysopolis — s'au coalizat și au luptat de partea regelui Mitridate al Pontului, între 75—72 a. Cr.

Monedele dela Histria, Tomis și Callatis au chiar chipul lui Mitridate și pieptănătura lui.

Cel dintâi Roman, care supune pe Bessii din Tracia și care pășește în Dobrogea, ba încă pradă și pustiește tot ținutul până la Dunăre și Mare, e generalul Lucullus Varo, între 72—71 a. Cr.

Acesta atacă și supune coloniile grecești pontice: Apollonia, Histria, Tomis, Callatis și Bizone, dar nu le stăpânește — spune Pârvan — deoarece în sec. I a. Cr., prin decăderea intrușilor Celto-Bastarni în Est și Celți în Vest, „puterea getică⁴⁾ se ridică din nou și-și întinde stăpânirea de jur împrejur și în special peste Dunăre spre Pont“.

Geții sunt puternici și „în bună prietenie cu o parte din Grecii din Pont; ei stăpâneau până la Olbia în Nord și Apollonia în Sud“.

1) V. Pârvan, *Getica*, p. 67.

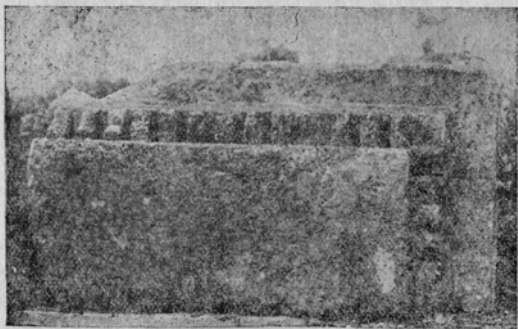
2) Theodore Reinach, *Mithriade Eupator roi du Pont*, p. 62.

3) Theodore Reinach, *Mithriade Eupator roi du Pont*, p. 63.

4) V. Pârvan, *Getica*, p. 76.

Amforă mică și ulcică de lut — Acropolea Bizonei—Ciragman.

Cornișă de templu găsită la 300 m. depărtare de Acropolea Bizonei.

În inscripția lui Acornion din Dionysopolis, care cere protecție pentru concetățenii săi Dionysopolitani, regele *Burebista* e numit: *πρωτος και μεγιστος των επι Θράκης Βασιλέων* și „stăpânitor al tuturor ținuturilor de dincolo și dincoace de Dunăre“, cât și peste cetățile grecești de pe toată coasta Mării Negre, dela Olbia până la Apollonia. Deci *Burebista* avea sub protecția lui și *Bizone*.

D-l N. Iorga¹⁾ confirmă aceste afirmări, arătând pe *Burebista* stăpânitor „dela Olbia până la Dionysopolis“, deci implicit și peste *Bizone*.

Mai mult. „Une inscription grecque²⁾ de Marcianopolis nous montre que les villages grecs dépendaient de son autorité suzeraine et que des délégués des Hellènes allaient prendre les ordres du grand roi barbare de la montagne“, adică cetățile grecești nu erau numai ocrotite, ci chiar primiau ordine prin delegații lor.

Imperiul lui *Burebista* durează între 68—44 a. Cr. „având capitală *Argedava*, situată pe *Argeș*“. „Regele *Getilor* cunoștea personal viața greacă din cetățile dela *Pont*“.

După uciderea lui *Burebista* în 44 a. Cr. de conspiratori invidioși pe gloria lui, regatul *get* se divide între cei patru urmași ai săi: *Dicomes*, *Cotizo*, *Comosicus* și *Scorillo*.

După aceea în *Scythia Minor* se creiază trei mici regate: unul condus de *Ziraxes* în Nordul Dobrogei; regatul lui *Dapix*, în centru, pe linia *Capidava*—*Carsium* (*Hârșova*); infine, regatul lui *Roles* pe lângă *Durostorum*—*Silistra*.

Roles probabil avea în stăpânirea sa și *Bizone*; mai mult nu putem afirma, din lipsă de izvoare.

Până la 46, sub împăratul *Claudiu*, Dobrogea e sub protectoratul clientelarii regi *traci* ai *Odrizilor*, rânduită așa, încă de *August* . . . Principii *odrizi* stăpânesc numai țara din interior.

Orașele grecești — pars sinisterior *Ponti* — țin deadreptul de *Romani*, reprezentați prin guvernatorul *Macedoniei*. Regele *trac* nu

¹⁾ N. Iorga, *Istoria comerțului românesc*, Vol. I, 1925, p. 15: *Burebista* întemeiază o „basileia“, o împărăție, după dătinile pontice ale *Sciților*, pentru seminția *tracică* întreagă . . . și ajunge, pe de o parte, până la *Olbia*, iar pe de altă parte până la *Dionysopolis*, pe care le „ocrotește“, tot așa cum făcură înainte de dânsul șefii „regali“ ai *Sciților* înlăturați.

²⁾ N. Iorga, *Histoire des Roumains et de leur civilisations*, *Cultura Națională*, *București* 1922, p. 20—21.

este un suveran al orașelor, ci numai un protector al lor, înaintea Barbarilor de dincolo de Dunăre ¹⁾).

Probabil că Bizone își va fi dus existența până în jurul anului 46 p. Cr. când, în urma unor dese și repetate cutremure și alunecări de teren succesive, Marea a înghițit o mare parte din cetate, lăsând numai Ciragmanul — Acropolea Bizonei, mărturie a unor vremi de mult apuse.

F. Organizarea politică

Bizone — fiind o colonie doriană, fondată de Mesembria, — era firesc să aibă și o organizare politică similară cu celelalte colonii grecești pontice.

De pildă, Dionysopolis ²⁾ avea un Δήμος și o Βουλή dionysopolitană, tot astfel și Bizone trebuie să fi avut o Βουλή, un consiliu compus din comercianți greci, iar πρώτη ἀρχή, un magistrat învestit cu puterea administrativă a Bizonei, prezida și Senatul.

În afară de Βουλή exista și un Δήμος — o adunare a poporului, care ratifica decretel: ce i se prezentau.

Opinia aceasta e confirmată de d-l N. Iorga ³⁾, care spune: „Pretutindenii rămăsese acelaș popor politic (demos), acelaș sfat al cetății (boule), aceiași magistrați, uneori și de origină indigenă scito-tracă, arhontes“.

Deasemeni presupunem că, după cum autoritatea supremă se încredința — la Kallatis, Odessos, Tomis, Istros și Dionysopolis — unui Pontarh (Ποντάρχης), și Bizone avea — probabil — șeful său suprem, un Pontarh.

G. Ocupațiile Bizonenilor

Grecii din Bizone făceau comerț „de grâne ⁴⁾” cumpărate foarte ieftin dela Daco-Geții noștri și dela Sciți și vândute apoi cu preț bun în Grecia, unde era lume multă și pâine puțină“.

La rândul lor Bizonenii (Grecii din Bizone) făceau comerț „cu untdelemn ⁵⁾” ori vin adus în... ulcioare tocmai din Grecia și vândut

¹⁾ I. Andriescu, Arheologia și istoria veche a Dobrogei, p. 33; Dobrogea, 4 conferințe ale Universității Libere.

²⁾ O. Tafrali, La cité pontique de Dionysopolis, p. 23.

³⁾ N. Iorga, Istoria comerțului românesc, p. 19.

⁴⁾ V. Pârvan, Începuturile vieții romane, p. 40—41.

⁵⁾ V. Pârvan, ibidem, p. 47.

pe grâne, pe piei, ori chiar pe robi voinici și roabe frumoase, Da-cilor noștri“.

Deasemeni, bazași pe vasele mari de lut, găsite sparte — în urma unor săpături făcute pe Acropolea Bizonei-Ciragman — și pe diferite mănuși de amfore cu inscripții grecești, opaite, statuete, credem că Bizonenii fabricau și vindeau vase de lut, amfore, opaite și alte obiecte necesare vieții casnice.

H. Religia lor

Pe baza existenței unor statuete de faianță, ce reprezintă pe *Afrodita*¹⁾ și pe un *Dionysos*²⁾ aflat în Muzeul arheologic regional al Gimnaziului Mixt de Stat din Cavarna, deducem că Bizonenii erau polithești și se închinau la *Dionysos*, *Afrodite*, la *Zeus*³⁾, *Apollo* și *Artemis*.

Aveau templele lor și în onoarea lui *Dionysos* făceau slujbe numite „Orgii“, integrate în misterele numite *Dionysia*.

„Orgiile“ se făceau noaptea și durau 30 de zile, în luna Mai.

I. Arheologice⁴⁾

Încă din 1929, în urma informațiilor și cercetărilor noastre asupra trecutului Bizonei, în calitate de profesor și director al Gimnaziului român, am făcut diferite sondaje împreună cu elevii pe platoul *Ciragman*, unde cred că se afla *Acropolea Bizonei*, cât și la poalele podișului.

În săpăturile noastre de pe *Ciragman* am găsit un șir de mor-minte, la o adâncime de jumătate de metru. Majoritatea scheletelor se aflau în niște blăni de lemn — acum putrede — groase de 7,5 cm. și lungi de 1,75 m., căptușite în exterior cu lespezi de piatră, groase de 6 cm.

La unele din schelete s'au găsit cercei de bronz.

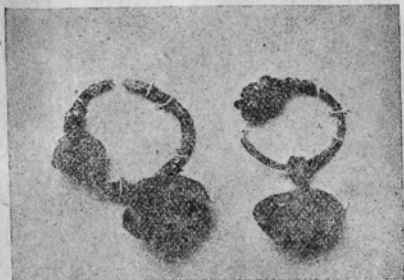
¹⁾ Statueta s'a găsit în săpăturile dintr'o curte în Cavarna și e în posesia d-lui *Teofan Cumincioglu*, inginer.

²⁾ *Dionysos* s'a descoperit de I. Ciomu, secretarul Gimnaziului, în săpăturile făcute cu elevii.

³⁾ Bilabel Prof. Dr. Friedrich, *Die Ionische Kolonisation*, p. 97.

⁴⁾ Într'un articol intitulat: „Bizone—Portul Cavarna, care se va publica în „*Revista Istorică Română*“, tratăm pe larg „*Noutățile Arheologice*“.

Prin alte săpături, în anii următori (1929—1933), am dat peste un cap de Afrodite, vase mari de lut, înalte de 1,5 m. și cu dia-

Cercei de bronz, găsiți în mormintele de pe Acropolea Bizonei.

Fragment de statueta de lut — Acropolea Bizonei.

metrul gurii de 90 cm., mănuși de amfore cu inscripții grecești, un Dionysos de marmură, un Efeb și niște pietre cu inscripții grecești.

J. Monete

Mi se pare că Bizone a avut moneda sa, după relațiile lui La Motraye ¹⁾, deși se știe că n'a avut. Astfel, călătorului La Motraye,

¹⁾ La Motraye, Arhiva Dobrogei, Anul 1916, vol. I, p. 99.

pe când se afla la Tomis în 1714, trei copii i-au adus monete romane și grecești, printre care menționează „două din Bizone” (un vas cu flori).

Dionysos (tors) — Acropolea Bizonei.

Noi posedăm un exemplar. În afară de monete pontice, romane și bizantine, se găsesc la Caverna și în împrejurimi și monete scitice de ale regilor : Akrosas, Sarias, Tanusa și Kanites.

K. Concluzii

Din tot acest material istorico-arheologic conchidem, că Bizone era o colonie greacă, fondată de Mesembria, unde pulsa o viață intensă comercială și industrială.

Avea moneda sa proprie și făcea comerț cu Grecii din celelalte colonii pontice. Adesea Bizonenii străbăteau mările, ca să aducă din Grecia untdelemn și vin în amfore, schimbându-le pe cereale, piei, robi și roabe.

Dacă luăm în considerare Efebul, fragmentul de stelă funerară și torsul identificat de noi cu Dionysos, trebuie să afirmăm, că ne aflăm în fața unor opere de artă greacă ce ar data din sec. V—IV a. Cr. și că deci cultura și civilizația greacă la Bizone erau înfloritoare.

Octavian Mărculescu

Directorul gimnaziului din Cavarna.

Bibliografie

I. Isvoare consultate

1. Strabon, Geografia.
2. Plinius An., Historia naturalis.
3. Pomponius Mela, De situ orbis.
4. Arrian, Periplus Pontii Euxini.
5. Anonymi (vulgo Scymni Chii), Orbis Descriptio.
6. Anonymus Ravennates.
7. Stephanus din Bizanț, Geographi Graeci Minores: Müllerus Carolus, Vol. I, p. 400.
8. Brandis—Pauly—Wissowa, t. III.
9. Konrad Müller, Itineraria Romana, 1916.

II. Reviste

1. Analele Dobrogei, 1920—1932 și Arhiva Dobrogei 1916 și urm.
2. Revista Istorică, Anul XIII, Nr. 1—3: Bizone, Dr. I. Lepși.
3. Gândirea, Anul XI, 9 Sept: Histria, Zoltes, Remaxos de R. Vulpe.

III. Studii consultate

10. Jirecek, Arch. epigr. Mitt. X.
11. Tomaschek, Die alten Thraker, II.
12. Jakob Weiss, Die Dobrudscha im Altertum.
13. Dr. Friederich Bilabel, Die ionische Kolonisation.
14. V. Pârvan, Inceputurile vieții romane la gurile Dunărei.
15. Andrieșescu, Arheologia și istoria veche a Dobrogei; Dobrogea, 4 Conferințe ale Universității Libere.

16. *G. H. Mateescu*, *Ephemeris Dacoromana*, I și II, 1923;
I. Traci nelle epigraphi di Roma
Nomi traci nel territorio scito-sarmatico.
17. *Rochette*, *Histoire critique de l'établissement des colonies grecques t. IIIe*, 1815.
18. *Dr. I. Lepși*, *Studii asupra litoralului Șabla—Ekrene*.
19. *V. Pârvan*, *La pénétration hellénique et hellénistique*.
20. *M. C. Sutz*, *Contribuțiunea numismatică la Istoria Antică a României Transdanubiene*, *Ac. Rom.*, Buc. 1916.
21. *V. Pârvan*, *Getica*.
22. *Theodore Reinach*, *Mithriade Eupator roi du Pont*.
23. *N. Iorga*, *Istoria comerțului românesc*.
24. *N. Iorga*, *Histoire des Roumains et de leur civilisations*, *Cultura Națională București* 1922.
25. *O. Tafrali*, *La cité pontique de Dionysopolis*.

ZDRINCUL SPAIMA ZMEILOR ¹⁾

A fost odată, tare de mult, un biet om care avea casa 'mpo-vărată de o droaie de copii — și din care pricină era sărac lipit pământului. Avea însă o leacă de glagorii în cap. Și numai ce i-a trăsniț într'o bună zi prin mințe:

— Eu mă duc, nevestă, în lumea largă. Vreau să leg și eu gura sacului și, să știi, că până ce nu m'oiu vedeà bogat, nu mai dau pe-acasă. Tu s' aștepți. Și s'a dus și s'a tot dus, opt și cu-a brânzii nouă. (Dulcele Crăciunului ține nouă săptămâni).

N'a trecut un car de ani dela plecarea lui și numai ce-a dat peste palatul zmeilor. Cum l-au zărit, aceștia i-au dat roată și l-au luat la rost:

— Ce-ai pierdut, rumâne? il întrebă cel mai mare dintre zmei.

— Caut ce n'am găsit!

— Ce?...

— Vreau să strâng și eu avere. Luați-mă la voi argat!...

— Păi, rămâi, fără focmeală, pe-un burduf de galbeni simbrie, dac'ai să poți face tot ceiace ți-om porunci! răspunse zmeul.

— Și banii ți-i plătim la Paștele cailor — își zise lui — și —

— Rămâi?...

— Cum să nu! și'n gândul său: Hm! mă credeți prost, voi! Dar lasă, că vă potcovesc eu!...

L-au trimes numaidecât la pădure, să le aducă o sarcină de surcele pentru foc. Puteau s' aștepte zmeii mult și bine, căci Zdrincul numai gând de 'ntors n' avea. Ei trimiseră pe cel mezin să-l caute și să-i dea de urmă.

Zdrincul făcuse sfoară din coaje de teiu și legând copacii²⁾ de la marginea pădurei, unii de alții, îi dădea ocol.

— Da ce faci acolo, mă Zdrincule? întrebă zmeul mirat.

— Eee, d' apoi ce să fac și eu! Ia, mă trudesesc să iau pã-durea asta cu totul într'o sarcină și să v'o aduc la palat, să vă satur odată de lemne. Ce tot surcele și iar surcele! La ce să mă 'ncurc eu, coșcogemite rumânul, c'o mână de vreascuri și să bat calea mereu. Eu v' aduc odată și bine.

— Aoleu, Zdrincule, iartă-ne că te-am trimes să faci treaba asta și lasă că iau eu în locul tău numai cât ne trebuie acum. Dac'am arde-o toată deodată, cu ce-am mai face noi focul pe urmă?

¹⁾ Scris de copila Tătuțea Șt. Constanța, cl. IV-a primară, în vârsta de 12 ani. Corectat și prelucrat de A. Voicu.

— Asta e treaba voastră. Eu ți-am spus, însă, că n'o pot lua decât toată. Mi-ar fi și rușine să umblu cu sarcina, ca babele.

Numai cât ar clipi cineva, zmeul smulse un copac din rădăcină, se umeri cu el și, punând și pe Zdrincul deasupra, o tuli spre casă.

— Ce s'a întâmplat? făcură zmeii ceilalți când intră Zdrincul pe poarta palatului, călare pe copac. Și se spăimântară strașnic la auzul celor povestite de mezin.

Trimesu-l-au apoi la puț c'un butoi de-o sută de stacane greutate, să le aducă apă. Nu se 'ncumetă Zdrincul cu butoiul acela, pentru că băgă de seamă că nu-l poate clinti din loc nici gol, dar plin cu apă!...

Dar după ce se chibzui el bine, le spuse:

— Haideți, să meargă cineva dintre voi să-mi arate unde-i fântâna și să ia și polobocul ăsta, că-i prea ușor pentru mine. Il întovărăși mijlociul.

Acolo Zdrincul scoase un briceag dela brâu și 'ncepu să sape de zor în jurul gurei puțului.

— Ascultă, Zdrincule, da ce ți-ai pus în gând să faci?! il întrebă zmeul văzând că nu mai sfârșește.

— Hei, mare lucru nu prea fac eu. Uite, sap să scot fântâna din pământ și să v'o mut acolo la palat, ca să vă satur odată de apă. La ce să mă 'ncurc eu c'un butoiuș. La auzul acestor spuse, pe zmeu il apucară băfâielile de frică.

— Rogu-te, Zdrincule, în numele lui Dumnezeu, nu mai face una ca asta, că rămânem pe urmă fără apă și murim de sete.

— Vezi, însă, că eu nu pot să car apă decât cu fântâna.

— Indură-te și lasă-mă pe mine să duc cu butoiul. Numai cât ar bate cineva din palme, el umplu polobocul până la vrană cu apă, il ridică în cap și urcându-l și pe Zdrinc deasupra, alergă acasă. Frații săi tocmai se ospătau cu cireșe în pomii din grădina lor. Când le povesti mijlociul ce se 'ntâmplase la fântână, o băgară toți pe mânăcă de frica Zdrincului și, sărind din pomi, o rupseră la fugă.

— Stați, măi, că nu vă fac nimic. Eu vreau să fiu prietenul vostru, — îi părțini Zdrincul. Îndată zmeii se luară cu binișorul pe lângă el. Văsându-l că adună și mănâncă cireșe din cele stricate, de pe jos, zmeii il rugară să se urce în cireș și să ia și el din cele fragede.

Unul din-zmei apăsă cu piciorul pe-o creangă încărcată de fructe și Zdrincul se agăță de ea și 'ncepu să ciugulească. Dar, îndată ce zmeul ridică piciorul, creanga scăpă cu așa de mare avânt, încât il asvârli pe Zdrinc ca pe o minge, pe deasupra pomilor.

— Buff! icni Zdrincul.

— Hă, hă, hă! râseră de bucurie zmeii.

— Ha! Bine că te-am prins! găfâi Zdrincul. De când te momeam eu să te 'ncolțesc odată și să te prind. Dar iată că te

păcălii. Ce mai friptură o să fac diseară din tine — se ridică el în sus, strângând bine în mâni un iepure dolofan. Asta era prea prea. Zmeii nu știau ce să mai creadă.

— Măi, Zdrincule, cât i-am dat noi târcoale să-l prindem, mă, și n'am putut cu nici un chip!

— Voi sunteți proști. N'afi știut cum să-l înșelați. S'apoi trebuia să fie cineva vânător dibaciu ca să-l poată prinde. Nu văzurăți?

Eu a trebuit să sar tocmai pe de-asupra cireșilor ca să-l înhaț!

Zmeii se cruciră de așa ispravă. După ce se săturară de cireșe, duseră iepurele la cuptorul palatului, ș'apoi scoaseră vechiul buzdugan de nouăzeci și nouă de ocale plumb greutate și se luară la întrecere.

— Ne'ntrecem, Zdrincule? glăsuiră zmeii.

— Aruncați-l voi mai întâi, ca să măsoar eu, așa, din ochi, cam ce putere să pun la asvârlirea lui și să vă 'ntrec.

Il aruncă mezinul. Așteptară. Se întoarse după o jumătate de zi.

Il asvârlî mijlociul. Adăstară. Abia după o zi ș'o noapte veni 'ndărăt.

Se opinti cel mare. Li se urăse așteptând. În sfârșit îl văzură după trei zile și trei nopți.

— Ia aruncă-l și tu, Zdrincule, acum!

Acesta apucă buzduganul de coadă, dare mare-i fu mirarea când văzu că nici nu-l poate mișca măcar. Atunci se scărpină în cap, se gândi, se răzgândi și iar socoti; apoi se uită lung la buzdugan, când la zmei, când spre cer.

— Dar, hai odată, Zdrincule! își pierdură răbdarea zmeii.

— Vedeți norul acela din zare? Am un frățior lăcătuș, acolo, și aștept să-mi facă semn cu mâna, să-i arunc buzduganul acesta, nu de altceva, dar ca să-i fac rost de ceva aliș-veriș.

— Lasă-ni-l, Zdrincule, că este singură jucărie pe care-o avem dela strămoși! se rugară zmeii de el.

— Pentrucă țin mult la voi, uite că vi-l las! le răspunse Zdrincul, bucuros că scapă de buzdugan. Neputând să iasă la vre-un liman cu Zdrincul, zmeii tănuiră împreună ca să-l omoare chiar în noaptea aceea.

Dar Zdrincul, isteț, le pricepu planul. El puse în cotlonul său un butuc pe care-l înveli cu gheba sa și-i puse căciula 'n cap. Lăsă astfel o momăie să doarmă pe căpătâiul său și se ascunse.

Pe la miezul nopții zmeii veniră cu brațele încărcate de pietroaie și ncepură să-l omoare pe Zdrinc. Acesta însă dormia pe-o ureche mai la o parte și nici nu visa măcar că viața-i este în pericol și-i prădăd pe capul lui.

— Hai să-l lăsăm, — zise mezinul, — că i-au sărit și creerii din cap! Săriseră doar tândări din buturugă.

— Hai să ne culecăm și noi, c'am robotit destul! Și plecară bucuroși c'au scăpat de Zdrincul.

Mare le fu mirarea când, în zori de zi, îi auziră iarăș glasul

— Sculați, zmeilor, că v'am adus ceaiul de ismă !
— Ai dormit bine 'n noaptea asta, măi Zdrincule ? — îndrăzni cel mai mare să-l întrebe.

— Bine, nu prea bine ; că m'au cam pișcat niște pârliti de purici, — răspunse Zdrincul supărat.

Înțelesesă deci zmeii că nu se glumește c'un astfel de om. Se socotiră.

— Mie tare greu să mă despart de voi. Și nici nu plec dacă nu-mi duceți burduful cu galbeni acasă. Plecă cel mai mare cu burduful la spinare. Când sufla zmeul, îl împingea și pe Zdrincul cale de-un ristav înainte. Așa că acesta ajunse mai repede acasă.

Înlăuntru, își învăță droaia de copii, ca fiecare, cu câte-un cuțit în mână, când o intra zmeul, să ceară și să strige cât i-o ține gura :

— Dă-mi, tată, și mie să mănânc o bucățică de zmeu !

Zmeul intră :

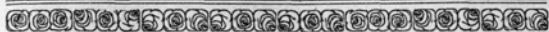
— Dă-mi, tată, și mie să mănânc o bucățică de zmeu ! striga care mai de care din liotă.

Zmeul trânti burduful și-o sbughi așa de repede, încât îi sfârâiau călcăiele pe drum.

Iar Zdrincul, spaima zmeilor, se 'nbogăți și trăi veșnic fericit.

A. Voicu

MĂȚÎȘORUL ¹⁾

Ci=că a fost odată, ca nici odată, o babă ș'un moșneag; și=au avut și ei un porc. În ziua de Sânt Ignat, când ei se soreau sgriburiți de rânjetul și pișcatul gerului pe prispa bordeiului și când porcul le tot da târcoale, grohăind a lături ori a grăunțe, baba zise :

— Unchieșule! Hai să=l tăiem odată, că a'nceput să=i curgă untura pe rât. Era cam toantă baba.

— Că bine zici, băbuco! Ș'apoi i=a venit și sorocul, mânca=l=ar taica de grăsun. Era tare șiret ghidușul.

Zis și făcut: l=au preschimbato în sbenghiuri de sânge, din su=perstiție — în semn de sănătate, — pe obrajii tângilor din vecini, în slănină rumenă și'n șoricu gustos — după care fac copiii zâmbre.

Pe urmă moșneagul a numărat mățîșoarele porcului sfârticat și și=a trimes baba cu ele la gârlă, ca să le spele:

— Fă, să ai grijă să nu=ți ia hoata de cioară vre=un mățîșor, c'are să fie vai și amar de spinarea ta.

— Las' că nu=s eu căscăundă! i=a răspuns baba înțepat, și=a pornit să facă treabă. Dar de, ca omul cu treabă, s'a dat măicuța la gânduri și=o cioară sprintenă s'a furișat iute=iute și i=a apucat un mățîșor. Când a văzut una ca asta și presimjind ce=o așteaptă la bordei, s'a pornit biata bătrână pe rugă:

— Cioară, cioară,
Dă=mi mățîșoru,
Că mă bate unchieșoru!
Dar afurisita de cioară:
— Ga, ga, ga,
Că nu ți l=oiu da;
Că nici tu nu mi=ai dat
Intr'un anișor
Nici un puișor!

Ne=având baba încotro, a dat fuga la cloșcă:

— Cloșcă, cloșcă,
Dă=mi un pui,
Să=l dau gaiei,
Să=mi dea mățîșoru,
Că mă bate unchieșoru.

¹⁾ Scris de copila Vințilă C. Vasilichia, cl. IV=a primară, în vârstă de 12 ani, din com. Giurgeni-Ialomița. Publicat de A. Voicu.

Cloșca, însă, era îmbufnată rău :

— Clonc, clonc, clonc,
Că nu ți-oiu da ;
Că nici tu nu mi-ai dat
Măcar un pumn de meu !

Și-a plecat la arie :

— Arie, arie,
Dă-mi o mână de meu,
Să-l dau cloștei,
Să-mi dea puiul,
Să-l dau gaiei,
Să-mi dea mățișorul,
Că mă *baaate* unchieșelul
Cu toegelul.

Nefiind în toane bune, cârti și aria :

— Tra, tra, tra, (dela trapul cailor).
Că nu ți-oiu da,
Că la freierat
Nu m'ai măturat !

Și s'a dus obidită rău la câmp :

— Câmpule, câmpule,
Dă-mi o mătură
Să mătur aria
Să-mi dea meiul,
Să-l dau cloștei
Să-mi dea puiul,
Să-l dau gaiei
Să-mi dea mățișorul
Că mă *baaate* unchieșelul
Rău cu toegelul !

Câmpul bătu în pumnii de zăpadă :

— Sâc, sâc, sâc ! și râse
Cu hohotul crivățului :
— Ha, hă, ha,
Că nu ți-oiu da,
Că nici tu nu m'ai tămâiat !

De-acolo a purces bocind la Grec :

— Grecule, Grecule,
Dă-mi o mână de tămâie,
Să tămâi câmpul,
Să-mi dea mătura
Să mătur aria,

Să-mi dea meiul
Să-l dau cloștei,
Să-mi dea puiul
Să-l dau gaiei,
Să-mi dea mățișorul,
Că mă *baaate* unchieșelul
 Tooot cu toegelul!

Țărul arțăgos se stropși la ea :

— Ba, ba, ba,
Că nu ți-oiu da
Că nici tu nu mi-ai dat
Fata ta de măritat
 Să ți-o sărut!

Atunci și-a adus bătrâna fata și-a dat-o Grecului pentru tămâie ;

Cu tămâie
A tămâiat câmpul,
Și i-a dat mătura
De-a măturat aria,
Și i-a dat meiul
De l-a dat cloștei,
Și i-a dat puiul
De l-a dat gaiei,
Și i-a dat mățișorul —
— Și n'a mai bătut-o unchieșelul
 Cu toegelul.

A. Voicu

SCRISOARE DELA V. BOGREA

Cluj, 24 Ianuarie 1922.

Dragă Brătescu,

1. Mă prind bucuros să-ți fac o notiță despre *Rohmani* și — sperând că nu te vei supăra de dimensiunile mai întinse ale contri-buției mele — voiu trata, în legătură cu acest reflex al „Alexandriei” în românește, și altele de acelaș fel, cunoscute și necunoscute, — tot din „Alexandria”.

Că *Rohmanii* se numesc *Blajini*, nu e nici o mirare, de oarece așa se numiau și’n romanul lui Alexandru, iar că „Părțile Blajinilor” se cheamă și „ale Rohmanilor” e tot ce poate fi mai firesc, odată ce, Rohmani sau Blajini, ei se păstrează în credința poporului tocmai în acest obicei, — un aspect al cultului morților, în definitiv (cf. *Μακάρων νῆσος*, „Insula Fericiților”, „a Blajinilor”, — în ea locuiesc Brahmanii, Nagomandii, — de fapt = Insula Morților : manes—manus, „blând, bun, blajin, fericit” etc.).

Versurile sugestive din „Analele Dobrogei” și Burada sunt tocmai cele ce mă interesează : ele se găsesc, de altfel, — cu nota în chestie cu tot, — reproduse și la G. Dem. Teodorescu.

2. *Țichindeal*, numele fabulistului, a fost pus în legătură cu *Chichinda* (sigur fals !) și cu germ. dialect. întrebuințat ca nume topic *Zieckental* = *Ziegenthal*, „Valea Caprelor”.

N’am la îndemână monografia lui V. A. Ureche, nici măcar (cea după fabuliști) a bătrânului Sperantia, dar, cu *sigurantia*, nu aduc nimic mai bun sau mai nou : s’ar fi știut, — vorba ceia ! — De o pasăre *țichindeal*, acuma aflu întâiu (la Marian, Ornitologia, lipsește), După aspect, cuvântul pare unguresc. Nu-i pot însă preciza etymologia ; iar cu *cicindela*, „cicindele”, n. fr. de orig. lat. al coleopterei respective, e greu, dacă nu total exclus, să aibă vre-o legătură.

3. Chestia refrenului *Ailerui*, etc. etc. (variantele sunt infinite) a fost deslegată, după părerea mea, de D. Dan : e o alterare populară a bisericescului *Aleluia* („Ailerui, Doamne !” = Halleluiah, Domine !”), atestat și’n literatura corespunzătoare a Apusului, ca atare.

4. „— Mânânci, calule, ovăz ?” — Cam așa sună întrebarea ce-mi pui, dacă mă interesează chestiile acestea... Dar firește că da, mă interesează, ba mă *pasionează* și, dacă vrei să-mi fii drag

și mai mult de cât îmi ești (și-mi ești, tocmai pentru iubirea cu care îmbrățișezi și cultivi aceste lucruri!), apoi „adună o grămadă bună și trimite-mi-o”!

Și ce neprețuit serviciu ai face culturii, științei românești, dacă „recoltele” din vară le-ai împărtăși din belșug prin înseși paginile revistei, care ar deveni, astfel, și un cercetat magazin de provizii pentru rozătoarele istorico-filologice din speța

prietenului tău

V. Bogrea

PREMIILE CULTURAL-LITERARE DOBROGENE „IOAN N. ROMAN“

Aspectele vieții literare de pretutindeni, din țările occidentului și dela noi, au apărut, după marele război, cercetătorului critic precum și cetitorului obișnuit, neîndoios schimbate față de acelea de dinainte, când viața își statornicise, oarecum, anume tipare sociale și sufletești.

Din înfrigurarea și trepidația vieții sociale — ca să însemnăm numai o înfățișare a acesteia — de după groznicul război, a izvorât ș'un aspect nou, cel puțin, al mișcării literare. Tihna în care, în general, luau ființă cărțile înainte de răscrucea amintită a vieții europene, a devenit din ce în ce mai mult o stare sufletească mai rară a vieții literare. Un iureș suflesc a dat naștere unei literaturi care, dacă n'a fost — și, poate nu este — totdeauna de cea mai înaltă valoare literară, i-a păstrat însă, de cele mai multe ori, o întipărire caracteristică a vremii, — notă adânc deosebitoare, în orice caz, de literatura apărută înainte de „marea încăierare“. Și, în același timp, și paralel cu aceasta, o altă înfățișare a vieții literare, în legătură cu răspândirea cărții, de literatură mai ales, a fost aceea a schimbării — sau, mai exact, a diversificării — mijloacelor de difuziune a ei în pături sociale cât mai largi și, în tot cazul, cu ținta de a atrage atenția asupra existenței ei, a unui număr cât mai înfins de cetitori. Printre aceste mijloace au fost, fără îndoială, apariția și înmulțirea unor noi edituri; varietatea revistelor și periodicelor de tot felul, menite să ducă până în case modeste interesul pentru cartea literară; deasemenea, gazeta de informăție, uneori și ilustrată, aducând cunoașterea acestei vieți literare pline de frământări sufletești, de zbucium neostenit după idealul — același în toate timpurile — al frumosului... Scriitorul, el însuși, a devenit un profesionist. Astăzi, sunt atâția dintre scriitori — și fără îndoială și dintre acei cu un talent deplin format și exteriorizat în forme de artă adevărată — cari-și câștigă viața — în străinătate mult mai des, la noi fără îndoială într'o măsură mai restrânsă — din răsplata sigură, ce le revine din munca aspră și neîncetată a scrisului. Că, din această profesionalizare a scriitorului vor fi izvorând și neajunsuri, — lucrul a fost remarcat, cercetat și comentat: nu asupra lui însă câtă acum să stăruim în aceste fugare rânduri. Ci — înșfârșit — vom sublinia manifestarea a încă unui aspect al vieții, al mișcării literare contemporane — dacă nu cu totul nou, dar în tot cazul, marcând o foarte întinsă răspândire.

Din dragostea desinteresată a unor iubitori de literatură, din inițiativa unor cercuri sau societăți literare, ori a unor publicațiuni serioase de literatură — ca să nu mai amintim de acelea ale Academiei — din nevoia sufletească, uneori, de a răsplăti, — pe cât e cu putință, — creația literară, sau, cel puțin, a atrage atențiunea stăruitoare a lumii cetitoare asupra cutărui scriitor sau a unei anume opere, — a izvorât premiul literar. Și, aici ca și în atâtea manifestări ale vieții omenești, s'au putut strecura, negreșit, și aprecieri nemeritate, și răsplăți nedrepte. Dar ceea ce urmează a fi însemnat, apăsător, e acest aspect, această manifestare, caracteristică, a vieții literare. Cartea — cea literară în deosebi — s'a crezut, temeinic de astădată, că nu mai poate rămânea ascunsă, izolată, modestă ca o cenușă rece, așteptând uneori ca numai o fericită întâmplare s'o scoată la iveală, s'o pună în circulație, — ci, atâtea au socotit, astăzi, când înfrigurarea și trepidația vieții sociale covârșeste, deseori, puțința unei reperi, sigure și bune informații, că premiul literar poate fi mijlocul de semnalizare al unei opere, care poate să fie și una de valoare.

La noi, în afară de premiile cunoscute și de dată mai veche și, cu însemnătatea ce le-a împărit-o vremea, ale Academiei Române, — de ani de zile „Societatea scriitorilor români” acordă distincțiuni anuale tuturor manifestărilor literare, chiar acelor care vădesc curente de anticipări artistice, — distincțiuni care, tot mai mult, au fost vrednice încununări ale scrisului celor ce ostensesc pentru frumos. Anii din urmă au adus și alte inițiative — ale ziarului „Adevărul”, ale Societății Techirghiol-Eforia și altele mai mărunte.

Familia scriitorului Ioan N. Roman — în amintirea căruia reproducem câteva portrete ce i-au fost închinată de diferiți scriitori ai vremii — pentru a-i perpetua memoria și a-i cinsti amintirea — a hotărât, îndată după săvârșirea lui din viață, înființarea a două premii culturale-literare, dobrogene, anuale. Dar, oricât de nobil ar fi acest scop, el, în această formă, ce ar lămurii numai o pornire sufletească vrednică de luare aminte, și-ar delimita un cadru restrâns. Adevăratul rost, însă, al acestor premii — și fiindcă e prilejul, cată să-l punem în lumină — a fost și este în gândul acelora dela care a pornit această inițiativă, nu numai o răsplată bănească a unor opere — răsplată ce poate fi socotită modestă — ci, mai ales, și în întâiul rând, un mijloc de chemare, de răscolire a energiei sufletești dobrogene, de trezire a însușirilor cărturărești a generațiilor mai nouă, cu deosebire, de punere în evidență, însăfășit, a caracteristicului, a specificului dobroghean.... Așa — și numai așa cată a fi înțeles rostul acestor premii.

După atâtea ani dela incorporarea Dobrogei la țara-mamă, atâtea domenii de activitate intelectuală își așteaptă, încă, și cercetătorul și istoricul. N'avem o lucrare care să cuprindă viața școlară a provinciei noastre, în curgerea anilor — a școalelor dela sate, a liceelor, a școalelor normale. (Și, în această direcție, ce pagini pline de interes și înălțare sufletească a scris Ioan N. Roman în „Analele Dobrogei”,

cu privire la istoria culturii românești în Dobrogea). N'avem încă o schiță a contribuției dobrogenilor în literatura română. Sau, o culegere de texte care să răsfrângă viața dobrogeană în literatura noastră. Ori, o migăloasă și amănunțită cercetare a tipografiilor românești dela 1878 încoace, a tipăriturilor românești, a periodicelor de tot felul, a ziarelor apărute dela acea dată. O punere la punct, definitivă, a bibliografiei Dobrogei — după lucrarea meritorie a defunctului S. Greavu-Dunăre — își așteaptă, poate, și ea rândul. Memorii care să înfățișeze viața, sub nenumăratele ei aspecte, a provinciei noastre, scursă pe acest pământ românesc al Dobrogei, ar fi de un neprețuit interes. O „Dobroge pitorească“ — și ea ar putea fi tot atât de caracteristică și alcătuită pe județe — își cere și ea scriitorul... Iată atâtea domenii de activitate intelectuală — și n'am însemnat decât câteva și am trecut cu vederea, involuntar, poate unele tot atât de importante — ce-și așteaptă cercetări. Nu mai amintim — căci socotim că e de prisos aceasta — de opera literară, în proză sau în versuri, care să fixeze în forma eternă a artei, pământul, — atât de caracteristic, așa de neasemănător cu celălalt al țării, în specificul ce cuprinde, — peisagiul dobrogean. Și, mai ales, Marea — Marea Neagră purtătoare de atâtea legende, de taine de veacuri...

Premiile Ioan N. Roman vor încununa opere literare, culturale, artistice, în legătură cu provincia dobrogeană, de care a fost legată aproape întreaga viață și activitate a lui Ioan N. Roman.

Primul se va numi: „*Premiul cultural-dobrogean I. N. Roman*“, în valoare de 12.000 lei, anual, ce se va decerne întreg sau divizibil, după aprecierea juriului. Se vor premia, rând pe rând, lucrări literare, istorice, geografice, juridice, etc., cu subiecte din viața și trecutul Dobrogei, cu preferință lucrări referitoare la Dobrogea veche. Premiul va putea fi decernat și unei lucrări plastice cu aceleași motive de inspirație. Lucrări literare în proză — roman, nuvelă, descrieri de pitoresc dobrogean, folclor, etc. — intră, desigur, în cadrul zisului premiu. Ele însă vor trebui să răsfrângă momente și aspecte din viața, sufletul și peisajul Dobrogei. Tot astfel și lucrările și operele cu caracter de critică și istorie literară privitoare la Dobrogea, vor avea loc în cadrul acestui întâi premiu amintit.

Al doilea premiu, de poezie, în valoare de 2000 lei, se va numi „*Premiul de poezie Ioan N. Roman*“, și va fi decernat, anual, de același juriu — mai jos notat. El va fi o mențiune pentru cea mai bună poezie din ultima vreme, sau a anului, inspirată din peisajul și sufletul Dobrogei, sau al mării noastre.

Juriul de premiere — care a avut la înființarea lui ca președinte pe mult regretatul scriitor Jean Bart, — compus din literați și oameni de cultură și artă, de origină dobrogeană, sau a căror activitate intelectuală are vechi, sau, cu adevărat temeinice legături cu această provincie, — este astfel alcătuit:

Em. Bucuța, scriitor, Directorul Educației Poporului din Ministerul Instrucțiunii Publice.

C. Brătescu, profesor universitar; director al „Analelor Dobrogei”; membru corespondent al Academiei Române.

Ion Marin Sadoveanu, scriitor, directorul general al Teatrelor naționale și Operelor române.

Const. N. Sarry, publicist, director al ziarului „Dobrogea Jună”.

Oreste Tafrati, scriitor; profesor universitar; director al revistei „Arta și Arheologia”.

Din partea familiei fac parte, de drept, d=ni:

Bonifaciu I. Roman, avocat și Traian Lăzărescu, magistrat. Ultimul va îndeplini și însărcinarea de secretar al juriului. Orice lămuriri, de orice fel, cu privire la aceste premii, se dau de Traian Lăzărescu, consilier la Curtea de Apel din Chișinău, str. Regele Ferdinand I, 68.

*

„Premiul de poezie Ioan N. Roman” pe anul 1934, a fost decernat poetului Grigore Sălceanu — profesor la liceul „Mircea cel Bătrân” din Constanța — pentru frumosul sonet „Bairam dede”, pe care-l reproducem mai jos. D=sa este un statornic colaborator al „Analelor Dobrogei”. A tipărit, până acum, două culegeri de poezii: „Flori de mare” (1928, ed. Dobrogea Jună, Constanța) și „Fierbea aș=noapte marea”, (1933, ed. Cartea Românească).

Tr. Lăzărescu
Magistrat-Chișinău

BAIRAMDEDE

*In soare alb, mai roșii par șalvarii,
Femei, copii, roesc domol spre târg;
In August și caunii dau în pâng
Și aur mult se vântură prin arii.*

*Aripa morii vâjăie de sâng
Și prin bostană mișună Tătarii;
Cu zumzete în roiuri curg bondarii,
Putind pe urma carelor, spre Târg.*

*Deodată vântul stepelor învie,
Stârnind pe drumuri colbul dobrogean,
Un geam trântit se sparge'n vijelie...*

*Iar sus de tot, sub cerul diafan,
Cu mâna ridicată din geamie,
Un hoge'ngână imnuri din Coran.*

Gr. Sălceanu

„ALBUMUL NOSTRU“

I. N. ROMAN

27 de ani; statură mijlocie, brun, figură delicată, ochi expresivi. Unul din cei mai talentați și mai harnici dintre ziarisții tineri. Bland, simțitor, de o delicateță în vorbă, în mișcări, aproape feminină, — de o modestie francă și de o bunăfăte captivantă. Astă vară s'a dus în Transilvania, la congres. Ce emoționat s'a întors de acolo! L-am întâlnit la Sinaia. „Vin dintr'o altă lume, îmi spunea el cu lacrimile în ochi; e păcat că n'ai fost cu noi: să fi văzut femei din popor, fete dela sat, adunându-se în jurul nostru și vorbindu-ne de prigonirile Ungurilor, de drepturile Românilor nesocotite, de hotărârea lor de a se lupta până la moarte împotriva „cânilor de Unguri“... și mereu ne întrebau: „dar D-voastră ce faceți acolo? Mult o să ne mai lăsați așa?“ Acolo patriotismul e în aer; atâtea vorbe mari, de care noi râdem, în gura lor sunt sfinte... acolo să vezi Români!“ — Atunci am văzut câtă căldură și entuziasm era sub liniștea aceea visătoare, de o dulce șială, a figurii lui Roman. Observă bine, cugetă drept și exprimă frumos. Printre pușinii noștri poeți, Roman ocupă un loc de frunte.

Semne caracteristice: are să se supere pe autorul acestor rânduri.

„Vieța“. 1894. 27 Februar.

A. Vlahuță

IOAN N. ROMAN

Bunul I. N. Roman s'a stins subit la Constanța, unde bătrânul poet — rămas poet până la ultima clipă a vieții sale — se încetățenise oaspete al fermului pontic de mulți ani de zile.

Acuma patruzeci și ceva de ani un tânăr Ardelean câștigase multe prietenii prin frumuseța sa de săliștean cu ochii negri și barba deasă, prin meșteșugul său de versuri însușite de spiritul eminescian și prin vioiciunea condeiului său de ziarist.

Roman, al cărui elegant cilindru era cunoscut de toată lumea, reprezintă în presă partidul liberal, acel partid care avea în frunte pe cei mai aleși oameni din Capitala de odinioară a Moldovei și care, prin tragedia căderii marelui Brătianu, câștigase și pe câțiva din tinerii ieșiți dela Universitate.

O direcție pe care n-a părăsit-o niciodată, alegând doar, acum în urmă, între cele două nuanțe ale ei. Pentru dânsul, partidul rămăsese așa cum li apăruse tânărului Ardelean la douăzeci de ani, tot așa de tânăr cum era, cum rămăsese sufletul lui însuși.

În această veșnică tinerețe, omul cu un zâmbet pe buza a trăit peste șezeci de ani, fără a fi urât pe nimeni, fără a fi spus cuiva o vorbă rea.

Pură și prețioasă laudă, aceea pe care a meritat-o el!

N. Iorga

IOAN N. ROMAN DE BRONZ

Era într-o zi de toamnă, cu soare rar pe Mare, când am coborât în Constanța ca să fim martori la desvelirea statuei lui Roman. În răsrucea dintre gară, prefectură și bulevardul Carol, el aștepta liniștit și nevăzut sub pânze. Măine va face parte din alcătuirea acestei piețe și trecătorii se vor grăbi pe lângă el fără să-l mai deosebească. Dar astăzi umple locul, nemăsurat de înalt și de alb, și toată Constanța nu e decât un amfiteatru cercuit împrejur ca să-l vadă cum se naște. În ceața de dimineață, de dincolo de farul din larg, fumegă drept două sau trei vapoare. Mai departe, spre miazăzi, în lungul țărmului, sclipesc poate niște acoperișuri, ca niște geamuri cu flori de grădină de iarnă. Trebuie să fie Techirghiolul sau chiar lumina uitată aprinsă a farului dela Tusla. E ca o lume de negură, așezată în caturi și în planuri nenumărate de perspectivă, care se adaugă și ca aceleași trebuințe de prezență.

Când l-am văzut cea din urmă oară pe Roman era în anul când se sărbătoreau cincizeci de ani de viață românească a Dobrogei. Treceam alături, prin susul orașului, pe unde hoinăreau copii, prin iarba prăfuită și pe sub aripile morții de vânt. Astăzi câmpul a fost înghițit de noile cartiere, iar moara și-a deschis într-o seară aripile ei de pânză și a pornit către lună. Roman era ca un martor al vremurilor și mi povestea de fiecare schimbare cu întâmplarea ei. Locul se făcea iar ca odinioară și ochii amintirii îl puteau vedea ca atunci. Cu un cuvânt, însoțitorul meu dăraș sau zidea o lume și mi se părea, ascultându-l, întors acolo, că e chiar duhul plaiurilor acestora dobrogene, care păstrează vechile legende și înoadă la ele altele noi, când cu un răs, când cu un suspin. Cu rădăcini în Ardeal, născut în Basarabia, trăit la Iași, cu legături în București, el se oprișe în Dobrogea, într-adevăr ca într'un ultim popas, la marginea pământurilor românești.

Am întârziat apoi la el în casă, în biroul de avocat constănțean în care, între o răscolire în hârtii și o răscolire de amintiri, clienții se petreceau fără întrerupere, cu pricinile lor mai mari sau mai mărunte. Îl spionam puțin, în legăturile lui cu acești oameni ai întâmplării, Turci cu vorba stricată și localnici crunți și iuți la limbă. Îl împăca pe toți, cu o știre sau cu o glumă, punea o dată unui act sau dădea o întâlnire la o i-fățisare și-i însoțea până la ușă cu aceeaș voce bună. Cineva îl întreba de băeți, ce mai fac, și o înviorare neașteptată trecea peste tot obrazul, păstrat înaintea sub o mască egală zămbitoare. Părintele trăia în el, cu o putere de înduioșare pe care nimeni n'ar fi bănuț-o. Rămânea cu mâna pe articolul de gazetă încă neisprăvit și vorbea de copii și de nădejile legate de ei. Chema pe cel care se mai găsea în odaia vecină, cu un terțip oarecare, ca să-i spună că un scriitor dela București a venit să-l vadă și ca să-i ceară ceva pe care numai el îl știa, unde e. Și

imi făcea cu ochiul, ştrengăreşte, trecându-şi mâna prin bărbuţa încăruntită, pe când băiatul, nevinovat, se apleca peste săltare.

Astăzi m'aud cetind, şi-mi vine anevoe să cred, cuvinte unui Roman de bronz, într'o piaţă plină de lume. Mă mângâiu că nu vorbesc în numele meu şi că prietenul mai bătrân şi mai înţelept de altă dată mă priveşte fără supărare. În faţa lui, Marea s'a luminat până în fundul cerului şi peisagiul e curat şi umanizat ca o acuarelă. Vorbesc:

Ministerul Instrucţiei şi Cultelor, care e şi Ministerul Artelor, se bucură în deosebi de această sărbătoare, care întoarce între noi în bronz pe un bun scriitor şi pe un mare cetăţean. Viaţa lui o cunoaştem toţi, pentru că s'a împletit până ieri cu a noastră. Ioan Roman n'are nevoie, cu acest prilej, de o biografie. Constanţa îl primeşte în mijlocul ei, aşa cum îl întâmpina în fiecare dimineaţă, când ieşea la munca lui zilnică. El s'a oprit numai într'o bună zi, de acea oprire care ne aşteaptă o singură dată pe fiecare, dar pasul din urmă a fost o trecere în această lume a amintirii, unde îi ieşim astăzi înainte cu vorbe frumoase şi cu flori. Aici, la marginea Mării, în bătaia vântului din larg, loc de odihnă visat zadarnic de cel mai mare şi iubit poet al lui Roman, şi la marginea Ţării, unde a trăit şi a luptat ca un bun ostaş, el va vorbi oamenilor cari vor poposi o clipă să-l privească, de înalte şi mândre idealuri. Pentru noi, cari am avut norocul să-l cunoaştem, monumentul acesta e un prilej de duioşie, dar pentru toţi ceilalţi el e o lecţie. Să ascultăm şi noi glasul acestei lecţii, care aminteşte de o viaţă închinată celor mulţi, de bucuria studiului, de împlinirea zi cu zi a datoriei, de dragostea familiei, de puternicele satisfacţii ale creşterii neamului şi ţării. Roman s'a jertfit încă odată şi s'a întors între noi ca să fie multă vreme, peste hotarele vieţii omeneşti, această lecţie. Ştia câtă nevoie aveam de ea. Să ne pătrundem de gândul care vine de dincolo de lumea noastră. Constanţa să fie mândră şi vrednică de lecţia pe care ne-o ţine tuturor în cântecul de slavă al Mării.

Em. Bucuţa

Boabe de grâu, Nr. 10, pe Octomvrie 1932

IOAN N. ROMAN († 12 Iulie 1931) ŞI — RĂTIUNEA REGIONALISMULUI

Unanim — regretatul fruntaş dobrogean (fruntaş *cultural*, deci nu numai politic!) Ioan N. Roman, apărând în „Dobrogea Jună” (Nr. 114 din 3 Iunie 1923) regionalismul „Dobrogei June” (deci regionalismul aceluia ziar, a cărui lozincă e „Dobrogea Dobroge- nilor”), ne dădea (el ne-dobrogeanul!) anumite foarte actuale definiţii. Vorbind despre cei ce „iau cuvântul regionalism într'o accep- ţiune improprie, confundându-l şi asimilându-l cu separatismul”, I.

N. Roman preciza deci : „In acest caz, imputarea s'ar explica, și regionalismul, însemnând dezagregare, centrifugism, etc. etc., ar fi într'adevăr o idee periculoasă și o acțiune criminală”.

Și adăoga apologetul *celuilalt* regionalism : „Dar regionalism, în înțeles propriu, nu înseamnă nimic din toate acestea. El implică chiar ideea contrară, de consolidare, de cimentare, de întărire a Statului și se confundă cu însuși patriotismul”.

Încât, după nedobrogeanul I. N. Roman (care 30 de ani în șir a fost cheagul românesc și cultural al Dobrogei !) regionalismul este : „expresiunea energică și unanimă . . . , ca valorile locale să nu fie îndepărtate dela conducerea treburilor locale și interesele provinciei să nu fie sacrificate în hatărul naufragiaților politici și nevoiașilor de pretutindeni, de ale căror insistențe cei dela centru nu știu cum să mai scape. E ceva legitim și sănătos în această dorință. Aș putea spune chiar, că norma cerută de „Dobrogea Jună” pentru Dobrogeni ar trebui să fie generalizată și aplicată pentru toate provinciile țării, iar excepțiunile dela ea să fie cu adevărat excepționale și absolut justificate” — încheia I. N. Roman.

Iar noi, reținând faptul că distinsul om al cinstei și al celei mai desăvârșite generozități (cum îl plânge azi întreaga Dobrogea pe vajnicul om de litere I. N. Roman) s'a putut înălța până la o așa concepție a regionalismului, — aducem, de sigur, un bine meritat omagiu memoriei Junimistului I. N. Roman, care chiar deunăzi (1931) ne înșira atât de prețioase amintiri despre cel ce a fost om între oameni : M. Eminescu . . .

Leca Morariu

„Făt-Frumos” Iulie—Octombrie 1931

IOAN N. ROMAN (1866—1931)

Moartea lui Ioan N. Roman a lovit dureros mai ales Dobrogea, care a pierdut în el pe cea mai de seamă figură reprezentativă a sa. Dar înainte de a fi al Dobrogei, Ioan N. Roman a fost al românismului întreg, prin activitatea sa literară, ziaristică și politică prodigioasă.

Fiu al acelor oieri sălișteni, cari au străbătut cu turmele lor până la pășunile bogate ale Crimeei, Ioan N. Roman s'a născut într'un sat din Basarabia, la 1866. Studiile și le-a făcut la Săliște, Hârlău, Iași și Bruxelles, unde a venit cu diploma de doctor în drept. Temperament viu, inteligență ascuțită, cu înclinări literare. Tânărul n'a putut să rămână îngrădit în limitele profesiei lui. Încă înainte de a merge la studii în străinătate a debutat strălucit în ziaristică, la *Drapelul* și *Lupta* din Iași, unde a fost foarte bine apreciat de Gh. Panu. După capitala Moldovei, iscusitul lui condeiu de ziarist a fost cunoscut de capitala regatului liber, unde a fost prim-redactor la „*Adevărul*” lui Beldiman și la ziarul liberal „*Liberalul*”. Ioan N.

Roman este intemeietorul „*Adevărului Literar și Artistic*“, în jurul căruia a reușit să strângă, dela început, scriitori de seamă. Bucureștilor le-a urmat Sibiul, unde eminentul gazetar a înălțat paginile *Tri-bunei*, prin scrisul său limpede și elegant. Astfel ciclul este complet. Ioan N. Roman a luptat alături de toți, s'a dăruit tuturor provinciilor românești. Cea mai bogată parte a activității a rezervat-o însă Dobrogei, în capitala căreia s'a stabilit în a doua parte a vieții sale. Aici a adâncit toate problemele românismului local, s'a identificat cu ele, le-a ridicat la cultura aleasă și la spiritul său mare. A devenit un specialist în chestiunile dobrogene, atât culturale cât și economice și sociale, calitate dovedită prin o mulțime de studii.

Activitatea lui literară a mers într-o paralelă aproape neînteruptă cu cea ziaristică și politică. A scris bune studii de polemică și critică în spirit junimist, împotriva celor dela *Contemporanul*. La *Convorbiri Literare* articolele lui au fost totdeauna bine primite, ca și poeziile. Dacă Ioan N. Roman n'ar fi fost paralizat de umbra uriașă a lui Eminescu, ar fi fost un poet, cu un loc propriu în literatura noastră. Dar el nu s'a putut rupe din orbita poeziei eminesciene, nu numai în formă, dar nici în fondul celor câteva poezii ale lui, obsedate de același pesimism nirvanic. Versul lui nu este însă prin nimic inferior versului lui Vlahuță, atâta sprinteneală și eleganță avea.

Ion Breazu

Dacoromania, anul VII, 1934.

PREMIUL DE POEZIE IOAN N. ROMAN

Marea. Iată un cuvânt în fața căruia sensibilitățile de toate categoriile s'au sbătut imens. Dela interjecția primară, până la rezonanța înaltă a inspirațiilor, motivul a rămas covârșitor. Ca orice frumusețe cosmică, extrasă dintr'un tratat de estetică divină, inaccesibil vietăților ordinare, a rămas o formă nedăruită creației, decât ca un uluitor mister, al marilor linii eterne. De aceea, întotdeauna creațiile literare în acest sens nu m'au impresionat prin sugestiile lor, ci prin pasiunea pe care scriitorii au consumat-o pentru această vastă frumusețe. A fost întotdeauna un prilej de profunde atașamente sufletești...

Eri am citit o informație, prin care Societatea Scriitorilor Români va premia în curând, cu suma de 2.000 lei din fondul Ioan N. Roman, cea mai bună poezie scrisă despre mare.

Nu cunosc stipulațiile acestui cod de premiu, nici cum se va rezolva, și cer iertare dacă impietez asupra unor dispozițiuni testamentare. Țin însă să-mi liniștesc o părere, mai ales că am avut norocul să cunosc pe defunctul poet, acolo în preajma mării, unde s'a frământat cea mai elegantă simfirie românească și unde gândurile au alunecat adeseori pare, nestăpânite, pe albastrul de metal al întinde-rilor.

Nelinistea mea vine din faptul că nu știu dacă fiecare an va

putea arunca la suprafață o creație, care să poată fi și la înălțimea unei frumuseți literare și la nivelul de prestigiu al premiului ce evocă distinsa figură literară a Dobrogei.

Ar fi bine, cred, ca atunci când juriul nu se decide să facă o operă de caritate literară, care de altfel ar ieși cu totul din cadrul estetic al premiului, să hotărască a amâna decernarea pentru anul viitor și așa, în fiecare an, oricâte ori operele care se prezintă nu sunt la înălțimea exigențelor de creație. Iar după câțiva ani, după preciziunile Societății scriitorilor, să se constituiască un „Mare premiu Ioan N. Roman” cu care se va distinge un volum despre mare.

Este un gând pe care cu toată timiditatea îl comunic, dintr'un sentiment de adâncă pietate pentru acel care mi-a evocat, cu o incomparabilă coloratură, un fragment din viața lui Eminescu. Era o prietenie de simțire poetică în cuvântul lui, era o profundă mândrie de episod, pe care mi-l reamintesc azi, când notița strecurată timid într'un ziar pomenește numele poetului mort la Constanța.

Nu cred util o evocare de fiecare an cu orișice poezie despre ape. Mai ales că o sporadică apariție, care ar satisface într-o oarecare măsură criteriul juriului, n'ar constitui un real stimul pentru poezia mării, așa după cum bănuiesc că a fost intenția premiului.

Marea Neagră, cu tot specificul ei geografic și legendar, cum am mai spus-o de multe ori, este un imens rezervoriu peste care nu s'a aplecat un serios gând al creației literare. Nu marea în general, suprafața albastră cu meandrele și capriciile ei, ci Marea Neagră pe care o recunoaștem cu toții și pe care a iubit-o Ioan N. Roman cu toată simțirea; ea, care probabil a contribuit la fixarea lui în această provincie; spațiul larg, pe care îl oferea evadărilor nelămurite, a unor gânduri poetice ce se cereau departe. Nu este molcoma mare meridională, nici sumbrul aspect al mărilor din nord, ci capriciul cosmic specific Mării Negre, care se lipește caracteristic, cu un ritm deosebit, de țărmurile noastre.

Pe această mare trebue s'o cânte poetul ce va fi distins cu premiul Ioan N. Roman. Toate legendele autohtone să se împletească în fiorul acestei evocări. Peisagiul, misterul, viziunea, să fie sudate de o perfectă simțire românească. Să-ți recunoști în această poezie un gând încercat, un sentiment trăit undeva pe țărmul indigen al mării.

Și atunci evocarea lui Ioan N. Roman va fi un prilej de profunde pietăți și de fecunde rosturi literare.

D. Ciurezu

Țara Noastră, Iunie 1932.

RECENZII

Alexandru Gherghel. — *Raze și umbre*, poezii, Constanța, 1933.
Schițe — din noianul amintirilor, Constanța, 1934.

Acum câțiva ani, într'un cerc, se discuta cu aprindere, care-i însușirea dominantă ce caracterizează pe maestrul Gherghel. Unii susțineau penalistul, alții oratorul, alții poetul.

Dacă prin penalist oamenii noștri înțelegeau pe cel ce scrutează omenescul individual de-o parte și trările necesități ale grupului social de alta și reușește o armonizare a lor, primită de forul judecătoresc, apoi în aceasta maestrul Gherghel e neîntrecut.

Dacă prin orator înțelegeau pe cel care captivează cu argumentul bine dozat și manevrat iscusiți în galopul cuvântului, apoi și în aceasta maestrul Gherghel bate recordul.

Cât despre poet, atunci se avea în vedere autorul volumului de poezii „*Insula uitărei*” (Constanța, 1927), de care, orice om înțelegător, citindu-l, nu se putea să nu spună: Gherghel e un maestru al versului, e un poet superior.

Se înțelege că oamenii noștri nu s'au împăcat a recunoaște ca dominantă vreuna din aceste însușiri. Și este firesc: cel preocupat de probleme penale le cugetă independent de oratorie și poezie; cel fermecat de oratorie uită orice problemă și nu află poezie mai înaltă; iar pentru cel ce-și scaldă sufletul în ritmul și mirajul poeziei, altceva este mic, redus, banal.

Ce structură bogată trebuie să aibă Gherghel, el care posedă asemenea însușiri, pentru care oamenii sunt în stare să se certe, pentru a evidenția pe vreuna ca dominantă! Iată un om bine înzestrat.

* * *

În aceste rânduri ne preocupă scriitorul, poetul Gherghel.

Cu volumul *Raze și Umbre*, maestrul Gherghel e în ascendență pe treptele poeziei. Primul semn: în adevăr, nu orice mănuiitor de vers se încumetă a-și pune cugetul și simțirea în sonet, iar în volumul acesta din 42 bucăți, mai mult de jumătate sunt sonete. Maestrul a fost de-o generozitate rar întrecută.

Dar lumea cititoare caută, înainte de orice, într'o operă — omul. Deși cred că aceasta e grijă de moralist sau de istoric, recunosc destul de importantă, conced și deschid o parenteză — omului.

Vreți să cunoașteți omul, cu afectivitatea, cu tot trecutul și în mediul său? — Citiți *Schițe* — din noianul amintirilor, ultima-i operă, unde viața lui Gherghel e descrisă, romanțată... de el însuși!

Originalar din Câmpulungul muntenesc, și-a petrecut acolo copilăria și prima tinerețe. Iată cadrul acestora descris de el (*Schița I*):

„Pe vremurile acelea la Câmpulung poezia plutea în aer. Fiecare colț al orașului vorbea de vremurile strămoșești, de vremurile vitejești ale voievozilor descălicători, de domnițele și pajii de-altădată, de cântecele sfoliate pe ghitarele uitate în unghere înegrite sub povara anilor. Viața patriarhală îndemna la reverie și liniștea înconjurătoare, plină de tainele trecutului, așternea pe gânduri pacea binefăcătoare, în care se închiagă muzica și armonia vorbei: versul.

Astăzi orașul acela s'a burghezit și el... s'apropie din ce în ce mai mult de fericitul oraș al Constanței”.

Acolo prietenii Nanu, Petrescu-Comneni, Mihăescu-Nigrim, Eug. Ștefănescu-Est, și încercau strunele; acolo filologul tinereții sale, Șapcaliu, își ținea prelegerile, peripatetic... Acolo excursii la schitul Ciocanu, sau prin sate cu frumuseți sălbatice, precum cârciumăreasa de la Fulga; vânători de pomină, etc.

Câmpulungul cu sburdălniciile și tinerețea sa ocupă mai o treime din *Schițe*...

Iată-l apoi student la Litere și Drept în București, la cursurile de Drept Roman ale lui Danielopol și de Filosofie ale lui Maiorescu, în toamna în care, fiecare din acești doi profesori suiau treptele catedrei în al 30-lea an.

De ce-a urmat Dreptul? — Iată ce povestește însuși (*Schița XI*):

„Când am plecat la București, penfru învățătură la Universitate, nu eram hotărât de ce să mă apuc. Literatura mi-era dragă, dar un avocat... mă sfătuia să urmez Dreptul fiindcă, spunea el, n'ar fi fost nimic în lumea asta mai sfânt și mai frumos, decât să lupți pentru izbânda dreptății. Nu șiam atunci că în lupta aceea, în care aveam să mă angajez pentru o viață întreagă, trebuia să las, la fiecare pas, fâșii din sufletul meu”...

Destul de melancolic... și melancolia, ca la orice om angajat în lupta pentru dreptate, isvorăște din greutatea pentru individ de-a se însușa prin purtarea sa, cu libertatea sa, în curentul de conformism al vieții sociale. Pentru profesionistul Dreptului problema are două capitole: primul, al justiției, care e tendința generală a societății de-a împăca, stinge orice conflict prin norme fixate și garantate prin sancțiuni; secundul, al dreptății, care este numai un elaborat al luptei judiciare din for — și care nu poate fi altceva — elaborat realizat după normele fixate ale justiției. În primul, armonia senină a înțelepciunii și adevărului Dreptului pentru toți... în secundul, febrilitatea și pasiunea luptei, în care sofisticarea înțelepciunii și mistificarea adevărului se pot strecura printre armele ce valorifică Dreptul

fiecăruia... Dacă de justiție nu se plânge nimeni, sau numai prin cipial, formulând desiderate de lege ferenda, — după dreptate suspină mulți. Elaboratul mediului judiciar, soluția din speță — cum se zice — nu-i poate mulțumi pe toți nici când e în totul conformă cu nor mele justiției, nu mai vorbim de cazul când e numai aproape, sau când e departe.

Mai mult decât melancolic, sună dureros : „la fiecare pas, fășii din sufletul meu“...

Dar să foilețăm mai departe : Și'n București, ca student ? Aci tovarăș de suferință cu Vasile Pârvan, Ghițescu, Mihai Galița, Petre Pogonat ; gravități împrejurul profesorilor, maestri de literatură, cari căutau să lanseze talente noi și cari invitau la masă ; în preajma lui Macedonschi cu Costin, Mircea Demetriad, Nanu, Donar Munteanu ; la cafeneaua artiștilor Kübler ; la un pension ca pedagog ; episoade diverse cu Oreste și Dragoslav, cu Ioan Petrovici și Corneliu Moldovanu...

Viața aceasta e descrisă încă într'o treime din **Schițe**. Vedem din ea nu numai mediul din studenția maestrului Gherghel, dar și din a multor altora, ce-au ridicat apoi treptele spre celebritate prin profesiunile și operele lor. Descripția e interesantă atât ca anecdotă, cât și prin desvăluirea vieții studentești a Bucureștilor de la începutul secolului nostru.

Mai departe **Schițele**, vr'o cinci următoare, descriu viața de Administrator de Plasă a licențiatului în Drept, la Brăhăsești, jud. Tecuci, unde facem cunoștință cu proprietari rurali mai mult sau mai puțin boeri, medici de plasă, tâlhari, primari, etc. Apoi în Târgul Cucului, jud. R.-Sărat, unde de asemeni ne prezintă politiciani de provincie, electori, judecători, spițeri, etc.

O schiță (a XXVI-a) e închinată vieții de la Cotești—R.-Sărat, unde avocatura i-a înfins brațele primitoare și de unde Gherghel, avocat profesionist, a plecat la Constanța. Dăm încheierea schiței, un peisaj caracteristic al dealului românesc :

„Când am plecat din Cotești... Era o zi de început de toamnă. Rodul viilor începuse să se pârguiască și fânul cosit, adunat în clăi pe câmp și prin ogrăzile oamenilor, îmbălsămase aerul cu o mireasmă dumnezeiască. Departe un plug cu patru boi tăia brazda neagră pe trupul pământului. O cumpănă de puț în marginea șoselei scârția sub adierea vântului. Dela Schitul din culmea dealului care rămânea în urmă, un clopot hodorogit vestea apusul credințelor de altădată. Dar drumuri neumblate se deschideau mereu spre orizonturi noi, spre altă viață“.

Alte schițe ne vorbesc de Constanța din 1910, unde lumea românească avută și pretentioasă venea să se distreze : casino, teatru,, operă, operețe, Alex andru Davila, Alice Cocea... Despre Emină o hămăliță din porți, o admirabilă viață de muncă,, — când a murit... „în registrele stărei civile, nimeni n'a știut să treacă altceva decât un nume neisprăvit. Un nume ce n'a însemnat mai mult în viața por-

tului decât un strop de grâu căzut în neînțelesul apei, în necuprinsul mării". Despre Conu Ghiță — portretul celui mai bătrân avocat din Constanța, venit după război din altă parte și farsele, ce-i făceau tinerii.

În fine „Marea“. Aceasta e cea mai interesantă schiță din ciclul Constanței. Maestrul Gherghel culege și descrie primele impresii din contactul cu marea: portul în zori de zi, răsăritul soarelui pe mare. Dela primul contact marea a cucerit pe poet definitiv; era al ei când a pășit apoi în oraș. Tot ce nu era marea, era mort, era strein de sufletul său:

„Și am pătruns, ca un strein, într'un târg îndepărtat dintr'o țară necunoscută, în mijlocul mulțimei, plină de socotelile mărunte ale unei existențe banale și fără sens. Numai marea-și trăia, mai departe, măreția și misterul ei. Marea indiferentă în fața durerilor, ca și în fața iluziilor noastre de fericire!“

Iată în scurt omul și mediul. Maestrul ni le zugrăvește artistic, adică simplu, firesc, cu amănuntul ce atrage, dar caracteristic, sintetic. Fraza e fină, nuanțată ici-colo de un umor discret. Vorbește și despre sine, dar fără pretenție, fără a se scoate în evidență cu ceva, fără a acționa în vre-o ispravă altfel decât ca un tovarăș duios al eroilor din schițele sale.

Parcă îl vedem. A avut viața tuturor celor de cari ne povestește și din cari unii au ajuns: Vasile Pârvan, ilustru arheolog de reputație europeană; Ioan Petrovici, profesor universitar, fost ministru, academician; Petrescu-Comnen, fost înalt magistrat, acum ministru plenipotențiar; Petre Pogonat, profesor universitar; alții literați, sau personalități culturale, sau notabili în cuprinsul țării... Și între ei și-au făurit și au trăit o viață sufletească comună în timpul când omul se formează, fiecare având și păstrând ceva din celalt: tendința de-a cerceta, munca asiduă de-a crea, silința de-a împărtăși celor dimprejur ceva nou, iubirea de mediul și de sufletul românesc, pe care le îmbrățișează chiar dacă vreodată le-au procurat desiluzii sau le-au opus ostilitate.

Nu pot închide volumul *Schițe* fără să citez câteva fraze caracteristice relativ la Constanța (*Schița XXVII-a*):

„Marea dela Constanța **era a mea**. Pentru întâia oară scoboram la țărnul ei, dar farmecele apei înflorite, din după amiaza aceia de început de toamnă, eu le cunoșteam mai dinainte, din presimțirile mele, din visările și așteptările mele, de o viață întreagă, din depărtata mea copilărie!... Toate vorbeau simțurilor mele, în graiul cunoscut al basmelor, ce le-ascultam odată, la vatra părintească, de parie“...

Acestea ne înlesnesc să deschidem volumul de poezii *Raze și Umbre*, iar pe de altă parte ne lămuresc atitudinea poetului față de mare...

Să vedem poetul.

Din cele 42 piese de versuri ale acestui volum, 23 sunt sonete, specie lirică la care poezii ajung deabia la maturitatea concepției și tehnice, adică atunci când gândesc clar și pot exprima elegant.

Poetul roman, Vergiliu, începând a vorbi despre albine (în a IV-a G.) spune în versul devenit celebru: În tenui labor at tenuis non gloria... adică, subiectul e mic, dar gloria ce cucerește nu-i mică. Acelaș lucru s'ar putea spune despre sonet: e mic, dar un sonet viabil în timp, puternic, dă... gloria lui Arvers! De ce? Pentru că la lucrurile mici defectele sunt mai vizibile, ori sunt mai puțin scuzabile? Sau pentru că un bun mic e mai ușor de prețuit și de păstrat ca unul mare? Mister! Constatăm însă că foarte mulți adoră sonetul, iar cei ce fac sonete au închinat chiar sonetului — sonete!

Pentru a împărtăși cititorului o idee fugară asupra chestiunii, în ce constă poezia lui Gherghel, voi trece în revistă mai întâi sonetele, aceste mici poeme.

„Gânduri călătoare“, tabloul unei imbarcări noaptea: Un șir de nave dorm în port. Din adâncul apei se ridică un fior de neînțeleasă frică, din cauza gândurilor care vor să plece în grabă, departe! Acestor gânduri călătoare nu li-e atâta dor de ducă, cât silă de-a rămâne...

Navele sunt biete lucruri, nu simt nimic, dorm. Marea însă e în mișcare, ea presimte povara; călătorii asemeni, ei sunt grăbiți. În noaptea, apa e „de cărbune“. Luminile purtate pe punți pâlpâie: „Ca flăcări slabe pe comori străbune“.

„Chemare“, un strigăt de dorință către femeia iubită: Poetul nu o vrea în cadrul saloanelor, ci „când candela pe gânduri se aprinde“ o vrea sub flori de stele, sub scutul dorurilor sale.

„Furtună“: Marea stăpânită de furtună. Femei de pescari așteaptă pe cei plecați. Bărcile se luptă „cu furtuna... Se văd. Un strigăt surd: lipsește una!“

Poetul a prins momentul când tragicul tabloului încă nu s'a dispersat. Sufletul femeilor în așteptare e frământat la fel de furtună, ca și marea. Încă nu se știe din grupul de pescari expus, cine a pierit. Durerea încă nu s'a localizat în cutare și cutare suflet de femeie, nici liniștea sau speranța revederii în rest. Micul sonet ne zugrăvește o mare dramă a luptei omului cu natura, o puternică dramă a muncii; îl cităm în întregime:

*Oștiri de valuri dau năvală 'n stâncă
Și tunete răsună pe genune,
În sdrențe alge, din adânc, s'aruncă
Spre dig și răd de-a pietrei slăbiciune,*

*Femei, purtând în gând o grijă-adâncă,
Tăcute, 'ncep pe țărni să se adune;
Un vârcolac — din basme vechi — mănâncă
Din luna sfînsă, sus, ca un cărbune.*

*Prăpădul vine, crește dinspre zare
Și'n clipele de groază numărate,
Cuprinde tot: și mal și cer și mare.*

*Și bărcile, din zori de zi plecate,
Se luptă'n apropiere cu furtuna...
Se văd. Un stigăt surd: lipsește una!*

„Lipsește una“... Strigătul e al grupului, produsul unui spasm dureros, picătura de sânge a durerii fără nume, impersonală...

Alt sonet, „O urnă“: În tinerețe glasul iubitei și gândurile poetului cântau un imn, ce da fiori de sbucium nopții și mării contemplate. Dar cântecul de mult s'a stins în șoapte. Astăzi tabloul e liniștit: sufletul poetului e „o urnă de ertare“!

„Strada“. O stradă bătrână, cuprinsă de fiorii primăverii și noulăței, se scutură de somn, se gătește în flori, scoate orchestră cu cântece la modă „și dansuri noi de trupuri arse'n soare“... Dar pe când teii o binecuvintează cu parfumul lor, „un dric de-alungul ei înaintează“!

Aspirațiile în contrast cu realitatea!

„Dimineața în port“. Un tablou evocator: Răsare soarele. Feerie de purpură, aur pe cer. Marea de sidef... Magnific cadru, dar pentru cine? Pentru oastea ce pornește la muncă, pentru ca și lumea omenească să intre în ritmul valurilor mării neadormite. Corăbii încărcate se pregătesc de plecare. Oastea muncii așteaptă doar binecuvântarea dimineții și pâinea! Binecuvântarea și pâinea, în port, le dă catargul, ce se va rupe din zare, corabia ce va sosi!

Cu acest sonet Gherghel a dat poeziei cu caracter social, o piesă de neîntrecută valoare; cităm acest sonet întreg:

*Din depărtări adânci, spre noi, grăbește
O geană slabă de lumină mată,
Iar apa se întinde sidefată —
Sub cerul ce cu clipa, se'nâlbește...*

*Și firea toată'n aur îmbrăcată,
Oștiri de muncă nouă și pregătește,
Pe când, în țărni, acelaș val isbește
Cu-aceiaș stăruință cadențată...*

*Corăbii mari își pregătesc plecarea,
Dar mii de brațe, brațe odihnite,
Ce nu cunosc alt sprijin decât marea, —*

*În port, pe cheiu, așteaptă vfelite
A dimineții binecuvântare
Și pâinea, visul lor, sosind din zare...*

„În portul fără nume“. Un tablou impresionant: Sosesc corăbii din țări depărtate. Lucrul descărcării începe ca o sărbătoare. Pe țarm se destramă în ritmul brațelor: mătasuri, fildes, fructe. Ni-
meni nu gândește la viața țărilor care le-au produs. Pentru aceste țări portul, în care se desfac produsele lor, e fără nume. Depărtarea rupe raporturile!

„Pe plajă“, alt tablou asemeni impresionant: Pe țarm, senin, zi de flori și soare. Pe mare risipă de lumină, valuri languroase de-
abia ating nisipul plajei. Sărbătoare de tinerețe! Plaja pare o gră-
dină. Copiii, fac din nisip castele. Femei desbrăcate ciripesc vesele...
La o parte:

*Doi moși, doi rătăciți din vremea bună,
Privesc mirați... parcă-au căzut din lună!*

Tabloul are un colț de contrast cu nuanță umoristică, pe cei doi moși, ca să ne amintească... că și etatea rupe raporturile.

„Ruinele moscheei“. Moscheia albă era o strajă neclintită ca și credința. Din turnul ei muezinul cânta puterea nemărginită a lui Alah! Luna privea o lume ce-a devenit vis. Azi din moschee n'a mai rămas decât:

Un zid bătrân, ce stă și el să cază!

Ruinele sunt evocatoare cu atât mai mult cu cât reprezintă pu-
ternice realități de altădată.

„Vânzătorul de stele“ o poveste vecinic duioasă: Un flașne-
tar care-și purta flașnetă cu aceeași „Traviata“ și papagalul cochet ce
scotea bilețele de norocul, ce se citește în steaua fiecărui. Trecea
în fiecare dimineață, azi nu mai trece și poetul îl așteaptă, ca toți
acea cari-și caută norocul în stele... și-l cântă ca pe ceeace a trecut
și nu va mai reveni niciodată!

Om, noroc, bilețel, papagal, flașnetar, stea? Ce drum le leagă?
Fantezia, care te înduioșează și la cel ce-a întemeiat asemenea credință
și la cel ce oficiază asemenea cult pe stradă în acorduri de Traviata
și la cel ce i se încrede...

„Pe Bosfor“, tablou de orient! Sub cer blond Bosforul doarme
în cântece, ce-i leagănă gloria milenară. Caicele poartă femei iubite.
Turnuri sub cerul de poezie se înalță ca brațe rugătoare. Peste tot
un parfum de trecut, de moarte „așterne lenea lui otrăvitoare“.

Bosforul a fost atât de cântat... Totuși tabloul acesta e nou.
Coloritul local e bogat prins, atmosfera psihică nu ne e turburată de
exagerări, puterea de evocare ni se desfinde liberă pentru a visa o
clipă pe Bosforul maestrului Gherghel.

„Iubirei“. Poetul contemplă iubirea, după ce i-a încercat fur-
tunile; când liniștea i se pare starea firească a ființei sale și caută
s'o localizeze într'un raport cu valorile morale ale vieții. Din acest
punct de vedere o găsește instabilă, fluturatică. Sclavă, regină, de-

mon, inger, surăs, cântec ? Noi o preamărim, dar ea își râde de noi, întinzându-ne o cunună înrouată de crimă, sânge și rugină. Și totuși poetul o binecuvintează; ea e izvorul poeziei și, în sfârșit, lasă în suflet: armonie, pace, ertare, — mistue adică toate acele cuiburi de foc ale expansiunii sufletești, care provoacă în lungul tinereței furturile și cumpenile !

De observat : la Gherghel cuvântul **ertare** este reintegrat în înțelesul străbunului său latin **libertare**, liberare din servitute ...

„Cândva“ ... Un testament, încrede ultimele dorințe — prietenilor : Atunci ... să fie aruncat în mare ! Dorește să fie purtat de valuri, să se topească tot ce-a fost lut. Prietenii să-și amintească „de- un vers al meu, de-o glumă“ și să bea, să petreacă. Atunci :

*Ca voi, eu voi petrece la sânu-amantei mele,
Sau răfăcînd o noapte pe umedul abis,
Voiu bea întreg misterul potirelor de stele !*

Legătura cu marea a devenit ceea ce exprimă așa de frumos moldovenescul popular, **giuruire** ...

„Toamnă“. Toamna de afară, toamna din suflet, când razele s'au schimbat în umbre, când florile nu mai au vioiciunea de sânge, ci palid de ceară, când stelele nu mai personifică visuri, când chiar vr'un cântec vechiu — plânge, se topește, — când existența însăși devine o siluire, o pedeapsă ...

O stare sufletească pe care o simte intens numai cine a trăit bogat toate bucuriile expansiunii firei sale și ale naturii înconjurătoare.

„Cuib de zâne“. Un imn căsuței visate ... O căsuță albă, liniștită, simplă ca un vers, ca o floare, — spre care vin pe mare visuri din depărtări și o preschimbă în cuib de zâne ... Ah, un lucru atât de mic, pare așa de minunat pentru un poet, care nu-și poate realiza căsuța visurilor ... Sonetul acesta merită să fie realizat aieve de cei „cari înțelegând poezia, au iubit-o“ și cărora poetul le-a închinat cartea sa.

„Cinica“. Să cânti femeile, să le robești lumea gândurilor ? Se întreabă poetul. Iar răspunsul ? Nebunie ! Femeia nu iubește 'n fine zeul, geniul, ci bruta ! Piesa este expresia unui moment de desamăgire. Poetul a avut în vedere cinica, ființa impudică, cea în care domină animalul.

„Dans macabru“. Clovnii și mășcăricii altor vremi — schelete — ies din cripte și dansează în noapte la cântecul unei bufnite ... Un schelet definește : „Ce-i moartea altceva decât o glumă ? Necunoscutul prin cunoscut ! ...

„În ruine“. Un tablou : Rămășița unei glorii, un colț de zid de cetate. Aici o poartă, colo un turn, dedesubt o hrubă ... în noapte din ruine se desprinde o umbră de om întinzând spre cer o umbră de arc : e un rege barbar, care și dincolo n'a renunțat să-și măsoare puterea cu zeii ...

Ruina trăiește. România răsăriteană nu e numai țara dinspre mare, e și țara a zeci de cetăți vechi, în care Arheologia are de săpat pentru sute de ani. Un suflet receptiv de impresii a găsit un ales motiv de inspirație. Tabloul se prezintă gata spre a face nemuritor pe un pictor. Redăm și acest sonet întreg, ca inspirat din mediul Dobrogei :

*Vestigii dintr'o glorie milenară,
Un colț de zid... Aici a fost o poartă,
Acolo=un turn privind spre zarea moartă, —
Dorm toate în povestea lor barbară.*

*Încet, un gând întunecat ne poartă,
În scoborâș pe=0 dărămată scară
Și ca 'ntr'un vis, trăesc o clipă, iară
Splendori ce=au înșelat o tristă soartă.*

*Dar din mormântul straniu de ruine
În noapte=0 umbră se desprinde
Și arcul rupt spre ceruri îl întinde :*

*E=un rege mort ce'n loc să se închine
La zeii lui păgâni născuți din soare
Puterea lui, cu=a lor, vrea s'o măsoare...*

„Exodul“ e spectacolul plecărilor spre o nouă patrie prin porțul nostru. Ades mozaici, mai rar mohamedani, toți spre Asia : Palestina, Siria... Pentru ce ? Să refacă țara străbunilor ? Să=și refacă viața lor proprie ? Redăm și acest sonet în întregime, ca piesă rară de poezie, care dă expresie unui fenomen social, și el rar, al exodului în masă :

*Spre port, încet, trec carele 'ncărcate
Și gloatele, în jurul lor, tăcute,
Conduc iluziile prefăcute
În scrum de vis, în vise sfârâmate...*

*E=un trist convoi de gânduri abătute,
Peregrinaj spre făruri fermecate,
Exodul sufletelor exaltate
De poezia vremilor trecute !...*

*Se duc, ca stolurile călătoare,
Când ultimul refren în inimi moare,
Să regăsească tainic, învierea,*

*În depărtări ce chiamă, cu tăcerea,
Cu vecinicul necunoscut din ele...
Să=și revină în drumul lor de dăruire.*

„Copii“, un tablou al jocului copiilor. Întâiu răsleți, apoi grămadă, i-apropie dorința de joc. Jocul? Luptă cu oști imaginare. Acum sunt un grup armonic. Tabloul absoarbe pe poet, îl metamorfozează în copil, fără a-i răpi conștiința actualității. Sufletul coboară pe scara amintirilor și duioșiilor înlăcrămate pentru etatea dincolo de care nu se mai întind amintiri!

Pe cât de mișcător și dulce tabloul copiilor, pe-atât de amară încheerea poetului:

*Dar jocul lor aprinde în uitare
O candelă de-aducere aminte:
Copil bătrân, nu plânge! Fii cuminte...*

„Gara“. O stație cu ani înaintea — singuratică, acum crescută cu anii, populată, cu multă mișcare... Dar poetul o vede la fel, aceeași din vechea-i poveste: mica stație, în care mereu aștepta să vie... norocul!

Tabloul devine imaginea unui simbol — al veșnicei așteptări cu credința statornică, că odată-odată tot va sosi mult așteptatul, idealul... Mica stație e simbolul întregii lumi, în care omul se sbate în așteptarea minunii, fericirii, care va răscumpăra suferințele, și-lînțele de-a rămâne statornic, fiecare în linia menirii sale...

„Norii“ — forma lor se schimbă; contemplându-i, imaginația înfiripează în formele lor tablouri: cortegii, cavalcade, vânătoarea cerbului de aur... absorbit, fie că-și odihnește gândurile pe nori, fie că pleacă departe cu ei, omul găsește pentru orice dor — o mângâiere. Astfel norii — difuzul — devin suportul realității...

„Cântul lebedei“ e ultimul sonet. Un tablou: O lebedă trece ca o umbră pe lacul azuriu în seara de toamnă. Un platan își scutură frunzele vestind sfârșitul frumoaselor zile. Seara se'nchide ca o carte ce s'a sfârșit. Cu cântul lebedei se'ncheie ceea ce a avut de spus un poet!

* * *

Tablouri-miniatură, cugetări, sau și una și alta, — aceste sonete absorb la citire, spiritul se simte continuu într'un leagăn, transportat, beatificat. Ele au factura dictată de normele acestei specii de poezie în românește, — toate ne poartă în endecasilabul iambic, afară de „Cândva“, în alexandrini. Rimele sună bogat și dau impresia unei alese armonii.

Dar cum sonetul este o piesă ce mărginește numărul silabelor cuvintelor, ce veșmântează ideia; cum alegerea cuvintelor se face în vederea și a ritmului și a rimei, autorul e silit la expresii concise, adese eliptice, la adoptare de cuvinte cu anume accent, lungime, sonorită, care să fie și evocatoare, — grijile tehnice impun concisiune, reflectare, ocolite de amatorul de gândire ușoară și formă neglijată. Acest amator tipă îndată: Artificial!

Însă artificialitate nu-i decât atunci când firea limbei e forțată, sau când autorul întinde efecte nepermise de ideea sau de atmosfera tabloului, sau de firea celor descrise.

Sonetele ce-am trecut în revistă n'au expresii, care să dea impresia că limba e forțată; cât despre efecte, se pare că Gherghel nu întinde decât să fie înțeles; iar pentru aceasta strecoară ideea sau redă tabloul în mod firesc, cuviincios, discret, adică fără vre-o anume pompă sau retorism, — asemeni fără sgârzenia și cruțarea maniacă ce duc la șters sau nebulos. Stilul lui Gherghel nu omoară ideea, din contra, o face mai vie, mai sveltă și deci mai accesibilă. Concișunea lui nu ajunge până la înțepirea sau omiterea notelor esențiale.

Lumea noastră cetitoare are mulți amatori de lucruri de distracție, ușoare, ba chiar de primitivism, dovadă succesele din ultimul timp ale unor cărți scrise te miri pentru ce, cu exces de diluare, cu vădită neglijență. Socotim efemer asemenea succes. Zisului amator, prin firea lucrurilor, îi ia locul cetitorul pretențios, care nu iartă expresia inegală ideii, neglijența, care nu se mai îmbată cu diluări. Minimul de efort trebuie prețuit numai în industrie, pentru a realiza maximum de producție cu economie de energie. În artă nu se economisesc mijloacele, rezultatul contabilității lor nu duce la nimic. Artă nu se măsoară prin maxime sau minime de efort din partea producătorului sau a consumatorului, ci de efecte asupra afectivității omenești. Un maxim de efect nu se poate obține neglijând sau diluând; în artă calcularea efectelor și cizelarea sunt necesități, iar nu pur și simplu chestiuni de cochetărie...

Am auzit un asemenea amator de lucruri ușoare în fața unei cărți bune, spunând: am cetit și n'am înțeles nimic! El ar fi vrut mai cu seamă ca ideea, tabloul din poezie, să-i pătrundă singure în cuget, în imaginație, fără silință. Dar am auzit odată și pe-un poet: un sonet? un sonet trebuie lucrat cu grijă de bijutier-artist, cu focul acelor cari, făurind un inel, fac interesantă mâna ce-l poartă până acolo, că nimeni nu s'ar umili s'o sărute!

Am insistat, la trecerea în revistă a sonetelor, asupra conținutului lor, pentru a se inveda ce domeniu de gândire atrage pe poet, în ce izvoare se scaldă inspirația sa, precum și pentru convingerea cetitorului că fiecare sonet e o poemă de sine stătătoare, viabilă, cu ideea sau imaginea ce ne dă, mai presus de obicinuit, ba chiar suindu-se la poezia superioară a celor puțini aleși, a măștrilor sonetului.

Cetitorul asemeni poate observa, din piesele citate în întregime, că înțelesul e ușor de prins și că forma e expresia unei tehnice la înălțimea măștrilor poeziei noastre. Asemeni, că sonetele lui Gherghel nu pot fi clasate în descripție, ci în cugetare, — cugetări în legătură cu cece a impresionat pe poet în mediul său. Simțirea, imaginația, cugetarea își au rol activ în constituția fiecărei piese.

Marea e inspiratoarea multora din ele: Gânduri călătore, Furtuna, Dimineața în port, etc. Toamna din suflet iarăși e inspira toarea unora: O urmă, Strada, Pe plajă, Iubirei, Toamnă, Copii,

Gara, etc. Chiar acestea și alte încă vre-o câteva piese ale poeziei lui Gherghel sunt dominate de un fel de depresiune sufletească, tomnatică, îndoliață. Ruinele i-au inspirat: Moscheia, Umbra regelui, etc.

Dacă am trage un fir prin ele am putea înălțui povestea omului, care a străbătut lumea de raze și care, coborând în umbră, privește de-acolo în viață ca un înțelept și notează ceea ce discerne frumos și interesant, scrie artistic simțindu-se dator s'o facă, atât către ținutul în care a văzut lumina zilei și'n care „poezia plutea în aer”, cât și către acela în care de mult timp trăește și care i-a împărtășit o nouă poezie și un nou avânt de creație.

* * *

În celelalte poezii — 19 piese — conținutul se rânduiește la aceeași înălțime de cugetare și tehnică. Trimitem pe cetitor la adevărate mărgăritare: **Un cântec vreau, Muezinul, Cu mânil tale** (în tetrametru dactilic) ce evocă accente din una din Tristele lui Ovidiu (III, 3):

*Parfumul din albe și roșii petale
Înălță-se'n templul de cântec și vise,
În care altarul, odată'nflorise
Sub mâni de zăpadă, sub mânil tale . . .*

*Flori albe de ceară, flori roșii de sânge
Du jertfă păgână icoanelor sfinte
Și glasu=amintirilor fără cuvinte,
Ascultă-l pe orga cerească cum plânge . . .*

Asemeni la **Peisaj maritim** (în trohei), un cântec al frumuseților noastre, din care cităm această bijuterie senină, caldă, cu sunet de aur:

*Plaja albă, plaja caldă
Singură=a rămas
Pescărușii doar se scaldă,
Ziuă, bun rămas !*

*Peste apa sidefată
Aur din belșug,
Toată zarea'nsângerață
Arde ca un rug . . .*

Apoi, **Dobroge** . . . din care cităm aceste strofe caracteristice

*În nopți pustii de toamnă, când luna luminează
Ca'ntr'un decor de teatru, sinistră și bolnavă,
Un Scit își moaie vârful săgeții în otravă
Și-o flotă de trireme pe Pont înaintează . . .*

... Dar astăzi, când trecutul e-atâta de departe,
Când peste sarcofage trag boii brazda caldă,
Și'n locul pietrei, grăul în soare trupu-și scaldă,
Când lumea lasă praful să cadă peste cale,

Tu, Dobrege, păstrează comoara ta, uitată
În glia ta săracă, în glia ta bătrână,
Și peste cimitirul de taine, fii stăpână !
— Vor fi chemați și morții să mai vorbească-odată ! ...

* * *

Cetitorul, închizând cartea sub mirajul acestei poezii, cu sufletul vibrând de armonia versurilor, se va simți încântat de gândurile, de imaginile, de armonia ce și-au încercat sborul sub boltile și prin colțurile interiorului său.

Dar poezia devine miraj și versul armonie, dacă întâlnesc receptivitate, adică dacă ele pot forța oarecum, impresiona, facultățile respective ale cetitorului. De-aici două condiții ca acest fenomen să se producă: pe de-o parte ca receptivitatea să fie pregătită, cultivată pentru a fi impresionată, pe de altă parte ca și făuritorul de poezie să-și aibă cultivată, perfecționată măiestria de-a sesiza receptivitatea. Așa dar nu numai poetul are obligații, ci și cetitorul. În ce privește obligațiile poetului, măiestria de a sesiza receptivitatea și pentru ce anume, adică mijloacele de impresionare și ideile cu care artistul sosește la pragul cetitorului, acestea le-am constatat la Gherghel — cultivate, perfecționate, superioare.

Sonetele și celelalte poezii ale sale se înfățișază ca produsul unei virtuozități, la tot pasul, concretă, simțită, — o simțim cum ne fură ca un joc. Un joc la care sufletul se prinde, ia parte cu interesul, cu duioșia, cu contemplarea, cu visarea, sau cu cugetarea poetului. Un joc pe care-l simțim superior, care ne învinge rezistența sau indiferența și la care ne bucurăm din toată inima că ne-am înălțat, că luăm parte. Aceasta e artă !

D. Stoicescu

* * *

Cronica lui Ioan Neculce. — Ediție comentată de Al. Procopovici, prof. universit. (2 vol. Ed. „Scrișul Românesc“, Craiova 1932).

Republicarea cronicelor, care nu se mai găsesc nicăeri în comerț mai cu seamă după război, constituie o redescoperire a lor. Raritatea unei cărți este o piedică la recunoașterea valorii ei și a nu o republica e a o sustrage dela utilitatea recunoscută, mai mult încă și a păgubi cultural generațiile, care nu o pot avea la îndemână tocmai în anii închinăți instrucției.

Cronica lui Neculce a fost tipărită în întregime numai de două ori, la 1845 și 1872 de Cogălniceanu ; au trecut deci 60 de ani de-

când n'a mai fost republicată, căci fragmentele din colecțiile școlarești nu echivalează ediții, ci mențiuni de crestomatie.

Faptul e de mirare, căci operei nu i-au lipsit nici elogiile istoricilor, nici ale literaților, ceea ce denotă chiar pentru cei cari nu cunoșteau decât elogiile, că opera are merite generalmente recunoscute, demult nedesmințite, ba chiar mereu trâmbițate. Și e cu atât mai de mirare cu cât nu e vorba de o operă de ieri=alaltăieri, ce mai poate trezi animozități, sau răscoli opinia publică, ci este o **operă ce a biruit 200 de ani!**

În fine d-l Al. Procopovici, profesor la Universitatea din Cernăuți, ne-a redescoperit cronica, dându-ne o într-o ediție îngrijită după cea din 1845 a lui Cogălniceanu (găsită superioară celei din 1872) însoțită de o introducere și 531 de note, plus un indice alfabetic de cuvinte și lucruri explicate și nume.

Opera lui Neculce cuprinde: o precuvântare, despre cronicile și cronicarii anteriori; o seamă de cuvinte — legende culese din auzite, care se raportă la domnii anterioare celor descrise de autor; apoi cronica, — aceasta cuprinde diverse fapte, opinii și impresii asupra lor, dintre datele 29 Septembrie 1661 și 30 Iulie 1743, adică în ce privește statul Moldovei dela moartea lui Ștefăniță-V. (al X-lea) și până la plecarea din Moldova a lui Constantin-V. Mavrocordat din domnia a doua, deci trece în revistă un timp de 82 ani.

Cronica este interesantă dela o vreme și prin aceea că viața publică a Moldovei se amestecă cu însăși viața cronicarului, precum însuș mărturisește în precuvântare: „iară dela Duca-V. cel Bătrân înainte până unde s'a vede la domnia lui Ioan-V. Mavrocordat nici de pre un isvod a nimăru, ce am scris singur dintru a mea știință, cât s'au tâmplat de au fost în viața mea. Nu mi-au mai trebuit istoric strein să cetesc și să scriu, că au fost scrise în inima mea“. (Pag. 5, 6).

Și în multe pasagii apare în cronică însuș autorul.

Așa în domnia lui Constantin-V. fecior Ducăi-V. celui Bătrân, descriind nunta acestuia cu domnița Maria, fiica Brâncoveanului-V., spune: „Atunce... și eu... eram tânăr postelnic și mergeam cu alți postelnici împreună cu toiag a mână pe gios înaintea domnului. Și după istovul nunții petrecu domnia pre boerii muntenești până la Valea-Adâncă cu mare cinste. Și își luară ziua bună de acolo“. (Pag. 150—151).

În domnia dintâi a lui Antioh-V., la predarea Cameniței de către Turci — Polonilor: „Și purcesă Antioh-V. voios și se învoieșa toată țara de acea veste, unde se ridică acea nevoie deasupra țării și a creștinilor... atunce eram și eu... vătav de aprozi. Deci dacă sosi Antioh-V. la Camenița, îndată se apuca și făcu pod mereu"... (Pod slătător din mal în mal). (Pag. 180).

Sub aceeași domnie, la primirea solului polon Lișcinski, voevod Posnaniei, tatăl regelui Stanislas, pe care o descrie: „Deci așa s'au așezat să se scoboare Antioh-V. până la trei scări și solul să sue jar până la trei scări, și la al șaptelea scară, unde este giumătate, să

se închine unul altuia, și așa alături să meargă până în casă și la băut tot odată să bea amândoi. Iar la acea vreme fiind eu... vel-agă, eram rânduit de domnie de grijiam pe sol la gazdă de cele ce-i trebuia".... (Pag. 185).

Și așa mai departe cititorul găsește mențiuni despre viața cronicarului în faptele povestite în cronică, ca spătar sub a doua domnie a lui Antioh-V. (pag. 221); la București, trimis de domnie s'o reprezinte la nunta lui Dinu, fiul Brâncoveanului-V., cu fata lui Ion Balș din Moldova (pag. 225); apoi Caimacam (locofenent domnesc) cu alți doi boieri la plecarea lui Antioh-V. la Tighina (pag. 227). Din aceste mențiuni un biograf ar putea deduce numeroase date pentru biografia cronicarului cu întregul cadru al unei vieți bogat trăită.

Dacă, precum s'a spus de-atâtea ori și de către mulți, literari-ceste opera lui Neculce are valoare prin pitorescul descripției și prin fraza vârtoasă și colorată, semănată ici-colo cu puncte de umor, nu mai puțin importantă este pentru istoric. Acesta poate găsi viața publică a Moldovei în cei 82 ani descriși, vie, trăind, în picioare... Neculce a fost unul dintre apropiații câtorva Domni și în special al lui Dimitrie Cantemir-V. (Dumitrașco-V.), sub care se deschide în țările române seria ciocnirilor dintre Turci și Ruși. Istoriceste în Neculce nu putem vedea în prim rând un martor ocular al atracției ce exercita marea putere ortodoxă asupra creștinilor din imperiul Otoman, martur care știe să spuie ce-a văzut și ce-a crezut.

Chiar și cel ce voește a studia și reconstitui vechile instituții sub care au trăit Românii, găsește material în această cronică. Iată de ex., discuția dintre boerii moldoveni asupra principiului succesiunii ereditare la tronul țării: „Deci o seamă de boeri ținea în partea lui Dumitrașcu-V. și zicea că nu-i bine să se schimbe domnii, ce să fie pre neam, să iasă zavistia și cheltuiala din țară, iară Rusăt vor-nicul tot zicea și striga că este bine să se schimbe domnii".... (Pag. 291).

Neculce și ncheie viața ca boer judecător în Iași sub domnia a doua a lui Constantin-V. Mavrocordat (Pag. 481). Despre el, în Introducerea sa, d-l Procopovici ne spune, că s'a născut în 1672 și a murit în 1745, că era fiul unui boer învățat, venit din altă parte în Moldova și al Ecaterinei, născută Cantacuzen, veră cu Șerban-V., Domnul Țării-Românești; că a rămas de mic orfan și a fost crescut de bunică-sa Iordăchioaie-Visterniceasa, cu care de răul Leșilor a fugit în Țara-Românească unde a stat patru ani, apoi reintors în Moldova a intrat în slujbă și, trecând prin toate boeriile, a ajuns Mare Vornic de țara de sus.

Cât despre cele păfimate de Neculce în Rusia cu Dumitrașcu-V. după dezastrul dela Stănilești, trebuie să citească cineva ceea ce însuși Neculce poveștește, pentru a înțelege tragedia omului care se vede aruncat de soartă, la bătrânețe, într'o lume streină și oricum barbară, departe de familia care-i poartă ponosul de hainie (trădare), cu averea

confiscată și invinovătit de toți că n'a sfătuit bine pe domnul său, ba că a imbrâncit pe Dumitrașcu-V. în partea Rușilor. Acestei invinuii el caută răspunsuri și justificări în mod stăruitor în multe paragrafe din cronica sa.

Cronica a scris-o la o vârstă înaintată, când împlinise 60 de ani. Introducerea-studiu a d-lui profesor Al. Procopovici (25 pagini) lămurește cu date bogate: epoca, viața, opera și personalitatea lui Neculce: „Amănuntul se amestecă cu faptele de un interes mai general pe o scară întinsă în cronica lui Neculce. Dânsul n'a fost un om de prea multă învățătură și nu avea darul unor luminoase abstracțiuni, așa cum îl întâlnim la scriitorii moderni. Amănuntul apare însă de obicei, ca să completeze și să dea colorit mai viu unei imagini sau unei idei. Neculce știe să prindă astfel în forme concrete nota mai caracteristică pentru lucrurile expuse sau persoanele înfățișate de el. Calitatea aceasta face dintr'însul un excelent portretist. În galeria oamenilor pe cari ni-i plimbă pe dinaintea ochilor cronica lui, fiecare își are locul său, noi simțindu-i pulsul ființei și deslușindu-i adesea tîciturile și chipul. În scrisul lui Neculce nu se înșirue pe dinaintea noastră numai nume, ci și individualități“.

Comentatorul a lucrat cu drag pe-această operă a bătrânului Neculce la toate cu câte-a înzestrat-o: Introducere, note, etc., ca probă e că a închinat lucrarea mamei d-sale. Facem urări ca ediția viitoare a operei lui Neculce să fie în adevăr o ediție critică și a d-lui Procopovici ¹⁾, — o bună ediție critică a unei opere cu atâtea calități ca cea a lui Neculce ar fi un strălucit aport pentru cultura românească săracă în scriitori talentați, originali și cari să fi putut răzbate 200 de ani!...

D. Stoicescu

* * *

Letopisețul Țării Moldovei de Grigore Ureche Vornicul și Simion Dascălul, Ediție de Constantin C. Giurescu, prof. universitar, (Craiova, 1934). — În editura Scrisul Românesc — Craiova, 1934, — profesorul universitar Constantin C. Giurescu urmând, cu oarecare modificări, textul stabilit de tatăl d-sale, C. Giurescu, în ediția din 1916, — ne dă cronica moldovenească a lui Grigore Ureche Vornicul și Simion Dascălul.

Astfel cum se prezintă în ediția de acum, această cronică poate fi privită ca un punct de plecare pentru studii diverse asupra-i și socotim această ediție ca un act mare de binefacere culturală.

În adevăr, edițiile anterioare căutau să distrugă opera așa cum a rămas din vechi vremuri: unele ediții tot cântărindu-i paragrafele și înlăturând pe unele pentru a deosebi textele lui Ureche de ale

¹⁾ Edițiile de până acum pot fi numite „jubilar“! În adevăr, la 1845 se împlinise 100 de ani dela nașterea lui Neculce; la 1872 se împlinneau 200 de ani dela nașterea lui Neculce; iar la 1932 se împlinneau 200 de ani, de când se dovedește oarecum, că Neculce a început a scri cronica.

D. St.

Dascălului și de adausurile altora, iar alte ediții căutând să-i schimbe chiar construcția frazelor și vocabularul sub motiv că Ureche, scriind în vremea când a scris, ar fi fost obligat să nu scrie altfel de cât contemporanii săi Varlaam, Eustratie Logofătul și alții.

Editorii și comentatorii anteriori priveau cu antipatie amestecul lui Simion Dascălul în opera lui Ureche. Antipatia pleca din concepția că Istoria este un gen literar, iar opera literară a lui Ureche a suferit schimbări mai pre jos de cultura și talentul de povestitor ale acestuia. Dar cei cari au păstrat cronica nu au judecat la fel, ca dovadă: nu ni s'a păstrat nici un manuscris al croniciei ferit de amestecul lui Simion Dascălul, ci numai cu acest amestec; iar dacă ar fi vorba de cine le-a păstrat, pe cât se știe, am avut vre-o nouă manuscrise de copişti munteni și numai două de copişti moldoveni. Am avut... Acum numai Moscova știe ce-a rămas. Erau în tezaur...

Ar fi dar nu de privit cu antipatie la Simion Dascălul, ci din contra, pentru că prin amestecul său a contribuit și la păstrarea lucrării lui Ureche. Iar dacă opera lui Ureche s'a pierdut din cauză că lumea a preferat amplificarea lui Simion D., nu poate fi vinovat cel care a dat operei mai multă vitalitate.

Din citirea croniciei, așa cum ne-o prezintă D=1 profesor Giurescu, vedem pe Simion D. bine intenționat față de opera lui Ureche, nu și-o însușește, ci se silește a o întregi, a-i adăoga paragrafe, povestind fapte necunoscute sau trecute sub tăcere de Ureche; deci nu s'a apropiat de operă cu mână impie, de distrugător. De multe ori chiar accentuează că cutare pasaj este al său, deci să nu fie pus în seama lui Ureche,

Dar se va zice: merita să fie rău privit Simion D., pentru că a ascultat și pe bârfitorii neamului, dovadă că a înscris în cronică paragraful relativ la lupta cu Tătarii dată de Laslău, craiul unguresc, care ar fi avut în oastea sa niște tâlhari expulzați de la Roma, cu cari a bătut pe Tătari, apoi pe cari i-ar fi așezat în Maramureș și din cari se trag Moldovenii.

Ei! Omul spune: „Ce această poveste... eu, Simion Dascălul o am isvodit din letopisețul cel unguresc, care poveste o am socotit, pre semne ce arată, că poate fi adevărată“. Datoria comentatorilor cu spirit critic era să scruteze: Ce letopiseț unguresc? Ce fapt a dat naștere unei asemenea legende? Cine poate fi acel Laslău, care se cheamă leșește Stanislav? Căci, cine scrie Istorie cu mijloacele lui Simion D., a putut să se clatine, fapte petrecute cu mai multe sute de ani înainte nu puteau fi controlate de cât „pre semne ce arată“ o poveste, iar semnele? — Au fost Tătari în Moldova, au fost și în Ungaria; iar lupta decisivă contra lor a întrunit mai multe elemente, între care nu au lipsit Ungurii și Românii, nici impulsul de la papa din Roma creștină catolică. Dar că erau tâlhari cei cari mai târziu au devenit Moldoveni? — Tâlhari la Roma, dar viteji în fața Tătarilor... „și după multă goană ce au gonit pre Tătari, i-au

trecut preste Nistru la Crîm, unde și până astăzi trăesc"... Tâlhari, dar Laslău i-a primit între imaculații Unguri ca ostași, iar cu ei a făcut creștinătăței servicii... Apoi încă un semn pentru Simion D., al cehluirei — raderei părului împrejurul capului!... „Care semn trăește și până astăzi în țara Moldovei și la Maramureș, de se cehluiesc prejur cap“...

Letopisețul unguresc s'a putut inspira, în relatarea unui fapt pe trecut după năvălirea Mongolilor (1241), fie din izvoare grecești, căci sunt scriitori bizantini cari bîrfesc pe Valahi (Kekavmenos), fie din izvoare latine, căci chiar Catolicii după schismă nu mai aveau considerație pentru ortodoxi. Dar poate fi vinovat cine relatează un isvor bârfitor fără altă intenție de cât a-l aduce înaintea cititorului, ca să-i drămuească adevărul?

Astăzi această cronică, neputînd fi privită de cât ca un produs românesc al secolului al XVII-lea, nu i se mai poate lua în nume de rău lui Simion D., nici colaborarea chiar inferioară la opera lui Ureche, nici relatarea episodului lui Laslău sau altele; cei de azi trebuie să înțeleagă altfel lucrurile și să tragă consecințele ce se pot trage după criterii obiective, științifice, la nivelul culturai de azi.

Redarea cronicei de către D-l profesor Giurescu e precedată de o Introducere cu bogate date atât asupra problemei culturale, cea fost desbătută în cursul timpului, relativ la autorii acestei cronici, cât și asupra edițiilor anteriare ale cronicei, — asemeni e însoțită de un număr de 439 note sub text, precum și de Indice, o hartă, etc.

După această lucrare cu date atât de lămuritoare va rămâne deplin stabilit că cronică Ureche-Simion D. este o operă de sine stătătoare, cu pline puteri de vitalitate, care nu se poate desface în fragmente — unele ce-ar aparține numai lui Ureche și altele numai lui Simion D., că este bogată contribuția lui Simion D. și nu mai puțin meritoasă și că, de și autorii sunt de proveniență deosebită ca mediul social și deci cu mentalități deosebite, Ureche — boer, iar Simion — cleric, totuși opera își păstrează unitatea.

Introducerea — studiu a D-lui profesor Giurescu poate fi privită ca o sentință de dreptate culturală, — o figură de cronicar ca cea a lui Simion Dascălul e pusă în adevărata ei lumină și pe treapta de unde fusese oarecum ghiontită de unii cronicari prea boeri, cari ținau la pretenția nedreaptă de a se confunda interesele țării cu interesele boerimei și cari lăudau în cronicile lor numai pe acei domni, cari au ascultat de boeri și le-au menajat privilegiile; asemeni, o figură de dascăl iubitor de neamul său din trecut, căruia unii învățați de azi, încătușați de ce-au apucat, refuzau să-i recunoască locul ce-i acordaseră cu recunoștință cei cari-i păstrasera opera, este, prin lucrarea D-lui Giurescu, redată Istoriei și Literaturii noastre din al XVII-lea secol.

Cum este deplin stabilit că Grigore Ureche a murit pe la începutul lunei Mai 1647, iar Simion Dascălul cam în 1660 și cum în orice scriere și mai cu seamă de Istorie se străvede mentalitatea

vremei, opera acestor cronicari se va citi cu interes; în adevăr, e mai interesant ceiace se străvede, ceiace se înțelege din citirea croniciei, de cât ceiace autorii povestesc dealtminteri destul de colorat.

D. Stoicescu

* * *

Noutăți arheologice dobrogene (1932—1934). — Dificultățile bugetare ale Statului, din ce în ce mai mari, au provocat în ultimii trei ani o reducere aproape de anulare a fondurilor ce se dădeau în chip obișnuit pentru săpături arheologice. Totuși, mulțumită râvnei pe care cu orice sacrificii arheologii specialiști continuă a o manifesta întru cercetarea trecutului celui mai vechiu al României, s'a putut înregistra o activitate arheologică încununată de rezultate apreciable. Ca totdeauna, Dobrogea stă în fruntea regiunilor cercetate. Șantierele de săpături dela Histria, Cal' Iatis, Argamum, Capidava, au fost, ca în mai toți anii de după războiu, principalele centre ale activității arheologice dintre Dunăre și Mare. Trebuie de asemenea să facem o parte însemnată obiectelor descoperite în chip fortuit, care au fost în anii 1932—1934 mai numeroase ca altă dată. Mulțumită atențiunii ce le-o acordă d-*l* prof. Brătescu, multe din ele au putut ajunge la adăpost sigur în Muzeul regional din Constanța.

O constatare deosebit de îmbucurătoare pentru rolul de frunte pe care îl deține Dobrogea în preocupările arheologilor români este numărul impunător al studiilor și comunicărilor Științifice despre Scythia Minor apărute în acest timp. Cele mai multe s'au publicat în recentul volum III—IV (1927—1932) al anuarului *Dacia*, tipărit sub îngrijirea d-*lui* prof. I. Andrieșescu, Directorul Muzeului Național de Antichități din București, și în *Istros*, revista de arheologie și istorie antică de curând inaugurată sub direcțiunea d-*lui* prof. Scarlat Lambrino de la Universitatea din București. De asemenea trebuie amintit, în această ordine de idei, volumul omagial *În Memoria lui Vasile Pârvan* (București 1934), alcătuit de către Asociația Foștilor Membri ai Școlii Române din Roma și conținând numeroase studii de istorie și arheologie, dintre care unele privitoare la Dobrogea.

Încercăm a da aci un notițiar de evenimente arheologice dobrogene după modelul croniciei pe care am publicat-o în 1931 în aceste *Anale* (XII, p. 293 și urm.), menționând diferitele descoperiri numai în măsura în care ne sunt cunoscute.

Histria. Prin străduința d-*nei* și d-*lui* prof. S. Lambrino, vechia cetate elenică de pe țărmul lacului Sinoe continuă a se afla în fruntea localităților explorate arheologic, nu numai din Dobrogea dar din toată România. Săpăturile făcute în ultimii ani au avut de rezultat mai ales curățirea completă a terenului din fața zidurilor și a turnurilor cetății și extinderea explorării complexului de clădiri din regiunea băilor romane. S'au descoperit noi și importante inscripții și reliefe, precum și numeroase elemente arhitectonice și obiecte artistice și industriale mărunte.

Acest material, împreună cu tot ce s'a găsit mai înainte de Histria, a fost instalat într'un frumos Muzeu clădit lângă cetate. Este, pe lângă locuința directorului săpăturilor și locuința gardianului, a treia clădire ce se ridică în această regiune izolată, situată pe nisipuri între lagune, la 8 km. depărtare de cel mai apropiat sat. Șantierul de la Histria, statormicindu-se ca un centru model de activitate arheologică și îmbogățindu-se cu un Muzeu de o valoare științifică și artistică remarcabilă, contribuie în același timp la învierea aspectului unui colț din cele mai monotone de pe litoralul dobrogian.

Ceramica atât de abundentă și de interesantă de la Histria, care reflectă toată evoluția cetății, din sec. VII înainte de Chr. până în vremea bizantină, este studiată cu o distinsă competență de către d-na Marcela Lambrino. Într'un excelent memoriu *La céramique d'Histrie-Série rhodo-ionienne*, apărut în *Dacia*, III—IV (1927—1932), p. 362—377, d-sa se ocupă cu ceramica cea mai veche și cea mai importantă de la Histria, anume fragmentele orientalizante din sec. VII—VI înainte de Chr., care atestă originile și tradițiile ionice ale acestei cetăți mileniene.

În același volum din *Dacia* (p. 378—410) d-l prof. Lambrino prezintă un articol asupra săpăturilor făcute în 1926 la Histria și asupra construcțiilor descoperite mai înainte și rămase inedite (*Les fouilles d'Histria: deuxième article*), în continuarea raportului publicat de Vasile Vârvan în volumul II, (1925) din *Dacia*. Cu însușiri științifice demne de amintirea regretatului maestru, d-l Lambrino descrie și studiază bazilica absidală de lângă terme, construcție din sec. IV după Chr., probabil de caracter civil, și o serie de opt inscripții de un interes deosebit pentru istoria cetății. Cea dintâiu e o bază de statuie din a doua jumătate a sec. V înainte de Chr., cu o dedicație către zeița Latona, din vremea preotului lui Apollon, Hippolochos al lui Theodotos. O bază de statuie analoagă și din același an, dar închinată lui Apollon însuși a fost găsită înainte de război de către Pârvan (*Histria IV*, p. 1 și urm.). E vorba de două statui principale în legătură cu cultul divinității eponime a cetății Histria, *Apollon Ietros* („tămăduitorul”). Examinând înfățișarea acestei divinități pe monetele istriene, d-l Lambrino face câteva considerațiuni foarte plausibile asupra statuiilor lui Apollon și a Latonei, care au existat altădată pe cele două baze de marmură. Celelalte inscripții constau dintr'un decret de la începutul sec. III înainte de Chr., dat de Milet în favoarea Histriei, și prin care cetățenii metropolei ioniene evocă rudenia lor cu Histrienii; un decret al Histriei din sec. II înainte de Chr., dat în cinstea unui negustor de cereale originar din Cartagina; un fragment de decret din sec. III înainte de Chr.; o dedicație a Histriei către împăratul Caracalla din anii 198—200 după Chr.; un fragment de stea funerară din sec. III după Chr.; un fragment dintr'o dedicație către împăratul Gordian și un grafit de pe tencuiala pereților interiori al absidei basilicii susmenționate, ilisibil, dar databil în sec. IV d. Chr.

Un studiu asupra triburilor ionice de la Histria a publicat de curând d-l Lambrino în revista *Istros*, I, 1934, p. 117—126, *Les tribus ioniennes d'Histria*. Cu acest prilej d-sa dă la iveală două importante inscripții descoperite de d-sa în săpăturile din ultimii ani, prin care se atestă pe de o parte un nou trib al Histriei, *Argadeis*, tutelat de o divinitate agricolă *Zeus Ombrimos*, (mai înainte se cunoștea aici numai tribul *Aigicoreis*), pe de alta existența unei organizații minuțioase a triburilor din Histria într'un corp constituit. Inscripțiile sunt din epoca romană, iar tradițiile pe care le documentează, se referă la originile ionice ale cetății.

O problemă de seamă a istoriei Histriei, aceea a împrejurărilor în care a fost distrusă cetatea în sec. III d. Chr., este studiată de d-l Lambrino într'un articol, *La destruction d'Histria et sa reconstruction au IIIe siècle ap. J. C.*, din *Revue des études latines*, XI, 1933, p. 457—463. O inscripție histriană, constând dintr'o dedicație din anul 246 a cetățenilor romani și a Lailor (coloniști aduși poate din Balcani) din vicus *Secundini* către împăratul Filip Arabul, îi permite autorului să constate în chip preceptoriu că invazia gotică din 238 n'a distrus Histria în întregime, precum se credea până acum. Din analiza autorilor antici d-sa concludă, în chip foarte plau-

zibil, că cetatea n'a putut suferi un asemenea dezastru total, documentat de altfel și prin săpături, decât mai târziu, cu prilejul mării invazii carpo-gotice din 248—251, când însuși împăratul Decius a căzut în luptă la Abrittus (Abiat, jud. Caliacra) în cercând să nimicească puhoiul barbar. După d-l Lambrino, cetatea a fost refăcută, cu zidurile și turnurile ei impunătoare, între împărații Galien și Probus, deci între 267 și 282.

O altă problemă, care s'a discutat în ultima vreme în legătură cu Histria, este aceea a turnului reprezentat pe unele monete ale cetății din vremea lui Alexandru Sever și Elagabal. D-l Dr. G. Severeanu (în *Buletinul Societății numismatice române*, XXV—XXVI, 1930—1931, p. 16—19) a afirmat că ar fi vorba de un turn de apărare care servia și ca far pentru navigatori. D-l Lambrino (*Revista istorică română*, III, 1933, p. 107—108), combate pe bună dreptate această interpretare, aderând la părerile exprimate mai de mult de către Pick și Knechtel, că nu poate fi vorba decât de un far. Pe monetele turnurile de cetate de obicei nu se reprezintă izolat, ci împreună cu alte elemente ale incintei.

Tomii. — Chestiunea sarcofagului cu simboluri, descoperit în 1931 și publicat în aceste *Anale* de către d-l prof. Brătescu (XII, 1931, p. 209—244; cf. nota subsemnatului din *Revista ist. rom.*, II, 1932, p. 309 și din *Istros*, I, 1934, p. 168), a continuat a fi dezbătută. În importantul său volum de curând apărut, *L'arte romana sul Danubio*, Milano 1933, p. 365, archeologul italian Silvio Ferri pomeneste în treacăt sarcofagul de la Constanța, socotindu-l ca un import din Asia Mică și relevându-i proporțiile impunătoare, necunoscute în Occident. În privința problemei simbolurilor, dă în notă o părere hipotetică, arătând că ar fi vorba de o aluzie la profesiunea defunctului. D-l prof. I. Popescu Spineni, jurist (*Dreptul roman și sarcofagul de la Constanța*, în *Revista clasică*, VII, 1931, p. 162—176; cf. și V. Buescu în revista *Rebus*, II, 1932, p. 590, București) și d-l C. Blum, profesor de limba latină, (*Sarcofagul roman cu simbolurile justiției penale*, Constanța 1932), au încercat să dea celor șase simboluri o interpretare ingenioasă bazată pe elemente de drept roman. Dar pe când d-l Spineni crede a fi găsit pe această cale că cel înmormântat în sarcofag ar fi fost un negustor de vite, d-l Blum, sub impresia primelor sunori din momentul descoperirii sarcofagului, caută să identifice pe defunct cu poetul Ovidiu. Precum a arătat d-l prof. Lambrino (în *Rev. ist. rom.*, III, 1933, p. 102 și 107), cele două păreri, ca și metoda pe care se sprijină, sunt cu desăvârșire greșite. Credem că soluția satisfăcătoare a semnelor de pe sarcofagul dela Constanța a fost găsită de către d-l Emil Coliu, care, într'un valoros studiu, *Un sarcofage à symboles à Tomis*, publicat în *Istros*, I, 1934, p. 81—116, dovedește că acele semne n'au nimic de a face cu profesiunea sau situația socială a defunctului, ci sunt simbolele caracteristice ale cultului lui Men, divinitate de caracter agrest, originară din Asia Mică și foarte răspândită în provinciile orientale ale imperiului roman. În sprijinul acestei concluzii, d-sa aduce argumente și analogii archeologice atât de numeroase și de precise, încât orice îndoielă este exclusă. În lipsa unei inscripții, nu se poate ști nimic altceva despre cel înmormântat în sarcofag decât că era un închinător al lui Men și o persoană înstărită. Lipsa inscripției o lămurăște d-l Coliu prin aceea că e vorba, cu toate dimensiunile excepționale, de un sarcofag secundar, făcând parte dintr'un cavou al unei întregi familii, al cărei nume era scris numai pe sarcofagul principal. Nu e o simplă ipoteză, ci un fapt bine cunoscut în alte țări. Analogii perfecte se întâlnesc în Asia Mică, adică în regiunea spre care cercetătorul e

îndreptat prin toate elementele sarcofagului de la Constanța, de la forma și ornamentele sale până la simbolurile cultului lui Men. Din cavoul amintit de d-l Coliu s'au mai găsit în 1931, pe lângă acest sarcofag, la o distanță de circa 5 m., și zidurile edificiului principal, care din nefericire au fost distruse de lucrători înainte de a fi putut fi studiate de un cunoscător.

Dintre recente publicațiuni arheologice privitoare la Tomi mai sunt de menționat articolele din *Dacia*, III—IV, p. 602—611 și 628—631, ale d-lui G. Cantacuzene (*Poids inédits trouvés dans la Petite Scythie*) și regretatului academician M. C. Soutzo (*Le culte de Cybèle et la patère d'or du trésor de Petroasa*). În primul se tratează despre o serie de 14 greutăți de plumb, cea mai mare parte provenind sigur din Constanța. În cel de al doilea e vorba de o statueta de marmură a zeiței Cybela găsită mai de mult la Constanța și făcând parte din colecția Soutzo. Este comparată cu zeita din centrul celebrei patere cu divinități dela Petroasa. Considerațiunile autorului privitoare la un panteon dac preroman, pe care le-ar constitui aceste divinități, nu ni se par întemeiate.

Muzeul regional din Constanța a început să devină tot mai mult un centru de adunare a antichităților descoperite în chip întâmplător în diferitele regiuni ale Dobrogei. Până la organizarea sistematică a unui Institut de Stat al arheologiei dobrogene imperios cerută de bogăția și de importanța trecutului provinciei noastre din dreapta Dunării, Muzeul din Constanța, înființat și întreținut mulțumită griji d-lui Profesor Brătescu și sprijinului autorităților locale, îndeplinește un rol foarte util.

Dintre lucrurile mai noi intrate în acest Muzeu și provenind din vechiul Tomi, menționăm, după lămuririle ce ne-au fost date de d-l Prof. Gr. Florescu din București, mai multe reliefuri reprezentând pe Dionysos, pe Mithras, pe Calărețul trac, pe Cybele, un bust de magistrat local, o inscripție funerară a unei *Aurelia Sambatis* (nume probabil celtic), care obținuse în viață unele privilegii juridice ca răsplată pentru că avusese mai mulți copii: (*h) abens ius liberorum*, apoi un fragment de stelă funerară a unui soldat roman cu gradul de *princeps d(uplicarius) f(rumentarius)* și, în sfârșit, un sarcofag simplu descoperit în vara aceasta pe Bulevardul Independenței și având înăuntru o tabelă de lemn, destul de bine păstrată, servind la scris. Toate aceste obiecte sunt publicate în volumul de față al *Analelor* de către d-l Florescu și d-l Prof. Sauciu-Săveanu.

D-l Sauciu-Săveanu publică în *Dacia*, III—IV, p. 448, ca analogie pentru un monument similar din Callatis, un relief din Constanța, găsit în 1927, actualmente proprietatea d-lui Dr. Slobozianu, București, reprezentând un cal condus de căpăstru.

În primăvara lui 1933 s'au descoperit întâmplător în strada Dragoș Vodă, pe locul fostei moschei Azizié, acum dărâmată, resturile unui nou turn de apărare din incinta cetății Tomis. Turnul a fost explorat de către d-l Prof. Lambrino, ajutat de d-l Coliu. S'a putut constata cu acest prilej că și la Tomi, ca și la Histria și în alte părți, s'au întrebuințat în construcția zidului cetății pietre cu inscripții și fragmente arhitectonice mai vechi.

Callatis. — D-l Prof. Th. Sauciu-Săveanu, dela Universitatea din Cernăuți, și-a închinat cea mai mare parte din activitatea d-sale științifică explorării resturilor vechi Callatis. S'au împlinit zece ani de când cu o regularitate desăvârșită d-asa întrebuințează numai pentru cercetarea antichităților Mangaliei modicele fonduri de săpături ce i se pun la dispoziție de către Comisiunea Monumentelor Istorice. Cu toate greutățile pe care le întâmpină din cauză că terenurile de interes arheologic din Man-

galia nu sunt încă expropriate, d-sa reușește să dea la iveală în fiecare an rezultate importante. În ultima vreme a explorat, printre altele, latura dinspre sud a zidurilor acropolei, situată între primărie și port, putând stabili astfel că incinta cetății Callatis închidea o suprafață mult mai redusă decât se credea până acum. De altfel marele șantier dela Apusul Mangaliei, pe care d-l Tafrali îl considera drept o indicație a zidurilor callatiene (cf. *Arta și Arheologia* I, 1927, p. 17, planul), pare a fi o fortificație din vremea stăpânirii turcești.

În *Dacia*. III—IV. p. 411—434 și 435—582, d-l Sauciu-Săveanu publică două rapoarte preliminare asupra săpăturilor d-sale făcute la Callatis în 1928 și 1927, descriind porțiuni din zidul de înconjur al acropolei, un edificiu de proporții remarcabile de pe proprietatea d-lui Magrin decorat cu stucuri frumos pictate, și numeroase obiecte de tot felul scoase din săpături, sau găsite întâmplător pe aria orașului Mangalia. Printre acestea sunt de menționat cu deosebire: fragmentul de inscripție privitor la un colegiu de importatori; un ciob de vas cu o inscripție creștină; un fragment de inscripție documentând existența unui gimnaziu la Callatis; un relief din colecția Dr. H. Slobozianu, București, reprezentând pe Jupiter; o imagine în marmură a Cybelei; un fragment de relief reprezentând pe călărețul trac; un fragment de decret privitor la un sanctuar al lui Dionysos, din Callatis; un fragment de decret al colegiului de organizatori de banehete, dat în favoarea lui Ariston al lui Ariston, unul din cei mai influenți cetățeni callatieni; un fragment de inscripție privitoare la relațiile dintre Tomi și Callatis; mai multe stampile de amfore și greutatea de plumb; mai multe fragmente de statuete de teracotă, printre care un tipar de formă pătrată, din colecția Dr. Slobozianu, reprezentând patru figuri feminine.

Cea mai importantă dintre inscripțiile callatiene publicate de d-l Sauciu-Săveanu în aceste rapoarte, e un tratat de alianță dintre Roma republicană și Callatis, pe care l-a studiat în chip amănunțit d-l Prof. Lambrino cu prilejul unei comunicări la Academia de Inscripții din Paris (*Inscription latine de Callatis*, în *Comptes rendus de l'Académie des Inscriptions et Belles Lettres*, 1933, p. 278 și urm.). Acest prețios monument, cea mai veche inscripție latină din regiunile noastre, face parte din colecția d-lui Dr. H. Slobozianu din București. D-l Lambrino, servindu-se de argumente judicioase, datează inscripția în sec. I în. Chr., punând-o în legătură cu expediția lui M. Licinius Varro Lucullus în Dobrogea în anul 71 în. Chr. Atunci au intrat în alianța Romei cetățile grecești de pe litoral, inclusiv Callatis.

Săpăturile pe care subsemnatul, în colaborare cu d-l Docent univ. Vladimir Dumitrescu, le începuse la Mangalia în 1931, din inițiativa d-lui Prof. N. Iorga, pe atunci Prim Ministru, au rămas fără urmare. Pornite cu intenția de a crea la Mangalia un șantier arheologic statornic și un muzeu în aer liber complet independent de amestecul proprietăților particulare, n-au putut duce decât la desgroparea zidului de nord al acropolei pe o porțiune de circa 80 m., împreună cu două turnuri importante, și la săparea unei mari părți din Măgura cu fragmente ceramice din centrul orașului modern (cf. *Analele Dobr.*, XII, 1931, p. 296 și urm.). Din pricina crizei financiare generale, care în acea vreme ajunsese la un punct culminant, nu ni s'a putut împotrivi pârta fondurile insuficiente ce ne fuseseră puse la dispoziție și nici nu s'a putut proceda la expropriările necesare. Cu plecarea d-lui Iorga dela conducerea guvernului, săpăturile noastre, lipsite de sprijinul inițiatorului lor, au trebuit să fie definitiv părăsite. Studiul rezultatelor obținute în campania noastră din 1931 este în curs. În vederea acestui studiu am ridicat dela Mangalia fragmentele de figurine de teracotă și

ansele de amfore cu inscripții găsite în Măgura, aducându-le la București. După publicarea lor, vor fi predate Muzeului Național de Antichități, căruia i se cuvin de drept și care va dispune de soarta lor. Amintim că Muzeul din Mangalia, căruia îi fuseseră destinate aceste lucruri, și a cărui organizare încă nu este sfârșită, aparține direct Comisiunii Monumentelor Istorice, ca o secțiune locală a Muzeului Național de Antichități.

Bizone. — Un articol cuprinzând antichități din Caverna (vechia Bizone), datorită d-lui O. Mărculescu, se publică în volumul de față al *Analelor*.

Dionysopolis. — Dintr'un reportaj ilustrat publicat sub semnătura d-lui I. Jereghie în ziarul *Universul*, nr. 26 din 28 Ianuarie 1932, aflăm că în centrul Balcicului, în Piața Principesa Maria, pe proprietatea d-lui D. Temelcu, s'au descoperit urme de ziduri, precum și mai multe inscripții și sculpturi fragmentare de marmoră, dintre care ziarul reproduce numai un relief reprezentând pe cele trei Grații. Printre celelalte lucruri se descrie o inscripție în latinește, care ar data din vremea împăratului Titus și ar documenta relațiile dintre Dionysopolis și Heraclea. De asemeni se reproduce un frumos vas de teracotă modelat în forma capului unei divinități feminine, găsit în altă parte a orașului, și se descrie un relief reprezentând pe Hercule într-o firdă. Acesta din urmă e, probabil, același cu monumentul reprodus de d-l Em. Bucuța în broșura sa despre *Balcic*, București 1931 (Colecția „Apolo”), pl. IV, dedicat zeului de către un oarecare Iulius Crescens.

Din același reportaj din *Universul* aflăm că în localitatea Tuzla, la 4 km de Balcic, s'au găsit mai multe vase de mari dimensiuni (până la 1,20 m înălțime). Unele din ele sunt reproduse în ziar: e vorba de amfore de epocă imperială romană, caracterizate prin canceluri orizontale produse prin lucrul la roată. Toate aceste obiecte se află depuse în Muzeul local.

Un obiect foarte interesant, găsit la Balcic înainte de anexarea Dobrogei de Sud și păstrat acum în Muzeul din Varna, e un crater de bronz cu frumoase figuri în relief, de curând publicat de d-l K. Škorpil în *Izvestija — Bulletin de l'Institut archéol. bulgare* Sofia, VI (1930—31) p. 57—88 (*Archäologische Bemerkungen von der Küste des Schwarzen Meeres*, în bulgărește cu un rezumat german; cf. nota subsemnatului în *Rev. ist. rom.*, III, 1933, p. 412). Scenele reprezentate pe vas se referă la mitul Ifigeniei în Taurida. Printre personaje și e un ostaș „scit”, al cărui costum cu totul lipsit de caractere scitice, seamănă foarte mult cu al Dacilor de pe Columna Traiană. Credem că artistul care a lucrat vasul va fi fost un Grec din vremea cetate dobrogeană, poate chiar din *Dionysopolis*. Cunoscând bine costumele Getilor din partea locului și ignorând pe al Scitilor din Taurida, a dat o înfățișare getică Scitului din mitul Ifigeniei.

În același memoriu d-l Škorpil se ridică împotriva identificării cetății *Cruni* cu *Dionysopolis* — Balcic, afirmând că e vorba de două localități deosebite. *Cruni*, după d-sa, nu ar fi decât localitatea Ecrenă. Această părere, care a mai fost emisă în epoca modernă, deși atrăgătoare prin asemănarea destul de mare dintre numele *Cruni* și *Ecrenă*, are cusurul de a trece peste toate aserțiunile scriitorilor antici, cari în unanimitate și în chip categoric prezintă *Cruni* drept numele cel mai vechiu al cetății *Dionysopolis* (cf. J. Weiss, *Die Dobrudscha im Altertum*, Sarajevo 1911, p. 8; Popa-Lisseanu, *Cetăți și orașe greco-romane în noul teritoriu al Dobrogei*, București 1914, p. 18 și urm.).

Durostorum. — În Silistra a fost descoperit în ultimii ani un frumos relief

împușcat reprezentând un personajiu feminin drapat șezând pe un scaun în fața unui nru idealizat. Între cele două personaje se vede figura unui amoraș purtând o ghiră andă de flori. Relieful, care a fost publicat cu fotografie într-un reportaj din *Univ* versul din iarna 1931—32 și care se află expus acum în Muzeul Național de Antichități din București, trădează o artă provincială din sec. II—III d. Chr., dominată de o tradiție elenistică. E foarte probabil producția unui artist grec din vremea romană.

Într-o comunicare publicată în *Godišnik Annuire du Musée National bulgare*, V (1926—1931), Sofia 1934, p. 147—152, d-l Prof. G. Kazarow, dela Universitatea din Sofia, publică patru reliefe de epocă romană, provenind din Silistra și reprezentând: un fragment de icoană mitriacă, pe Dioscuri, pe Călărețul trac și pe Hercule. Toate sunt lucrate rudimentar. Se găsesc acum în Colecția liceului din Ruscuc. Din articolul d-lui Kazarow nu putem ști când au fost duse aceste monumente la Ruscuc. Aflăm doar că mai înainte au aparținut Liceului bulgar din Silistra.

Tropaeum Traiani. — Explorarea vestitelor mine romane dela Adamclissi, întreruptă de peste douăzeci de ani, a fost reluată în ultima vreme, cu mijloace deosebit de reduse, de către d-l Prof. Paul Nicorescu dela Universitatea din Iași. D-sa caută a lămuri prin săpături unele probleme esențiale ale istoriei cetății și monumentului de acolo.

Aceste probleme au fost readuse în discuție de curând de un articol al d-lui Docent Silvio Ferri dela Universitatea din Bologna (*Nuovi documenti relativi al Trofeo di Traiano nella Mesia Inferiore*, din *Annali della R. Scuola Normale Superiore di Pisa*. II (1933) p. 369—375; cf. subsemnatul în *Rev. ist. rom.*, III (1933), p. 393), care, pe baza unor observații de detalii arhitectonice și pe bază de considerații stilistice, înclină a concluda că Trofeul dela Adamclissi, în forma în care ni s'a păstrat, datează dela Constantin cel Mare, așa precum opinase altădată Cichorius și precum, înainte de descoperirea fragmentelor inscripției lui Traian, crezuse și Tocilescu. Inscripția aceasta, ca și numele cetății vecine *Tropaeum Traiani*, n'ar dovedi decât că a existat mai înainte acolo un monument al lui Traian, pe care însă Constantin cel Mare l-a înlocuit sau l-a transformat.

Pentru verificarea părerii d-lui Ferri e nevoie de săpături atente și cu mijloace suficiente, pe care să sperăm că d-l Nicorescu le va putea face în anii cari vin. Până atunci însă observațiile d-lui Ferri ne apar foarte interesante și destul de turburătoare.

Capidava. — În vol. III—IV din *Dacia*, p. 483—515, d-l Conferențiar univ. Gr. Florescu publică un raport asupra săpăturilor d-sale făcute în 1924 și 1926 în cetatea romană dela Calachioi (*Capidava*). O particularitate a acestei cetăți este buna stare de conservare a zidurilor, păstrate în chip uniform la o înălțime de peste 3 metri, cu excepția unui colț dinspre Dunăre, care a fost complet distrus înainte de război prin barbara exploatare a pietrei de acolo de către frații Ghenciu din Brăila. Cu acest prilej trebuie să amintim că, din nefericire, asemenea vandalisme se întâmplă în Dobrogea, pe alocurea, chiar acum și uneori sub ochii autorităților locale. O organizare mai strictă a ocrotirii monumentelor antice din țara noastră, cu un control sistematic și cu aplicarea promptă și severă a sancțiunilor legale pentru infractori, se impune ca o urgentă necesitate. Fără această organizare, simpla existență a unei legi de protecție a antichităților nu poate prezenta nici o dificultate.

Zidurile și turnurile cetății Capidava, datând dela sfârșitul secolului III d. Chr., sunt făcute din pietre ecuarizate, printre care s'au introdus și resturi de monumente

mai vechi, unele cu inscripții. Dintre inscripțiile găsite și studiate de d-l Florescu remarcăm un altar cu o dedicație pentru împăratul Antonin Piul din partea unui *Ebrenus magister vici Scenopesis*, interesantă pentru numele trac pe care le prezintă atât satul *Scenopesis*, cât și primarul său, lucru foarte natural, fiind vorba de un teritoriu locuit de Geți, după cum se vede și din numele cetății *Capidava*; apoi un altar înălțat la 168 în onoarea împăraților Marcu Aureliu și Lucius Verus, tot de către un localnic cu numele trac *Estacetus Bitimas*; o dedicație pentru aceeași împărați din partea unui localnic romanizat, *Aelius Longinus*, veteran provenit din *ala II Aravacorum*, și inscripția unui personaj de seamă, *T. Iulius Saturninus, praefectus vehiculorum*, adică șef al serviciilor oficiale de poștă, care își aveau o stație importantă la *Capidava*. Urmează un altar înălțat precis la 20 Iunie, anul 200, în onoarea împăratului Septimiu Sever de către *Claudius Cocceius*, membru al unei distinse familii romane din *Capidava*; o dedicație din 235 pentru Maximus fiul împăratului Maximinus și câteva fragmente sculpturale, dintre care este de o importanță deosebită un relief de epocă traianee reprezentând un Dac prizonier legat de un trofeu. Acest relief, documentând existența la *Capidava* a unui monument comemorând o victorie romană împotriva Dacilor, permite în același timp ipoteza că cetatea romană dela *Capidava* a fost întemeiată pe vremea lui Traian.

D-l Florescu mai publică în volumul *In Memoria lui Vasile Pârvan*, p. 134—137, un studiu în latinește (*Monumentum epigraphicum ineditum e Scythia Minore*) asupra unei inscripții din sec. IV d. Chr., în care e vorba de o *vexillatio Capidavensium*, corp de trupă din *Capidava* recrutat pe teritoriul cetății. Locul de proveniență al inscripției nu e cunoscut. Poate va fi fost găsită în timpul războiului recent de către soldații bulgari în vr'una din cetățile romane de pe Dunărea Dobrogeană, poate chiar la *Capidava*. Fapt e că a fost aflată la Varna de către comisia de reparații de după războiu, depozitată împreună cu alte monumente antice luate din Dobrogea. De acolo a fost adusă la Muzeul cetății *Ulmelum* (Pantelimonul de Jos), unde se află și acum.

În ultimii ani d-l Florescu și-a continuat săpăturile d-sale atât de rodnice de la *Capidava*, reușind să exploreze toate turnurile cetății și să curețe complet terenul din fața zidurilor de nord și de vest. Poarta cetății a fost descoperită pe latura de est, spre Cernavoda. O a doua poartă, mai mică, a fost constatată pe latura de vest, lângă un turn în care s'au găsit și temelile celui mai vechiu zid al cetății, probabil de pe vremea lui Traian. De asemenea, d-l Florescu a descoperit mai multe inscripții și sculpturi, printre care un bust al Dianei, o mică statuie a lui Jupiter, mai multe reliefe funerare, o serie numeroasă de inscripții documentând procesul de romanizare al regiunii, un fragment de cărămidă cu stampila legiunii *XI Claudia* și un text epigrafic privitor la un nou corp de trupă din garnizoana *Capidavei*: *cohors I Germanorum*. Într-o inscripție e vorba pentru a doua oară de un *magister vici Scenopesis*. În altele sunt pomenite numele trace *Tsinna*, *Zura* și *Tsiru*, precum și un nume gotic *Aurgais*.

Aducem aci mulțumiri colegului nostru, d-l Florescu, pentru informațiile ce ne-a dat cu privire la aceste prețioase monumente inedite rezultate din săpăturile d-sale, precum și la diferitele descoperiri întâmplătoare din restul Dobrogei, pe care d-sa a avut prilejul să le verifice de aproape.

Argamum. În această cetate de epocă romană târzie, situată pe promontoriul Dojman, în laguna Razemului, în apropiere de Histria, d-l Prof. Paul Nicorescu a continuat și în ultimii ani, în chip regulat, săpăturile începute de d-sa din zilele lui Vasile

Pârvan. D-se a constatat acolo resturi ceramice grecești din sec. IV—III în. Chr., precum și inscripții și reliefe din vremea romană bună. Dar descoperirile cele mai interesante făcute de d-l Nicorescu la Dolojman (*Argamum*) se raportează la începuturile creștinismului, în vremea romano-bizantină. În afară de construcțiile explorate, bisericile și zidurile impunătoare ale cetății, sunt de un interes special obiectele de caracter creștin găsite în săpături.

D-l Nicorescu a executat săpăturile și în cetatea bizantină din insula Biseriçuța, situată în mijlocul Razemului în prelungirea promontoriului Dolojman la circa 2 km. depărtare. Construcțiile descoperite acolo sunt din aceeași vreme și de același caracter ca cele de la Dolojman. Printre altele, d-l Nicorescu a dat acolo peste un schelet, lângă care se afla jumăfatea unei cruci de bronz din cele care conțineau reliefe, de obicei lemn sfânt. Crucea aceasta, pe care d-se a publică în volumul *În Memoria lui Vasile Pârvan*, p. 222—226 (*Une croix reliquaire de Dobroudja*), prezintă chipul Maicii Domnului în relief. După d-l Nicorescu, ar data din sec. XI—XII, când fortăreața din insula Biseriçuța, clădită pe vremea lui Justinian, ar fi fost restaurată și folosită din nou de Bizantini.

Jurilofca. În curtea unui sătean, din această localitate, situată în apropiere de Cetatea dela Dolojman, s'a găsit întâmplător, după informațiile pe care le deținem dela d-l Florescu, un depozit de vârfuri de săgeți de bronz din epocă preromană. D-l Prof. Brătescu făcând cercetări la fața locului, a putut recupera pentru Muzeul din Constanța o parte dintre aceste săgeți cântărind circa 3 kg. Cele mai multe dintre ele se referă la două timpuri: unul plat în forma de frunză și altul piramidal, prezentând trei muchii ascuțite. Ambele tipuri, de origine scitică, se întâlnesc în chip frecvent în țara noastră în epoca Latène. În afară de aceste exemplare dela Jurilofca, cele mai multe s'au găsit la Poiana (*Piroboridava*) în Moldova de Jos.

Poturi (jud. Constanța). D-l Florescu ne informează că în curtea unui sătean a fost descoperită o inscripție greacă în onoarea împăratului Adrian. Urmează a fi publicată de d-l Prof. Sauciu-Săveanu. Localitatea face parte din teritoriul cetății Histria.

Jijila (jud. Tulcea). Această localitate este mai de mult cunoscută prin ruinele unei cetăți romane din apropiere. O descoperire întâmplătoare din 1932, o readuce în discuție. E vorba de un tezaur de circa 300 monede de argint ale cetății Histria, găsite de țărani în țarina satului în 1932 (v. ziarele *Universul* No. 182 din 5 August 1932 și *Dinineața* din 8 August 1932).

Camena (jud. Tulcea). În apropierea acestui sat există o așezare romană cu ruinele unor terme. Acolo s'a găsit în 1933 o inscripție importantă pe care o publică d-l Sauciu-Săveanu în volumul de față al *Analelor*. Elementul senzațional al inscripției este denumirea de *Vicani Petrenses* pe care o conține, ca desemnând pe locuitorii antici ai Camenei. Cum *Camena* nu e decât traducerea în limba slavă a numelui roman *Petra*, „piatră”, e natural să ne gândim la o dovadă de continuitate a poponimiei antice din Dobrogea prin intermediul populației slavo-române medievale.

Gargălăc (jud. Constanța). După cum aflăm dela d-l Florescu, în stațiunea romană de aci, destul de mare, cu urme de ziduri, s'au găsit în ultimul timp mai multe lucruri care au fost duse la Muzeul din Constanța. Între ele sunt de menționat o placă de marmură cu o scenă dionisească și o statueta de lut de epocă romană reprezentând o femeie.

Tuzla (jud. Constanța). La capul Tuzla, în jurul Farului, terenul este acoperit pe o mare întindere cu bulgări de calcar, dând impresia unui colț de carst. E vorba

de resturile de ziduri ale unei aşezări antice importante. Abundenţa acestor resturi se poate constata şi în profunzime, privind secţiunea straturilor de cultură al staţiunii în răpa de pe ţărmul mării. Cu prilejul unei călătorii pe care am făcut-o acolo în vara din urmă, am putut observa diferitele lucruri mărunte de epocă romană: cioburi de amfore, de *terra sigillata*, figle, cărămizi, fragmente de sticlă transparentă incoloră, etc. E un loc în care s'ar putea ajunge la rezultate interesante prin săpături.

Identitatea acestei aşezări cu localitatea *Stratonis*, din *Tabula Peutingeriana* ni se pare neîndoioasă. Documentul antic precizează între *Tomis* şi *Stratonis* distanţa de 12 mile sau aproape 18 km., adică exact distanţa între Constanţa şi Capul Tuzla. Pe de altă parte, în apropiere de Tuzla nu se găseşte nici o altă aşezare de aceeaşi importanţă. Identificarea a fost făcută de Tocilescu (*Fouilles et recherches archéol. en Roumanie*, harta României, *Stratonikia*) şi a fost întrevăzută ca probabilă de Weiss (*Die Dobrudscha im Altertum* p. 69, *Stratonis turris*) şi de d-l Nicorescu (*Monumente nouă din teritoriul oraşului Tomis*, Bucureşti 1920, p. 7).

Schitu (Mangea Pınar). În această comună subsemnatul a avut prilejul, în Iulie 1934, să facă o anchetă arheologică mai amănunţită, constatând resturi de aşezări rurale romane repartizate pe trei arii importante: 1° una spre malul mării la nord de satul Costineşti (Mangea Pınar), 2° alta în apropiere de şoseaua naţională Constanţa-Mangalia, de o parte şi de alta a drumului care uneşte această şosea cu satul Costineşti, 3° a treia, pe vatra satului Schitu şi ceva mai la sud-est spre faleză. Primele două sunt foarte întinse, a treia prezintă urme mai sporadice. Peste tot se găsesc resturi de ziduri făcute din bulgări informi de piatră lipiji cu lut, fragmente ceramice, bucăţi de cărămizi, de figle, de vase de sticlă. În staţiunea dinspre şoseaua Constanţa-Mangalia s'a găsit o piatră lucrată care a servit ca prag al unei locuinţe şi un sarcofag simplu de calcar. La d-l Cojan, cărciumarul satului Schitu, am văzut câteva monete de bronz din sec. III—IV d. Chr. şi o lampă de lut romană, găsite chiar pe vatra satului Schitu. De asemeni, la sateanul german, H. Seer, am văzut două baze de coloane simple de calcar, descoperite pe scurta distanţă dintre Schitu şi Costineşti.

Toate aceste resturi par a fi exclusiv de epocă romană. Într'un singur punct am dat peste urme mai vechi, elenistice. E vorba de un depozit de cioburi de amfore, pe care l'am explorat deasupra răpei de lângă Pescărie, la circa 500 m. la nord de Costineşti. S'au scos de acolo cantităţi foarte mari de cioburi de amfore, printre care peste 80 prezintă stampile, în majoritate thasiene. Împreună cu aceste fragmente ceramice, am găsit şi o fibulă de bronz de tip tracic, caracteristic exclusiv României şi Bulgariei. Exemplarul de la Mangea Pınar seamănă în deosebi cu cele de la Troian Hassan Mahale şi Nadežda în Bulgaria (cf. Mikov în *Izvestija-Bulletin de l'Inst. archéol. bulgare*, Sofia, VI, 1930—31, p. 173, fig. 149). E cel dintâiu exemplar din această categorie de fibule care apare în Dobrogea.

Cercetările subsemnatului în Dobrogea, din vara acestui an, s'au încheiat cu o anchetă detaliată a ţărmului Mării între Schitu şi Carmen Sylva. În afară de resturile de la Costineşti şi Schitu n'am putut constata pe toată această porţiune de circa 8—9 km., de cât aşezarea susmenţionată de la Capul Tuzla—*Stratonis*.

Cernavoda. — În curtea gimnaziului s'a descoperit o stelă funerară pusă de către un C. *Valerius Valens*, *beneficiarius Legati Legionis IX Claudiae*. Stela s'a găsit împreună cu un colţ de sarcofag de calcar, frumos sculptat, cu cap de meduză şi cu acroterii în formă de foi de acant în relief, amintind tipul sarcofagului cu simboluri de la Constanţa. Ambele urmează a fi publicate de d-l Florescu în aceste *Anale*.

Atmageaua Tătărească. — Principalele rezultate ale săpăturilor făcute în 1929 și 1931 în stațiunea preistorică din această localitate, situată în jud. Durostor, au format obiectul unei apreciate comunicări, ținută de autorul lor, d-l Vladimir Dimitrescu, la *Primul Congres internațional de Științe preistorice și protoistorice* de la Londra, August 1932 și publicată în *Istros*, I, 1934, p. 37—43. Stațiunea are o formă de măgură izolată și e acoperită cu un strat antropozoic foarte bogat, gros până la 6 m. Civilizația stațiunii, referindu-se la epocile neolitică și eneolitică, prezintă patru faze, dintre care I-a corespunde civilizației de tip *Boian A* (jud. Ialomița) cu ceramică spiralo-meandrică excizată, a II-a și a III-a civilizației eneolitice *Gumelnița A* (jud. Ilfov), iar a IV-a civilizației *Gumelnița A și B*. Cu acest prilej s'a putut constata o perfectă identitate de civilizație între Muntenia și Dobrogea în epocile neolitică și eneolitică.

Radu Vulpe

Docent la Facultatea de Litere din București.

ÎN ATENȚIA D-LOR ABONAȚI

Aducem viile noastre mulțumiri următoarelor persoane și instituțiilor, care au binevoit a ne achita abonamentul la „Analele Dobrogei” pe anul 1933.

1. Al. P. Arbore, Focșani.	20. Tr. Lăzărescu, Chișinău.
2. I. N. Bârzan, Constanța.	21. V. Mihăilescu, București.
3. G. Brătescu, București.	22. Farmacist Miga, Constanța.
4. Liceul Mircea, Constanța.	23. C. N. Mateescu, R. Vâlcii.
5. Liceul din Câmpulungul
Bucovinei.	24. Farmacist Mihăilescu,
Constanța.
6. G. Coriolan, Constanța.	25. G. Nedioglu, București.
7. N. D. Chirescu, Constanța.	26. Iconom Protopopescu,
Constanța.
8. D. M. Cădere, Iași.	27. St. Perdichi, Balcic.
9. S. S. Preot P. Dobrescu,
Bazargic.	28. Petrescu Valerian,
Constanța.
10. Episcopia Tomisului,
Constanța.	29. S. S. Preot I. Roșculeț,
Constanța.
11. D. Frangopol, Constanța.	30. I. Rizescu, Constanța.
12. I. Focșa, Constanța.	31. M. Strajan, Silistra.
13. I. Grigorescu, Buda-Ploesti.	32. Jean Stoenescu Dunăre,
Constanța.
14. Hașoffi, avocat, Bazargic.	33. Paul Stănescu, București.
15. Colonel Ionescu Dobrogeanu,
Constanța.	34. C. A. Spulber, Cernăuți.
16. Inginer Ispirescu, Constanța.	35. Hector Sarafide, Constanța.
17. P. Jelescu, Cernăuți.	36. D. Timiraș, Constanța.
18. D. Lescovar, Constanța.	37. A. Vulpe, București.
19. Liceul Gh. Lazăr, Sibiu.	

„Analele Dobrogei” s’au tipărit în 1933 în 600 exemplare. Dintre acestea, 208 s’au trimis **gratuit** bibliotecilor, colaboratorilor, ziarelor, revistelor și persoanelor din Țară și străinătate, care le-au cerut; 37 au fost achitate de d-nii abonați de mai sus, dela cari s’au încasat (abonamente și donațiuni) 3860 lei; 100 exemplare au rămas în depozit; iar restul de 255 exemplare n’au fost achitate în acest an. De altfel, majoritatea abonaților nu și-au plătit abonamentele pe 2, 3, 4, 5 10 și chiar 14 ani! Redacția „Analele Dobrogei” face un călduros și stăruitor apel către toate persoanele care apreciază această revistă, să binevoiască a o sprijini cu obolul lor, deoarece, cu cât sprijinul va fi mai puternic, cu atât și revista se va putea prezenta în condițiuni mai bune de colaborare și de tehnică tipografică.

Redacția „Analele Dobrogei”.